

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE DÖVİZ KURU SİSTEMLERİNİN DIŞ TİCARETE ETKİLERİ

ÖZLEM DÜNDAR

DANIŞMAN
YRD. DOÇ. DR. C. ERDEM HEPAKTAN

MANİSA

2010

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi
Türkiye’de Döviz Kuru Sistemlerinin Dış Ticarete Etkileri
Özlem DÜNDAR

Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Ana Bilim Dalı
İktisat Teorisi Programı

Döviz kuru sistemi, bir ülkenin parasının gerçek değerinin belirlenmesinde önemli bir etken olmakla birlikte, ekonomiyi enflasyon, devalüasyon, faiz ve dış ticaret gibi birçok yönden etkilemektedir. Çalışmada, döviz kuru sistemlerinin dış ticaret üzerine etkileri araştırılmaktadır. Türkiye’de tarihsel süreç içerisinde, farklı döviz kuru sistemleri uygulanmakta, belirli dönemlerde, uygulanan döviz kuru sistemleri doğrultusunda, kur ayarlamaları yoluyla, dış ticaret dengesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Dış ticaret dengesini sağlamaya yönelik gerçekleştirilen bir devalüasyon, ihracatta kısa dönemli artış yaratmakta, izleyen dönemde ithalattaki artışın devam etmesi sonucu, dış ticaret açıkları tekrar artış göstermektedir. Bu durum, döviz kuru politikalarının tek başına dış ticaret dengesini sağlamada yeterli olmadığını göstermektedir.

Çalışmada, dış ticaret dengesinin sağlanmasında, kur politikasının, etkin bir politika aracı olarak kullanılıp, kullanılmayacağı konusunda net bir sonuca ulaşabilmek için, 1980: 01- 2009: 05 dönemine ait aylık veriler kullanılarak, reel efektif döviz kurunun, dış ticaretin bileşenlerinden ihracat ve ithalat ile olan ilişkisi, Engle Granger nedensellik testi ile analiz edilmektedir. Engle Granger nedensellik testi sonuçlarına göre; ihracat ve ithalatın, reel efektif döviz kuru üzerindeki etkisinin, reel efektif döviz kurunun ihracat ve ithalat üzerindeki etkisinden daha güçlü olduğu söylenebilmektedir. Ekonometrik analiz sonucunda ulaşılan sonuçlar da, döviz kuru politikalarının dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir şekilde kullanılmayacağını destekler niteliktedir. Konuyla ilgili yerli ve yabancı, birçok çalışmada ulaşılan sonuçların, çalışmada ulaşılan sonuçlarla aynı yönde olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: 1) Döviz Kuru 2) Döviz Kuru Sistemleri 3) Döviz Kuru Politikaları 4) İhracat 5) İthalat 6) Türkiye

ABSTRACT

**Master Thesis
The Effects of the Exchange Rate Systems to the
Foreign Trade in Turkey
Özlem DÜNDAR**

**University of Celal Bayar
Institute of Social Sciences
Economics Major Field of Study
The Program of the Economic Theory**

The exchange rate system is an important indication showing the reel value of a country's currency, moreover it affect the economy by means of inflation, devaluation, interest and foreign trade. In this working, the effects of the exchange rate systems to the foreign trade have been studied. During the historical development process in Turkey, different exchange rate systems have been performed, in some periods the exchange rate adjustments have been used for balancing the foreign trade in accordance with the adopted exchange rate systems. A devaluation made for the purpose of balancing the foreign trade, would cause to an increase in exports in short-term, however due to the increase in imports would continue, the foreign trade gap would increase again. This fact indicates that only exchange rate policies by oneself are not enough for balancing foreign trade.

In this working, in order to find out clearly if the exchange rate policies could be used for balancing the foreign trade, or not; the correlation between reel effective exchange rate and the components of foreign trade, will be analyzed according the Causality Test of Engle Granger, basing on the monthly datas belonging to the terms 1980: 01 – 2009: 05. According the results of the Causality Test of Engle Granger; it could be stated that the effect of export and import on the reel effective exchange rate, is more strong than the effect of the reel effective exchange rate on export and import. The results of Econometric analysis also prove the fact that the exchange rate policies could not be used effectively for balancing the foreign trade. It appear that several local and foreign studies' conclusions are in the same sense as conclusions of hereby study.

Keywords: 1) Exchange rate 2) Exchange Rate Systems 3) Exchange Rate Policies
4) Export 5) Import 6) Turkey

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum ‘‘Türkiye’de Döviz Kuru Sistemlerinin Dış Ticarete Etkileri’’ adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

04/02/2010

Özlem DÜNDAR

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : **Özlem DÜNDAR**
Anabilim Dalı : **İktisat**
Programı : **İktisat Teorisi**
Tez Konusu : **Türkiye’de Döviz Kuru Sistemlerinin Dış Ticarete Etkileri**

Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü’nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 18.maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OY BİRLİĞİ ile
DÜZELTME * OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.
Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. ***
Öğrenci sınava gelmemiştir. **

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Evet

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez mevcut hali ile basılabilir.

Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir.

Tezin basımı gerekliliği yoktur.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

İÇİNDEKİLER

Türkçe Özet	ii
İngilizce Özet	iii
Yemin Metni.....	iv
Tez Savunma Sınav Tutanağı.....	v
Kısaltmalar	x
Tablolar Listesi.....	xii
Şekiller ve Grafikler Listesi	xiii
Giriş	xiv

BİRİNCİ BÖLÜM

DÖVİZ KURU VE DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ

1.1. Döviz ve Döviz Kuru	1
1.2. Döviz Kuru Türleri.....	3
1.2.1. Döviz Alış Kuru ve Döviz Satış Kuru.....	3
1.2.2. Dolaysız Kur ve Dolaylı (Çapraz) Kur.....	4
1.2.3. Nominal Kur ve Reel Kur.....	5
1.3. Döviz Kurlarını Etkileyen Faktörler	7
1.3.1. Ekonomik Faktörler	7
1.3.1.1. Ekonomik Koşullar	7
1.3.1.2. Faiz Oranları	9
1.3.1.3. Satın Alma Gücü Paritesi	9
1.3.1.4. Sermaye Arz ve Talebi	10
1.3.2. Politik Faktörler	10
1.3.3. İnsan Davranışları	11
1.4. Döviz Kuru Sistemleri.....	11
1.4.1. Uluslararası Para Sistemleri ve Tarihsel Süreçte Döviz Kuru Sistemlerinin Gelişimi	11
1.4.1.1. Çift Metal Sistemi	12
1.4.1.2. Altın Standardı Sistemi.....	13

1.4.1.3. Altın Değişim Standardı (Bretton Woods Sistemi).....	16
1.4.1.4. Esnek Kur Sistemleri.....	20
1.4.1.5. Optimal Kur Alanları (Optimum Para Sahası)	21
1.4.2. Döviz Kuru Sistemlerinin Sınıflandırılması	22
1.4.2.1. Temel Kur Sistemleri	22
1.4.2.1.1. Sabit Kur Sistemleri	23
1.4.2.1.1.1. Sabit Kur Sistemlerinin Avantajları	23
1.4.2.1.1.2. Sabit Kur Sistemlerinin Dezavantajları	24
1.4.2.1.2. Tam Esnek Kur Sistemleri	25
1.4.2.1.2.1. Tam Esnek Kur Sistemlerinin Avantajları.....	25
1.4.2.1.2.2. Tam Esnek Kur Sistemlerinin Dezavantajları....	26
1.4.2.2. Alternatif Kur Sistemleri	27
1.4.2.2.1. Serbest Dalgalanma.....	27
1.4.2.2.2. Gözetimli (Kontrollü veya GÜdümlü) Dalgalanma	28
1.4.2.2.3. Aralık İçinde Dalgalanma	29
1.4.2.2.4. Kaygan Aralık.....	29
1.4.2.2.5. Yönlendirilmiş Sabit Aralık (Sürünen Band).....	30
1.4.2.2.6. Yönlendirilmiş Sabit Parite (Sürünen Parite).....	30
1.4.2.2.7. Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi.....	31
1.4.2.2.8. Para Kurulu Sistemi	32
1.4.2.2.9. Tam Dolarizasyon.....	36
1.4.3. Döviz Kuru Sistemlerinin Tercihi.....	38
1.4.3.1. Döviz Kuru Sistemlerinin Tercihinde Belirleyici Unsurlar.....	38
1.4.3.1.1. Temel Unsurlar	38
1.4.3.1.2. Diğer Unsurlar	40
1.4.3.2. Döviz Kuru Sistemlerinin Tercihinin Makro Ekonomik Performans Üzerindeki Etkileri	41
1.4.3.2.1. Sabit Döviz Kurunun Makro Ekonomik Performans Üzerindeki Etkileri	42
1.4.3.2.2. Esnek Döviz Kurunun Makro Ekonomik Performans Üzerindeki Etkileri	43

1.5. Döviz Kuru Politikaları ve Araçları.....	44
1.5.1. Devalüasyon.....	45
1.5.2. Revalüasyon	45

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE UYGULANAN DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ, POLİTİKALARI VE DIŞ TİCARETİN ANALİZİ

2.1. Türkiye’de Tarihsel Süreç İçerisinde Uygulanan Döviz Kuru Sistemleri ve Dış Ticaret Politikaları	47
2.1.1. Türkiye’de 1980 Öncesi Uygulanan Döviz Kuru Sistemleri ve Dış Ticaret Politikaları	48
2.1.1.1. 1923- 1929 Döneminde Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemleri ve Dış Ticaret Politikaları	48
2.1.1.2. 1930- 1945 Döneminde Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemleri ve Dış Ticaret Politikaları	50
2.1.1.3. 1946- 1980 Döneminde Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemleri ve Dış Ticaret Politikaları	51
2.1.2. Türkiye’de 1980 Sonrası Uygulanan Döviz Kuru Sistemleri ve Dış Ticaret Politikaları.....	55
2.1.2.1. 1980- 1988 Döneminde Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemleri ve Dış Ticaret Politikaları	56
2.1.2.2. 1989- 2000 Döneminde Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemleri ve Dış Ticaret Politikaları	60
2.1.2.3. 2000 Yılı Sonrası Dönemde Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemleri ve Dış Ticaret Politikaları	77
2.2. Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemleri ve Dış Ticaret Politikalarına İlişkin Değerlendirme.....	91
2.3. Türkiye’de 1980- 2009 Döneminde Dış Ticaretin Gelişiminin Değerlendirilmesi.....	96
2.3.1. Türkiye’de 1980 Sonrası Dış Ticaretin Yapısal Analizi	99
2.3.1.1. Türkiye’de 1980 Sonrası Dış Ticaretin Sektörlere Göre Dağılımı	100
2.3.1.1.1. İhracatın Sektörlere Göre Dağılımı.....	100
2.3.1.1.2. İthalatın Sektörlere Göre Dağılımı	102

2.3.1.2. Türkiye’de 1980 Sonrası Dış Ticaretin	
Mal Gruplarına Göre Dağılımı	104
2.3.1.2.1. İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı.....	104
2.3.1.2.2. İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı	105
2.3.1.3. Türkiye’de 1980 Sonrası Dış Ticaretin	
Ülke Gruplarına Göre Dağılımı	107
2.3.1.3.1. İhracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı	107
2.3.1.3.2. İthalatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı	113
2.3.2. Türkiye’de 1980 Sonrasında Dış Ticaretin	
Yapısal Değişimine İlişkin Genel Değerlendirme	117

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE UYGULANAN DÖVİZ KURU SİSTEMLERİNİN DIŞ TİCARET ÜZERİNE ETKİLERİNE İLİŞKİN EKONOMETRİK ANALİZ

3.1. Döviz Kuru Sistemleri ve Dış Ticaret İlişkileri Üzerine	
Önceden Yapılmış Bilimsel Çalışmalar	120
3.2. Amaç	136
3.3. Yöntem	136
3.3.1. Zaman Serilerinin Durağanlığı	136
3.3.2. Engle Granger Nedensellik Testi	138
3.4. Ekonometrik Veriler ve Değişkenler	138
3.5. Uygulama ve Sonuçlar	139
3.5.1. Zaman Serilerinin Durağanlık Testi Sonuçları	139
3.5.2. Engle Granger Nedensellik Testi Sonuçları.....	141
SONUÇ	144
KAYNAKLAR.....	147
EKLER.....	161

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADF	Genişletilmiş Dickey Fuller (Augmented Dickey Fuller)
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
BEC	Geniş Ekonomik Grupların Sınıflaması (Broad Economic Categories)
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
ECU	Avrupa Para Birimi (European Currency Unit)
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Birliği (The European Free Trade Association)
EVDS	Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (Electronic Data Delivery Sistem)
FED	Amerika Merkez Bankası (Federal Reserve Banks)
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade)
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
GSUH	Gayri Safi Ulusal Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IBRD	Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (International Bank for Reconstruction and Development)
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
ISIC	Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması (International Standard Industrial Classification)
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
M	İthalat
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)

RDK	Reel Döviz Kuru
REDK	Reel Efektif Döviz Kuru
SGP	Satınalma Gücü Paritesi
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TL	Türk Lirası
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
ÜFE	Üretici Fiyat Endeksi
YTL	Yeni Türk Lirası
X	İhracat

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: 1980- 2009 Döneminde Türkiye'nin Dış Ticaretinin Gelişimi	98
Tablo 2: Türkiye'nin İhracatının Başlıca Sektörlere Göre Dağılımı (Milyon \$)	101
Tablo 3: Türkiye'nin İthalatının Başlıca Sektörlere Göre Dağılımı (Milyon \$)	103
Tablo 4: Türkiye'nin İhracatının Mal Grupları İtibariyle Dağılımı (Milyon \$)	105
Tablo 5: Türkiye'nin İthalatının Mal Grupları İtibariyle Dağılımı (Milyon \$)	106
Tablo 6: 1983- 1986 Yılları Arası Türkiye'nin İhracatının Ülke Grupları İtibariyle Dağılımı (Milyon \$)	108
Tablo 7: 1991- 1995 Yılları Arası Türkiye'nin İhracatının Ülke Grupları İtibariyle Dağılımı (Yüzde Pay)	108
Tablo 8: 1996- 2009 Yılları Arası Türkiye'nin İhracatının Ülke Grupları İtibariyle Dağılımı (Milyon \$)	109
Tablo 9: 1996- 2009 Yılları Arası Türkiye'nin İhracatının Ülke Grupları İtibariyle Dağılımı (Yüzde Pay)	112
Tablo 10: 1983- 1986 Yılları Arası Türkiye'nin İthalatının Ülke Grupları İtibariyle Dağılımı (Milyon \$)	113
Tablo 11: 1991- 1995 Yılları Arası Türkiye'nin İthalatının Ülke Grupları İtibariyle Dağılımı (Yüzde Pay)	113
Tablo 12: 1996- 2009 Yılları Arası Türkiye'nin İthalatının Ülke Grupları İtibariyle Dağılımı (Milyon \$)	114
Tablo 13: 1996- 2009 Yılları Arası Türkiye'nin İthalatının Ülke Grupları İtibariyle Dağılımı (Yüzde Pay)	116
Tablo 14: Döviz Kuru Sistemleri ve Dış Ticaret İlişkileri Üzerine Önceden Yapılmış Bilimsel Çalışmalar	121
Tablo 15: İhracat Serisinin ADF Test Sonuçları	140
Tablo 16: İthalat Serisinin ADF Test Sonuçları	140
Tablo 17: TÜFE BAZLI REDK Serisinin ADF Test Sonuçları.....	141
Tablo 18: ÜFE BAZLI REDK Serisinin ADF Test Sonuçları.....	141
Tablo 19: Granger Nedensellik Testi Sonuçları	143

ŞEKİLLER VE GRAFİKLER LİSTESİ

Şekil 1: Aylık Sepete İlişkin Kur Sepeti Artış Oranı	70
Şekil 2: Temmuz 2001- Aralık 2002 Döneminde Uygulanacak Olan Kademeli Band.....	71
Grafik 1: Toptan Eşya Fiyatları ve Kur Sepeti (Yıllık Yüzde Değişim).....	69
Grafik 2: Merkez Bankası Döviz Rezervleri	71

GİRİŞ

Uluslararası ekonomik işlemlerin, ulusal ekonomik işlemlerden farkı, en az iki farklı ülkenin ulusal parası ile ilgili olmasıdır. Her ülkenin parası, yalnızca o ülkenin ulusal sınırları içerisinde geçerlidir. Ülkelerin ticari ve mali ilişkide bulunabilmeleri için, paralarının birbirlerine dönüştürülmesi gerekmektedir. Küresel ekonomide, ülkelerin birbirlerinin mallarına olan talepleri arttıkça, ülkeler arasında ticari ve ekonomik işlemler artmaktadır. Bu noktada, bir ülkenin parasının diğer bir ülke parası cinsinden karşılığını ifade eden döviz kuru, önem kazanmaktadır. Bir ülkenin parasının gerçek değerinin belirlenmesinde ise, döviz kuru sistemi önemli bir etken olmakla birlikte, döviz kuru sistemi, ekonomiyi enflasyon, devalüasyon, faiz ve dış ticaret gibi birçok yönden etkilemektedir. Bu açıdan döviz kuru sistem tercihi büyük önem taşımaktadır. Türkiye ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, dış ticarete ve ülke ekonomisine en uygun sistemi belirlemek gibi, döviz kuru sistemleri ile ilgili birçok sorunla karşılaşmaktadır. Bu nedenlerle çalışmada, Türkiye’de uygulanan döviz kuru sistemlerinin dış ticaret üzerine etkileri araştırılmakta, döviz kuru politikalarının, dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir araç olarak kullanılıp, kullanılmayacağı belirlenmektedir.

Türkiye’de döviz kuru sistemlerinin dış ticarete etkileri; teorik anlatım, tarihsel süreç içerisinde değerlendirme ve ekonometrik analiz olmak üzere, üç bölümde ele alınmaktadır.

Birinci bölümde; döviz ve döviz kuru ile ilgili tanım ve açıklamalara yer verilmekte, döviz kuru türleri açıklanmakta, döviz kuru sistemleri, tarihsel gelişim ve sınıflandırılma şekliyle, iki açıdan ele alınmaktadır. Döviz kuru sistem tercihlerini belirleyici unsurlar, ayrıntılı olarak ele alındıktan sonra, son olarak döviz kuru politikalarına değinilmektedir.

İkinci bölümde; Türkiye’de uygulanan döviz kuru sistemleri ve dış ticaret politikaları, tarihsel süreç içerisinde değerlendirilmektedir. Türkiye’de uygulanan döviz kuru sistemleri ve dış ticaret politikaları, 1980 öncesi ve 1980 sonrası olmak üzere, iki dönemde ele alınmakta, özellikle, 1980 sonrası dönemde uygulanan döviz kuru sistemleri ve dış ticaret politikalarına ağırlık verilmektedir. 24 Ocak 1980 İstikrar Programı ile birlikte, finansal serbestleşme süreci ve izlenen liberal politikalar, 1980 sonrasında krizlerin ağırlıklı olarak yaşanması ve krizler sonucunda uygulanan istikrar

programları, krizlerin döviz kuru sistemleri ile ilişkilendirilmesi gibi nedenlerle, 1980 sonrası dönem, ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Dış ticaret açısından da, yine 24 Ocak 1980 İstikrar Programı sonucunda ihracatı teşvik edici politikaların uygulanması ve ithalatta sınırlamaların kaldırılmasıyla dış ticaret politikalarının serbestleşmesi nedeniyle, dış ticaretin gelişim süreci ve dış ticaretin yapısal analizi, 1980 sonrası dönem için, ihracat ve ithalat açısından ele alınmaktadır. Dış ticaretin yapısal analizi; sektörlere, mal gruplarına ve ülke gruplarına göre, ihracat ve ithalat açısından değerlendirilmektedir.

Üçüncü bölümde ise; Türkiye’de uygulanan döviz kuru sistemlerinin dış ticaret üzerine etkilerine ilişkin ekonometrik analiz uygulanmadan önce, söz konusu konuyla ilgili yapılmış olan, yerli ve yabancı benzer çalışmalar incelenmektedir. Böylece, yerli ve yabancı benzer çalışmalarda elde edilen sonuçların, çalışmada elde edilen ekonometrik analiz sonuçlarıyla karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Son olarak da, Türkiye’de uygulanan döviz kuru sistemlerinin dış ticaret üzerine etkilerine ilişkin, ekonometrik analiz yapılmaktadır. Ekonometrik çalışmada, reel efektif döviz kurunun dış ticaretin bileşenlerinden ihracat ve ithalat ile olan ilişkisi, Engle Granger nedensellik testi ile analiz edilmektedir. Ekonometrik analizde, tüketici fiyat endeksi bazlı reel efektif döviz kuru, üretici fiyat endeksi bazlı reel efektif döviz kuru, ihracat ve ithalat değişkenleri kullanılmaktadır. Kullanılan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünün, Engle Granger nedensellik testi ile belirlenebilmesi için, zaman serilerinin durağan olmaları gerekmekte, bu nedenle, öncelikle zaman serilerinin durağanlık testi uygulanmakta, söz konusu test sonucunda seriler, 1. farkları alınarak, durağan hale getirildikten sonra, Engle Granger nedensellik testi uygulanabilmektedir. Engle Granger nedensellik testi sonucunda ulaşılan sonuçların, iktisadi açıdan yorumları yapılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DÖVİZ KURU VE DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ

1.1. Döviz ve Döviz Kuru

Döviz geniş anlamda, bütün yabancı ödeme araçlarını, dar anlamda ise, ancak yabancı paralar üzerine yazılı ticaret poliçelerini ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, geniş anlamda döviz, bütün yabancı paralar ile yurt dışında geçerli her türlü ödeme aracı ve senettir. Döviz, efektif ve kaydi nitelik taşıyabilmektedir. Efektif, Latince etkinlik anlamına gelen “effectus” tan türetilmiştir. Banknot şeklindeki bütün yabancı ülke paralarına efektif denilmektedir (Karluk, 2002: 609). Nakit yabancı para şeklinde olmayan, ancak para yerine geçen dövizle bağlı çekler, senetler, banka havaleleri, ödeme emirleri gibi yabancı para ödeme araçlarına ise, kaydi döviz veya döviz denilmektedir (Arslan, 2005 :30). Kaydi döviz ve efektif dövizin kullanımı açısından değerlendirilme yapılırsa; döviz piyasalarında döviz (kaydi döviz) üzerinden yapılan işlemler ağırlıklı yer tutmakta, efektif dövizin nakli riskli ve masraflı olması nedeniyle, uluslararası gerçekleştirilen ödemeler, büyük oranda kaydi döviz ile yapılmaktadır.

“Kambiyo” ise, İtalyanca kökenli bir kelime olup, yabancı paralar ve bu paralarla ödemeyi sağlayan belge, hesap ve araçlar anlamında kullanılmaktadır (Oktay ve Bağrıaçık, 2006: 2-6). Sonuç olarak, “döviz ” ve “kambiyo” sözcükleri, yabancı ülke parasını ve bu ülke parası üzerinden düzenlenen ticari senet, çek, havale gibi ödeme araçlarını ifade etmek üzere birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti tarafından 25 Şubat 1930 tarihinde 1567 sayılı yasa ile yürürlüğe konulan Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu Hakkındaki 14 Sayılı Karar’da ve 17 Sayılı Karar’da “kambiyo” ve “döviz” sözcükleri aynı anlamda tanımlanmaktadır (Karluk, 2002: 609).

Döviz, yani her ülkenin para birimi, uluslararası ödemelerde aynı oranda talep edilmemektedir. Bir ülkenin para biriminin diğer bir ülke tarafından talep edilmesi için; iki ülkenin karşılıklı ödeme ilişkisinin bulunması, söz konusu ülkenin diğer ülkelerle yoğun ekonomik ilişkilerinin bulunması ya da ülkenin para biriminin diğer ülkeler tarafından kullanılıyor olması gerekmektedir. Ödemeler bilançosu açık veren, borçlarını ödemedede zorluk çeken, rekabet gücü düşük az gelişmiş ülkeler (gelişmekte olan ülkeler) in ulusal paraları, diğer ülkeler tarafından uluslararası ödemelerde talep

edilmemektedir. Ancak, söz konusu özelliklere sahip ülkelerin dövizlerinin uluslararası ödemelerde pek fazla kabul görmemesi, bu dövizlerin konvertibl olmaması şeklinde değerlendirilmemektedir (Arslan, 2005: 30- 31).

Konvertibl döviz, serbestçe başka ülke parasına çevrilebilen dövizlere denilmektedir (Oktay ve Bağrıaçık, 2006: 7). IMF'ye göre tam konvertibilite ise, geniş ve mutlak anlamda bir ülkede yerleşik olan veya olmayan gerçek veya tüzel kişilerin o ülkenin parası veya diğer yabancı paralar ile olan alacaklarını serbest bir şekilde elde etmesi ve diğer yabancı paralar ile değiştirmesidir. Ülkelerin paralarının konvertibilite şartlarını ne ölçüde içerdiği, IMF tarafından belirli kriterlere¹ göre ortaya konmaktadır. Bugün ABD, AB üyesi ülkeler, Japonya, Kanada gibi sanayileşmiş ülkeler ile Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri gibi petrol ihraç eden ülkelerin paraları tam konvertibiliteye çok yakındır. Adı geçen ülkelerin paraları, istenilen diğer ulusal paralara serbest bir şekilde çevrilebilmektedir (Karluk, 2003: 353).

Bir ülkenin parasının konvertibl olması için; ani ihtiyaçları karşılayacak düzeyde altın ve döviz rezervlerine sahip olma, istikrarlı bir iç fiyat yapısına sahip olma, serbest kambiyo ve döviz kuru politikaları yürütüyor olma, ülkenin ödemeler bilançosunun büyük ve sürekli olarak açık vermiyor olması gerekmektedir (Oktay ve Bağrıaçık, 2006: 7).

Uluslararası ekonomik işlemlerin ulusal ekonomik işlemlere göre temel farklılıklarından birisi, bunların en az iki farklı ülkenin ulusal parası ile ilgili olmasıdır. Her ülkenin parası, ancak o ülkenin ulusal sınırları içerisinde geçerlidir. Bu bakımdan ülkelerin ticari ve mali ilişkide bulunabilmeleri, paralarının birbirine dönüştürülmesini gerekli kılmaktadır (Karakayalı, 2002: 15).

Döviz kuru, yabancı ülke para biriminin ülkenin para birimi ile ifade edilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (İyibozkurt, 1995: 236). Bir başka ifadeyle; döviz kuru, yabancı para biriminin değiştirilebildiği ulusal para miktarı biçiminde de tanımlanabilmektedir. Döviz kurunda meydana gelen bir yükselme, yabancı paranın değer kazandığını veya ulusal paranın değer kaybettiğini ifade ederken; döviz kurunda meydana gelen bir düşme ise, yabancı paranın değerinin düştüğünü, ulusal paranın değerinin yükseldiğini göstermektedir (Karakayalı, 2002: 15-16).

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz Rıdvan Karluk, Uluslararası Ekonomi, Beta Basım, İstanbul, 2003, s. 353.

Döviz kurunun belirlendikten sonra açıklanması işlemine ise, kotasyon denilmektedir. Ülkelere bakıldığında iki farklı şekilde kotasyon yapıldığı görülmektedir. Bir birim dövizin değiştirebileceği ulusal para miktarı şeklindeki ifade biçimine “doğrudan kotasyon” adı verilmektedir. Bu yöntem, genellikle Avrupa ülkelerinde uygulandığı için “Avrupa Yöntemi” ya da Enserten kotasyon da denilmektedir. Türkiye, Fransa gibi ülkeler bu yöntemi kullanmaktadır. Bir birim ulusal paranın döviz cinsinden ifadesine ise, “dolaylı kotasyon” adı verilmektedir. Genellikle ABD, Kanada gibi ülkelerde uygulandığı için bu yönteme “Amerikan Yöntemi” ya da Serten kotasyon da denilmektedir. Avrupa ülkelerinden İngiltere de, bu yöntemi kullanmaktadır. Genellikle paralarının değeri yüksek olan ülkelerde dolaylı kotasyon yöntemi kullanılırken, paralarının değeri düşük ve yüksek enflasyona sahip ülkelerde doğrudan kotasyon yöntemi kullanılmaktadır (Çelik, 2008: 435).

1.2. Döviz Kuru Türleri

Döviz kuru türleri, döviz alış ve döviz satış kuru, dolaysız kur ve dolaylı (çapraz) kur, nominal ve reel kur olmak üzere üç ana başlık altında ele alınmaktadır.

1.2.1. Döviz Alış Kuru ve Döviz Satış Kuru

Bankalar ve döviz ticareti yapan kuruluşlar tarafından döviz kurları, “döviz alış kuru” ve “döviz satış kuru” olmak üzere çift yönlü ilan edilmektedir. Döviz alış ve döviz satış kurları birbirinden farklıdır. Döviz alış kuru, döviz satış kurundan daha düşüktür. Aradaki farka ise, kur marjı denilmektedir. Çeşitli dövizler arasında kur marjı bakımından karşılaştırma yapmak veya yatırım araçlarının getirisiyle, örneğin faiz, kar prim vb. ile karşılaştırma yapmak için kur marjı yüzdesini hesaplamak daha gerçekçi olmaktadır. Kur marjı yüzdesi aşağıdaki formülle hesaplanmaktadır (Çelik, 2008: 434).

$$\text{Kur marjı yüzdesi} = (\text{Döviz satış kuru} - \text{Döviz alış kuru}) / \text{Döviz satış kuru} \times 100$$

Kur marjını etkileyen çeşitli faktörler söz konusudur; bu faktörlerden birincisi, işlem hacmidir. Genellikle piyasada fazla alınıp satılan (işlem hacmi yüksek) dövizlerde alım satım kurları arasındaki marj düşük, buna karşın fazla işlem görmeyen dövizlerde yüksektir. İşlem hacmi arttıkça marj azalmaktadır, çünkü tüm işlemlerde yapılan sabit giderler aynıdır. Diğeri, döviz piyasalarındaki istikrarsızlıktır. Döviz piyasalarında hızlı bir istikrarsızlık (kurlarda aşırı yükseliş ve düşüşler) yaşandığı dönemlerde marjlar artar. Çünkü banka aldığı ve sattığı dövizin yarattığı net değişmeyi, karşı bir işlemle

dengeleyebileceğinden tam olarak emin değildir. Diğer bir faktör ise, efektif kurlarda marjın dövizde göre daha geniş olmasıdır; yani nakit yabancı paralar, banka havalelerine göre banka tarafından daha düşük kurdan satın alınır ve daha yüksek kurdan satılırlar. Bunun bir nedeni, efektif dövizlerin ufak miktarlarda alınıp satılmasıdır. Diğer bir nedeni de, bankanın kasasında bulundurulan nakit dövizlerin hiçbir faiz geliri sağlamamasıdır. Oysa banka havalelerinde, transfer edilen paralar yabancı bir bankada tutulduğundan, faizler işlemeye devam etmektedir. Bir diğer faktör de, bütün mali kurumların durumunun aynı olmamasıdır. Dolarda fazla pozisyonu bulunan bir banka pozisyonunu denkleştirmek için bu fazlayı elinden çıkartmak isteyeceğinden daha düşük bir satış fiyatı belirleyebileceği gibi, tersine, eksik pozisyon içindeki bir banka ise piyasadaki daha yüksek satış kurları talep edebilmektedir. Son bir faktör ise, döviz piyasalarının dağınıklığıdır. Merkezi bir borsa biçiminde örgütlenmeyen döviz piyasalarında, çeşitli yörelerdeki bankalar aynı dövizler için farklı alış ve satış kurları belirlemiş olabilirler (Seyidoğlu, 2007: 355-356).

1.2.2. Dolaysız Kur ve Dolaylı (Çapraz) Kur

İki ulusal para arasındaki kur, dolaysız (düz kur) şeklinde tanımlanmaktadır (İşgüden ve Akyüz, 1990: 72). İki para arasında oluşan kurların, bu paraların dışındaki paralar açısından ve yine bu paralar üzerinden belirlenen kurlarına ise, çapraz kur denilmektedir (Ertürk, 2001: 329).

Çapraz kur yöntemiyle hesaplanan kurlar, dolaylı kur adını almaktadır. Dolaylı (çapraz) kur bir örnekle açıklanırsa; İstanbul piyasasında geçerli kurun 1\$: 2.00TL olduğunu varsayalım. Aynı anda Amsterdam piyasasındaki kur ise, 1\$:1.00€ olsun. O takdirde buradan, 1€: 2.00TL olması gerektiği sonucu çıkarılmaktadır. Bu şekilde ortak dolar paydasından hesaplanan kurlara, çapraz kur (cross rates) adı verilmektedir.

Dolar, döviz piyasalarında bir değer standardı görevi yapmaktadır. Çeşitli ülkelerin döviz piyasalarında, kurlar Amerikan doları ile kendi ulusal paraları arasındaki oran biçiminde ifade edildiğinden, dolar dışı iki farklı ulusal para arasındaki değişim oranı, yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi, otomatik biçimde hesaplanabilir. Eğer işlem giderlerinin sıfır olduğu kabul edilirse, dolar dışı iki ulusal para arasında piyasada geçerli olacak dolaysız kurlar, bu paraların her birinin dolar karşısındaki değişim oranına göre hesaplanacak kurlardan (dolaylı kurlar) farklı olmayacaktır. Çeşitli ülkelerin döviz piyasalarında doların esas alınması, dolar dışı ulusal paralar arasındaki

kurların, bunların her birinin dolar kuruna göre hesaplanması, döviz piyasalarındaki gereksiz karışıklığı ortadan kaldırmaktadır. Böylece piyasada açıklık ve işlemlerin yapılmasına kolaylık sağlanmaktadır. Gerçek dünyadaki bu durumun bir sonucu olarak, döviz piyasasındaki aracı kurumların tüm yabancı paralara göre ayrı kur belirlemelerine de gerek kalmamaktadır (Seyidoğlu, 2007: 356-357).

1.2.3. Nominal Kur ve Reel Kur

Döviz piyasasında belirlenen kurlara, nominal döviz kuru denilmektedir (Çelik, 2008: 437). Nominal döviz kuru bir ulusal paranın yabancı bir ulusal para cinsinden fiyatını gösterdiğinde, iki-yanlı (bilateral), birden fazla yabancı para cinsinden ortalama fiyatını gösterdiğinde ise, çok-yanlı (multilateral) bir özellik taşımaktadır. Çok-yanlı nominal döviz kuru hesaplanmasında dikkate alınacak yabancı ulusal paraların hangi ulusal paralar olacağı, örneğin o ülkenin dış ticareti içinde görece büyük yer tutan ülkelerin hangi ülkeler olduğuna bakılarak karşılaştırılabilir ve endekse nominal efektif döviz kuru denildiği de olmaktadır. İster iki-yanlı, isterse çok-yanlı nominal döviz kuru olsun, nominal kurun bir cari, bir de denge (uzun dönem) değerinin var olacağı açıktır (Kibritçioğlu ve Kibritçioğlu, 2004: 2).

Buna karşılık reel döviz kuru ise, yabancı ülkelerde üretilen malların yurtiçinde üretilen mallar cinsinden görece fiyatını yansıtan ve uluslararası rekabeti ölçmek için yaygın bir şekilde kullanılan göstergelerden birisidir. Reel döviz kuru ekonomik birimlerin üretim ve tüketim kararlarının yurtiçinde ve yurtdışında üretilen mallar arasında dağılımını etkileyerek, cari işlemler dengesi üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır (<http://www.tcmb.gov.tr>, Erişim tarihi: 10.01.2008:2).

Nominal döviz kuru reel döviz kurundan düşükse, yerli paranın gerçek değerinin üzerinde bir dış değeri; tersi söz konusuysa, yerli paranın gerçek değerinin altında bir dış değeri olduğu anlamına gelmektedir. Reel döviz kuru şu şekilde formüle edilmektedir (Albeni, Demir ve Demirgil, Erişim tarihi: 10.01.2008: 266):

$$e = E (P^f/P)$$

e: reel döviz kuru

E: nominal döviz kuru

P^f : yurtdışı fiyat düzeyi

P: yurtiçi fiyat düzeyi

Reel döviz kuru çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. İlk olarak reel döviz kuru, ticarete konu olan ve olmayan malların görece fiyatı şeklinde tanımlanmaktadır. Ticarete konu olan malların yurtiçi üretim maliyetlerinin görece olarak artması söz konusu görece fiyatları yükseltmekte, yani reel kurun değerlenmesine yol açmaktadır. Böylece diğer

koşulların değişmediği varsayımında, ticarete konu malların yurtiçi üretimi görel olarak verimsizleşmekte ve ülkenin uluslararası rekabet gücü olumsuz etkilenmektedir (Kotan, 2002: 2).

Ancak ticarete konu olan ve olmayan mal ayırımının yapılmasında ortaya çıkan güçlükler nedeniyle, reel döviz kuru pratikte farklılaşmakta ve tanım olarak yurtiçi fiyat endeksinin yabancı fiyat endeksine oranı olarak tanımlanmaktadır. Satın alma gücü varsayımı altında, ticarete konu olan ve olmayan malların görel fiyatı olarak belirlenen reel döviz kuru tanımı, yurtiçi fiyat endeksinin yabancı fiyat endeksine oranı olarak belirlenen reel döviz kuru tanımına oldukça yakındır. Aralarındaki temel fark, yurtiçi fiyat endeksinin yabancı fiyat endeksine oranı olarak belirlenen reel döviz kuru tanımının sadece ticarete konu olan ve olmayan malların yurtiçi görel fiyatını değil, yurtdışı görel fiyatını da yansıtmaması ve bu nedenle daha kapsamlı bir tanım olmasıdır (<http://www.tcmb.gov.tr>, Erişim tarihi: 10.01.2008:2).

Bir ülke genellikle uluslararası piyasalarda birden fazla ülke ile hem rekabet hem de ticaret ilişkisi içinde olduğu için, reel döviz kurunun bu gerçeği yansıtan efektif endeks olarak hesaplanması gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda hesaplanan gösterge, reel efektif döviz kuru olarak tanımlanmaktadır (Albeni, Demir ve Demirgil: Erişim tarihi 10.01.2008: 266-267). Reel efektif döviz kuru, nominal efektif döviz kurunun fiyat endeksleriyle deflate edilmiş hali olup, uluslararası fiyat rekabetinin önemli bir göstergesidir. Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından da kullanılan bu tanıma göre reel efektif döviz kuru, ilgili ülkenin fiyat düzeyinin dış ticaret yaptığı ülkelerin fiyat düzeylerine oranının ağırlıklı geometrik ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Bu yöntem, aşağıdaki matematiksel formül ile ifade edilmektedir (<http://www.tcmb.gov.tr>, Erişim tarihi: 13.01.2008):

$$REDK = \prod_{j \neq 1} [P_i R_i / P_j R_j]^{w_{ij}}$$

Yukarıdaki formülde *REDK* reel efektif döviz kurunu, *P_i* Türkiye'nin fiyat endeksini, *R_i* Türk lirasının dolar bazında değerini, *P_j* j ülkesinin fiyat endeksini, *R_j* j ülkesi parasının dolar bazında değerini ve *w_{ij}* Türkiye için j ülkesinin ağırlığını göstermektedir. *REDK*'nin hesaplanmasında; hangi ülkelerin dahil edileceği, bu ülkelerin endeks içindeki görel ağırlıklarının nasıl belirleneceği ve hangi endekslerin kullanılacağı, önem taşımaktadır (<http://www.tcmb.gov.tr>, Erişim tarihi: 10.01.2008:2).

1.3. Döviz Kurlarını Etkileyen Faktörler

Yatırımcılar, yöneticiler ve piyasa katılımcıları açısından en önemli sorun, döviz kurlarının gelecekte ne olacağının tahmin edilmesidir. Gerçek hayatta döviz kurlarını tahmin etmek çok kolay değildir. Çünkü, döviz kurları yalnızca ekonomik faktörler tarafından belirlenmemektedir. Bunun dışında politik faktörler ve insan davranışları da döviz kurlarının belirlenmesinde önemli bir etkidir. Bu nedenle çalışmada döviz kurunu etkileyen faktörler; ekonomik faktörler, politik faktörler ve insan davranışları olarak, üç ana başlıkta ele alınmaktadır. Ekonomik faktörler; ekonomik koşullar (ödemeler dengesi, ekonomik büyüme, para arzı, enflasyon oranı, işsizlik oranı, vergi tahsilatı), faiz oranları, satın alma gücü paritesi ve sermaye arz ve talebi şeklinde değerlendirilmektedir (Uzunoğlu, 2007: 14).

1.3.1. Ekonomik Faktörler

Ekonomik faktörler, özellikle uzun dönemde döviz kurlarının belirlenmesinde çok önemli rol oynamaktadır. Ekonomik olmayan faktörler ise, döviz kurlarını zaman zaman etkilemektedir (Gümüseli, 1994: 85). Bu nedenle bu çalışmada döviz kurlarını etkileyen faktörlerden ekonomik faktörler, diğer faktörlere göre daha ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Ekonomik faktörler; ekonomik koşullar (ödemeler dengesi, ekonomik büyüme, para arzı, enflasyon oranı, işsizlik oranı, vergi tahsilatı), faiz oranları, satın alma gücü paritesi, sermaye arz ve talebi başlıkları altında değerlendirilmektedir.

1.3.1.1. Ekonomik Koşullar

Ekonomik koşulların döviz kuru üzerindeki etkisi; ödemeler dengesi, ekonomik büyüme, para arzı ve enflasyon, diğer ekonomik göstergeler başlıkları altında ele alınmaktadır (Uzunoğlu, 2007: 18).

Ödemeler dengesi, ülkelerin belirli bir zaman dilimi içinde birbirleri ile gerçekleştirdikleri ekonomik işlemlerin sistematik bir kaydı olarak tanımlanmaktadır. Ödemeler dengesi, döviz kurunu belirlemede büyük öneme sahiptir. Dış ticaret dengesi olarak ifade edilen, ülkenin sattığı ve aldığı mal tutarı arasındaki olumlu veya olumsuz fark döviz uzmanlarınca duyarlılıkla izlenmektedir. Cari işlemlerin açık vermesi, dış borçların artış göstermesi ve sermaye girişindeki azalma eğilimi gibi gelişmeler, ülke parasını olumsuz yönde etkilemektedir. Bir ülke dışarıdan satın aldığından daha fazla mal satıyorsa, dış ticaret dengesinde fazlalık oluşmaktadır. Bu durumda yabancılar söz

konusu ülkenin mallarını almak için ülke parası ile ödeme yapacaklarından, bu ülkenin parasına talep artmakta ve ülke parası yabancı piyasalarda değer kazanmaktadır. Diğer taraftan ödemeler dengesinin sürekli açık vermesi halinde, ülkenin para biriminde arz talepten fazla olacağından, ülkenin parası yabancı piyasalarda değer kaybetmektedir (Gümüseli, 1994: 83).

Ekonomik büyümenin döviz kuru üzerindeki etkisini analiz etmek için büyümenin kaynağının analiz edilmesi gerekmektedir. Eğer büyümenin kaynağı iç tüketim ve bütçe açıkları ise, bu koşullarda ülkenin ithalatında bir artış olacak ve dövize olan talep artacağı için ülke parasının değeri azalabilecektir. Ancak büyümenin kaynağı, yatırımlar ve ihracat ise, bu koşullarda ülke parası değer kazanabilecektir.

Para arzı ve enflasyon; bir ülkede para arzının, gereksinimin üzerinde artması durumunda enflasyonist bir baskıya yol açacağı bilinmektedir. Bu durumda paranın satın alma gücü, dolayısıyla değeri düşmektedir. Örneğin bir ülkede enflasyon % 10, ekonomik büyüme ise % 5 olarak hedeflenmiş olsa, ancak para arzı % 30 oranında artış gösterirse bu koşullarda enflasyonist bir eğilim ortaya çıkmakta, bu durum paranın satın alma gücünün dolayısıyla değerinin düşeceğine işaret etmektedir. Enflasyon, döviz kuru üzerinde baskı oluşturmaktadır. Eğer enflasyon yaşayan bir ülke, parasının değerini diğer paralar karşısında düşürmezse, ihracatı azalacak ve ithalatı da artış gösterecektir.

Diğer ekonomik göstergeler; işsizlik oranı, vergi oranlarındaki değişiklikler gibi birçok ekonomik gösterge, ülke ekonomisinin performansını göstermek açısından büyük önem taşımaktadır. Eğer bu türden göstergeler ekonomik performansın arttığını gösteriyor ise, bunun sonucunda ülke parasına olan arz ve talep ile, dövize olan arz ve talep üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi gerekmektedir.

Vergi oranlarını değiştirme, doğrudan ve dolaylı vergileme, dışalım vergileri, vergi iadesi vb. mali düzenlemeler, o ülkede yaşayanların satın alma gücünü azaltmakta, ya da arttırmaktadır. Örneğin bir ülke uzunca bir süredir deflasyon yaşıyorsa, düşürülen vergi oranlarının ulusal paranın değerini olumlu olarak etkilemesi beklenmektedir. Buna karşılık, yüksek enflasyon yaşayan ülkelerde ise, tam zıt bir politikanın aynı sonucu doğurması olasıdır (Gümüseli, 1994: 84).

1.3.1.2. Faiz Oranları

Kısa vadede, döviz kurlarıyla faiz oranları arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Uluslararası ticaret yapanlar, işlem yapmak amacıyla para tutmakta ve reel faiz oranları en yüksek olan piyasalarda bu paraları ödünç verebilmektedir. Eğer bir ülkenin kısa dönemli reel faiz oranı diğer ülkelerden yüksekse, bu ülkeye sermaye akımı olmakta ve ülke parasının değer kazanması söz konusu olmaktadır. Eğer kısa dönemli reel faiz oranı düşecek olursa, bu ülkeden sermaye çıkışı olmakta ve ülke parası değer kaybedebilmektedir (Çiçek, 2006: 26).

1.3.1.3. Satın Alma Gücü Paritesi

Döviz kurunun belirlenmesinde satın alma gücü paritesi yaklaşımı, en çok kabul gören teorilerden biridir. Bu hipotez, 1922 yılında İsveçli ekonomist Gustav Cassel tarafından ortaya atılmıştır. Satın alma gücü paritesi teorisi, “dünyada benzer malların benzer fiyatlardan satılması” ilkesini temel almaktadır. Bir başka deyişle, döviz kuru dünyadaki fiyat farklılaşmalarını ortadan kaldıracak şekilde uyumlaşmalıdır (Dinçer, 2005: 12).

Satın alma gücü paritesi, tek fiyat kanununun bir mal yerine tüm mal piyasaları üzerine uygulanmasını öngören, ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklılaşmasını ortadan kaldıran, para birimi dönüştürme oranıdır. Eldeki toplu bir para, parite oranı ile farklı bir para birimine dönüştürüldüğünde, tüm ülkelerde aynı sepetteki mal ve hizmetler satın alınabilmektedir. Satın alma gücü paritesi, ülkeler arasındaki fiyat farklılıklarını yok ederek, ulusal para birimlerini birbirlerine dönüştüren orandır. Ülkelerin genel fiyat düzeylerinin birbirine oranına eşittir (Aslan ve Kanbur, 2007: 14).

X ve Y olarak ifade edilen iki ülke ve a malı ele alındığında, tek ürün için satın alma gücü paritesi (SGP) şöyle hesaplanabilir.

$SGP = P_{aX} / P_{aY}$ şeklinde ifade edilir.

P_{aX} = a malının X ülkesindeki fiyatı

P_{aY} = a malının Y ülkesindeki fiyatı

SGP, a malına ait X ülkesi para biriminin Y ülkesi para birimine göre değişim oranını ifade etmektedir.

Satın alım gücü paritesi, ülkedeki genel enflasyon oranı veya fiyat değişikliklerini ele almaktadır. Bir ülkede enflasyon oranı diğer ülkelere göre daha hızlı ise, bu ülkenin parasının diğer paralar karşısında değer kaybedeceği kabul edilmektedir.

Eğer bir ülke, ticari işlemlerde bulunduğu ülkelerden daha yüksek bir enflasyon yaşamakta ise, ihracatı dış ülkelerde daha az rekabet gücüne sahip olurken, ithalatı iç ürünlerle fiyat açısından daha yüksek bir rekabet gücüne sahip olmaktadır. (Gümüşeli,1994:83-84).

1.3.1.4. Sermaye Arz ve Talebi

Döviz kurlarını etkileyen diğer bir faktör ise, sermaye arz ve talebidir. Döviz kurlarının geleceğini tahmin etmek isteyenler, sermaye arz ve talebini, giriş ve çıkışını takip etmelidir. Sermaye girişi, genelde yatırımcıların fırsatlar gördüğü ülkelere doğru olmaktadır. Bazı ülkeler bu sermayeyi çekmek için yatırımcılara uygun faiz oranları teklif etmektedirler. Yatırımcılar da düşük faizin olduğu ülkelere, bu tür ülkelere doğru yatırımlarını aktarmaya çalışmaktadırlar. Yatırımcılar, uluslararası rekabet güçlerini korumak için de bazı yatırımlarını çeşitli ülkelerin olanaklarından yararlanma (vergi oranlarının düşük olması, enerji fiyatlarının ucuzluğu, pazara yakınlık, tarife ve kotalardan korunmak vb.) amacıyla yönlendirmektedirler. Kısa dönemde özellikle ticari aktiviteler sermaye arz ve talebini etkileyebilmektedir. Dolayısıyla, sermaye arz ve talebindeki ani değişimler, Interbank'ta faiz oranlarını etkileyerek döviz kurlarına yansiyabilmektedir (Uzunoğlu, 2007: 23). Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sonucu sermaye girişi döviz kurları üzerinde hareketlilik yaratmakta, sermaye girişinin hızlanması ise kur dalgalanmalarından kaynaklanan döviz kuru istikrarsızlığına neden olmaktadır. Bir başka ifadeyle, sermaye hareketi denilen işlemler dış ticaretin gereksinmelerinden bağımsız hale gelerek kurları spekülatif dalgalanmalara karşı duyarlı hale getirmektedir (Duygulu, 1998: 113-114).

1.3.2. Politik Faktörler

Politik faktörler; hükümet tarafından takip edilen ekonomi politikası, politik sistemdeki belirsizliğin düzeyi, Merkez Bankası veya düzenleyici kurumlar tarafından izlenen düzenleyici politikalar, Merkez Bankası'nın döviz piyasasına müdahaleleri gibi başlıklar altında toplanabilmektedir. Döviz kurları üzerinde politik faktörler de oldukça etkilidir. Genelde hükümetler, dövizin değişiminin yasaklanmasının yerine resmi olarak belirlenmiş bir orandan başka bir orana geçilmesini sağlayan yasalara sıcak bakma eğilimindedir. Bu durum politikacının piyasa üzerindeki etkisinin kaybedilmemesi, döviz kurunun ekonomi politikasının bir aracı olarak kullanılması gibi nedenlere

dayanmaktadır. Ancak resmi olarak açıklanan kur piyasasının arz ve talebinin belirlediği zaman ortaya çıkabilecek kurdan daha düşük olması durumunda serbest piyasa ile resmi piyasa oranları arasında önemli farklar oluşabilmektedir. Eğer serbest döviz piyasasının varlığına izin verilmezse bu kez karaborsa fiyatı ortaya çıkabilmektedir. Bu türden müdahale sonucunda ortaya çıkan istikrarsızlıkları ortadan kaldırmak için artık birçok ülke değişim oranlarının serbestçe dalgalanmasına izin vermektedir, ancak rezerv alınıp satılması ve dolaylı müdahale biçiminde görülen para ve maliye politikası uygulamaları ile hükümetin döviz kurları konusunda stratejilerini anlatma biçimleri döviz kurlarının değişim oranlarını etkileyebilmektedir (Uzunoğlu, 2007: 14).

1.3.3. İnsan Davranışları

İnsan davranışları da döviz kurlarının belirlenmesinde etkili olmaktadır. Genelde piyasa katılımcılarının davranışları, pozitif veya negatif olabilmektedir. Bu davranışları belirleyen temel faktör, gelecekle ilgili beklentilerdir. Gelecekte açıklanan, örneğin ekonomik büyüme gibi bir rakam toplumda farklı biçimde algılanıp, değerlendirilebilmektedir. Bunun yanı sıra piyasa katılımcılarının davranışları, geçmişte yaşanan olaylardan da etkilenmektedir (Uzunoğlu, 2007: 15).

1.4. Döviz Kuru Sistemleri

Döviz kuru sistemi” döviz kurlarının nasıl ve hangi güçler tarafından belirleneceği, kurlarda serbestçe ya da resmi kararlarla değişme olup olmayacağı veya hangi ölçülerde olabileceği gibi konularla ilgili kurallar bütünü veya kısaca, “döviz kurlarının belirlenme ve değişim rejimi” olarak tanımlanabilir (Güran, 1987: 7).

Döviz kuru sistemleri ilk aşamada tarihsel süreçte gelişimi, daha sonra da sınıflandırılma şekliyle iki açıdan ele alınmaktadır.

1.4.1. Uluslararası Para Sistemleri ve Tarihsel Süreçte Döviz Kuru Sistemlerinin Gelişimi

Uluslararası para sistemi; Dünya üzerinde mevcut olan bağımsız ülkeler ile ekonomik birimlerin kendi aralarındaki her türlü ödemenin yapılabilmesine olanak tanıyan uluslararası kurumsal yapı, mekanizma ve uygulamalar bütünüdür. Bu anlamda uluslararası para sistemine, uluslararası para düzeni de denir. Uluslararası para sisteminde döviz kuru sistemlerinin önemli bir yeri vardır (Karluk, 2003: 510).

Uluslararası para sisteminin tarihsel gelişimi; çift metal maden standardı (çift metal sistemi), altın standardı, altın değişim standardı (Bretton Woods Sistemi), esnek kur sistemleri, optimal kur alanları (optimum para sahası) başlıkları altında ele alınmaktadır (Müslümov, Hasanov ve Özyıldırım, 2002: 9).

1.4.1.1. Çift Metal Sistemi

Çift metal sisteminde ülke, para biriminin fiyatını altın ve gümüş olarak tanımlamakta ve tanımladığı paritenin korunması için gerektiği zaman paranın altın veya gümüş ile serbest değişimini sağlayacağını garanti etmektedir. 19. yüzyılın başlarında ABD, Fransa, Çin, Hindistan, Almanya ve Hollanda dahil, birçok ülkede bu sistem uygulanmaktadır. Çift metal sisteminin avantaj ve beraberinde getirdiği sorunlar söz konusudur. Sistemin temel avantajı; yüksek fiyat istikrarı sağlayarak, uluslararası ticareti teşvik etmesidir. Sistemin dezavantajı ise, altın ile gümüşün piyasa fiyatları arasındaki orantının zaman içerisinde değişmesidir. Orantının sürekli değişmesi, çift metal sistemini benimseyen ülkenin parite tanımlamasında sürekli revizyon gerektirmekte, bu durum ise, istikrarsızlığa neden olmaktadır. Sistemin diğer bir dezavantajı, bu kur sisteminin uzun dönemde var olamayacağıdır. Gresham kanunu² (Kötü para iyi parayı kovar), çift metal sisteminin istikrarsızlığa neden olabileceğini göstermektedir. Çift metal sisteminin istikrarsızlığının yanı sıra, dünyada altın üretim sürecinin hızlanması çift metal sisteminin terk edilmesine neden olmaktadır. Altın üretim sürecinin hızlanmasını etkileyen temel gelişmeler ise; Kaliforniya (1848), Avustralya (1851) ve Güney Afrika'da (1885) altının bulunması ve siyanür sürecinin 1887 yılında bulunmasıdır. 1867 yılında Uluslararası Para Konferansı altın standardını onaylamaktadır. İngiltere, 1816 yılından itibaren altın standardını benimsemekte, Fransa, Almanya ve ABD ise, 1873 yılından itibaren altın standardına geçmektedir. Hindistan'ın altın standardına geçmesi ise, 1893 yılında olmaktadır. 20. yüzyılın

² Gresham kanunu "Kötü para iyi parayı kovar": Nispi nominal değerleri aynı, külçe değerleri farklı iki madeni paradan külçe değeri yüksek olan dolaşımdan çekilir. Böylece külçe değeri küçük olan para (kötü para), külçe değeri yüksek olan parayı (iyi parayı) kovmuş olur. Kanuna ilişkin örnek olarak; altın ve gümüş sikkelerin birlikte dolaşımda bulunması verilebilir. Buna göre gümüş (kötü para), altını (iyi parayı) dolaşımdan çıkarmıştır. Kanun, İngiltere'de Kraliçe 1. Elizabeth'in mali danışmanı Sir Thomas Gresham'ın (1519-1579) adıyla anılmaktadır.

başlarında gelişmiş ülkeler arasında çift metal sistemini onaylayan ülke kalmamaktadır (Müslümov, Hasanov ve Özyıldırım, 2002: 10).

1.4.1.2. Altın Standardı Sistemi

Altın standardında ülke, para biriminin fiyatını altın cinsinden tanımlamakta ve bu pariteyi korumak için altınla para birimi arasında konvertibilite sağlamaktadır. Altın akışı ile fiyatlar arasında ilişki mekanizması, on sekizinci yüzyılın ortalarında David Hume tarafından “fiyat altın para akımı teorisi” ile formüle edilmektedir (Müslümov, Hasanov ve Özyıldırım, 2002: 11). Altın standardında tüm para arzı, altın arzına bağlı olduğundan, bu sistemin her ülkedeki fiyat düzeylerinin denkleştirilmesini zorlayarak, uluslararası ödemeler dengelerini sağlayıcı bir şekilde çalıştığı varsayılmaktadır. Altın standardının söz konusu denkleştirici etkisi, şu mantık temeline dayandırılmaktadır: Ödemeler bilançosu fazla veren bir ülke eğer tam istihdamda ise, altın girişleri nedeniyle para arzındaki artış, fiyatlar genel düzeyinin yükselmesine neden olacaktır. Bunun tersine, ödemeler bilançosu açık veren bir ülkeden ise, altın çıkışları nedeniyle para arzı azalacak ve fiyatlar genel düzeyi düşecektir. Böyle bir durumda, ödemeler bilançosu fazla veren ülkelerin ihracatı göreceli olarak pahallılaşmakta; ödemeler bilançosu açık veren ülkelerin ihracat malları ucuzlamaktadır. Bunun sonucunda bir grup ülkenin ihracatı artarken, diğer bir grup ülkenin ihracatı azalacağından, ithal ve ihracat edilen miktarlardaki değişmeler, ödemeler bilançolarını bir denge durumuna doğru yöneltecektir (Parasız, 2005: 612).

Ulusal paranın altın para rejiminde olması için aşağıdaki koşulların olması gerekmektedir (Parasız, 1986: 9):

- Ulusal para birimi belirli altın ağırlığıyla tanımlanmalı ve ülke içinde serbest bir şekilde dolaşmalıdır.
- Dolaşımda bulunan bütün paralar, ister madeni ister kaydi olsun, altına konvertibl olmalıdır.
- Altın para basımı serbest olmalıdır.
- Döviz paritesi, para birimlerinin altına göre tanımları arasındaki ilişkiye bağlı olmalıdır (çapraz kur).
- Altın ithalatı ve ihracatı serbest olmalıdır.

Bu sistemde piyasada altın sikkeler kadar banknotlar da kullanılabilmekte, fakat bu banknotlar, istenildiği an hükümetler tarafından altına dönüştürülebilmektedir. Diğer bir deyişle, bu sistemde hükümet, belirlemiş olduğu sabit fiyat üzerinden herkese altın satmak veya kendine sunulan altınları da satın almak durumundadır. Altın standardı, evrensel bir sistemdir. Her ülke parasını bu şekilde altınla tanımladığından, bütün ülkelerin paraları, kapsadıkları altın miktarına göre otomatik biçimde birbirine bağlanmış olmaktadır. Bunun için o dönemlerde, bugünküne benzer biçimde döviz piyasalarına gerek olmamaktadır (Seyidoğlu, 2003: 9-10).

Özetle belirtmek gerekirse, altın standardı sisteminde altının iki rolü bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ülkeler arasındaki ödemeler dengesizliklerini düzenlemektir. Diğeri ise, tüm ulusal paraların bağlı olduğu bir değer ölçüsü olmaktır (İskenderoğlu, 1988: 1).

Altın standardının başlangıç tarihini kesin olarak söylemek güç olmakla birlikte, 1870-1880'li yıllardan itibaren başlayarak, Birinci Dünya Savaşı'na kadar uygulandığı söylenebilmektedir (Yanar, 2008: 164). Altın standardının uygulandığı ülkeler, altın rezervlerini korumak amacıyla Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte paralarının altına dönüştürülmesine son vermektedirler. Savaş sırasında söz konusu ülkelerde farklı oranlarda enflasyon görülmesine karşın, enflasyon oranı göreceli biçimde düşük olan ülkeler de, yüksek olanlar da, savaş öncesindeki paritelere altın standardına dönmekte, bu durum yüksek enflasyonlu ülkelerin ulusal paralarının aşırı değerlendirilmesi anlamına gelip, ileride bu kurların sürdürülmesinin çok güç olması şeklinde değerlendirilmektedir. Söz konusu ülkelerin savaştan sonra yeniden altın standardına dönme girişimleri, başarısızlıkla sonuçlanmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 10). Çünkü devletin giderek artan ekonomiye müdahalesi, serbest dış ticarete karşı korumacılığın yaygınlaşması, işsizlik, fiyat istikrarı, ekonomik kalkınma gibi yeni sorunların ortaya çıkması, altın standardından uzaklaşılmasına yol açmaktadır. 1929 Dünya Ekonomik Krizi ise, altın standardının yıkılışını hızlandırmaktadır. ABD'de 1929 yılı ortalarında ortaya çıkan dünya krizi sonucu, bu ülkede deflasyon hızla yaygınlaşmakta, sanayi üretiminde büyük düşmeler görülmekte, işsizlik hızla artmaktadır. Hükümet, giderek artan işsizliği önlemek amacıyla, 1930 yılında Smooth Hawley tarife yasaları ile gümrük vergilerini yükselterek ithalatı kısmakta, böylece yurt içi üretimi artırarak, işsizliğe engel olmak istemektedir. ABD'nin aldığı bu önlemlere

karşılık diğer ülkeler de, altın standardından ayrılmakta, ithalatı kısmak ve yerli üretimi teşvik ederek istihdamı arttırmak amacıyla, devalüasyon yapmaktadırlar. Böylece ithalat kısımlırken, ihracat artmakta, işsizlik sorunu çözümlenmektedir. Buna karşılık, diğer ülkelerin ihracatları azaldığından, bu ülkelerde de işsizlik artmaktadır. Söz konusu gelişmelerin sonucunda dünya üretim ve dış ticareti, çok olumsuz bir şekilde etkilenecek, önemli ölçüde gerilemektedir. Ayrıca, 1930 yılında Credit-Anstalt isimli Viyana ticaret bankasının iflası, mali alanda var olan endişeyi arttırarak, altına talebin artmasına neden olmaktadır. Bu durum karşısında Alman Merkez Bankası, altın rezervlerinin tükenmesini önlemek amacıyla, kambiyo denetimi uygulamasına geçmektedir. Bu gelişmeler sonucunda İngiltere 1931 Eylül, ABD 1933 Mart, Fransa ise, 1936 Eylül ayında altın standardından ayrılmaktadırlar. Altın standardının yıkılması, ulusal paraların birbirlerine dönüştürülme olanağını ortadan kaldırmakta, bu durum uluslararası ödemelerde çok taraflı denkleştirmelerde büyük sorunlar yaratmaktadır. Bu sorunlara bir ölçüde engel olmak amacıyla, dünya para sahaları ilk defa bu yıllarda oluşturulmaktadır (Karluk, 2003: 511-512).

İngiltere, altın standardından ayrıldıktan sonra sterlini serbest dalgalanmaya bırakmakta, fakat sterlinin değerinde meydana gelebilecek aşırı dalgalanmaları önlemek amacıyla, 1932 yılında Döviz Denkleştirme Fonu'nu kurmaktadır. Fon, döviz piyasasındaki dalgalanmaların iç piyasaya yansımalarını bir dereceye kadar önleyerek, sterlinin istikrarını belli bir süre sağlayabilmektedir. Sterlin altın ilişkisinin son bulmasından sonra, eski İngiliz sömürgelerinden meydana gelen bazı ülkeler, paralarını sterline bağlamaktadırlar. Böylece, “sterlin bloğu (sahası)” ortaya çıkmaktadır. Sterlin sahasına dahil ülkeler, rezervlerini sterlin ile tutmakta, saha içindeki ödemelerini serbest bir şekilde yapabilmekte, buna karşılık, saha dışındaki ülkelere karşı sıkı bir kambiyo ve ithalat rejimi uygulanmaktadır. Fransa, İsviçre, Belçika ve Hollanda ise, bu dönemde “altın bloğu” nu oluşturarak, altına bağlılıklarını devam ettirmektedirler. Almanya ise, sıkı bir döviz kontrolü uygulamaktadır (Çelik, 2008: 508).

ABD ise, serbest dalgalanmaya bıraktığı doları, Ocak 1934 tarihinde tekrar altına bağlamaktadır. 1 ons altın= 35 dolar olarak, doların değerini yeniden belirlemektedir. Böylece, dolar resmen % 59,1 oranında devalüe edilmiş olmaktadır (Turan, 1980: 72).

Altın standardı sisteminin çeşitli avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Altın standardının avantajları ele alınırsa; bunlardan ilki, uluslararası parasal ayarlama mekanizmasının simetrik olmasıdır. Bir ülke rezervlerini kaybettiğinde para arzı azalmakta, buna karşılık yabancı ülkeler rezerv kazanmakta ve para arzı genişlemektedir. Diğer bir avantajı, parasal genişleme üzerine sınır koymasındır. Ekonomideki para arzı genişlemesinin bir sınırı olduğundan, genişletici para politikaları ile genel fiyat düzeyini etkilemek olanaksızdır. Bir diğer avantajı ise, uluslararası ticaretin genişlemesidir. Altın standardının kabul edilmeye başlandığı 1870 yılından 1910 yılına kadar uluslararası ticaret hacmi yaklaşık % 30'luk bir büyüme göstermektedir. Ayrıca altın standardı döviz kuru riskini minimize ettiğinden, uluslararası sermaye piyasalarında borçlanma maliyetlerinin düştüğü de gözlemlenmektedir. Altın standardının dezavantajları ele alınırsa; bunlardan ilki, istihdam artışı için para politikası kullanımının sınırlandırılmasıdır. Eğer dünya çapında bir durgunluk varsa, para politikası üzerindeki bu sınırlama durgunluğun derinleşmesine neden olmaktadır. Diğer bir dezavantajı, altın standardı sisteminde fiyat istikrarının, altın ile ekonomideki ürün ve hizmetlerin göreceli fiyatları arasındaki ilişkiye bağlı olmasıdır. Bu nedenle dünya ekonomisinde yeni altın rezervlerinin bulunması, fiyatlar genel düzeyinde geniş dalgalanmalara neden olabilmektedir. Bir diğer dezavantajı ise, uluslararası rezervlerin ekonomideki büyümelere paralel olarak büyümesinin tamamen yeni altın rezervlerinin bulunmasına bağlı olmasıdır. Bu durum ise, dünya çapında geniş işsizliğe yol açabilecek kadar önemli bir sorundur. Son olarak, altın standardının, büyük altın rezervlerine sahip Rusya ve Afrika gibi ülkelere altın pazarı aracılığıyla uluslararası makro ekonomik koşulları etkileme gücü vermesi dezavantaj olarak gösterilmektedir (Müslümov, Hasanov ve Özyıldırım, 2002: 12).

1.4.1.3. Altın Değişim Standardı (Bretton Woods Sistemi)

Bretton Woods sisteminin temeli, 1944 yılında Amerika'nın New Hampshire eyaletindeki Bretton Woods'ta 44 ülkenin katılımıyla oluşturulan bir konferansta atılmıştır. II. Dünya savaşı ülkeler için çok yıkıcı olmuştur, ancak Amerika, savaş sırasında Avrupa ülkelerine yapmış olduğu ihracat sayesinde Avrupa'nın altın stoklarını eline geçirmiştir. Savaştan sonra lider konumuna yükselen Amerika, uluslararası kuruluşların oluşturulmasına öncülük etmiştir. 1944 yılında Uluslararası Para Fonu (International Monetary Found) kurulmuştur. Bu bankanın fonksiyonu, ülkelerin

ödemeler bilançosundaki açıklar nedeniyle dünya ticaretinin kısıtlanmasını önlemektir. 1954 yılında ise, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası, kısa adı ile Dünya Bankası (International Bank for Reconstruction and Development, IBRD veya World Bank) kurulmuştur. Bu banka, ülkelerin tekrar imar edilmesi için uzun vadeli krediler vermektedir. Diğer taraftan da ödemeler bilançosu yapısal dengesizlikleri, bu krediler aracılığıyla ortadan kaldırılmaktadır. Ayrıca Bretton Woods'ta uluslararası para sistemini düzenleyen iki tez öne sürülmüştür. Bunlardan ilki Keynes planı, ikincisi ise White planıdır. Keynes planı, bir uluslararası Merkez Bankası kurulmasını ve uluslararası ödemelerin ya altınla ya da bir banka tarafından çıkarılacak olan devredilebilir kredi kanalıyla yapılmasını öne sürmektedir. İkinci plan olan White planı ise, Amerika tarafından desteklenmiş ve kabul edilmiştir. White planı, Bretton Woods anlaşmasının temelini oluşturmaktadır (Erol, 2002: 6).

Bretton Woods anlaşmasına göre; Amerika dışındaki ülkelerin paraları dolara sabitlenmekte, Amerikan doları ise, 1 ons altın= 35 dolar paritesinden altına bağlanmaktadır. Diğer ülke paralarının da, dolar aracılığı ile dolaylı olarak altın karşılığı söz konusu olmaktadır. Böylece dolar, Dünyada rezerv para birimi haline gelmektedir. Bretton Woods sisteminde döviz kurlarının değişim oranı, $\pm \% 1$ aralığında sabitlenmektedir. Bu bakımdan Bretton Woods sistemi, ayarlanabilir sabit kur sistemi olarak da adlandırılabilir. Kurların söz konusu aralığın dışına çıkması durumunda, döviz piyasasına müdahalelerin yapılabileceği kararlaştırılmaktadır (Çelik, 2008: 509).

Bretton Woods sisteminde altın değişim standardının geniş olarak kabul görmesinin ana sebeplerinden birisi, ABD dışında para otoritelerinin ABD Hazinesinin dolar ile altın arasındaki çift yönlü konvertibilitiyi sağlayabileceğine inanmalarıdır. Altın değişim standardı, aslında Bretton Woods anlaşması ile ortaya çıkan yeni bir olgu değildir. 1922 yılında yapılan Genoa Konferansı Dünyanın altın değişim standardına dönmesini öngörmekte, bu yolda 1924- 1927 yılları arasında dünya çapında altın değişim standardı geçerli olmakta, İngiltere ve ABD para birimleri rezerv para olarak seçilmektedir. 1929 Büyük Dünya Buhranı ve 10 yıl sonrasında İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması, altın değişim sisteminin ertelenmesine neden olmaktadır. Altın değişim standardından ikinci kez vazgeçilmesinin bir nedeni de, Triffin ikilemi dir. Triffin, Bretton Woods sisteminin uzun süreli olmasının olanaksız olduğunu, güven

sorunu nedeniyle çökeceğini öngörmektedir. Bu ikileme göre, ülkelerin uluslararası ticaretinin giderek büyümesi uluslararası rezerv ihtiyacını artıracak, bu durumda Merkez Bankaları dolar varlıklarını arttırmak zorunda kalacaktır. Bu durum, ellerindeki dolar varlıklarının ABD hazinesinde mevcut altın rezervlerini aşacağı noktaya kadar devam edecektir. ABD garanti ettiği gibi bu dolarların tümünü, 1 ons altın= 35 dolar paritesinden bozduramayacağı için Merkez Bankalarında bir güven sorunu başlayacak ve ellerindeki doları hızla altına dönüştürmeye çalışacaklardır. Bu ise, altın değişim standardının sonunu getirecektir (Müslümov, Hasanov ve Özyıldırım, 2002: 13-15).

Sistemin işleyiş sürecine bakıldığında, 1950’li yılların başında Dünyada bir “dolar kıtlığı” dönemi yaşanmaktadır. Ancak, giderek ABD’nin dış ödeme açıklarının büyümesi ile birlikte, dolara duyulan güven de azalmaya başlamaktadır. 1960’lı yılların başlarında spekülörler, dışarıdaki dolar rezervlerinin ABD’nin altın stoklarını aştığını görerek, dolardan kaçıp altına yönelmektedirler. Bunun üzerine, 1960 yılının Ocak ayında ABD ve diğer sanayileşmiş ülkelerin (Belçika, Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda ve İsviçre) katılımı ile Londra Altın Fonu (London Gold Pool) kurulmaktadır. Londra Altın Fonunun görevi, Londra piyasasında spekülatif talebi karşılamak üzere, İngiliz Merkez Bankasının yapacağı altın satışlarında (Dünyanın en büyük altın borsasının Londra’da olması nedeniyle) İngiliz Merkez Bankası’na yardımcı olmaktır. Kısacası, özellikle ABD, resmi kaynaklardan özel spekülörlere altın satarak, altının özel piyasa fiyatını ons başına 35 dolarda sabit tutmak istemektedir. Ancak, ABD’nin resmi altın rezervlerindeki büyük erimeye karşın, spekülasyonun durmaması sonucu 1968 yılında Altın Fonu dağılmakta, bundan böyle özel piyasada altın fiyatlarını desteklememe kararı alınmaktadır. Böylece altın konusunda ikili bir fiyat sistemi (two-tier system) benimsenmektedir: Resmi altın fiyatları eski düzeyde sabit tutulmakta, ancak, özel piyasa fiyatları arz ve talep koşullarına bırakılmaktadır. Bu gelişmeler sonunda Amerikan doları gerek altına göre, gerekse Alman markı ve Japon yeni gibi paralar karşısında aşırı değerlenmiş bir duruma gelmektedir. ABD parasını başka bir ülkenin parasına bağlamadığı için, doları tek başına devalüe etme olanağına sahip bulunmamaktadır, ancak diğer ülkeler paralarının dolar paritesini düşürdüklerinde (revalüasyon yapmaları) dolar, dolaylı yoldan devalüe edilmiş olmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 12-13).

İlgili ülkelerin paralarını revalüe etmemeleri, 1971 haziran ayından itibaren dolar krizinin ciddileşmeye başlaması, Avrupa paraları ve Japon yen'ine doğru oluşan spekülâtif akımlar nedeniyle zamanın ABD Başkanı Nixon, 15 Ağustos 1971 tarihinde bu ülkelere baskı yapmak için Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) kurallarına aykırı olarak bazı kararlar almaktadır. Camp David Kararları olarak bilinen bu önlemler şu şekilde sıralanmaktadır (Karluk, 2003: 522):

- Doların altına olan konvertibilitesi kaldırılmaktadır. Böylece, merkez bankaları da artık, ABD Merkez Bankasından dolar karşılığında onsu 35 dolardan altın elde edemeyecektir.
- Otomobil satışlarından alınan % 7 oranındaki vergi kaldırılmakta, ücretler ve fiyatlar üç ay süreyle dondurulmaktadır.
- Bütün ithalat üzerine % 10 geçici vergi konularak, ABD'ye mal satan ülkelerin paraları devalüe edilmektedir.

Oldukça tartışmalı geçen pazarlıklardan sonra, dünya ticaretinde ağırlığı olan ülkeler, Washington'daki Smithsonian Enstitüsü'nde 17-18 Aralık 1971 tarihinde bir anlaşma imzalamışlardır. Bu anlaşmaya göre (Parasız, 2005: 620):

- Hollanda Florini % 2,76 Alman Markı ve İsviçre Frankı % 4,61, Japon Yeni % 7,66 oranında revalüe edilmektedir.
- Bütün ülkeler, kendi paralarına karşı doların % 7,89 oranında devalüe edilmesine razı olmaktadır.
- Altının resmi fiyatı, doların devalüasyonu ile onsu 38 dolara çıkartılmaktadır.
- Bretton Woods'ta \pm % 1 olarak belirlenen dalgalanma limitleri \pm % 2,25'e yükseltilmektedir.

Smithsonian kur ayarlamaları, uluslararası piyasalarda dolardan kaçışı engelleyememektedir. 1973 yılı Şubat ayında dolar bir kez daha spekülâtif baskı altına girmekte, bu durumun sonucunda yeniden % 5 oranında devalüe edilmektedir. Bu ikinci devalüasyonla birlikte altının resmi fiyatı da, 38 dolardan 42,2 dolara yükseltilmektedir. Spekülasyonun yine de durmaması üzerine, 1973 yılı Mart ayı başında Avrupa döviz piyasaları iki hafta süreyle kapatılmaktadır. 16 Mart 1973 tarihinde piyasalar açıldığında Avrupa Topluluğu ülkeleri, yeni aldıkları kararları bütün dünyaya duyurmaktadırlar: Bundan böyle söz konusu ülkeler, paralarını sabit kurlardan birbirinin paralarına bağlamakta ve dolar karşısında ayrı ayrı dalgalanmaya bırakılmaktadırlar. Diğer büyük

ülkelerin paraları da, zaten o zamana kadar dolara karşı dalgalanmaya bırakılmıştır. Böylece, Bretton Woods Sistemi bu tarihte yıkılmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 14).

1.4.1.4. Esnek Kur Sistemleri

1973 Mart ayında sabit fakat ayarlanabilir kur sistemine dayanan Bretton Woods Sistemi çökmekte, 1973 yılından sonra dünya ticaretinin büyük kısmını yapan ülkeler, esnek döviz kuru sistemine geçmektedir (Ertürk, 2001: 333). IMF'nin sınıflandırmasına göre 1999 yılı itibariyle, 185 ülkenin 108'i sabit ya da sabit kur sistemine yakın bir döviz kuru sistemi; 26'sı gözetimli (yönetimli) dalgalanma; Amerika, 12 AB ülkesi, İngiltere, Kanada, Avustralya, İsveç, İsviçre, Meksika gibi ülkelerden oluşan 51 ülke ise, tam esnek kur sistemi uygulamaktadır. Ülkelerin çoğu sabit kur sistemi uygulamasına daha yakın olsa da, dünya ticaretinin yaklaşık % 80'i, esnek kur veya gözetimli (yönetimli) esnek kur sistemi uygulayan ülkeler arasında gerçekleşmektedir. Bu nedenle var olan sistem, esnek kur sistemi olarak kabul edilmektedir (Çelik, 2008: 512).

Bretton Woods Sisteminden esnek kur sistemine geçişte iki temel aşama vardır. İlk aşama, Ocak 1976 tarihinde IMF üyelerinin üzerine anlaştıkları Jamaika Anlaşmasıdır. Bu anlaşmaya göre (Müslümov, Hasanov ve Özyıldırım, 2002: 18):

- IMF üyeleri esnek kur sistemlerine geçebilir ve döviz piyasalarında aşırı dalgalanmayı önlemek amacıyla piyasaya müdahale edebilir.
- Altın değişim standardı resmi olarak terk edilmektedir. IMF'de bulunan altın stoklarından yarısı üye ülkelere geri verilmekte, diğer yarısı ise satılarak, yoksul ülkelere yardım amacıyla kullanılmaktadır.

1980'li yıllardan itibaren Reagan yönetimi sırasında, ABD ekonomisinin bütçe açığı ve ödemeler dengesi açığı giderek büyümeye başlamaktadır. ABD dolarının aşırı değerlenmiş olması ortaya çıkmaktadır. Eylül 1995 tarihinde G-5 ülkeleri (Fransa, Japonya, Almanya, Büyük Britanya ve ABD) arasında imzalanan Plaza Anlaşması, ABD'nin dış ticaret açığı sorununu çözmek için doların devalüe edilmesini onaylamakta ve bu amacı gerçekleştirmek için döviz piyasalarına müdahale etme konusunda anlaşmaktadırlar. Doların düşmeye başlaması belli bir süre sonunda sanayileşmiş ülkeler arasında dolar kurunun aşırı düşebileceği endişesini uyandırmakta ve Paris'teki G-7 ekonomi zirvesinde Louvre Anlaşması imzalanmaktadır. Bretton Woods Sisteminden esnek kur sistemlerine geçişte ikinci aşamayı oluşturan Louvre

Anlaşmasına göre, G-7 ülkeleri, döviz kurlarında istikrar sağlamak için daha fazla işbirliği içerisine girecek ve kendi makroekonomik politikalarını düzenli olarak yürüteceklerdir. Bu anlaşma, yönetimli dalgalı kur sistemlerine geçilmesine ve döviz kurlarının daha istikrarlı bir yapıya kavuşmasına neden olmaktadır (Müslümov, Hasanov ve Özyıldırım, 2002: 18).

1.4.1.5. Optimal Kur Alanları (Optimum Para Sahası)

Optimum para sahası, tek bir para birimini kabul etmenin ve ortak para politikası uygulamanın optimum olduğu alandır (Sakallı, <http://www.dtm.gov.tr>, Erişim tarihi: 20.03.2008). Bir diğer tanıma göre, eğer ortak bir para sahası içerisinde para ve maliye politikaları ve birlik dışındaki üçüncü ülkelere uygulanacak esnek döviz kuru sistemi ile, birlik üyesi ülkelerde tam istihdam, ödemeler dengesi ve iç fiyat istikrarı sağlanıyorsa, söz konusu bu amaçların en düşük maliyetle gerçekleştirildiği bölge “optimum para sahası” olacaktır. Optimum para sahası (OPS) teorisi temelinde, belli bir grup ülkenin ulusal para birimlerinin değerini, belirlenen kurlar üzerinden birbirlerine sabitlemesi ve üye ülkelerin para birimlerinin değerinin birliğe üye olmayan ülkelerin para birimleri karşısında serbest dalgalanmaya bırakılması esasına dayanmaktadır. (Utkulu, 2005: 110).

Optimum Para sahası teorisi, Mundell tarafından 1961 yılında yazılan “Optimum Kur Alanları Teorisi” adlı makalesiyle gündeme gelmiştir (Şimşek, 2005, 54). Bu çalışmada Mundell, bir bölgenin veya ülkenin para birliğine katılması halinde hangi şartlar altında fayda sağlayacağını açıklamaktadır. Optimum kur alanları hipotezi, birbiri ile önemli ticari ilişkileri olan ülkelerin para birliğinden kazanç sağlayacağını, küçük ülkelerin de para birliğinden fayda sağlamak için kendi para birimlerinden vazgeçmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Yüksek ve değişken enflasyona sahip ülkeler de, para birimlerinden vazgeçmeleri halinde fayda sağlayabilecektir. Optimal kur alanları, uluslararası para sisteminin evriminin günümüze kadar gelen en son aşamasıdır. Optimum kur uygulamalarının dünyada en iyi örneklerinden birisi, Avrupa Para Birliğidir. Aralık 1978 tarihinde Avrupa Şurası, Mart 1979 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere, Avrupa Para Birliğinin kurulmasını kabul etmiştir. 1979 yılında Avrupa Para Birimi (ECU– European Currency Unit) tanımlanmıştır. 1 Ocak 1999 tarihinden itibaren Euro, ECU’nun yerini almıştır. Avrupa Birliği dışında, Dünya’nın birçok ülkesinde de, optimum kur alanlarına doğru son yıllarda bir kayma olduğu

görülmektedir. Optimal kur alanlarının farklı bir uygulaması olan Dolarizasyon, Ekvador ve El Salvador'da günümüzde uygulanmakta, Meksika, Guatemala ve Peru'da ise, aktif gündem maddesini oluşturmaktadır. Altı Batı Afrika ülkesi, 2003 tarihinde bölgenin ortak para birimini kurmak üzere anlaşmıştır. On bir Güney Afrika ülkesi, doları kabul etmek veya Güney Afrika para birimi Rand'a endekslenmiş bağımsız para birliği kurmak üzerinde tartışmaktadır. Altı petrol üreticisi Arap ülkesi (Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Umman, Katar ve Kuveyt), 2010 yılında para birliği kurma isteklerini açıklamıştır. Diğer taraftan, bazı ülkeler ABD Doları veya Euro ile para kurulu oluşturmuştur. Avustralya ve Yeni Zelanda'nın para birliği (Anzac Doları) kurması da, ekonomi literatüründeki son tartışmalar arasında yer almaktadır (Müslümov, Hasanov ve Özyıldırım, 2002: 18-20).

1.4.2. Döviz Kuru Sistemlerinin Sınıflandırılması

Döviz kuru sistemleri çeşitli görüşlere göre değişik şekillerde sınıflandırılmıştır. Bu bölümde, döviz kuru sistemleri temel kur sistemleri ve alternatif kur sistemleri olmak üzere iki ana başlık altında ele alınmakta ve bu başlıklar doğrultusunda ayrıntılı olarak sınıflandırılmaktadır. Temel kur sistemleri başlığı altında sabit kur sistemi ve tam esnek kur sistemi açıklanmakta, bu iki kur sisteminin özelliklerini taşıyan ve iki sistem arasında yer alan kur sistemleri ise, alternatif kur sistemleri başlığı altında incelenmektedir. Ayrıca, döviz kuru sistemi tercihinde göz önünde bulundurulması açısından döviz kuru sistemlerinin avantaj ve dezavantajlarına da değinilmektedir.

Döviz kuru sistemlerinin genel olarak sınıflandırılma biçimi şu şekilde ele alınmaktadır (Yıldırım, 2003: 28-30):

- Temel Kur Sistemleri
- Alternatif Kur Sistemleri

1.4.2.1. Temel Kur Sistemleri

Teoride başlıca iki temel döviz kuru sistemi vardır. Bunlar sabit kur sistemi ile tam esnek kur sistemidir. Bu iki kur sistemi, iki uç döviz kuru sistemini oluşturmaktadır (Yıldırım, 2003: 28).

1.4.2.1.1. Sabit Kur Sistemleri

Sabit kur sistemi, herhangi bir merkez bankasının parasıyla ilgili olarak ilan ettiği bir merkezi değeri korumak için davranışta bulunduğu sistemdir (Parasız, 2003: 479). Sabit döviz kuru sisteminde sabit kurlar genelde, döviz piyasalarındaki işlemleri sınırlayan resmi düzenlemeler ile yabancı döviz piyasalarına müdahaleler yapılarak, günlük olarak belirlenmektedir. Döviz kurları, yabancı bir para veya belli bir para sepetine göre hesap edilmekte ve kurlar etrafındaki dalgalanmalar resmi müdahalelerle sınırlanmaktadır (Karluk, 2007: 550).

Herhangi bir sabit kur sisteminde döviz kurunun sabitliğini, piyasa mekanizmasını tamamen ortadan kaldırmadan sağlamanın yolu, resmi otoritelerin gerektiğinde piyasaya alıcı ve satıcı olarak girmek suretiyle, döviz arz ve talebi arasındaki dengesizliği gidermesidir. Ancak en katı sabit kur sistemlerinde dahi, kurlar dar da olsa bir sınır içinde dalgalanabilmekte, kurların sabitliği bu sınır dışına çıkılmamak koşuluyla sağlanabilmektedir (Güran, 1987: 43).

Sabit kur sistemlerinin temel özelliği, döviz kurlarının piyasa gelişmelerine göre değişmesine izin verilmeyip, ilke olarak aynı düzeyde sürdürülmesidir. En eski sabit kur sistemi altın standardıdır (Seyidoğlu, 2007: 732). Sabit kur sistemlerinin en önemli özelliği ise, istikrar sağlanması amacıyla para politikasının kullanılmamasıdır (Müslümov, Hasanov ve Özyıldırım, 2002: 25).

1.4.2.1.1.1. Sabit Kur Sistemlerinin Avantajları

Sabit kur sistemlerinin avantajları; kur riskinde azalma, uluslararası piyasalara giriş, faiz oranlarında düşüş, parasal şoklara karşı direnç başlıkları altında ele alınmaktadır (İnan, 2002: 4).

Kur riskinde azalma; sabit kur sistemi, beklenen kura ilişkin bir bilgi sağladığı için kur riskini azaltmaktadır. Bu durumun sonucu olarak yabancı yatırımlar ve uluslararası işlemler artmaktadır.

Uluslararası piyasalara giriş; sabit kur sistemleri, azalan belirsizlik dolayısıyla sadece yabancı yatırımların gelişini değil, yerel ekonomik birimlerin uluslararası piyasalara girişini de kolaylaştırmaktadır.

Faiz oranlarında düşüş; sabit kur sistemlerinde, azalan belirsizlik hem içeride faizleri, hem de dış borçlanmada risk primini düşürmektedir.

Parasal şoklara direnç; sabit kur sistemleri, para arzındaki beklenmedik değişimlerin kur üzerindeki etkilerini nötralize etmektedir.

Sabit kur sistemi, döviz kuru değişmelerinin dış ticaret ve sermaye akımları üzerinde meydana getireceği riske karşılık istikrar ortamı oluşturmaktadır (Güran, 1987: 91).

Sabit kur sisteminde, geleceğe yönelik ücret ve fiyatları beklenen kur artış oranına uygun şekilde belirleyerek, enflasyonu düşürmek daha kolay olmaktadır (Karluk, 2007: 551).

1.4.2.1.1.2. Sabit Kur Sistemlerinin Dezavantajları

Sabit kur sistemlerinin dezavantajları; güvenilirlik, bağımlı para politikası, şoklar, cari işlemler başlıkları altında ele alınmaktadır (İnan, 2002: 5).

Güvenilirlik; sabit kurun sürdürülebileceğine ilişkin güven önemlidir. Bu güven zedelendiğinde ekonomi krizlere açık bir hal almakta ve krizler de gerçekleştiğinde çok maliyetli olmaktadır.

Bağımlı para politikası; yerel paranın, sabitlendiği yabancı ülkenin parasal politikalarından doğrudan etkilenmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bağlı olunan para cinsinin değerindeki ani değişimler ekonomiyi bir bütün olarak etkilemektedir. Ayrıca, kur istikrarı hedefi olduğu için, bağımsız bir para politikası uygulamak son derece güçleşmektedir.

Şoklar; sabit kur sistemleri, dış şoklara ve reel kesimden kaynaklanan iç şoklara açıktır. Sabit kur sistemi, ulusal ekonomiyi özellikle dışarıdan kaynaklanan enflasyon ve deflasyon gibi ekonomik istikrarsızlıkların etkilerine karşı korumasız bırakmaktadır. Ekonomik istikrarsızlıkların uluslararası alanda yayılışı, ülkeler arasındaki sıkı bağıllık dolayısıyla, sabit kur sistemlerinde daha güçlü olmaktadır (Seyidoğlu, 2007: 737).

Cari işlemler; döviz kurlarının resmi otoriteler tarafından belirlendiği sabit kur sistemlerinde, sürekli olarak kurların gerçekçi olmaması durumu söz konusu olabilmektedir. Kurlar başlangıçta denge düzeyinde belirlenmiş olsa bile, bir süre sonra arz ve talep koşulları değiştikçe, sabit resmi kurlar artık gerçek değerini yansıtmamaktadır. Hükümetler tarafından belirlenen kurlar, genellikle ulusal parayı aşırı değerlendirmektedir. Özellikle enflasyonist ekonomilerde sabit kur sistemi uygulamanın doğal sonucu olarak, ulusal parada aşırı değerlenme ortaya çıkmaktadır (Seyidoğlu, 2007: 736). Sabit kur sistemlerinde bu şekilde meydana gelen yerel paranın değerindeki

reel bazda artış sonucu, ihracatta azalma, ithalatta artış beklenmektedir. Bu durum ise, cari işlemler dengesinin açık vermesine neden olmaktadır.

1.4.2.1.2. Tam Esnek Kur Sistemleri

Tam esnek kur sistemleri, döviz kurlarının piyasa tarafından belirlendiği kur sistemidir. Bu sistemde merkez bankası, döviz kurları için herhangi bir hedef oran belirlememekte ve döviz piyasalarına müdahale etmemektedir. Böylece, bağımsız para politikası uygulamasına olanak tanınmaktadır (Yıldırım, 2003: 30).

1.4.2.1.2.1. Tam Esnek Kur Sistemlerinin Avantajları

Tam esnek kur sistemlerinin avantajları; dışsal reel şoklara karşı direnç, ulusal paranın gerçek değeri, dış ödemeler bilançosu dengesi, dış rezerv ihtiyacı, bürokrasiye gerek olmaması ve bağımsız para politikası başlıkları altında ele alınmaktadır.

Dışsal reel şoklara karşı direnç; bu sistemin en önemli avantajı, dışsal şoklara ve reel sektörden gelen şoklara karşı dirençli olmasıdır. Kur tamamen serbest olduğu için etkin işleyen bir döviz piyasasında kurlar, yeni oluşan durumlara ve özellikle de şoklara hızla ve tam olarak uyum sağlamaktadır (İnan, 2002: 4).

Ulusal paranın gerçek değeri; hükümetlerin belirledikleri kurlar çoğunlukla ulusal parayı aşırı değerlendirmektedir. Oysa tam esnek kur sistemlerinde kurlar, gerçek denge değerini bulmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 19). Böylece dış ticarete kurun değerlendirilmesine bağlı bir rekabet kaybı yaşanmamakta ve ödemeler dengesi açısından bir sorun ortaya çıkmamaktadır (Karluk, 2007: 551).

Dış ödemeler bilançosu dengesi; ödemeler bilançosunda açık ya da fazla ile karşılaşılması durumunda kurlarda değişme meydana gelmekte, ödemeler bilançosu dengesi kendiliğinden sağlanmaktadır. Ödemeler bilançosunda açık olması durumunda, döviz arzı az, döviz talebi fazla olacağından, talep baskısıyla kurlar hemen yükselmeye başlamaktadır. Kurların yükselmesi ile, ithalat pahalı hale gelmekte, ithal mallarına olan talep, dolayısıyla ithalat azalmaktadır. Diğer taraftan, kurların yükselmesiyle ihracat mallarının döviz bazında fiyatları düşmekte ve uluslararası piyasalarda rekabet avantajı elde edilmektedir. İhracat mallarının dış talep esnekliği yüksek ise, ihracat artmaktadır. Bir taraftan ithalatın azalması, diğer taraftan ihracatın artmasıyla, ödemeler bilançosu dengesi kendiliğinden sağlanmaktadır. Ödemeler bilançosu fazlası durumunda ise, bu

durumun tam tersi söz konusu olmakta, kurlar düşerken, ithalat artıp, ihracat azalmakta ve dış fazlalar ortadan kalkmaktadır (Çelik, 2008: 472).

Dış rezerv ihtiyacı; sabit kur sistemlerinde devletin döviz kurunu belli bir düzeyde tutabilmesi amacıyla gerektiğinde piyasaya müdahale edebilmek için, belirli bir miktarda döviz rezervi bulundurması gerekmektedir. Oysa bu sistemde, döviz rezervi bulundurmaya ihtiyaç kalmamaktadır (İşgüden ve Akyüz, 1990: 115).

Bürokrasiye gerek olmaması: tam esnek kur sisteminde kurlarla ilgili olarak hükümetin karar almasına ve denetimde bulunmasına gerek yoktur. Dolayısıyla sistem, bürokrasiyi de önlemektedir (Seyidoğlu, 2003: 20).

Bağımsız para politikası; tam esnek kur sistemlerinde, kur istikrarı bir hedef olarak alınmadığı için, merkez bankasının daha etkin bir para politikası yürütme şansı bulunmaktadır (İnan, 2002: 4).

1.4.2.1.2.2. Tam Esnek Kur Sistemlerinin Dezavantajları

Tam esnek kur sistemlerinin dezavantajları; dış ticaret ve mali akımları caydırma, yurt içi enflasyonu arttırma, esnekliklerin düşük olması ve istikrar bozucu spekülasyon başlıkları altında ele alınmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 20).

Dış ticaret ve mali akımları caydırma; tam esnek kurlar, belirsizlik doğurarak riskleri arttırmaktadır. Bu da uluslararası ticari ve mali akımları engelleyici etki yapmaktadır.

Yurt içi enflasyonu arttırma; tam esnek kur sistemleri enflasyonu hızlandırmaktadır; çünkü kurlar yükselince ham madde ve gıda maddelerinin fiyatı yükselmekte, bu da ücretleri ve sanayide maliyetleri arttırmaktadır. Oysa kurlar düşünce, ücretlerde ve öteki girdilerde bir düşme olmamaktadır. Dolayısıyla, döviz kurlarının fiyatlar üzerindeki etkisi tek yönlüdür; bu da enflasyonu hızlandırma doğrultusundadır.

Esnekliklerin düşük olması; arz ve talep esneklikleri yeterli ölçüde yüksek değilse, kur değişmelerinden istenilen sonuçları elde etmek mümkün olmamaktadır. Örneğin, kurların yükselmesi, ulusal paranın değer kaybetmesi ile ülkenin ihraç gelirlerinin artması beklenirken, esneklikler düşük düzeyde ve ülke kaynakları üretim kapasitesini arttıracak ölçüde akışkanlığa sahip değilse, üretim artmayacağından, ihracatın ve bu yolla döviz arzının artması söz konusu olmamaktadır (İşgüden ve Akyüz, 1990: 115).

İstikrar bozucu spekülasyon; spekülörler, fazla miktarda döviz alışı yaptıklarında, yarattıkları döviz talebinden dolayı kurları denge kur seviyesinin üzerine çıkarabilmekte, yükselen kurdan ellerindeki dövizleri satarak, aşırı kar sağlayabilmektedirler. Tersine, spekülörler fazla miktarda döviz satışı yaptıklarında, döviz bolluğu yaratarak, kurların denge kur seviyesinin altına düşmesine neden olabilmekte, düşen kur seviyesinden daha fazla döviz satın alarak, döviz bazında yüksek kar elde edebilmektedirler. Spekülörler, söz konusu işlemleri tekrar tekrar yaptıklarında ise, döviz piyasasında kurlar sürekli dalgalanmakta, istikrarsızlık ortaya çıkmaktadır. Ancak, bu işlemleri yapabilmeleri için döviz piyasasının küçük olması, piyasadaki dövizlerin önemli bir kısmını spekülörlerin satın alabilmesi gerekmektedir (Çelik, 2008: 473).

1.4.2.2. Alternatif Kur Sistemleri

Tam esnek ve sabit kur sistemi, iki uç döviz kuru sistemi uygulamasını oluşturmaktadır. Ancak, bu iki uygulama arasında farklı sistemler mevcuttur. Alternatif kur sistemleri olarak ele alınan bu sistemler, tam esnek kur sisteminden sabit kur sistemine kadar esneklik derecesine göre sıralanan dokuz farklı döviz kuru sistemi olarak ele alınmaktadır (Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000: 1).

1.4.2.2.1. Serbest Dalgalanma

Bu sistemde döviz kuru piyasa güçleri tarafından belirlenmekte, döviz piyasasına yapılan müdahalelerle de döviz kurundaki aşırı dalgalanmaları önleme ve değişim oranını hafifletme amaçlanmaktadır, kur düzeyi belirlenmemektedir (<http://www.imf.org>, Erişim tarihi 05.04.2008).

Bu sistemin bir avantajı, para politikası daha etkin hale gelmekte ve ülkenin tutması gereken uluslararası rezerv miktarı azalmaktadır. Diğer bir avantajı ise, dışsal şokların öncelikle nominal kurlar tarafından emilmesi sonucu ülke içindeki istikrara olumlu katkıda bulunmasıdır. Serbest dalgalanan kur sisteminden kaynaklanan olumsuzluk ise, dış ekonomik ilişkilerde belirsizlikleri ve riskleri arttırması nedeniyle kaynak dağılımını olumsuz etkilemesidir. Ayrıca para politikası için nominal “çapa” özelliğini taşıyabilen döviz kuru bu özelliğini kaybettiğinden, serbest dalgalanan kur sistemi enflasyona elverişli bir sistem haline gelebilmektedir (Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000: 2).

Hiçbir ülke tam anlamıyla serbest dalgalanan kur sistemi uygulamamaktadır. Fakat ABD, Almanya ve İsviçre'deki kur sistemleri, bu uygulamaya en yakın örneklerdir (Yıldırım, 2003: 32).

1.4.2.2.2. Gözetimli (Kontrollü veya GÜdümlü) Dalgalanma

Karar alıcı birimlerin, belirli aralıklarla, döviz kurunu istikrarlı tutabilmesi için döviz piyasasına müdahale etmesine, gözetimli (kontrollü) dalgalanma denilmektedir (Yıldırım, 2003: 33). Günümüzde Türkiye de dahil olmak üzere, Kanada, Avustralya, Meksika gibi bir çok gelişmiş ülke bu sistemi uygulamaktadır. Söz konusu sistemde ilke olarak, döviz kurlarının oluşumu döviz piyasasına yani döviz arz ve talebine bırakılmaktadır. Ancak, merkez bankası sürekli olarak döviz piyasasını izlemekte, tam esnek kur sisteminde ise, merkez bankası döviz piyasasına müdahale etmemektedir. Sistemde döviz piyasasında oluşan kurlar, normal kabul edilecek bir şekilde oluşursa, hiçbir müdahale de bulunulmamakta, döviz piyasası tam esnek kur sistemi gibi işlemektedir. Ancak, aşırı olarak kabul edilen dalgalanmalar söz konusu olursa, merkez bankası açık piyasa işlemleriyle, yani döviz alışı veya döviz satışı şeklinde piyasaya müdahale etmektedir. Bu sistemde, merkez bankası belirli bir pariteye bağımlı değildir. Uzun dönemli döviz kuru hedefine göre hareket edilmektedir. Böylece, döviz kurlarındaki belirsizlik ortadan kaldırılarak, söz konusu belirsizliğin uluslararası ticaret ve sermaye hareketleri üzerindeki olumsuz etkisi ortadan kaldırılmış olmaktadır (Çelik, 2008: 482).

Para otoritesinin döviz kuruna yaptığı müdahalenin amacına ve müdahalenin nereden kaynaklandığına göre, ortaya farklı döviz kuru dalgalanmaları çıkmaktadır. Müdahalenin amacı, yalnızca döviz piyasasındaki kısa dönemli istikrar bozucu sermaye hareketlerini önlemek ve böylelikle döviz kurlarının piyasada arz ve talep tarafından belirlenmesini sağlamak ise, bu durumda ortaya çıkan dalgalanmaya literatürde “temiz dalgalanma” denilmektedir. Eğer müdahalenin amacı, piyasadaki güçlerin etkinliğini azaltacak biçimde para otoritesinin kararıyla döviz kurunu belirli bir düzeyde tutmaksa, bu şekilde ortaya çıkan dalgalanma da, “kirli dalgalanma” olarak nitelendirilmektedir (İşgüden ve Akyüz, 1990: 123).

1.4.2.2.3. Aralık İçinde Dalgalanma

Bu tür bir sistemde, kurların belirlenen bir aralık içinde serbestçe dalgalanmasına izin verilmektedir. Serbest dalgalanan ve sabit kur sisteminin bir birleşimi gibi algılanabilecek bu kur sistemi, esnekliği ve istikrarı beraberinde getirmektedir. Merkez parite olarak belirlenen aralığın ortalama değeri, kurlara bir belirlilik kazandırırken, kurların bu aralık içinde dalgalanabilmesi dışsal şokların etkisini azaltmaktadır. Bu sistemde aralığın belirlenmesi, bir problem niteliğini taşımaktadır. Çok dar belirlenen aralık, istikrarsızlığı ve spekulasyonu beraberinde getirebilmektedir. Ayrıca bu aralığın sürdürülebilir olması, bu sisteme güven için şarttır. Devamlı ayarlanan aralık, beklenen faydaları yok edebilmektedir (zdemir ve şahinbeyoğlu, 2000: 3).

Aralık genişliği daraldıkça, sabit kur sistemine; genişledikçe, dalgalı kur sistemine yakınladır. Bu sistem uygulamada, dar aralık ve genişletilmiş aralık olarak iki Şekilde ele alınabilir. Dar aralıkta döviz kuru, belirlenen oran etrafında, örneğin % 1 olarak değişebilmektedir. Eğer aralık çok dar belirlenecek olursa, spekulasyon ve istikrarsızlıklara yol açabilmekte, yeterli oranda ise, sık sık kur değişikliklerine ihtiyaç kalmamaktadır (Yıldırım, 2003: 35). Genişletilmiş aralıkta, döviz kurlarının sabit paritelere bağlılığı sürdürülmekte ancak, parite etrafındaki dalgalanma sınırları genişletilmektedir. Genişletilmiş sınırlar içerisinde döviz kurları, arz ve talep koşullarına göre belirlenmekte, böylece ufak kur ayarlamaları piyasada kendiliğinden gerçekleşmektedir. Bu sisteme “dalgalanma sınırlarının genişletilmesi ”veya “geniş marjlı parite sistemi” de denilmektedir (Seyidoğlu, 2007: 744).

1.4.2.2.4. Kaygan Aralık

Kaygan aralık sisteminde, aralık içinde dalgalanma sisteminden farklı olarak, aralığın ortalama değeri (merkez kur) sabitlenmiştir. Bu ortalama değer, belli olmayan sürelerle ayarlanmaktadır. Genelde yüksek enflasyon gözlenen ekonomilerde uygulama alanı bulan bir sistemdir. Ayarlanabilir merkez kur sayesinde, kurun olası aşırı değerlenmesi engellenmektedir. Fakat kaygan kur sisteminde ayarlama sresinin ve sıklığının bilinmemesi, piyasalarda belirsizlik yaratabilmektedir (zdemir ve şahinbeyoğlu, 2000: 3- 4).

Kaygan parite sisteminin sık ve küçük oranlı ayarlama yöntemi, dış ticaretin hacmini ve yönünü olduğu kadar, sermaye hareketleri ile uzun dönemli yabancı

yatırımın nitelik ve miktarını da etkilemektedir. Bu sistem, 1989- 1991 döneminde İsrail’de uygulanmıştır. (Yıldırım, 2003: 37).

1.4.2.2.5. Yönlendirilmiş Sabit Aralık (Sürünen Band)

Yönlendirilmiş sabit aralık sisteminde ülke parasının değeri, önceden açıklanmış sabit bir değer etrafında belirli limitler içinde dalgalanmaktadır (Özdemir ve Şahinbeyoğlu,2000:4). Fakat, esas alınan sabit değer (merkezi parite), ekonomik koşullara göre uyarlanmıştır. Parite’nin temel belirleyicisi, ödemeler dengesidir. Geçmiş enflasyon farkları da, paritenin belirlenmesinde kullanılabilir. Döviz kurunda çok büyük müdahaleler gerekmemektedir. Eğer parite yanlış belirlenirse bu durum, enflasyon beklentilerinin yükselmesine veya ülke parasının aşırı değerlenmesine yol açmaktadır (Ertekin, <http://www.dtm.gov.tr>, Erişim tarihi: 06.04.2008).

Yönlendirilmiş sabit aralık sisteminin alışılmış sabit kur sistemlerinden farkı, sabit kur üzerinde bir baskı oluştuğunda, gerekli ayarlamaların bir anda değil, belirli aralıklarla ve sıklıkla yapılıyor olmasıdır. Ayrıca, bu ayarlamalar sırasında kurun belirlenen limitler içinde dalgalanmasına da izin verilmektedir. Yapılan bu ayarlamalar sayesinde, diğer sabit kur sistemlerinde gözlenen ve beklentiden kaynaklı spekülasyon hareketleri engellenebilmektedir. En büyük olumsuzluk ise, faiz politikasının kurları destekleme zorunluluğudur. Bu nedenle faizler, ekonominin gerekleri doğrultusunda istenildiği gibi kullanılamamaktadır (Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000: 4). Bu sistem, İsrail, Şili ve İtalya’da belirli dönemlerde uygulanmıştır (Yıldırım, 2003: 38).

1.4.2.2.6. Yönlendirilmiş Sabit Parite (Sürünen Parite)

Yönlendirilmiş sabit parite sistemi, ulusal paranın değerinde, önceden ilan edilen sabit oranlarda veya belirli sayısal göstergelerdeki değişikliklere (önemli ticaret ortakları ile karşılaştırılan geçmiş enflasyon farkları ve önemli ticaret ortaklarındaki beklenen enflasyon ile hedeflenen enflasyon arasındaki farklar gibi) göre periyodik olarak ve küçük oranlı ayarlamaların yapıldığı sistemdir (<http://www.imf.org>, Erişim tarihi: 05.04.2008). Bu sistemde de sabit değer, yönlendirilmiş sabit aralık sisteminde olduğu gibi, ülkenin seçilmiş ekonomik göstergelerine ve özellikle de ödemeler dengesindeki gelişmelere bağlı olarak ayarlanmaktadır (Yıldırım, 2003: 38).

Bu sistem, yönlendirilmiş sabit aralık sistemi ile karşılaştırıldığında, daha katı bir yapıya sahiptir. Sabit kur sistemleri ile karşılaştırıldığında ise, bu sistemlerden farklı

olarak, sabit kur üzerinde bir baskı oluştuğunda, gerekli ayarlama bir anda değil belirli aralıklarla ve sıklıkla yapılmaktadır (Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000: 5).

Sistemin bazı avantaj ve dezavantajları söz konusudur. Bu sistem, yüksek oranlı enflasyon yaşayan ülkelerde önemli reel kur değerlenmelerini önlemektedir. Piyasa beklentilerini yönlendirmekte ve belirli ölçülerde kredibilite sağlamaktadır. Ayrıca daha önceden belirlenmiş bir aralığın olmaması nedeniyle, belirsizlikler daha aza indirgenmektedir (Yıldırım, 2003: 38). Diğer yandan, bu sistem enflasyona sebep olabilmektedir. Eğer maliye ve gelir politikaları birbiriyle uyumlu değilse, bu sistemin çalışması mümkün değildir. Bunun ötesinde, sermaye hareketlerinin serbest olduğu durumlarda kriz ihtimali artmaktadır. Sonuç olarak, bu sistemde, politika yapıcılar (ekonomideki karar vericiler) sermaye hareketleri konusunda çok dikkatli olmak zorundadır. Bu sistem, bazı Latin Amerika ülkeleri (Şili 1985, Meksika 1987, Brezilya 1996) tarafından uygulanmıştır. Türkiye ise 2000 yılı başında uygulamaya başlamış ve yıl bitmeden terk etmek zorunda kalmıştır (Ertekin, <http://www.dtm.gov.tr>, Erişim tarihi:06.04.2008).

1.4.2.2.7. Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi

Ayarlanabilir sabit kur sistemi, Bretton Woods sistemi olarak bilinen bir sistemdir. Bu sistemde kur sabit olmakla birlikte parasal otorite süresiz bir şekilde bu kuru sürdürmek zorunda değildir. Belirlenen kur, uygulanan ekonomik politikalarla tutarsızsa istenilen yönde değiştirilebilmektedir (Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000: 5). Bu sistemin avantajı, risk, özellikle dış ticaret işlemlerindeki kur riski beklentileri az olduğundan, makroekonomik disiplin sağlamaktadır. Dezavantajı ise, sistem yüksek devalüasyon oranlarına açık olduğundan, bu durum belirsizliğe yol açmaktadır. Belirsizlik ise, enflasyon bekleyişlerinde bir artış olarak ortaya çıkmaktadır (Ertekin, <http://www.dtm.gov.tr>, Erişim tarihi:06.04.2008).

Sabit döviz kurlarına ayarlama (değiştirme) yaparak, esneklik kazandırma devalüasyon veya revalüasyon yoluyla yapılmaktadır. Böylece esneklik kazandırılmış sabit kur sistemine “ayarlanabilir sabit kur sistemi” denilmektedir. Sabit kur sisteminin bu şekilde esneklik kazandırılması, yapılan kur değişikliğinin büyüklüğüne ve değişikliğin yapılma sıklığına göre, seyrek ayarlama (sıçrayan parite) ve sık ayarlama olmak üzere, iki şekilde gerçekleştirilmektedir. Seyrek ayarlama yönteminde, kur ayarlamaları uzun zaman aralıklarından sonra (örneğin, beş yıl, on yıl) ve yüksek

oranlarda (örneğin, % 30, % 40 gibi) gerçekleşmektedir. Sık ayarlama yönteminde ise, kur ayarlamaları, kısa aralıklarla (günlük, haftalık, aylık) yapılmaktadır. Sık ayarlama yöntemi; tırs giden parite ve kayan (sürünen) parite olmak üzere iki şekilde uygulanmaktadır. Yapılan kur değişikliği, yılda toplam yaklaşık % 30'u aşılırsa, sık ayarlamının bu şekline tırs giden parite uygulaması adı verilmektedir. Enflasyon oranının çok yüksek oranlarda gerçekleştiği ve bu nedenle sürekli devalüasyon yapılmak zorunda kalındığı çoğu Latin Amerika ülkesindeki kur ayarlamaları, sık ayarlamının tırs giden parite şekline örnek olarak verilebilmektedir. Sık yapılan kur ayarlamaları ayda yaklaşık % 5'i, yılda toplam % 30'u geçmiyorsa, bu uygulama şekline kayan (sürünen) pariteler adı verilmektedir (İşgüden ve Akyüz, 1990: 122-123). Kayan (sürünen) pariteler sistemi, ilk kez 1968- 1976 döneminde Brezilya'da, 1975- 1977 döneminde ise İsrail'de uygulanmış ve olumlu sonuçlar alınmıştır (Yıldırım, 2003: 40).

1.4.2.2.8. Para Kurulu Sistemi

Para kurulu, merkez bankasının para arzını yalnız yurt dışından giren dövizlere bağılı olarak ve sabit bir kur üzerinden değıştirebildiğı para politikası sistemidir (Seyidoğlu, 2001: 114). Para kurulu, döviz rezervi karşılığı (döviz ve döviz cinsi varlıklar karşılığında) sabit kur üzerinden para çıkaran bir parasal kuruluş olarak da, tanımlanmaktadır. Bu sistemde rezerv para birimi olarak seçilecek yabancı paranın, uluslararası piyasalarda işlem gören, istikrarlı bir para birimi olması gerekmektedir. Söz konusu para birimini çıkaran ülkeye de, rezerv ülke denilmektedir (Karasoy, 1996: 133). Para kurulu sisteminde; rezerv para birimi, uygulanacak sabit döviz kuru düzeyi, para kurulunun referans alacağı parasal büyüklük, minimum rezerv karşılık oranı ve aktiflerin vade yapısı belirlenmelidir (Gültekin ve Yılmaz, 1996: 4).

Para kurulu Őu üç unsuru bir arada bulundurmaktadır; ana ũlke ile tam konvertibil paraya sahip ũlke arasında sabitlenmiŐ döviz kuru, otomatik konvertibilite ve sisteme olan uzun vadeli güven. Para kurulunun temel özellikleri arasında, tam konvertibilite, faizden senyoraj geliri³ elde edilmesi, varlıklar arasında ią varlıkların bulunmaması, pasif ve otomatik olarak ąalıŐan para politikası, en son dną veren kurumun olmaması, kamu aąıklarının finanse edilmemesi, aąıklık, güvenilirlik ve sabit döviz kuru sisteminin geąerli olması gibi özellikler yer almaktadır (Turan, 2004: 60-63).

Para kurulu sisteminin uygulanmasında iki yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden birincisi, ũlke merkez bankası para kurulu haline dönüŐtürülebilmektedir. Bankaların merkez bankasındaki mevduatları, istekleri doąrultusunda yabancı menkul kıymetlere ve para kurulu parasına dönüŐtürülebilmektedir. Merkez bankasının diąer varlık ve yükümlülükleri para kuruluna devredilmektedir. Diąer taraftan da, kur sabitlenirken Őu yöntemler uygulanabilmektedir. Döviz kuru belli bir süre serbest dalgalanmaya bırakılıp, belirsizlik oluŐmasını önlemek amacıyla kurun sabitleneceąi gün piyasaya önceden bildirilmekte veya hią beklenmeksizin piyasa denge deąerinden ya da daha altında bir deąerden kur sabitlenebilmektedir. Yöntemlerden diąeri ise, para kurulunun para birimi, rezerv para birimi ile bire bir oranında eŐitlenerek, merkez bankasının bastıąı ulusal paraya paralel olarak kullanılabilir. Bu durumun en önemli tehlikesi ise, ũlke para birimine talebin azalması durumunda, merkez bankası parasal tabanı azaltmazsa, ũlke para biriminin deąeri ąok düŐebilmektedir (Karasoy, 1996: 133).

Para kurulunun merkez bankası sistemine göre üstünlükleri; uygulamanın basitliąi, makroekonomik disiplin saąlaması, otomatik dıŐ demeler dengesi mekanizması kurulması ve ulusal paraya güvenin artması baŐlıkları altında ele alınmaktadır (Aykın, 2001: 14).

³ Senyoraj geliri; para basma yetkisini elinde tutan kurumun, bu yetkisi dolayısıyla para basarak elde ettiąi reel gelirdir. Para basmanın maliyeti, paranın nominal deąerine göre ąok düŐüktür ve aradaki fark, devlet iąin senyoraj geliri demektir. Para kurulu sisteminde, para arzı döviz karŐılıąında gerąekleŐtirildiąi iąin, devletin para basma tekelini karŐılıksız olarak kullanması ve buradan senyoraj geliri elde etmesi mümkün deąildir. Para kurulu senyoraj gelirini, rezerv para olarak kullandıąı dövizi basan ũlkeye aktarmaktadır. Ancak uygulamada para kurulları, elde ettikleri rezerv paranın bir kısmını, rezerv paraya endeksli tahvillere baąlamaktadır. Bu durumda, söz konusu rezervlerden para kurulu faiz kazancı elde etmektedir. Böylece, faizden senyoraj geliri elde edilmiŐ olmaktadır.

Uygulamanın basitliği; para kurulu oldukça basit ve açık bir sistemdir. Bu nedenle, uygulanması kolaydır ve piyasa tarafından kolayca izlenmektedir. Sabit kurlar, döviz piyasasının takip edilmesini kolaylaştırmaktadır.

Makroekonomik disiplin sağlaması; parasal disiplin sağlanmasında para kurulu tek başına yeterli değildir. Mali disiplinle desteklenmesi şarttır, yani merkez bankası kaynaklarının hükümete veya kamu kuruluşlarına kullandırılmasının tamamen ve sıkı bir şekilde sınırlandırılması gerekmektedir.

Otomatik dış ödemeler dengesi mekanizması kurulması; para kurulu sisteminin üstün yanlarından bir tanesi de, teorik anlamda da olsa, otomatik dış ödemeler bilançosu dengesini sağlamasıdır. Sabit döviz kuru altında ödemeler dengesi açıkları, özel sektör ve bankacılık kesiminin sermaye transferi için para kurulundan döviz çekmeleri sonucunda, para kurulunun rezervleri azalmakta ve emisyon daralmaktadır. Para arzındaki bu daralmayla birlikte iç piyasada faizler artmaktadır. Uluslararası sermaye hareketlerinin serbestliği varsayımı altında, ulusal faizlerdeki artış, kısa dönemli yabancı sermayeyi ülkeye çekmektedir. Faizdeki artışın bir diğer sonucu, iç talebin daralması olacaktır, bu da fiyatlar üzerinde bir baskı oluşturmaktadır. İthalat azalırken ihracat artmaktadır. İhracattaki artış, ithalattaki azalma ve sermaye girişiyle birlikte ödemeler dengesi yeniden sağlanmaktadır.

Ulusal paraya güvenin artması; yüksek ve kronik enflasyon altında yaşayan pek çok gelişmekte olan ülkede, para tabanının yabancı varlık rezervleriyle desteklenmesi, ulusal paraya olan güveni sağlayarak, dövize kaçış sürecini tersine çevirmektedir.

Para kurulu sisteminin zayıf yönleri; ulusal para biriminin aşırı değerlenmesi ve ödemeler dengesi, senyoraj gelirinde azalma ve uluslararası konjonktür başlıkları altında ele alınmaktadır (Aykın, 2001: 14).

Ulusal para biriminin aşırı değerlenmesi ve ödemeler dengesi; sabit döviz kuru uygulamasının başlangıcıyla enflasyonun rezerv ülkedeki düzeylere çekilmesi arasında geçen sürenin uzunluğu ve ulusal paranın aşırı değerlenmesi, yerli ürünlerin iç ve dış piyasalardaki rekabet gücünü kaybetmesine ve ödemeler dengesinde büyük boyutlarda açıklara yol açmaktadır.

Senyoraj gelirinde azalma; merkez bankası sisteminde, artan para talebi yeni para basılarak karşılanmaktadır. Karşılıksız olarak kağıt para basmanın maliyeti, paranın nominal değerine göre çok düşüktür ve aradaki fark, devlet için senyoraj geliri demektir.

Ancak, para kurulu sistemine geçişle birlikte, devletin para basma tekelinden kazandığı senyoraj gelirinde azalma olmaktadır. Çünkü para kurulu rezervlerini bir başka ülke parası cinsinden tutmakta, özel kesimden aldığı senyoraj gelirinin bir kısmını veya tamamını rezerv para ülkesinin merkez bankasına aktarmaktadır.

Uluslararası konjonktür; kısa dönemli konjonktürel dalgalanmalara karşı etkin bir araç olan para politikaları, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda asıl amaçlarından saptırılmakta, merkez bankasının para basma tekeli kamuya finansman sağlamak için kullanılmaktadır. Bu uygulamalara karşı önerilen para kurulu sistemi, para politikalarını tamamen devre dışı bırakmaktadır. Para kurulu sisteminde, konjonktürel dalgalanmaların kontrolü, bütçe politikaları ile sağlanmaktadır. Fakat hükümet harcamaları, vergiler ve yatırım teşvikleri gibi bütçe politika araçları bütçede değişiklikler gerektirdiği için, para politikaları kadar hızlı devreye girmemektedir. Ayrıca bu araçlar, ekonomiye para politikası araçlarına göre, daha geç etki etmektedir.

Para kurulu tipi düzenlemelerle desteklenen sabit döviz kuru sistemi, 1992 yılında Arjantin, 1993 yılında Estonya, 1994'lü yılların başında da, Litvanya tarafından uygulamaya konulmuştur. Son yıllarda Hong Kong da bu uygulamaya katılmıştır. Günümüzde ise, para kurulu sistemini uygulayan ülke sayısı, önemli oranda azalmış olmakla birlikte bu ülkelerin bazılarının (Arjantin gibi) büyük ölçekli ve dışa açık bir ekonomiye sahip olmaları; bazılarının ise (Estonya ve Litvanya gibi) piyasa ekonomisine geçiş süreci yaşayan ülke konumunda olmaları dolayısıyla para kurulları güncelliğini korumaktadır (Yıldırım, 2003: 43).

Para kurulu sisteminin türleri; ortodoks para kurulu sistemi, yarı (melez) para kurulu sistemi ve paralel para üreten para kurulu sistemi olmak üzere üç ana başlık altında incelenmektedir (Parasız, 2007: 432).

Ortodoks ve yarı (melez) para kurulu sistemleri; ortodoks para kurulu; en son ödünç veren kurumun olmaması, tek bir para otoritesinin olması, % 100 karşılık sisteminin bulunması ve ihtiyari para politikasının uygulanmaması gibi özellikleri olan bir sistemdir. Günümüzde bu tür özellikleri taşıyan para kurullarına rastlamak neredeyse olanaksızdır. Değişen ekonomik ve finansal yapılarla birlikte, para kurullarının yapısı da zaman içinde değişmiştir. Günümüzde uygulanan para kurulu sisteminde en son ödünç veren kurumun olması, %100 karşılık sistemine esneklik getirilmesi, para kurulunun yanı sıra merkez bankasının varlığını koruması ve sınırlı da olsa ihtiyari para politikasının

uygulanması gibi özellikler mevcuttur. Bu tür özellikleri taşıyan para kurullarına da “yarı esnek” veya “melez” para kurulları adı verilmektedir. Bu çeşit para kurullarını uygulayan ülkeler, kendi iktisadi şartlarına göre uygulamaya bazı esneklikler getirmişlerdir (Turan, 2004: 60).

Dolarizasyon ile ortodoks para kurulu arasındaki temel farklılık, dolarizasyon sisteminde, bağımsız bir ulusal paranın mevcut olmamasıdır. Söz konusu parayı kullanan ülke ile gerekli düzenlemeler yapılmadıkça, dolarizasyon yapılan ülke, para kurulu olsaydı kazanabilecek olduğu senyoraj kazancını kaybedecektir. Dolarizasyon sisteminde bir ülke, bağımsız bir paraya sahip olmanın getirdiği bazı siyasi yararlarından faydalanamayacaktır (Hanke ve Schuler, 2001: 15).

Paralel Para Üreten Para Kurulu Sistemi: Bu sistemde, merkez bankası parasına ek olarak, yeni bir para piyasaya sürülmekte ve zaman içerisinde kurul parası merkez bankası parasının yerini almaktadır. Kuzey Rusya tek uygulandığı ülkedir (Parasız, 2007: 432).

1.4.2.2.9. Tam Dolarizasyon

Dolarizasyon kavramı başlıca iki başlık altında ele alınmaktadır. Bunlardan ilki, bir ülkenin ulusal parasını tamamen terk edip, yabancı para birimini resmi para birimi olarak kullanması şeklinde tanımlanan “tam dolarizasyon” dur. Tam dolarizasyon için Panama ve Ekvador gibi, sadece birkaç küçük ülke örneği bulunmaktadır. Diğerleri ise, bir ülkede ekonomik birimlerin, yüksek enflasyon ortamında ulusal paranın değer kaybından korunmak amacıyla, ulusal para cinsinden finansal varlıklar yerine yabancı para cinsinden finansal varlıkları seçmeye başlamasıyla ortaya çıkan “kısmi dolarizasyon” dur. Kısmi dolarizasyon, farklı biçimlerde karşımıza çıkmakta, kısmi dolarizasyon başlığı altında birçok tanım yapılmaktadır (Serdengeçti, 2005: 3). Bu tanımlardan birincisi olan “aktif (varlık) ikamesi”, yerel para biriminin değer biriktirme aracı olma işlevini yabancı para birimleri lehine kaybettiği durum olarak, belirtilmektedir. Bu durum, dolarizasyonun nispeten erken aşamasıdır ve özellikle yerel para aktiflerinin getirileri ile döviz aktiflerin getirileri arasındaki farklılaşmadan dolayı ortaya çıkmaktadır. “Para ikamesi” ise, yerel para biriminin değiş tokuş aracı olma işlevini yabancı para birimleri lehine kaybettiği durum olarak, ifade edilmektedir. Bu durum ise, dolarizasyonun ileri bir aşamasıdır ve özellikle kronik enflasyon ya da hiperenflasyon yaşamış ekonomilerde ortaya çıkmaktadır (İnan, 2002: 6). Ülkedeki

bankacılık ve kamu kesimi dahil olmak üzere tüm ekonomik birimlerin, yabancı para cinsinden büyük miktarda yükümlülüklerinin bulunması, “yükümlülük dolarizasyonu” olarak tanımlanmaktadır. Hem varlık hem de yükümlülük dolarizasyonları, “finansal dolarizasyon” olarak tek bir başlık altında toplanmaktadır. “Finansal dolarizasyon”, bir ülkedeki yerleşik kişilerin hem varlık hem de yükümlülüklerini yabancı para cinsinden tutma eğilimleri olarak tanımlanmaktadır. Son olarak “reel dolarizasyon” ise, yurtiçi fiyatların ve ücretlerin yabancı paraya endekslenmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Serdengeçti, 2005: 3-4).

Dolarizasyon kur sisteminin çeşitli avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Söz konusu sistemin avantajları ele alındığında; bağımsız yurtiçi para politikası kontrolü, tamamen terk edildiğinden dolayı sistemin güvenilirliği en yüksek düzeyde bulunmakta, sürpriz devalüasyonlara fırsat verilmemektedir. Düşük ve istikrarlı enflasyon oranı, finansal sektörde istikrar sağlamakta, ortalama yatırım süresini uzatmakta ve döviz kuru riski tamamen ortadan kaldırıldığı için faiz oranlarını, dolayısıyla ortalama sermaye maliyetini düşürmektedir. Dolarizasyon kur sistemin dezavantajları ise; egemenlik sorunu, emisyon kazançlarının kaybı, para politikası aracının terk edilmesi ve Merkez Bankası'nın son kredi yetkilisi olma özelliğini kaybetmesi başlıkları altında ele alınmaktadır (Müslümov, Hasanov ve Özyıldırım, 2002: 25-26).

Egemenlik sorunu; ulusal para biriminin tamamen terk edilmesi, politik ve ulusal nedenlerle yurtiçinde dirence neden olabilmektedir.

Emisyon kazançlarının kaybı; emisyon kazancı (senyoraj) paranın üretim maliyeti ile değeri arasındaki fark olarak tanımlanmakta, bu kazanç, ülkeler tarafından vergi toplamaya ihtiyaç kalmadan, ülke giderlerinin finansmanında kullanılmaktadır. Dolarizasyon kur sisteminin benimsenmesi, ülkenin bu gelir kaynağından vazgeçmesine ve çapa para birimi ülkesinin bu gelirlerden yararlanmasına neden olmaktadır.

Para politikası aracının terk edilmesi; bu durum, dış şoklar karşısında ekonominin esnekliğinin kaybolmasına ve dış şokların, para politikası yerine reel ekonomi tarafından emilmesine yol açmaktadır.

Merkez Bankası'nın son kredi yetkilisi olma özelliğini kaybetmesi; kurdukları modelde Merkez Bankası'nın son kredi yetkilisi olma işlevini kaybetmesi nedeniyle, dolarizasyon ve para kurulu düzenlemelerinin bankacılık sektörü krizlerini şiddetlendirdiğini göstermektedir.

Ülkelerin kendi para birimlerini terk ederek, dolarizasyon veya para kurulu düzenlemelerine gidebilmeleri için; yurtdışında sürekli yüksek ve değişken enflasyonun varlığı, yüksek hacimde uluslararası ticaret hacminin (özellikle, rezerv para birimi ülkesi ile) varlığı, rezerv para ülkesi ile eş zamanlı konjonktür dalgalanmalarının varlığı, rezerv para ülkesine göreceli olarak istikrarlı fiyatların varlığı gibi özelliklere sahip olmaları gerekmektedir (Müslümov, Hasanov ve Özyıldırım, 2002: 26).

1.4.3. Döviz Kuru Sistemlerinin Tercih

Döviz kuru ülke ekonomisini; enflasyon, devalüasyon, faiz ve dış ticaret gibi birçok yönden etkilemektedir. Bu nedenle ülke ekonomisi için en uygun döviz kuru sisteminin tercihi, büyük önem taşımaktadır. Birçok ekonomist bu konuda çeşitli görüşler ileri sürmüştür, fakat ortak bir noktada buluşulamamıştır. Döviz kuru sistemlerinin tercihinde etkili olan birçok faktör söz konusudur. Ayrıca döviz kuru sistemlerinin avantaj ve dezavantajları da, döviz kuru sistem tercihinde göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Döviz kuru sistemlerini sınıflandırırken avantaj ve dezavantajlara değinilmesi nedeniyle, şimdi sistem tercihinde belirleyici olan unsurlara değinilmekte daha sonra da döviz kuru sistemlerinin tercihinin makro ekonomik performans üzerindeki etkileri üzerinde durulmaktadır.

1.4.3.1. Döviz Kuru Sistemlerinin Tercihinde Belirleyici Unsurlar

Döviz kuru sistemlerinin tercihinde belirleyici olan unsurlar, ekonomik göstergelerin dikkate alındığı temel unsurlar ve çeşitli görüşlerin yer verildiği diğer unsurlar olmak üzere, iki başlıkta incelenmektedir.

1.4.3.1.1. Temel Unsurlar

Ülkenin dışa açıklık derecesi, ekonominin büyüklüğü, enflasyon oranı, dış ticarete konu olan malların çeşitliliği ve uluslararası mali piyasalar ile bütünleşme derecesi gibi bütün bu göstergeler, ülkenin döviz kuru sistemlerinin tercihinde ayrıntılı temel unsurlardır. Bu göstergeler ayrıntılı olarak aşağıda ele alınmaktadır (Karluk, 2003: 390-391).

Ülkenin dışa açıklık derecesi; ülkenin dışa açıklık derecesi hakkında, genelde dış ticaret oranına (ihracat ve ithalatın toplamının, gayrisafi ulusal hasılaya oranı) bakılarak, bilgi edinilebilmektedir. Söz konusu oranın yüksekliği ölçüsünde ülke dışa açık, oranın

düşüklüğü ölçüsünde ise, ülke dışı kapalı kabul edilebilmektedir. Bu durumda, dış ticaret sektörü gelişmiş açık ekonomilerin sabit kur sistemini; dış ticaret sektörü gelişmemiş kapalı ekonomilerin ise, esnek kur sistemini seçmelerinin doğru olacağı kabul edilebilmektedir (İşgüden ve Akyüz, 1990: 124).

Ekonominin büyüklüğü; küçük ve homojen ekonomilerde makro ekonomik politikalar, ekonominin ihtiyaçlarına, bölgesel ve sektörel farklılıkları olan büyük ekonomilere göre daha etkin olarak kullanılabilir. Bu tür ekonomilerde izlenen politikalar üzerinde çeşitli grupların görüş birliğine ulaşması daha kolaydır. Buna karşılık büyük ekonomilerde çeşitli ekonomik politikalar hakkında sosyal grupların görüş birliğinin sağlanması daha zordur. Bu nedenle genelde ekonomileri küçük ülkeler, sabit döviz kurunu tercih ederken, ekonomileri büyük ülkeler, esnek kur politikasını daha avantajlı bulabilmektedir.

Enflasyon oranı; eğer ülkeler arasındaki enflasyon oranları arasında büyük fark var ise, genelde esnek döviz kuru politikası tercih edilmektedir. Enflasyon oranları arasındaki karşılaştırmada, şüphesiz ülkenin yakın ticari ilişki içinde bulunduğu ticaret ortaklarındaki enflasyon oranının esas alınmasında yarar vardır. Tersine, enflasyon oranları az çok birbirine yakın ülkeler, sabit döviz kuru tercih etmektedirler. Ayrıca, enflasyon oranı eğer bir ülkede diğer ülkelere göre daha düşük ise, seçilen sistem sabit kur sistemi; enflasyon oranı bir ülkede diğer ülkelere göre daha büyük ise, esnek kur sistemidir.

Dış ticarete konu olan malların çeşitliliği; ihraç malları çeşitli olan ülkeler, genelde esnek kur sistemini tercih etmektedirler. Çünkü ihraç mallarındaki çeşitlilik, ülkenin tek bir mala olan bağımlılığını azaltmaktadır. Bu malların miktar ve fiyat dalgalanmaları birbirini telafi edeceği için, bu çeşitlilik, döviz kuru dalgalanmalarından doğabilecek riskleri de önlemektedir. Buna karşılık, ihracatı sınırlı birkaç mala bağımlı ülkeler, ihracat gelirlerinin ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerini giderebilmek ve döviz rezervlerinde istikrar sağlayabilmek için sabit kur sistemini tercih etmektedirler.

Uluslararası mali piyasalarla bütünleşme derecesi; bir ülkede ticaret bankalarının yabancı para aktiflerinin para arzına oranı ile, bu ülkede ekonominin dış mali piyasalar ile bütünleşmesi ve sermaye hareketlerinin serbestliği ilişkilendirilebilir. Eğer bu oran yüksek ise, bu durumda ülkede ekonominin dış mali piyasalar ile bütünleştiği ve sermaye hareketlerinin de serbest olduğu ifade edilebilir. Eğer ülkenin parası konvertibl

değil ise, bu ekonominin dış mali piyasalar ile bütünleşmesi çok zordur. Büyük uluslararası mali piyasalara sahip ekonomilerde tercih edilen sistem, esnek kur sistemidir.

Şoklara karşı kırılabilirlik düzeyi; kur rejimi tercihi yapılmadan önce, ekonominin hangi şoklarla karşı karşıya kalma ihtimalinin daha yüksek olduğu dikkate alınmalıdır. Serbest kur rejimleri, dışsal şoklara karşı nispeten dirençlidir. Bunun nedeni, kur istikrarı bir hedef olarak belirlenmediği için kurda meydana gelen artış, dışsal şokları emerek, bu şokların ekonomideki birimler üzerinde meydana getireceği olası zararları engellemesidir. Ayrıca, serbest kur rejimleri bağımsız bir para politikası uygulamak konusunda para otoritelerine serbestlik sağladığı için de, dışsal şoklarda bir avantaj sağlamaktadır. Bu duruma karşın, eğer ekonomi daha çok içsel şoklara açıksa, o zaman sabit kur sistemleri tercih edilmelidir. Sabit kur sistemleri uygulanabildiği sürece, kurda istikrar sağlamak ve dışa açık bir ekonomide bu istikrar diğer alanlara da yayılmaktadır. Ayarlanabilir sabit kur sistemlerinin hem içsel hem de dışsal şoklara karşı açık olması ve devalüasyon beklentisini de kıramaması nedeniyle, en kötü tercih olacağı belirtilmektedir (İnan, 2002: 8).

1.4.3.1.2. Diğer Unsurlar

Döviz kuru sistemlerinin seçiminde belirleyici olan diğer unsurlar; imkansız üçleme hipotezi, iki kutuplu görüş tezi, dalgalanma korkusu ve optimal para alanıdır (Altay, 2007: 709-713):

İmkânsız üçleme (imposibble trinity) hipotezi; Frankel'in imkansız üçleme hipotezinde, bir ülkenin döviz kuru istikrarı, parasal bağımsızlık ve finansal serbestlik hedeflerini aynı anda gerçekleştiremeyeceğini, bunlardan en az birinden vazgeçilmesi gerektiğini söylemektedir. Açıklanan bu hipotez, iki kutuplu görüş hipotezine de temel oluşturmaktadır.

İki kutuplu görüş (bipolar view) hipotezi; iki kutuplu görüş ya da iki köşeli çözüm görüşü olarak ifade edilen bu görüş, tam sabit döviz kuru rejimi ile serbest dalgalanan döviz kuru rejimi arasındaki ara kur rejimlerinin sürdürülemeyeceğine dayanmaktadır (Fischer, 2001: 1-2). Bu görüşe göre, kur istikrarı veya para politikası seçilerek, hedeflemenin yapılması gerektiği açıklanmaktadır. Ancak bu koşullar, uluslararası sermaye hareketlerinin serbestliğinin veri olması ile anlam kazanmaktadır. Döviz kurunun tam anlamıyla istikrarı için katı sabit kur uygulamalarına ihtiyaç

olduğunu belirten Fischer, esnek kurun veya dalgalı döviz kurunun seçilmesi durumunda ise, hedefleme olarak döviz kuru istikrarının dikkate alınmayacağını ve merkez bankasının para politikalarını bağımsız bir biçimde uygulayacağını ileri sürmektedir.

Dalgalanma korkusu hipotezi (fear of floating); katı sabit kurun savunucularından Calvo ve Reihart tarafından geliştirilen dalgalanma korkusu hipotezi, sermaye hareketlerine açık ve güvensizlik sorunu yaşayan bir ülkenin, dalgalı kur sistemini istediği halde dalgalanma korkusu nedeniyle döviz kurunu serbest dalgalanmaya bırakmaması şeklinde tanımlanmaktadır. Bu nedenle sözü edilen ülkeler, dalgalanma yerine faiz oranlarını belirlemekte ve müdahale politikaları uygulamaktadır. Dalgalı kur sistemini uyguladığını iddia eden bu ülkeler, aslında fiili kurlara müdahale etmektedir. Doğal olarak bu durum, finansal krizlere açık olmak istememenin bir sonucudur.

Optimal para alanı (optimal currency area); optimal para alanı, birbirlerine ticari ve ekonomik ilişkiler yönünden fazlasıyla entegre olmuş ülkeler tarafından hayata geçirilebilecek bir uygulamadır. Sözü edilen alan, kendi para birimi ve kendi para politikasına sahip bir bölge olup, sınırları Frankel'in ifadesiyle, bir şehirden daha büyük, bir gezegenden daha küçük bir optimal coğrafi alanı ifade etmektedir. Daha açık bir tanımlamayla, optimal para alanı, ne kendi para birimini yabancı para birimlerine pariteleyecek kadar küçük ve açık, ne de kendi içinde farklı para birimleri ile alt bölgelere ayrılmayacak kadar geniş olmayan bir bölgedir.

1.4.3.2. Döviz Kuru Sistemlerinin Tercihinin Makro Ekonomik Performans Üzerindeki Etkileri

Döviz kuru sistem tercihinin makro ekonomik performansı nasıl ve hangi yönde etkilediği konusunda, uluslararası iktisat literatüründe bir uzlaşmanın olduğu söylenememektedir. Döviz kuru sistemlerinin makro ekonomik etkileri, teorik olarak sabit ve esnek döviz kurlarının sahip olduğu özelliklerden kaynaklanmaktadır (Yanar, 2008: 257-258). Sabit ve esnek döviz kurlarının bu özelliklerinin bir kısmına, yukarıda, sabit ve esnek kur sistemlerinin avantaj ve dezavantajları başlığı altında değinilmiştir. Bu nedenle, sabit ve esnek döviz kurlarının makro ekonomik performans etkileri kısaca açıklanmakta, bu sistemlerin tercihinin enflasyon, büyüme, volatilité ve krizler üzerindeki olası etkileri yüzeysel olarak incelenmektedir.

1.4.3.2.1. Sabit Döviz Kurunun Makro Ekonomik Performans Üzerindeki Etkileri

Sabit döviz kuru sistemi tercihinin enflasyon, büyüme, volatilité ve krizler üzerindeki olası etkileri ele alınmaktadır (Yanar, 2008: 257-259).

Enflasyon; sabit döviz kurunun en önemli avantajı, fiyat istikrarını sağlamada bir araç olarak kullanılmasıdır. Sabit döviz kuru sistemi, para politikası üzerinde disiplin etkisi oluşturarak, enflasyon beklentisinin düşürülmesine yardımcı olmaktadır. Merkez bankası bu beklentileri, önceden ilan edeceği enflasyon hedefleri ile aşağıya çekebilmektedir. Ancak, merkez bankasının para politikası hedeflerinden sürekli sapmalar olduğu için, güvenilirliğin düşük olduğu bir durumda sabit kur sistemi, para politikası üzerine getirdiği kısıtlar nedeni ile bu güvensizliği ortadan kaldırmaktadır. Bu bağlamda sabit kur sistemi ile oluşturulan para politikası güvenilirliği, enflasyonun düşürülmesinde önemli bir araç olarak kullanılabilir (Yanar, 2008: 258). Döviz kurlarının sabitleştirilmesi, enflasyon sorunu olan bir ülkede enflasyonun düşürülmesine katkı yapmaktadır. Döviz kurlarının sabitleştirilmesinin uluslararası ticarete konu olan malların fiyatları üzerinde çapa etkisi yaratması, ülke içinde enflasyon bekleyişlerinin kırılması için bir gösterge oluşturmaktadır (Parasız, 1996: 356).

Büyüme; sabit kur sistemlerinde, döviz kurunda meydana gelen değişimler en aza indirilerek, beklentilerdeki belirsizlik azaltmakta, kur belirsizliği ortadan kalkmakta, uluslararası ticaret ve yatırımlar artmaktadır. Bu durum, büyüme üzerinde olumlu etkide bulunmaktadır. Sabit kur sistemlerinde, birbiri ile yoğun ticari ilişkiler içinde bulunan ülkelerin, paralarını ortak bir değer üzerinden sabitlemeleri veya ortak bir para kullanmaları, kur risklerini ortadan kaldırmakta, ticareti ve yatırımları arttırmaktadır.

Volatilité; çok sık değişme, oynaklık olarak tanımlanmaktadır (Seyidoğlu, 2001: 506). Döviz kurlarının para otoriteleri tarafından kontrol altında tutulduğu sabit kur sistemlerinde, döviz kurlarının oynaklığı düşük olmakta ve kurlar istikrarlı bir görünüm sergilemektedir. Sabit kur sistemlerinde, reel şoklar karşısında çıktındaki volatilité artmaktadır.

Kriz; sabit kur sistemleri, yüksek oranlı sermaye hareketliliğinin olduğu durumlarda, kurlara karşı yüksek spekülâtif atak riski taşımakta, bankacılık sektöründe krize karşı riski arttırmaktadır. Diğer yandan sabit döviz kuru, parasal kaynaklı şokların etkilerinin azalmasında önemli rol oynamakta, ayrıca parasal krizlerin ekonomiye

yayılımını azaltmaktadır. Bu kur sisteminde, merkez bankası doğrudan sabit döviz kurunun devam ettirilmesine odaklandığından ve para basma yetkisi kısıtlandığından, bütçe yönetiminin sağduyulu olarak gerçekleşmesine ve mali kurumların gelişmesine yardımcı olmaktadır. Sabit döviz kuru sisteminde, kısa dönemli ve nominal kaynaklı şokların ekonomiyi etkilemesi engellenmektedir.

1.4.3.2.2. Esnek Döviz Kurunun Makro Ekonomik Performans Üzerindeki Etkileri

Esnek döviz kuru sistemi tercihinin enflasyon, büyüme, volatilité ve krizler üzerindeki olası etkileri ele alınmaktadır (Yanar, 2008: 257-259).

Enflasyon; esnek döviz kuru sistemi sabit döviz kuru sisteminden daha enflasyonist bir eğilim taşımaktadır. Bir ülkenin parasının değeri kaybı, yurtiçi fiyatları arttırmaktadır. Buna karşılık, bir ülke parasının değeri kazanması, aşağı doğru yapışkan olmaları nedeniyle fiyatlarda bir düşüş meydana getirmemektedir (zemberek dışlisi etkisi). Esnek kur sisteminde fiyatlar, sabit kur sistemine göre daha yüksektir (Parasız, 1996: 14). Esnek döviz kuru sisteminde, döviz kurlarının gelecekteki değerine ilişkin belirsizlikler, ekonomideki karar alıcı birimlerin fiyatlamaları sağlıklı bir şekilde yapmalarını zorlaştırmakta, bu durum maliyetleri arttırmaktadır. Ayrıca bu sistemde dış ülkelerdeki enflasyon, kur yoluyla ülkeye ithal edilmektedir (Karluk, 2007: 551).

Büyüme; Esnek kur sistemlerinde, kur istikrarı olmaması nedeniyle, kurlarda meydana gelen artış dışsal şokları emmektedir. Reel şokların emilmesi nedeniyle, yüksek büyüme gerçekleşmektedir. Esnek kur sistemlerinde, söz konusu olan para politikası etkinliği de, büyümeyi hızlandıran bir etkidir.

Volatilité; esnek kur sisteminde döviz kuru oynaklığı, sabit kur sistemine göre, daha yüksek gerçekleşmektedir. Söz konusu sistemde, reel döviz kurundaki hareketliliğin reel sektöre yayılması söz konusu olmaktadır.

Kriz; esnek kur sistemlerinde, döviz kuru ve bankacılık krizlerine karşı düşük risk gerçekleşmektedir. Sistemin, Merkez Bankasının senyöráj gelirlerine ve son kredi verme yetkilisi olarak görev yapmasına olanak sağlanması sayesinde, bankacılık sektöründe ortaya çıkabilecek finansal krizlerin önüne geçilebilmektedir. Esnek kur sistemleri, ticaret şokları karşısında otomatik ayarlanma sürecinin işlemlerine olanak tanımaktadır. Ticari bir şokla karşı karşıya kalan bir ekonomide esnek döviz kuru sistemi uygulanıyorsa, kurlardaki ayarlama ile şokun etkileri azaltılmaktadır. Örneğin,

ihracat talebinde bir azalma olduğunda, ülkeye ihracata bağlı olarak giren döviz miktarında bir azalma meydana gelecektir. Bu durum, kur değerleri üzerinde yukarıya doğru bir baskı oluşturacaktır. Ulusal paranın değer kaybetmesi, dış ticarete fiyat avantajı oluşturarak, ihracat talebini arttıracaktır. Benzer şekilde, ithalat talebinde bir artış olması, döviz talebi artışına bağlı olarak kurları arttıracadığından, ithalat pahalı hale gelecek ve talep düşecektir.

1.5. Döviz Kuru Politikaları ve Araçları

Döviz kuru politikaları, döviz kuru sistemleri ile anlam yakınlığı içinde bulunan bir kavramdır. Döviz kuru politikaları, ülkenin döviz kuru sistemi konusunda bilgi vereceğinden, bu iki kavramın neredeyse aynı anlama gelebileceği söylenebilmektedir (Güran, 1987: 7).

Döviz kuru politikası, hükümetlerin uluslararası ödemeleri belli bir düzen içinde gerçekleştirmek amacıyla dış ödeme dengesini etkilemek için, döviz kuru ile ilgili olarak aldıkları bütün önlemlerdir. Bu nlemleri ülkeler, uluslararası para sisteminin yönlendirmesine göre uygulamaya koymaktadırlar (Karluk, 2007: 549). Döviz kuru politikasının amaçları, ülkeler açısından farklılık göstermektedir. Gelişmiş lkeler için amaç, piyasa şartlarınca belirlenen kurun orta vadede istikrarlı olup olmadığı, gelişmekte olan ülkeler için amaç ise, orta vadede sürdürülebilir, seviyesi korunabilir, gerçekçi ve istikrarlı bir kur olup olmadığıdır (Abuşoğlu, 1990: 51).

Tam esnek kur sistemlerinde hükümetlerin döviz kurlarına yönelik bir politika izlemesi söz konusu değil iken, sabit kur sistemlerinde ise, kurlar devlet yani merkez bankası tarafından belirlenmektedir. Zamanla dış dengelerdeki gelişmeler ve diğer ekonomik nedenlerden dolayı, kurlarda ayarlamalara gidilmekte, döviz kuru politikası olarak adlandırılan döviz kuru ayarlamaları, devalüasyon ve revalüasyon olmak üzere, iki şekilde uygulanmaktadır (elik, 2008: 598).

Döviz kuru politikaları, hükümetlerin dış ödeme dengesini sağlamak için kullandıkları en önemli yol olarak ifade edilebilmekte, söz konusu politikalar ise, devalüasyon ve revalüasyon aracılığı ile uygulanabilmektedir. Döviz kuru politikası araçları ise, döviz kuru politikalarının uygulanma biçimini olarak, kabul edilebilmektedir. Bu durumda devalüasyon ve revalüasyon, döviz kuru politikası araçları olarak, uygulanmaktadır.

1.5.1. Devalüasyon

Devalüasyon, ulusal paranın yabancı paralar karşısındaki değerinin hükümet tarafından düşürülmesine veya döviz kurlarının arttırılmasına denilmektedir (Çelik, 2008: 598). Para değerinin düşmesi ile bu değer iradi olarak düşürülmesi birbirine karıştırılmamalıdır. Bu durumu daha iyi ifade edebilmek için, depresiasyon ve devalüasyon kavramlarına değinmekte yarar vardır. Bu iki kavram birbirine çok yakın görünseler de, aralarında farklılıklar söz konusudur. Depresiasyon, esnek kur sistemlerinde döviz kurunun arz ve talep koşullarına göre kendiliğinden yükselmesiyle; devalüasyon ise, sabit kur sistemlerinde döviz kurunun hükümetlerin müdahalesi sonucu yükseltilmesiyle gerçekleşmektedir.

Depresiasyon; esnek kur sisteminde, kur yükselmesi (ulusal paranın değer kaybetmesi) şeklinde tanımlanabilmektedir (Ural, <http://www.deu.edu.tr>, Erişim tarihi: 10.06.2008: 25). Devalüasyonda, “değerden düşürülme” söz konusudur. Düşürülen değer ise, paranın dış değeridir. Devalüasyon, iki sebeple yapılmaktadır. İlki, ihracatı teşvik ve ithalatı kısmak suretiyle dış ticaret açıklarının kapanmasını sağlamaktır. Diğeri ise, iç fiyatlar ile dış fiyatlar arasında mevcut bulunan dengesizliği ortadan kaldırmaktır. Devalüasyon, ülkenin ödemeler dengesi üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Devalüasyon yapıldığı zaman yabancı dövizlere göre ihraç fiyatları düşmektedir. İhraç fiyatlarının düşmesi karşısında, normal olarak ülke mallarına olan dış talep artmaktadır. Bu talep artışı, ihraç malları fiyatlarını devalüasyondan önceki seviyesine doğru yönlendirirken, ithal malları pahallılaştığından ithal talebi kısılmaktadır. Böylece dış ticaret açıkları kapatılarak, dış denge sağlanmış olmaktadır (Karluk, 2003: 412-413).

1.5.2. Revalüasyon

Revalüasyon, devalüasyonun tam tersi bir durumdur. Ulusal paranın yabancı paralar karşısında değerinin hükümet tarafından arttırılması veya döviz kurlarının düşürülmesi şeklinde tanımlanabilmektedir (Çelik, 2008: 598). Fakat teorik yönden devalüasyonun tam anlamıyla tersi olarak, değerlendirilmemesi gerekmektedir. Çünkü, arz ve talebin fiyat artışlarına karşı gösterdiği duyarlılık, fiyat düşüşlerine karşı gösterdiği duyarlılığa eşit değildir (Karluk, 2003: 416).

Revalüasyon kavramı, apresiasyon kavramı ile karıştırılmamalıdır. Apresiasyon, esnek (serbest değişken) kur sistemlerinde ulusal paranın diğer ülkelerin paralarına göre değerindeki artış (döviz kurunun düşmesi) olarak adlandırılmaktadır. Sabit kur

sistemlerinde, ulusal paranın kendiliğinden değer kazanması söz konusu değildir. Bunun için hükümetin bir karar alması ve döviz kurunu düşürmesi gerekir bu duruma da, revalüasyon adı verilmektedir (Seyidoğlu, 2001: 26).

Revalüasyon, ülke içi fiyatları pahalandırarak ihracatı azaltırken, yabancı fiyatları düşürerek, ithalatı arttırmaktadır. Diğer bir deyişle revalüasyon, ihraç mallarının fiyatlarını yabancı para olarak pahalandırmakta, ithal mallarının fiyatlarını ulusal para cinsinden ucuzlatmaktadır. Bu durumun sonucunda ülkenin ödemeler bilançosu fazlasında bir azalma meydana getirmektedir. Revalüasyon, ihracat hacmini ve ülkeye sermaye girişini, dolayısıyla likidite ve iç talep seviyesini azaltmaktadır. Böylece, ülkede istihdam, fiyat ve ücret seviyesi düşmektedir. IMF, ödemeler bilançosu fazla veren ülkelerin de uluslararası ödemelerindeki dengesizlikten sorumlu olacaklarını belirterek, paralarını revalüe etmelerini isteyebilmektedir. Fakat ülkeler, bu fazlalıkları önlemek için revalüasyon yapmak istememektedir. Çünkü revalüasyon, ülkelerin dünya pazarlarındaki rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir (Karluk, 2003: 416).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE UYGULANAN DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ, POLİTİKALARI VE DIŞ TİCARETİN ANALİZİ

2.1. Türkiye’de Tarihsel Süreç İçerisinde Uygulanan Döviz Kuru Sistemleri ve Dış Ticaret Politikaları

Bu bölümde, Türkiye’de tarihsel süreç içerisinde uygulanan hem döviz kuru sistem ve politikaları, hem de dış ticaret politikalarına yer verilmektedir. Söz konusu sistem ve politikaları dönemler itibarıyla ele alarak, tarihsel süreç içerisinde değerlendirmeden önce bu kavramlara kısaca değinilirse; döviz kuru politikaları, yukarıdaki bölümde de tanımlandığı üzere, hükümetlerin dış ödeme dengesini sağlamak amacıyla döviz kurlarında ayarlamalar yapması şeklinde ifade edilebilmektedir. Döviz kuru politikalarının, bir ülkenin döviz kuru sistemi ile ilgili bilgi vermesi nedeniyle, döviz kuru sistemi ile anlam olarak, yakın ilişki içinde olduğu söylenebilmektedir.

Türkiye’de uygulanacak olan döviz kuru sistemlerinin belirlenmesi ve döviz kuru politikalarının uygulanması, Merkez Bankası tarafından gerçekleştirilmektedir. 1211 sayılı Merkez Bankası Yasası’nın dördüncü maddesi uyarınca, Merkez Bankası, Türkiye’de uygulanacak kur sistemini Hükümet ile birlikte belirlemekte, döviz kuru politikasını uygulamakta, uyguladığı kur politikasını para politikası hedefine uygun olarak seçmekte ve uygulanan para politikalarının değişmesi durumunda, kur politikasında da değişikliğe gidebilmektedir (Karluk, 2007: 559).

Dış ticaret politikası ise, uluslararası ekonomik ilişkileri toplum yararına düzenlemek için, devletin aldığı ekonomik önlemlerin tümü şeklinde tanımlanabilmektedir. Dış ticaret politikası, ithalatı azaltmaya yönelik çeşitli vergi ve kısıtlamalar ile ihracatı teşvik etmeye yönelik çeşitli sübvansiyonları sağlayan önlemler olarak da ifade edilebilmektedir. Dış ticaretle ilgili iki temel politika bulunmaktadır. Bu politikalar, “serbest” ve “korumacı” dış ticaret görüşlerinin egemen olduğu politikalar (Eren, 2006: 183- 184).

Türkiye’de 1923 yılından günümüze kadar uygulanan döviz kuru sistemleri ve dış ticaret politikaları; 1980 öncesi ve 1980 sonrası olmak üzere, iki dönemde ele alınmaktadır. 1980 sonrası uygulanan döviz kuru sistemleri ve dış ticaret politikaları daha ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. 24 Ocak 1980 İstikrar Kararları ile birlikte

ekonomide yapısal bir değişikliğe gidilmiş olması, dışa açılma ve serbestleşme politikalarının uygulanması, söz konusu dönemde krizlerin ağırlıklı olarak yaşanması ve uygulanan döviz kuru sistemlerinin krizlerle ilişkilendirilmesi, 1980 sonrası dönemin ayrıntılı olarak ele alınma nedenleri arasında gösterilebilir.

2.1.1. Türkiye’de 1980 Öncesi Uygulanan Döviz Kuru Sistemleri ve Dış Ticaret Politikaları

Türkiye’de 1980 öncesi uygulanan döviz kuru sistemleri ve dış ticaret politikaları; 1980 öncesi yıllarda gerçekleşen belirleyici olaylar dikkate alınarak, üç dönemde ele alınmaktadır. 1923- 1929 Türk Lirasının konvertibl olduğu yıllar, 1930-1945 Türk Lirasının değerli olduğu yıllar, 1946- 1980 üç büyük devalüasyon ve küçük oranlı devalüasyonların yapıldığı yıllar olarak, üç dönemde ele alınmaktadır.

2.1.1.1. 1923- 1929 Döneminde Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemleri ve Dış Ticaret Politikaları

Cumhuriyetin kuruluşundan 1929 yılına kadar geçen süre, TL’nin konvertibl olduğu dönemdir. Dünya ekonomisinde, 1870’li yıllardan 1929 Dünya Ekonomik Krizine kadar altın standardı uygulanmakta, Türkiye’de de, söz konusu dönemde altın standardı geçerli olmaktadır. Altın standardı uygulanmasının sonucu olarak, sabit döviz kuru sistemi, uluslararası para sisteminin temelini oluşturmaktadır. Dünya para sistemine bakıldığında, Dünyanın en güçlü parası olarak nitelendirilebilen İngiliz Sterlini, ancak 1925 yılında altın külçe yasasının yürürlüğe girmesiyle, savaş öncesi paritesine bağlanmakta ve eski değerine ulaşmaktadır. 1924- 1929 yılları arasındaki dönemde TL, Fransız frangına karşı değer kazanmakta, diğer başlıca paralar karşısında ise, önemli bir gerileme göstermektedir. Sonuç olarak, söz konusu dönemde TL, az miktarda değer kaybetmekle birlikte, istikrarını koruyabilmektedir (Karluk, 2007: 552-553). 1929 yılında ise, Türk lirasında görülen nispi istikrar bozulmaya başlamakta, Türk Lirasının değeri, hızla düşmektedir. Türk Lirasının değerinde görülen düşmenin en önemli nedeni, 1929 yılında ödemeler bilançosu açıklarının iki katına çıkması olduğu söylenebilmektedir (Parasız, 2004: 34).

Ayrıca ülkede bir Merkez Bankası yoktur. Hükümetin elinde altın ve döviz stoku olmadığı gibi, ülke dışına döviz ve TL çıkarılması da kısıtlanmamaktadır. Döviz fiyatları, arz ve talep dalgalanmalarına bırakılmaktadır. Fiyatlar yükseldiğinde, açık

piyasa işlemleriyle piyasaya müdahale edilen, bir Döviz Denkleştirme Fonu bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Merkez Bankası oluşturuluncaya kadar, Merkez Bankası görevlerini yerine getiren Osmanlı Bankası'nın TL rezervi yapmaktan vazgeçerek, piyasaya para sürmesi, TL'nin değer yitirmesine yol açmaktadır. Hükümet, döviz kurlarında istikrar sağlamak amacıyla resmi döviz alımlarını durdurmakta, dış borç ödemelerini ise, moratoryum ilan ederek, ertelemektedir (Karluk, 2007: 553).

Söz konusu dönem dış ticaret açısından değerlendirildiğinde; ekonomiye temel olarak üç faktörün yön verdiği söylenebilmektedir. Bu faktörlerden birincisi, 1923 yılında İzmir'de düzenlenen Türkiye İktisat Kongresi; ikinci faktör, Lozan antlaşmasında alınan kararlar; üçüncü faktör ise, daha dışsal bir faktör olarak sayılabilen ve 1929 yılında ortaya çıkarak tüm dünyayı etkileyen, Büyük Bunalım'dır (Arslan, 2008: 356). Türkiye'yi gelişmiş ülkeler seviyesine yükseltmek ve bu amaçla uygulanabilecek bir ekonomi politikası belirlemek için, 1923 yılında İzmir'de yapılan iktisat kongresi ile özel sektör, iktisadi kalkınmayı gerçekleştirecek başlıca unsur olarak görülmekte ve bu doğrultuda, ekonomik yatırımlarda bulunması için teşvik edilmektedir. Lozan Antlaşması ise, 1916 tarihli Osmanlı gümrük tarifelerini, 1929 yılına kadar aynen korumayı şart koşmaktadır. Bu nedenle, Türkiye 1929 yılına gelinceye kadar, Osmanlı İmparatorluğu'nun düşük oranlı gümrük tarifelerini yükseltme hakkına sahip olmamaktadır. 1929 yılında ise, söz konusu antlaşmanın bağlayıcılığı kalmamakta, yeni bir gümrük kanunu yürürlüğe konularak, yaklaşık % 15 oranında olan gümrük vergisi, üç katına çıkarılmaktadır (Özcan, 1998).

Dünya pazarlarında tahıl ve hammadde fiyatlarının düşmesi, Türkiye'nin ihracat gelirlerini düşürmekte ve bu durum devletin müdahaleci bir yapı sergilemesine neden olmaktadır (Özçelik ve Tuncer, <http://www.sosbil.aku.edu.tr>, Erişim tarihi: 03.12.2008: 262). Bu durumda, başta sanayi olmak üzere, yerli üretimin gümrük tarifeleri ile dış rekabete karşı korunması, 1929 yılından itibaren mümkün olmaktadır. Dünyada Büyük Bunalım'ın başladığı ve Türkiye'nin gümrük vergileri uygulama serbestliğinin olduğu 1929 yılı, ithalatın yükselip, ihracatın azaldığı bir yıl olmakta, bu yılda, dış ticaret açığı yukarıda da ifade edildiği üzere, neredeyse iki katına çıkmaktadır. Bu durumun nedeni, Lozan Antlaşması ile uygulanan serbest dış ticaret sisteminin Eylül ayında sona ereceğini bilen kesimlerin, spekülatif amaçlı ithalatlarını arttırmalarıdır. 1929 yılı dikkate alınmadığı durumda, dış ticaret açığı, 1920'li yıllarda durağan bir seyir

izlemekte, 1930 yılı ve izleyen dönemlerde ise, dış ticaret ilk kez fazla vermeye başlamaktadır (Arslan, 2008: 356).

2.1.1.2. 1930- 1945 Döneminde Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemleri ve Dış Ticaret Politikaları

Hükümet, 20.02.1930 tarihinde, Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkararak, konvertibilitiyi kaldırmakta ve döviz kontrol rejimini yürürlüğe koymaktadır. 1930 yılına kadar olan dönemde, ithalat kısıtlamaları, ülkeden para çıkarma veya ülkeye para sokma konusunda sınırlamalar yok iken, bu yıldan sonra ülke dışına döviz transferleri, Maliye Bakanlığı’nın iznine bağlanmaktadır. 1930 yılından itibaren, döviz kontrol rejimi ile birlikte, müdahaleci ve korumacı politikalara ağırlık verilmekte, bu durumun sonucunda 1938 yılına kadar dış ticaret ilk defa fazla vermektedir. 30 Haziran 1930 tarihinde 1715 Sayılı Yasa ile kurulan Merkez Bankası, 03.10.1931 tarihinde faaliyete geçmektedir. Merkez Bankasına, TL’nin dış istikrarını, altına bağlı kalarak sağlama görevi verilmektedir. İzlenen korumacı politikalar sonucunda, dış ticaret 1938 yılı dışında fazla vermekte, altın ve döviz rezervleri hızla artarak, 1932- 1945 döneminde altın stoku, 14,5 tondan 210 tona yükselmekte, altın ve döviz rezervleri toplamı ise, 260 milyon dolara ulaşmaktadır. Uygulanan deflasyonist para politikası sonucunda, TL’nin değerinde düşme yerine, değer kazanma sağlanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte, döviz kontrol rejimi uygulaması daha da sıkılaştırılmaktadır. Artan savaş giderlerini karşılamak amacıyla vergiler arttırılmayınca, bütçe açık vermekte, cari giderleri finanse etmek için Merkez Bankası emisyonla gitmektedir. TL’nin dış değerindeki istikrar korunmasına rağmen, TL’nin iç değeri hızla düşmeye başlamaktadır (Karluk, 2007: 553- 554).

Söz konusu dönem dış ticaret açısından değerlendirildiğinde; 1930- 1945 dönemi boyunca, 1938 yılı hariç, dış ticaret sürekli olarak fazla vermektedir. Özellikle savaş yıllarında, tarım ürünlerine olan dış talebin artmasıyla, dış fazla önemli miktarda artmaktadır. Ancak bu duruma rağmen, dış ticaret hacmindeki genişleme, gerek Büyük Bunalım dönemi boyunca uluslararası ve ulusal düzeyde uygulanan korumacı politikalar, gerekse İkinci Dünya Savaşı’nın yarattığı belirsizlik nedeniyle, ulusal gelirin büyüme hızının altında kalmaktadır (Arslan, 2008: 358- 359).

2.1.1.3. 1946- 1980 Döneminde Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemleri ve Dış Ticaret Politikaları

Bu dönem, İkinci Dünya Savaşı’nın sona erdiği ve dünya üzerinde yeni bir ekonomik yapılanmanın başladığı yılları kapsamaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan uluslararası kuruluşlar (IMF, GATT), savaş döneminde uygulanan döviz kontrol rejimine son vererek, dış ekonomik ilişkilerde liberalleşmeyi teşvik etmişlerdir. IMF ve GATT, Avrupa’nın yıkılmış ekonomilerinde oluşan ödeme güçlüklerinin, ülkeleri yeniden yoğun bir döviz kontrol uygulamasına yönelteceğini, bu nedenle dünya ticaretinin sınırlanmasının kabul edilemeyeceğini savunmuşlardır. Türkiye her ne kadar İkinci Dünya Savaşı’na katılmamışsa da, 1939- 1945 yılları arasında Savaşın tüm olumsuz etkilerini yaşamıştır. Bu dönemde ithalat kısılmakta, ihracatta pirim uygulanmakta, savunma harcamalarını karşılamak üzere yapılan aşırı emisyon sonucunda, fiyatlar dört kat artmaktadır. Almanya’ya yönelik ihracat, sterlin ve dolar sahalarına kaymakta, fakat fiyatlar yüksek olduğu için ihracat gelişmemektedir (Karluk, 2007: 554).

Bu durum üzerine Türkiye Cumhuriyeti, tarihindeki ilk devalüasyonu, 7 Eylül 1946 tarihinde gerçekleştirmektedir. 1 dolar= 129 kuruş olan resmi dolar/ TL paritesini, 1 dolar= 280 kuruş olarak değiştirmektedir. Böylece TL, dolar karşısında % 54,3 oranında devalüe edilmiş olmaktadır. Devalüasyonla birlikte dış ticarete kısmi serbestleşmeye gidilmektedir. İthalattaki kontenjanlar, miktar kısıtlamaları ve tavan uygulamaları kaldırılmaktadır. İç tüketim için çok gerekli olan tüketim malları dışında kalan malların ihracatı üzerindeki kotalar ve sınırlamalara son verilmektedir (Şahin, 2002: 94). Söz konusu devalüasyonu ileriki yıllarda yapılacak olan devalüasyonlardan ayıran en önemli fark, devalüasyonun döviz sıkıntısının olmadığı bir ortamda yapılmış olmasıdır. Devalüasyonun yapılmasındaki temel amaç, ithalat artışını sınırlı tutmak ve sınırlı ihraç mallarının dolar cinsinden fiyatını düşürmektir. Bunlara ek olarak, devalüasyonun hükümetin biriktirdiği altın ve dövizin değerini yükselterek, iç borçların gerçek değerini düşürmek eğiliminde olması ve IMF’ye üyelik sonucu devalüasyon yetkisinin kısıtlanacak olması, söz konusu devalüasyon kararında etkili olmaktadır. Türkiye, 19 Şubat 1947 tarihinde IMF ve Dünya Bankasına üye olmakta, bu durum sonucunda ayarlanabilir sabit döviz kuru sistemini uygulamaya başlamaktadır (Arat, 2003: 37).

1947 yılından sonra ise, dış ticaret açısından iki önemli gelişme gündeme gelmektedir. Bu gelişmelerden ilki, dış ticarete serbestleşmeye (liberasyon) gidilmesi, diğeri ise, ihracatta tarıma dayalı ürünlere ağırlık veren dışa açık büyüme stratejisi uygulanmaya çalışılmasıdır. 1950 yılında, dış ticarete serbestleşme sistemi yürürlüğe konulmakta, bu durumun sonucunda, ithalatta önemli artışlar meydana gelmektedir. Ancak ihracat aynı artışı göstermediğinden, döviz stoklarında iki yıl içerisinde azalma meydana gelmekte, bu gelişmelerin sonucunda ise, 1952 yılından itibaren, dış ticarete serbestleşmeye kısıtlamalar getirilmeye başlanmaktadır. Dış ticarete getirilen kısıtlayıcı önlemler, yerli sanayiye korumaktan çok, aşırı ithal talebini azaltmaya, kronikleşen dış ticaret açıklarını kapatmaya yönelik olmaktadır. Çeşitli önlemlerle baskı altına alınan ithalat, 1958 yılına kadar sürekli gerileme gösterdiği halde, 1953 yılından sonra aşırı değerlendirilmiş döviz kuru nedeniyle, ihracat daha fazla gerilemekte, dışa bağımlılık artmakta, döviz kaçakçılığı ve karaborsası yaygınlaşmaktadır. Bu nedenle devalüasyona gidilmesi söz konusu olmaktadır (Eren, 2006: 188- 189).

1958 yılında, 1946 Devalüasyonunu eleştiren Demokrat Parti tarafından, yüksek oranda devalüasyon uygulanmaktadır. 4 Ağustos 1958 tarihinde, “İktisadi İstikrar Tedbirleri” adı altında yapılan bu devalüasyonla, Türk Lirası % 220 değer kaybederek, 1 dolar= 900 kuruş, diğeri bir ifadeyle, 9 TL olmaktadır. 1958 devalüasyonundan, beklenen sonuç alınamamaktadır. İhracat açısından faydalı yönleri olmuşsa da, zorunlu ithal mallarında fiyat yükselmeleri olmaktadır. Yükselen ithal malları fiyatları, iç fiyatları yükseltmekte ve ülkenin ekonomik istikrarını olumsuz etkilemektedir. Türk parasının dış piyasalardaki değerinin sürekli olarak düşmesi, ülke ekonomisine olan güveni azaltmaktadır (Çelebi, Erişim tarihi: 20.07.2008: 60).

1963- 1980 yılları arasında ekonomi açısından köklü değişiklik, planlı kalkınma dönemine geçilmesidir. Beş yıllık kalkınma planlarının önemli rol aldığı söz konusu dönem, dış ticaret açısından değerlendirildiğinde; koruyucu dış ticaret politikası benimsenmekte ve önceki dönemlerden farklı olarak, uzun dönemli hedeflere dayalı ithal ikameci sanayileşme stratejisi uygulanmaktadır. Beş Yıllık Kalkınma Planlarının ortak hedefi, sanayileşmeye öncelik vererek, büyümeyi gerçekleştirmektir (Arslan, 2008: 361). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, ithal ikamesi olanaklarının, endüstri dallarının tümünde uygulanması öngörülmektedir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, koruyucu dış ticaret politikası bakımından Birinci Plana göre daha esnektir. Bu plan,

genç endüstrilerin kuruluş güçlükleri aşılıncaya kadar, ithalat kısıtlamaları ve gümrük politikaları ile geçici olarak korunmaları esasına dayanmaktadır. İkinci Planın uygulanma sürecine bakıldığında, malın yurtiçi üretimi arttıkça, önce liberasyon listelerinden çıkarılarak, tahsisli ithal malları listesine alınmakta, daha sonra yerli üretim iç talebi karşılamaya başlayınca, tüm ithalat yasaklanmaktadır. Bu uygulama şekli, planın önerdiği politika ile çelişmektedir. Bu durum sonucunda ise, ithalat, 1970 yılına kadar az miktarda artış göstermekte, aşırı ithal ikamesinin uygulanması, ihrac ürünlerine olan talebin gerilemesi ve değerlendirilmiş kurların gündemde bulunması nedeniyle, ihracatta da, 1970 yılına kadar önemli bir gelişme ortaya çıkmamaktadır (Eren, 2006: 189). 1970 yılında ise, döviz darboğazını aşabilmek, iç kaynakların etkin kullanımını sağlamak ve yeni kaynaklar yaratmak amacıyla, dönemin hükümeti, bir taraftan Finansman Kanunu ile yeni vergi düzenlemelerine gitmekte, diğer taraftan da ihracatın sürekli olarak plan ve programlarda gösterilen hedeflerin altında kalması nedeniyle, % 66,6 oranında devalüasyon yaparak, Türk Lirasının değerini düşürmekte, 1 dolar= 15.15 TL seviyesine gelmektedir. Devalüasyondan sonra hızlanan ihracat ve işçi döviz girişi nedeniyle döviz rezervleri artmakta, fakat daha sonraki yıllarda özellikle, petrol fiyatlarındaki yükselme sonucu artan döviz gereksinimleri ve ihracatın gerilemesi nedeniyle rezervler kısa sürede erimekte, ithalatı karşılamak için aşırı bir şekilde borçlanmaya gidilmektedir (Eroğlu, 2003). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ise, 1973 yılında uygulamaya konulmakta, bu planda, dışa dönük sanayileşme stratejisi benimsenmekte ve dış konjonktürden az etkilenen ihracat yapısı hedeflenmektedir. İlk iki Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, sinai mamuller için konulmuş ithalat kısıtlamaları, dışa bağımlı ve yüksek maliyetli işletmelerin kurulmasını teşvik ettiği halde, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, dışa dönük, uluslararası rekabet gücü olan endüstrileri teşvik etmeyi amaç edinmektedir. Üçüncü Planın uygulanma sürecinde, planda belirtildiği gibi ithalatta önemli artışlar görülmektedir. Ancak ihracatta önemli bir gelişmenin olmaması, dış kredilerin ve işçi dövizlerinin azalması nedeniyle, 1977 yılında dış ticaret açığı rekor düzeye ulaşmaktadır (Eren, 2006: 190).

Planlı Kalkınma Dönemi, ithal ikameci, korumacı dış ticaret politikalarının sürdürüldüğü ve iç piyasaya yönelik bir sanayileşme politikasının benimsendiği bir dönem olmaktadır. İthal ikameci yatırım politikalarının, zaman içerisinde ekonominin dışa bağımlılığını azaltması beklenirken, söz konusu dönemde uygulanan politikalar

tam tersi bir sonuç yaratmakta, ekonomi daha çok dışa bağımlı bir hale gelmektedir. İthal ikameci politikaların ithalat üzerinde daraltıcı bir etki yaratmaması ve iç piyasaya yönelik üretim yapan sanayinin ithalata bağımlılığı ile ihracatın ulusal gelir içerisindeki payının oldukça düşük düzeyde kalması bir araya geldiğinde, dış açıklar bu dönemde önemli oranda artmaktadır. Söz konusu dönemde, ihracatta gelişme sağlanamamasının en önemli nedenleri; dış ticaret politikalarının iç piyasaya üretim yapan, ithal girdilere bağımlı sanayiye destekleme amacı taşıması ve ihracatın geleneksel tarım ürünlerinden oluşmasıdır. İhracatın dış açıkların kapanması yönünde önemli bir kalem olabilmesi, sanayi ürünlerinin ihracat içerisindeki payının artırılmasıyla gerçekleştirilebilmektedir. Bu artışın gerçekleşmesi için ise, sanayileşme sürecinin belirli bir aşamaya gelmiş olması ve sanayi yatırımlarının ileri teknoloji ile üretim yapan, düşük maliyetli üretim ölçeklerine ulaşmış olması gerekmektedir (Taşkın, 2003).

1973- 1980 yılları arası dönem, uygulanan döviz kuru politikaları açısından değerlendirildiğinde; 1973 yılından itibaren, aşırı değerlenmiş bir kur politikası izlenmesi, resmi döviz kuruna paralel bir serbest döviz kurunun oluşmasına yol açmaktadır. Böylece, ithalatta rantların, ihracatta ise kayıpların ortaya çıkmasına neden olmakta, ekonomide optimum kaynak dağılımı bozulmaktadır. Bu durum üzerine, 1973 yılından sonra, kısmen enflasyon oranlarını ve kısmen de çapraz kur farklarını yansıtan, küçük oranlı çok sayıda devalüasyon yapılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, TL'nin değeri, küçük oranlarda, fakat sürekli olarak düşürülmektedir. Doların değeri resmi kur olarak, 1977 yılı Eylül ayında 19.25 TL'ye, 1 Mart 1978 tarihinde, 25.00 TL'ye çıkarılmaktadır. 10 Nisan 1979 tarihinde ise, 1 dolar= 26.50 TL'ye çıkarılmakta, 11 Nisan 1979 tarihinde yeni bir devalüasyon yapılarak, 1 dolar= 35.00 TL'ye çıkarılmaktadır. 11 Haziran 1979 tarihinde, 1 dolar= 47.10 TL'ye ulaşmaktadır. Kurlar gerçekçi olarak belirlenmediği ve ekonomi politikaları döviz kuru politikalarıyla tutarlı olarak uygulanmadığı için, yapılan ayarlamalar, dış dengeyi sağlayamamaktadır. 1980 yılına kadar, Türkiye'de gerçekleştirilen kur ayarlamaları, ticaret ortakları ile aramızda bulunan enflasyon oranlarını yansıtmaktan çok, çapraz kurlarda meydana gelen değişimleri gidermek için yapıldığından, gerçekçi olamamıştır (Karluk, 2007: 556).

1 Ocak 1974- 12 Haziran 1979 tarihleri arasında, Türk Lirasının diğer paralar karşısındaki değer kaybını özetle belirtmek gerekirse; Türk Lirası, dolar karşısında %

236, mark karşısında % 369, sterlin karşısında % 200 ve İsviçre frangı karşısında % 522 oranında değer kaybetmektedir (Çarıkçı, 2004: 162).

2.1.2. Türkiye’de 1980 Sonrası Uygulanan Döviz Kuru Sistemleri ve Dış Ticaret Politikaları

Türkiye ekonomisinde 1974 yılından itibaren, bunalım belirtileri ortaya çıkmaktadır. 1978- 1979 yıllarında ise, ekonomi daha da ağırlaşan bir bunalım sürecine girmektedir. Ekonomik bunalımın temel nedenleri arasında; izlenen ithal ikameci sanayileşme politikası, 1974 yılından itibaren petrol fiyatlarında meydana gelen hızlı yükselişin ödemeler bilançosunu olumsuz etkilemesi ve enflasyon gösterilebilmektedir. Ayrıca 1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekatı sonucu yüksek boyutlara ulaşan askeri harcamalar, ABD’nin silah ambargosunun dış ekonomik ilişkilerdeki var olan sorunları arttırması, yabancı sermaye girişin yavaşlaması sonucu kredi bulma sıkıntısı ve siyasi istikrarsızlıklar ekonomik bunalımın diğer nedenleri arasında gösterilebilmektedir. Ekonomik bunalımın sonuçları, ülke ekonomisi üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Terörde meydana gelen artış, toplumda sosyal barışın bozulması, politik grevler ve işi bırakmalar üretimi olumsuz etkilemektedir. Kapasite kullanımı, önemli boyutlarda daralmaktadır. Hem bunalımın göstergesi, hem de bunalımın bir nedeni olan enflasyonun hızla yükselmesi; Türk Lirasının (TL) satın alma gücünün sürekli düşmesine ve arka arkaya yapılan küçük oranlı devalüasyonlara rağmen, döviz kurunun aşırı değerlenmesine neden olmaktadır. Bu durum işçi dövizini, yabancı sermaye girişini ve ihracatı yavaşlatmakta, ithalatı ise, arttırmaktadır. Bu durumun sonucunda, ödemeler bilançosu açıkları genişlemektedir. Ekonomik bunalımdan çıkmak için, 1978 ve 1979 yıllarında ekonomik önlemler uygulanmaktadır. Bu önlemler; sorunun özüne inmediği, iç bütünlük arz etmediği ve dönemin iç ve dış koşulları bu önlemlerin uygulanmasına olanak vermediği için, başarılı olamamıştır. 24 Ocak 1980 tarihinde, dönemin Hükümeti, IMF’nin temsil ettiği yabancı sermaye çevrelerinin kredi desteğini alarak, ekonomide yapısal dönüşümleri amaçlayan bir istikrar programı yürürlüğe koymaktadır (Şahin, 2002: 179-185).

24 Ocak 1980 İstikrar Programı olarak adlandırılan, bu istikrar programının temel amaçları arasında; devlet müdahalesini en aza indirerek, piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması, devletin yerini özel kesimin alması, ithal ikameci sanayileşme politikasından ihracata dönük sanayileşme politikasına geçilmesi, sınai mamul

ihracatına dayalı ihracat artışı gösterilebilmektedir. 24 Ocak 1980 İstikrar Programı, söz konusu uzun vadeli amaçlarla birlikte, kısa vadeli amaçlara da yer vermektedir. Kısa vadeli amaçları arasında; dış ödeme güçlüklerine çözüm bulunması, enflasyon hızının düşürülmesi, atıl kapasitelerin harekete geçirilmesi ve büyüme hızının yükseltilmesi yer almaktadır. Bu amaçları gerçekleştirmek için alınan birçok önlem arasında; talebi kontrol etme, devletin ekonomideki yerini daraltma, dış ticaretin serbestleştirilmesi, yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi, faiz hadlerinin serbestleştirilmesi ve reel faiz uygulaması, fiyatlar üzerindeki müdahalelerin kaldırılması ve fiyat oluşumunun piyasaya bırakılması gibi önlemler yer almaktadır (Şahin, 2002: 192-195).

Türkiye’de 1980 sonrası uygulanan döviz kuru sistemleri ve dış ticaret politikaları; 1980 sonrası yıllarda gerçekleşen belirleyici olaylar dikkate alınarak, üç dönemde ele alınmaktadır. 1980- 1988 dönemi Türk Lirasının kısmi konvertibilitesinin gerçekleştiği yıllar, 1989- 2000 Türk Lirasının tam anlamıyla konvertibl olduğu, finansal serbestleşmenin gerçekleştiği ve krizlerin yoğun olarak yaşandığı yıllar, 2000 yılı sonrası günümüze kadar devam eden, 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının belirleyici olduğu, son finansal krizin gerçekleştiği yıllar olmak üzere, üç dönemde ele alınmaktadır.

2.1.2.1. 1980- 1988 Döneminde Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemleri ve Dış Ticaret Politikaları

24 Ocak 1980 İstikrar Programı ile gerçekleştirilmek istenen ekonomik istikrar ve finansal serbestleşme sürecinde, en belirgin değişimin döviz kuru politikalarında olduğu söylenebilmektedir. 1980 sonrası dönemde, 1980 öncesindeki kambiyo kontrolü altında bulunan sabit kur sistemine esneklik kazandırılarak, daha gerçekçi kur politikaları uygulanmaya çalışılmaktadır. Dış ticaret açısından bakıldığında ise, uygulanan dış ticaret politikalarında serbestleşmeye gidilmekte, ithalatta kısıtlamalar kaldırılmakta, ihracat teşvik edilmektedir. Dış ticaret dengesini sağlamak amacıyla, döviz kuru politikaları araçları etkin olarak kullanılmaya çalışılmaktadır.

Yukarıda içeriği ile ele alınan 24 Ocak 1980 kararlarının yürürlüğe konulmasından sonra, ülkede önceki dönemlerden farklı bir döviz kuru politikası olarak, gözetimli esnek kur sistemi uygulanmaya başlanmaktadır. Türk Lirası, ABD dolarına göre % 48,6 oranında devalüe edilerek, daha önce 47.10 TL / dolar olan kur, 70.00 TL / dolar’a yükselmektedir. 24 Ocak 1980 tarihinden, 1 Mayıs 1981 tarihine kadar olan

dönemde, döviz kurlarında % 5'i aşmayacak şekilde küçük oranlı kur ayarlamalarına (devalüasyonlara) devam edilmektedir. Böylece TL'nin dış değeri, düzenli olarak düşürülerek, ihracatın arttırılmasına yönelik aktif kur politikası uygulanmaktadır. 1 Mayıs 1981 tarihinde yayınlanan Maliye Bakanlığı tebliği ile, T.C. Merkez Bankası, TL ile yabancı paralar arasındaki pariteyi, uluslararası piyasalar ve ekonomideki gelişmeleri temel alarak, her gün tespit ve ilan etmeye yetkili kılınmaktadır. T.C. Merkez Bankası, TL'nin gerçek piyasa fiyatına yakın kurunu elde etmeye çalışmaktadır. Böylece resmi kurla piyasa kuru arasındaki farkı kapatarak, uzun dönemde gerçekçi denge kuruna ulaşma stratejisi izlenmektedir (Parasız, 2004: 286-343).

Döviz işlemleri, 1983 yılının sonuna kadar, 25 Şubat 1930 tarihli 1567 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında Kanun ve bu kanuna ilişkin, 17 Sayılı Karar hükümlerine göre düzenlenmektedir. 29 Aralık 1983 tarihinde yürürlüğe konan 28 sayılı kararla, döviz rejimi serbestleştirilmektedir. Bu kararın yürürlüğe girmesiyle, T.C. Merkez Bankası, yalnızca TL'nin ABD doları cinsinden "esas kurunu" belirleyip, ilan etmektedir. Böylece, esas kur uygulamasına geçilmektedir. Türkiye'de yerleşik olanlara gerek yurt içinden, gerekse yurt dışından aynı anda nakdi döviz kredisi sağlama serbestliği getirilmektedir. 1 Şubat 1984 tarihinde, bankaların kesin alışı yaptıği dövizlerin % 20 sini Merkez Bankasına devretme zorunluluğu kaldırılmaktadır. 7 Temmuz 1984 tarihinde, 30 Sayılı Karar yürürlüğe konulmaktadır. Bu kararın yürürlüğe konulmasıyla, temel anlayış aynı kalmakta, uygulamadaki aksaklıklara çözüm getirecek liberal değişiklikler yapılmaktadır. Kambiyo mevzuatı, oldukça basit ve serbest hale getirilmektedir. Bu kararla birlikte; Türkiye'de yerleşik kişiler yanlarında döviz bulundurabilmekte, bankalarda döviz tevdiat hesabı açtırabilmekte, döviz tevdiat hesapları için vadelerine göre döviz esası üzerinden faiz alabilmekte, yurt dışına çıkışlarında yanlarında 3000 \$ ya da eş değer döviz bulundurabilmektedir. Bankalar vadeli döviz alım satımı yapabilmektedir. Merkez Bankası'nın belirlediği esas kur, dövizlerde \pm % 6, efektiflerde \pm % 8 alt ve üst sınırı geçmemek üzere, bankalarca belirlenebilmektedir (Parasız, 2001: 337- 339).

Esas kur uygulamasına Temmuz 1985 tarihinde son verilmekte, kurların bankalarca belirlenmesi esası getirilmektedir. Ancak, süreç içerisinde söz konusu belirlenmede bankacılık sisteminde önemli aksaklıkların doğduğu görülünce, uygulamaya son verilmektedir (İşgüden ve Akyüz, 1990: 125). 1986 yılı Mart ayında,

bankaların kendi kurlarını belirleme serbestisi daraltılmakta, esneklik sınırı \pm % 1 olarak belirlenmektedir. Ancak, bu uygulamadan da 1986 Ekim ayında vazgeçilerek, bankaların satış kurlarının Merkez Bankası satış kurunu geçmeyeceği, alış kurlarının ise, serbestçe belirleneceği kararlaştırılmaktadır (Parasız, 2004: 343-344). Ağustos 1988 tarihinden itibaren günlük döviz kurları bankalar, özel finans kurumları, yetkili kuruluşlar ve T.C. Merkez Bankası Döviz ve Efektif Piyasaları Müdürlüğü'nün katıldığı bir alım satım seansı olan “günlük kur belirleme seans” ları ile belirlenmeye başlanmaktadır (Arat, 2003: 40).

1980- 1988 dönemi dış ticaret politikaları açısından değerlendirildiğinde; 24 Ocak 1980 İstikrar Programı ile, serbest piyasa koşullarında işleyen dışa açık bir ekonomi modeli uygulamaya konulmakta, program doğrultusunda oluşturulan politikalar ile ihracatın artırılması amaçlanmakta, ihracat destekleri ekonomi politikalarının temel araçlarından biri olmakta, ithalat rejimi serbestleşmeye başlamaktadır (Taşkın, 2003). İthalat rejiminin serbestleşme sürecinde, ithalatta uygulanan liberasyon politikalarının şekillendirilmesinde kullanılan temel araçlar; daha önce yasak veya müsaadeye tabi mallar (MTM) listesinde bulunan maddelerin aşamalı bir şekilde ithal edilebilir hale getirilmesi, gümrük vergi oranlarının kademeli bir şekilde düşürülmesi ve ithalatta formalitelerin azaltılmasıdır. Bunlara ek olarak, sanayinin gelişmesine katkıda bulunabilecek hammaddelerin gümrük vergilerinin düşük tutulmasına özen gösterilmektedir (Öztürk, 1998). İhracat Rejiminde ise, zaman içerisinde yapılan değişiklik ve düzenlemeler ile tescil, lisans ve ruhsat uygulamaları yürürlükten kaldırılarak, ihracat serbestisi getirilmektedir. İhracatın artırılmasına yönelik olarak yürürlüğe konulan hukuki düzenlemelerin yanı sıra, ihracatçılara vergi iadesi, gelir vergisi istisnası, döviz tahsisi, gümrük muafiyetli hammadde ithalatı ve ihracat kredileri gibi bazı parasal ve mali teşvikler de sağlanmaktadır. Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu da, ihracatın finansmanında kullanılan diğer destekleri oluşturmaktadır. İhracatın kredi ve sigorta yolu ile desteklenmesi kapsamındaki mekanizmaların geliştirilebilmesi, Türk ihracatçılarının dış pazarlarda rekabet gücünün artırılması ve Türkiye'nin ihracata yönelik stratejisinin desteklenmesi amacıyla, 1987 yılında Türk Eximbank kurularak, faaliyete geçirilmiştir (Varol, 2003). İhracat teşvikleri açısından bakıldığında, bu dönemde en çok tercih edilen teşvik aracının “vergi iadesi” olduğu söylenebilmektedir.

Aynı zamanda bu araç, ilk yürürlükten kaldırılan teşvik aracı olmaktadır. İhraç ürünlerinin üretimi aşamasında alınan dolaylı veya doğrudan vergilerin iade edilmesi esasına dayanan bu tedbir, 1980 sonrası dönemde, bazı ürünlerde ödenmesi gereken oranların üzerinde bir iade şekline dönüşmektedir (Mollasalihoğlu, 1999). 4 Şubat 1988 kararları ile, ihracatı teşvik aracı olarak vergi iadesi yerine, döviz kurunun hızla yükseltilmesine; yani reel döviz kurunun yükselmesine yönelik bir politika benimsenmektedir (Eren, 2006: 191).

Dış ekonomik ilişkiler alanında yeni bir idari yapılanmaya geçilmekte, 13.12.1983 tarihli ve 188 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Başbakanlığa bağlı olarak, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı kurulmaktadır. 11 yıl devam eden bu Müsteşarlık, 9.12.1994 tarihli ve 4059 sayılı Kanun ile biri Hazine Müsteşarlığı, diğeri Dış Ticaret Müsteşarlığı olmak üzere iki ayrı Müsteşarlık haline dönüştürülmektedir. Dış Ticaret Müsteşarlığı, dış ticaret politikalarının belirlenmesine yardımcı olmak, bu politikalar doğrultusunda ihracat, ihracatı teşvik, ithalat, yurtdışı müteahhitlik hizmetleri, ikili ve çok taraflı ticari ve ekonomik ilişkileri düzenlemek, uygulamak, uygulamanın izlenmesini ve gelişmesini sağlamak görevlerini üstlenmektedir (Güven, 1998).

1983 yılında ilk defa, belirli kurallara uymayan, alıcılarına karşı sorumluluklarını haksız yere yerine getirmeyen, doğru beyanda bulunmayan ihracatçılara, maddi ve manevi cezaların uygulanması karar altına alınmaktadır. 1984 ve 1985 yıllarında İhracat Rejimlerinde, genel olarak formaliteler azaltılmakta, daha önce Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığının sorumluluğunda olan pek çok yetki, çeşitli illerdeki İhracatçı Birliklerine aktarılmaktadır (<http://www.dtm.gov.tr>, Erişim tarihi: 03.09.2008).

24 Ocak 1980 İstikrar Programı doğrultusunda dışa açılma ve ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ile, Serbest Bölgeler önem kazanmaya başlamaktadır. 3.11.1983 tarihli Resmi Gazetede 151 sayılı Serbest Bölgeler Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname yayınlanmakta, 12.11.1983 tarihli Resmi Gazetede yer alan 83/7285 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile de, Antalya ve Mersin limanları serbest bölge olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de serbest bölgeler kurulmasına ilişkin, 6.6.1985 tarih ve 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu, 21.12.1953 tarih ve 6209 sayılı Yasayı ortadan kaldırarak, serbest bölgelerin kurulmasını, yönetimini, faaliyetlerinin kapsamını

ana hatlarıyla yeniden belirlemektedir. 1985 yılında yürürlüğe konulan 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu, ihracatı artırmak amacıyla serbest bölge kurma, bölgelerdeki yerli ve yabancı yatırımcıları teşvik etme düşüncesiyle hazırlanmıştır. Yasaya göre, serbest ticaret bölgesiyle Türkiye'nin diğer bölgeleri arasındaki ticaret, dış ticaret rejimi kapsamına alınmaktadır. Buna karşılık, serbest bölgeler ile diğer ülkeler arasındaki ticari ilişkiler, dış ticaret rejimi kapsamı dışında tutulmaktadır (<http://www.dtm.gov.tr>, Erişim tarihi: 03.09.2008).

2.1.2.2. 1989- 2000 Döneminde Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemleri ve Dış Ticaret Politikaları

11 Ağustos 1989 tarihinde, kambiyo rejiminin daha serbest ve TL'nin daha konvertibl hale gelmesi için, Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki 32 Sayılı Karar yürürlüğe girmektedir. Bu kararın yürürlüğe girmesiyle; Türkiye’de yerleşik kişilere bankalar, yetkili kurumlar ve özel finans kurumlarından 3000 ABD doları ya da eşitine kadar, döviz satın alma izni verilmektedir. Dışarıda yerleşik kişilerin, borsada işlem gören Türk Menkul Kıymetlerini, Türkiye’de Sermaye Piyasası Kanununa göre faaliyet gösteren bankalar ve aracı kurumlar aracılığıyla satın almaları, satmaları, bu kurumlar aracılığıyla transfer ettirmeleri; Türkiye’de yerleşik kişilerin ise, bankalar ve özel finans kurumları aracılığıyla yabancı borsalarda işlem gören menkul kıymetleri satın almaları ve bu kıymetlerin alış bedellerini transfer ettirmeleri serbest bırakılmaktadır. Türkiye’de yerleşik kişilerin yurt dışından nakdi ve gayri nakdi kredi almalarını ve Türk bankalarının döviz kredisi açmalarını düzenleyen esaslar, liberalleştirilmektedir. İhracatçılara, ihraç ettikleri dövizin % 70’ini, fiili ihraç tarihinden itibaren üç ay içinde yurda getirip yetkili kurumlara satma, kalan % 30’luk kısmını ise, serbestçe kullanabilme olanağı sağlanmaktadır. Altın ihraç ve ithaline serbestlik getirilmektedir. Yurt dışında ticari faaliyette bulunmak için, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı’nın izniyle, yurt dışına çıkarılabilecek sermaye miktarı 25 milyon dolara yükseltilmektedir (Parasız, 2001: 339). 13.08.1989 tarihli ve 20251 Sayılı resmi gazetede yayınlanan 8932/1 No.’lu Türk Parasını Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar’a ilişkin tebliğ ile, 22 Mart 1990 tarihinde, Türk Lirasının konvertibilitesi ilan edilmektedir (<http://www.dtm.gov.tr>, Erişim tarihi: 03.09.2008).

Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki 32 Sayılı Karar yürürlüğe konuluncaya kadar, döviz kurları TCMB tarafından belirlenip, ilan edilmektedir. 1980’li

yılların sonuna kadar para politikası, kalkınma programlarının bir aracı olarak yürütülmekte, sabit döviz kuru sistemi söz konusu olduğundan, bu dönemde döviz kuru, kalkınma planları çerçevesinde ya olduğundan düşük ya da yüksek olarak belirlenmektedir. 1989 yılından sonra bu durum tamamen değişmemekle birlikte, para politikası, fiyat istikrarı hedefine göre uygulanmaktadır (<http://www.dtm.gov.tr>, Erişim tarihi: 04.09.2008: 148).

1989 yılında, Türk Lirası'nın konvertibl olmasının ardından, TL'nin Dolar ve Mark karşısındaki kaybı, enflasyon oranının altında tutulmaya başlanmakta, bu durumun sonucunda da, sermaye girişlerinin artmasıyla birlikte, reel kurun değerlendirme süreci hızlanmakta, buna karşılık kısa vadeli sermayeyi çekmek için, reel faizler yükselmeye başlamaktadır. Türk Lirası'nın yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazanması, ihracatı kısıtlarken, ithalatı arttırmaktadır. Bu durumun sonucu olarak, 1993 yılında dış ticaret açığı, en yüksek seviyeye ulaşmaktadır. 1993 yılının sonunda finansal piyasalarda istikrarsızlığın artması ve döviz kurlarındaki aşırı dalgalanmalar, ekonomide geleceğe yönelik kötümser beklentileri arttırırken, belirsizlik ortamını da beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte, giderek artan bütçe açıkları ve yükselen fiyatların yol açtığı iç dengesizlikler sonucu bozulan dış denge, 1994 yılındaki ekonomik gelişmeleri etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır. 1994 yılında ise, yüksek kamu açıklarına rağmen, faizlerin düşük tutulması sonucu, devlet tahvillerine olan talep düşmekte, piyasadaki fazla likidite döviz piyasasına yönelerek, kurlarda aşırı baskıya neden olmaktadır. Bu gelişmeler sonucunda TCMB' nin döviz rezervleri azalmaktadır. Ekonomik koşulların dış borçlanmaya elverişli olmaması nedeniyle, Hazine açıklarının Merkez Bankası kaynaklarından karşılanması sonucunda, kamuya kullandırılan kredilerde büyük artış olmaktadır. Merkez Bankası'nın açık piyasa işlemleri yoluyla gerek döviz, gerek Türk Lirası piyasalarına yaptığı müdahalelerin, kur ve faiz hareketlerini istikrara kavuşturmakta tek başına yeterli olmaması ve aynı zamanda döviz rezerv kayıplarının giderek büyümesi, 1994 yılının ilk çeyreğinde, Türkiye ekonomisini finansal kriz noktasına getirmektedir. Bu durum, kalıcı tedbirler içeren ve bozulan dengeleri kısa sürede yerine getirecek bir istikrar programının uygulanmasını gerekli kılmakta, 5 Nisan 1994 tarihinde istikrar programı uygulamaya konulmaktadır (Yıldırım, 2003: 90).

5 Nisan 1994 İstikrar Programı, enflasyon oranını azaltma, Türk Lirasına kararlılık kazandırma, dışsatımı artırma ve bunları gerçekleştirerek, “sürdürülebilir” ekonomik ve toplumsal gelişme sürecini elde etmeyi amaçlamaktadır. Bu program, ayrıca döviz kurunun fiyat artışıyla uyumlu kılınmasını, TCMB’ nin giderek “özerk bir yapıya” kavuşturulmasını ve sağlıklı bir para politikası düzenlenmesini, sermaye piyasasında spekülâtif işlemlerin sınırlandırılmasını, dışsatımın ve yabancı sermaye girişlerinin artırılmasını öngörmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2003: 485-486). İstikrar politikasını önerenler, enflasyonun hızla düşmesi için bir anahtar fiyatın, mutlak bir şekilde istikrarı sağlaması üzerinde durmaktadır. Bu anahtar fiyata, programın çapası denilmektedir. İstikrarsız bir ekonomide dengenin sağlanması için, değişkenlerden birisinin sabitleştirilmesi öngörülmektedir. Anahtar fiyat ya da çapa olarak, döviz kuru, faiz oranı, para arzı, banka kredileri ve ücretler seçilebilir. 5 Nisan 1994 İstikrar Programında, 1985 İsrail İstikrar Programı örnek alınarak, programın çapası döviz kuru olarak belirlenmektedir (Parasız, 2001: 388- 389).

5 Nisan 1994 İstikrar Programı doğrultusunda uygulamaya konulan başlıca önlemler; Türk Lirasının % 39 oranında devalüe edilmesi, Hazine Bonosu, tahvil ve repo gelirlerinden alınan % 5’lik verginin kaldırılması, münzam karşılıkların sıfırlanması, Varlığa Dayalı Menkul Kıymet ve döviz hesaplarına % 22 dispoñibilite zorunluluğunun getirilmesi, net aktif ve ekonomik denge vergilerinin bir defaya mahsus olarak toplanması, döviz kurlarının serbest bırakılması, kurların on banka verilerine göre belirlenmeye başlaması, TL cinsinden tasarruf mevduatına ve Döviz Tevdiat Hesaplarına sigorta kapsamında sınırsız güvence getirilmesi, 10 yıllık aradan sonra IMF ile stand-by anlaşmasına gidilmesi, Hazinesinin Merkez Bankasından alacağı avansa sınır getirilmesi, KİT ve Tekel ürünlerinin pahalılaştırılması, akaryakıtta ilişkin kesintilerin artırılması şeklinde özetlenebilir (<http://www.dtm.gov.tr>, Erişim tarihi: 03.09.2008).

5 Nisan 1994 İstikrar Programının genel değerlendirilmesi yapıldığında; ekonomideki kötüye gidişin kısmen kontrol altına alındığı ve bazı olumlu gelişmelerin sağlandığı, fakat söz konusu olumlu gelişmelerin yanı sıra, olumsuz gelişmelerin de görüldüğü söylenebilmektedir. İlk olarak olumlu gelişmeler şu şekilde ifade edilmektedir: Döviz kurlarında ve faiz oranlarında istikrar sağlanmakta, dışsatımda meydana gelen artış sonucunda, dışsatımın dışalımını karşılama oranı yükselmekte, Merkez Bankası’nın döviz rezervlerinde artış görülmektedir. 1994 yılında 5.4 bin doları

ana para, 3.9 bin doları faiz olmak üzere, toplam 9.3 bin dolar dış borç ödemesi gerçekleştirilmektedir. Kamu harcamaları önemli ölçüde kısılmakta, ek vergi yasaları çıkartılarak, vergi gelirleri bir önceki yıla göre % 107 gibi yüksek bir oranda arttırılmakta, böylece kamu kesiminin borçlanma gereğinin GSUH'ye oranı 1993 yılında % 11.7 iken, 1994 yılında % 7.9'a düşürülmektedir. OECD gibi çeşitli uluslararası kuruluşlar Türkiye ekonomisindeki gelişmeleri olumlu bulmakta, bu durum Türkiye'nin 1995 yılındaki kredibilitesinin artmasına olanak verebilecek bir ortam hazırlamaktadır. 5 Nisan İstikrar Programının uygulanma sonuçlarının ekonomide yarattığı olumlu gelişmelere yer verdikten sonra, söz konusu programın ekonomide yarattığı olumsuz gelişmeler şu şekilde ifade edilmektedir: Finansal krizin reel kesimi de etkilemesi sonucu, yapım sanayi üretimi ve dolayısıyla toplam sanayi üretiminde önemli miktarda düşüşler görülmektedir. GSUH'de % 6 oranında küçülme yaşanmakta, yatırımlar azalmakta ve işsizlik oranı, % 5 seviyesine yükselmektedir. Bankalar mevduat faizlerini, hazine bono faizlerindeki artışa koşut olarak yükselttikleri için, faiz gelirleri aşırı artmaktadır. İşçi, memur ve emekli maaşlarındaki artış ile çiftçilerin tarımsal ürünlerine uygulanan destekleme fiyatları enflasyon oranının altında kalmakta, gelir dağılımı sabit gelirliler aleyhine bozulmaktadır. Enflasyonist baskılar kontrol altına alınamamakta ve ekonomik istikrar sağlanamamaktadır. Ekonomide yapılmak istenen yapısal düzenlemelerde de, başarı sağlanamamaktadır. Özelleştirme ile KİT'lerdeki yapısal düzenleme amaçlarına ulaşamamaktadır (Karakayalı, 2009: 560-561). Sonuç olarak, 5 Nisan 1994 İstikrar Programı ile kısa dönemde içine düşülen finansal bunalım ve kriz aşılmakta, fakat istikrar sürecinin gerekleri yerine getirilemediği için, düşük enflasyon ve sürdürülebilir büyüme anlamındaki kalıcı başarıya ulaşamamaktadır (<http://ekutup.dpt.gov.tr>, Erişim tarihi: 05.09.2008:131).

5 Nisan 1994 İstikrar Programı ile alınan önlemler doğrultusunda, Merkez Bankası, 5 Nisan 1994 tarihinden itibaren, ticari ve gayri ticari işlemlere ilişkin olarak yapılan döviz ve efektif alım ve satımlarında uygulanacak olan döviz kurlarının bankalar, yetkili kuruluşlar, özel finans kurumları ve PTT tarafından, piyasa kuralları dahilinde serbestçe belirleneceğini duyurmaktadır. Ayrıca, Merkez Bankası tarafından serbest döviz piyasasında oluşan kurları yansıtan "gösterge niteliğinde" olan kurlar, ilan edilmeye başlanılmaktadır. 1994 yılında uygulamaya başlanan İstikrar Programının bir

parçası olarak, kur politikasının enflasyonun düşürülmesinde nominal çapa olarak kullanılması öngörülmektedir (Arat, 2003: 40-41).

1995 yılı başında IMF ile "Stand-by" anlaşması yapılmakta, yapılan anlaşma doğrultusunda, 1 ABD doları ve 1,5 Alman markı olarak tanımlanan kur sepetinin aylık değerinin, öngörülen aylık enflasyon oranları kadar arttırılması hedeflenmektedir. 1995 yılı için öngörülen enflasyon oranına bağlı olarak hedeflenen kur sepetindeki artış, % 38,4 olarak saptanmakta, bu tarihten itibaren kur sepetinin hedef değerleri piyasalara duyurulmaktadır. Eylül ayı itibariyle ise, kur sepeti hedefi gerçekleştirilmektedir. Ancak, yılın son üç aylık döneminde ortaya çıkan siyasi belirsizlik ve gerçekleşen enflasyon oranlarının yıl başındaki öngörülerini aşması nedeniyle, Merkez Bankası, kur politikasını yeniden şekillendirmektedir. Bu nedenle, yılın son üç aylık döneminde kur sepetindeki artış hızlanmakta, 1995 yıl sonu itibariyle, kur sepeti karşısında Türk lirası, % 60,1 oranında değer kaybetmektedir. Aynı dönemde TEFEE' deki artış ise, % 64,9 olmaktadır. Merkez Bankası kur sepetinde ön gördüğü artışı gerçekleştirebilmek için, döviz piyasalarına satım yönünde müdahalede bulunmaktadır. Ayrıca, 1995 yılında Merkez Bankası vadeli döviz işlemleri (forward) uygulamasını ilk kez gerçekleştirmektedir. Söz konusu işlemler piyasadaki devalüasyon beklentisinin kırılmasına neden olmaktadır, fakat vadeli döviz alım- satım işlemleri piyasada çok fazla kullanılan bir araç olmamaktadır. 1996 yılında ise, Merkez Bankası döviz kuru politikasını, uyguladığı para politikası çerçevesinde şekillendirmektedir. Merkez Bankası'nın 1996 yılında uyguladığı para politikası, finansal piyasalarda istikrarın sağlanması ve sürdürülmesine öncelik vermektedir. Bu doğrultuda oluşturulan kur politikası ise, reel döviz kurlarındaki dalgalanmaların en aza indirilmesi hedefine yönelmektedir. 1996 yılı başında Merkez Bankası, reel döviz kurlarında istikrarı amaçladığını piyasalara duyurmaktadır. Kur sepetindeki gelişmeler incelendiğinde, siyasi belirsizliğin arttığı Mayıs-Temmuz dönemi ve Hazine'nin borçlanma tarzını değiştirmesi sonucunda piyasalarda belirsizliğin geçerli olduğu Kasım-Aralık dönemleri dışında, aylık ortalama kur sepetindeki artışların, aylık enflasyon oranlarına yakın düzeylerde gerçekleştiği görülmektedir. Kur sepetinde 1996 yılı sonundaki artış, % 77,3 olarak gerçekleşmekte; Türk lirasının, ABD doları karşısındaki değer kaybı % 84,1, Alman markı karşısındaki değer kaybı ise, % 70,8 olmaktadır. Yılın sonu itibariyle TEFEE'deki artış ise, % 84,9'a ulaşmaktadır. Sonuç olarak, reel kur endeksindeki

dalgalanmaların 1996 yılı boyunca dar bir aralık içinde seyretmesi, izlenen kur politikası hedefine büyük ölçüde ulaşıldığını göstermektedir. Bu durum, açıklanan kur politikasının piyasalar tarafından gerçekçi bulunduğunun bir göstergesi olarak da değerlendirilebilmektedir (<http://www.tcmb.gov.tr> Yıllık rapor, 1996).

Merkez Bankası, 1997 ve 1998 yılında da, kurlardaki aylık nominal devalüasyon oranını öngörülen enflasyon oranına paralel olacak şekilde belirlemeye devam etmektedir. Bu politika, 1996 yılındaki uygulamaya benzer şekilde, para politikasının finansal piyasalarda istikrarın sağlanmasına ve sürdürülmesine yönelik olarak, para politikasına yardımcı olmak amacıyla, reel döviz kurlarındaki dalgalanmanın minimize edildiği bir politika olarak tanımlanabilmektedir. 1997 yıl sonu itibariyle, aylık ortalama kur sepetindeki artış, % 78,9 olarak gerçekleşirken, TEFE'deki yıllık ortalama artış, % 81,8 olmaktadır. 1998 yılında ise, söz konusu artış oranları sırasıyla, % 58,2 ve % 54,2 olarak gerçekleşmektedir (<http://www.tcmb.gov.tr> Yıllık rapor, 1997 ve <http://www.tcmb.gov.tr> Yıllık rapor, 1998).

1997 yılında yaşanan Güneydoğu Asya krizi ve 1998 yılında yaşanan Rusya krizlerinin Türkiye ekonomisine etkileri büyük ölçüde olmaktadır. Söz konusu krizlerin etkisine değinmeden önce, krizlerin ortaya çıkış nedenleri kısaca ele alınmaktadır. Güneydoğu Asya krizi, Tayland'da başlayıp, kısa sürede büyüyerek, tüm Asya'ya yayılmaktadır. 1997 yılının yaz aylarında başlayan Güneydoğu Asya Ekonomik Krizi, temelde, dinamik uluslararası ticari ve mali sistem ile kötü yönetilen mali kurumların çatışması nedeniyle ortaya çıkmaktadır. IMF'ye göre kriz; yabancı sermaye yatırımlarının verimli alanlara yönlendirilememesindeki sorunlar ve kısa vadeli borçlardaki artışlar, dış faktörler, son yıllardaki tutarsız makroekonomi ve döviz kuru politikaları, finans kesimindeki yapısal zayıflıklar olmak üzere, dört ana başlık altında özetlenmektedir. Güneydoğu Asya ülkeleri, dış tasarrufları ülkelerine çekmek için, para birimlerini ABD dolarına endekslemişlerdir. ABD dolarının güçlenmesi, bu ülkelerin para birimlerinin aşırı değerlenmesine neden olmaktadır. Bu durum ise, söz konusu ülkelerin ihracatlarını pahalılaştırmakta, rekabet güçlerini kaybetmelerine yol açmaktadır. Bunun üzerine söz konusu ülkeler, cari açık vermeye başlamaktadır. Güneydoğu Asya ülkeleri, aşırı büyüme içindeyken bile bazı yapısal sorunları çözme yoluna gitmemektedir. Kredilerdeki büyük oranlı artış, yabancı sermayeye aşırı bağımlılık, yanlış ve verimsiz yatırımlar, altyapı sorunlarının üzerine gidilmemesi, ihracatta

rekabetin zayıflaması, lüks tüketim malları ithalatındaki büyüme bölgede bir ekonomik kriz yaşanmasına neden olmaktadır. Rusya krizi ise, 1998 yılı Ağustos ayında, Ruya'da Ruble'nin devalüe edilmesi ve moratoryum ilanı ile borç ertelenmesi yapılması sonucu meydana gelmektedir (Karluk, Tonus ve Çatalbaş, www.econturk.org, Erişim tarihi: 10.09.2008: 1-6).

Söz konusu krizlerin ilk etkileri, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda yaşanmakta, hisse senetlerinin piyasa değerlerinin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ya oranı, 1998 yılında bir önceki yıla oranla yarı yarıya düşmektedir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 21). Güneydoğu Asya krizi sonucu, gelişmekte olan ülkelere yönelik gerek portföy yatırımı, gerekse doğrudan yabancı sermaye yatırımı şeklindeki sermaye girişi azalmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere yönelik, özellikle 1990'lı yıllarda hızla artan sermaye girişinin azalması, dış tasarruflara büyük ihtiyaç duyan, ülkemizin de dahil olduğu, ülke grubunun ekonomilerinde sıkıntı yaratmaktadır. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda yabancı yatırımcıların payının % 50'ler düzeyinde olduğu dikkate alındığında, azalan sermaye girişinin İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nı da olumsuz yönde etkileyebileceği düşünülmektedir (Turagay, <http://www.dtm.gov.tr>, Erişim tarihi: 12.09.2008). Asya ve Rusya krizlerinin etkisiyle iç talebi kontrol altına alıcı politikalar izlenmekte, özel tüketici harcamaları azalmaktadır. Kriz sonrası ortaya çıkan ekonomik belirsizlik, tüketim harcamalarının daha da çok kısılarak, ekonomik büyümenin gerilemesine neden olmaktadır. 1997 yılında % 8.3 olan kişi başına GSUH büyüme hızı, 1998 Rusya krizinden sonra, hızlı biçimde düşmeye başlamakta, 1998 yılı sonunda % 3.8 olarak gerçekleşmektedir. Ekonomik büyümedeki gerilemenin bir başka nedeni de, sabit sermaye yatırımlarındaki (özellikle de makine teçhizat yatırımlarındaki) azalmadır (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 21-22). Ayrıca Güneydoğu Asya ülkelerinin paralarının, 1 Temmuz 1997 tarihinden bu yana ABD doları karşısında % 60'lara varan oranlarda değer kaybetmesi, bu ülkelerin dünya pazarlarındaki rekabet gücünü arttırmaktadır. Söz konusu ülkelerin, Türkiye'nin ihracatında büyük paylarının olmaması sonucu, bu ülkelerdeki talep daralması, Türkiye'nin ihracatını olumsuz yönde etkilememektedir. Ancak, Türkiye ile benzer malları üreten Güneydoğu Asya ülkelerinin paralarını devalüe etmeleri, bu ülkelerin rekabet gücünü artırdığı için, AB ve ABD pazarlarında, Türkiye'ye karşı bir üstünlük sağlayabilmektedir. Özellikle, tekstil ve konfeksiyon, elektrik-elektronik ve otomotiv sektörlerinde rekabet artabilmektedir.

Güneydoğu Asya ülkeleri, IMF'nin reform programına uyma zorunlulukları olduğu için, ihracatlarındaki doğrudan teşvikleri kaldırmaktadır. Dolayısıyla Türkiye, sadece devalüasyondan kaynaklanan fiyat avantajlarını karşılayabilecek ekonomik güce sahiptir. Ayrıca bu ülkeler, reel ekonomilerini düzeltemezlerse, döviz kurunun sağladığı avantajı uzun dönemde kaybedebilmektedirler (Karluk, Tonus ve Çatalbaş, www.econturk.org, Erişim tarihi: 10.09.2008: 8). Güneydoğu Asya krizinin mali piyasalara önemli etkisi olmamaktadır. Kriz ve sonrasında Türkiye piyasalarına etkileri, daha çok reel piyasalarda hissedilmektedir. Krizin Türkiye mali piyasaları üzerindeki etkilerinin az olmasının, döviz kuru politikası açısından nedeni, kur politikasının, reel ekonominin rekabetçi düzeyini düşürmeyen, istikrarlı, tahmin edilebilir ve sabit bir sisteme bağlı olmayışından kaynaklanmaktadır. Bu tür bir kur politikası ülkede döviz krizinin çıkmamasında en önemli etkenlerden biridir. (Akdiş, 2000: 119). 1998 yılında Rusya'da meydana gelen kriz ise, Türkiye'nin Rusya ile olan ticaretinde önemli kayıplara yol açmakta ve ekonomide durgunluğa neden olmaktadır (Öztürk, 2003: 175). Rusya Federasyonunun 1997 yılında, Türkiye'nin genel ihracatı içerisinde % 8'ler seviyesine ulaşmış olan payı ve Türkiye'nin ticaretinde Almanya'dan sonra ikinci büyük pazar konumunda olması, Rusya'da yaşanan krizin Türkiye açısından önemini de artırmaktadır (Varol, 2003).

1998 yılından itibaren, enflasyonu düşürmeye yönelik kur politikası izlenmekte, enflasyonu istenilen seviyelere çekebilmek için ise, enflasyon beklentilerinin hızlı bir şekilde kırılması gerektiği savunulmaktadır. Enflasyon beklentilerinin kırılma hızı ise, siyasi iradenin enflasyonla mücadelede kararlılığı ve ekonominin sağlıklı bir uzun dönem dengesine ulaşması için gerekli olan yapısal reformları belli bir takvim çerçevesinde gerçekleştirmeye başlaması ile yakından ilgilidir. Yılına için öngörülen enflasyon hedefine ulaşılması, temelde yapısal önlemlerin yılın ilk yarısında tamamlanabilmesiyle gerçekleşebilmektedir. Bu konuda önemli adımlar atılmakta, bu gelişmeler, para ve kur politikasının daha etkin uygulandığının ve enflasyonla mücadelede başarılı olunacağına göstergesi kabul edilebilmektedir (Erçel, 1998).

1998 yılı Temmuz ayında, IMF destekli bir program olan Yakın İzleme Anlaşması uygulamaya konulmaktadır. Programın temel amacı; kamu finansmanının güçlendirilmesi, destekleyici ve iyi düzenlenmiş bir para politikasının izlenmesi ve yapısal sorunların çözümü yoluyla enflasyonun kalıcı bir şekilde düşürülmesidir. 1999

yılı Haziran ayında IMF ile yapılan görüşmelerde, Yakın İzleme Anlaşmasının programa bağlı ve mali finans destekli bir anlaşmaya dönüştürülmesi benimsenmekte, 2000- 2002 döneminde uygulanacak makroekonomik politikaların çerçevesi çizilmektedir. Hükümet, IMF'ye sunduğu ve kabul gördüğü 9 Aralık 1999 tarihli Niyet Mektubu sonrasında, 1 Ocak 2000 tarihinden itibaren, üç yıllık bir ekonomik süreci kapsayan, maliye, para, kur ve gelir politikalarının yanı sıra, yapısal değişimleri içeren enflasyonu düşürme programını uygulamaya koymaktadır (Yıldırım, 2003: 99- 100). Program; kamu kesimi reformu, döviz kuru nominal “çapasına” dayalı para programı, sosyal güvenlik, özelleştirme ve tarım kesimine yönelik yapısal nitelikli dönüşümler olmak üzere, üç ana başlık doğrultusunda yapılandırılmaktadır (Yeldan, 2004: 161).

1 Ocak 2000 tarihinde uygulamaya konulan Enflasyonu Düşürme Programı'nın amaçları, aşağıda ifade edildiği gibidir (Karakayalı, 2009: 100):

- Tüketici enflasyonunu, 2000 yılı sonunda % 25, 2001 yılı sonunda % 12 ve 2002 yılında ise, % 7 seviyesine indirmek
- Reel faiz oranlarını makul düzeylere indirmek
- Ekonominin büyüme potansiyelini arttırmak
- Ekonomideki kaynakların daha etkin ve adil dağılımını sağlamak

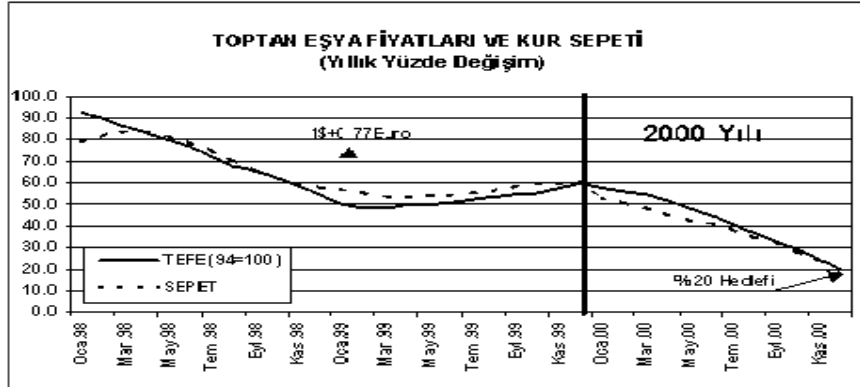
Program, üç temel unsur üzerinde işlemektedir; bunlardan birincisi, sıkı bir maliye politikası uygulayarak, faiz dışı fazlanın arttırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirmenin hızlandırılmasıdır. İkincisi, enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikasıdır. Üçüncü unsur ise, yukarıdaki iki unsurun enflasyon ve reel faizlerin düşürülmesine yapacağı katkıyı desteklemek ve ekonomik birimlere uzun vadeli bir bakış açısı kazandırmak için, enflasyonun düşürülmesine odaklanmış kur ve para politikası uygulanmasıdır (Erçel, 1999).

2000 yılında uygulanmaya başlanan programda, kur sistemi enflasyon hedefine yönelik uygulanmaya başlanmaktadır. 1995 yılından 2000 yılına kadar kur ayarlamaları tahmin edilen enflasyona göre tespit edilmekte, 2000 yılı başında kur artış oranları, hedeflenen enflasyona göre tespit edilip, uygulanmaktadır. Merkez Bankası, 2000 yılı için hedeflenen (%20 TEFE) enflasyon oranı kadar sepet artış oranının yıllık olarak % 20 olarak gerçekleşeceğini ilan etmekte ve yerine getireceğinin göstergesi olarak, bu hedefe uygun günlük sepet değerlerinin alacağı değeri önceden ilan etmektedir. Ayrıca, ilan edilen sepet değerlerinin tutturulabilmesi için Merkez Bankası döviz piyasalarında

ilan edilen sepet değerleri üzerinden, döviz alımı ve satımı yapacağını ilan etmektedir. Kur sistemindeki değişiklik ile Merkez Bankası, 1995- 1999 döneminde uyguladığı, temel amacı reel kur dalgalanmasını engellemek olan ve tahmin edilen enflasyon oranları çerçevesinde belirlenen kur artış oranlarını tespit etme uygulamasından, hedeflediği enflasyona yönelik bir kur sistemi uygulamasına geçmektedir. Diğer bir ifadeyle, edilgen bir kur politikası uygulamasından etken bir kur politikası uygulamasına, bu kur sistemi değişikliği ile gidilmektedir. Aslında, 2000 yılı başında ilan edilen kur sepeti artış değerleri, hedeflenen enflasyon oranı kadar tespit edildiği için, kurlarda reel değerlenme olmayacağı düşünülmektedir (Arat, 2003: 43-44).

Enflasyonu Düşürme Programı'nda 2000- 2002 döneminde uygulanacak olan döviz kuru politikası, iki ana döneme ayrılarak belirlenmektedir. İlk 18 aylık dönemde, TCMB tarafından uygulanan kur politikası, enflasyon hedefine yönelik günlük kur ayarlaması esasına dayanmaktadır. Bu uygulamaya göre, 1 ABD Doları + 0,77 Euro olarak takip edilen kur sepeti artış oranı, günlük bazda bir yıllık bir süreyi kapsayacak şekilde kamuoyuna açıklanmakta, tüm işlemler önceden belirlenmiş değerler üzerinden yapılmaktadır. Bu kapsamda, kur sepeti günlük artış oranları yıllık % 20 oranında hedeflenen TEFE artış oranına göre ayarlanmakta ve günlük değerleri ilan edilmektedir. 2000 yılında Merkez Bankası, hedeflediği nominal kur artışlarını gerçekleştirmekte, ancak TEFE enflasyonu, yaz ayları hariç hedeflenen seviyenin üzerinde artış göstermektedir. Bu nedenle, bütün yıl boyunca kur artışı fiyat artışının altında kalmakta, yıl sonuna doğru ikisi arasındaki fark giderek açılmakta ve Türk lirası kur sepeti karşısında reel olarak değerlendirilmektedir (Kadioğlu, Kotan ve Şahinbeyoğlu, 2001:4-13).

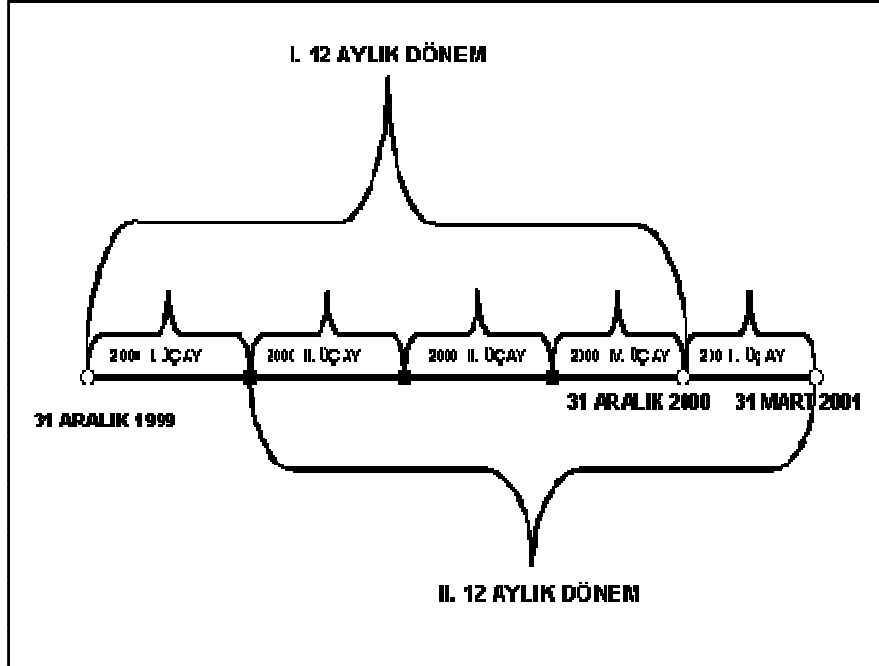
Grafik 1: Toptan Eşya Fiyatları ve Kur Sepeti (Yıllık Yüzde Değişim)

Kaynak: ERÇEL, Gazi, "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması", Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını, 9 Aralık 1999.

2000 Ocak- 2001 Haziran dönemini içeren ilk 18 aylık dönemde, Merkez Bankası, her bir üç aylık dönemin sonunda önceki dokuz aylık dönemdeki döviz kur sepeti artış oranı açıklandığı gibi korunmak koşuluyla, ilave üç ay içinde kur sepeti artış oranını, yine hedeflenen enflasyonla tutarlı olacak şekilde kamuoyuna açıklamaktadır. Böylelikle, her üç ayın sonunda gelecek 12 aylık dönemin sepet artış oranları biliniyor olmaktadır (Erçel, 1999).

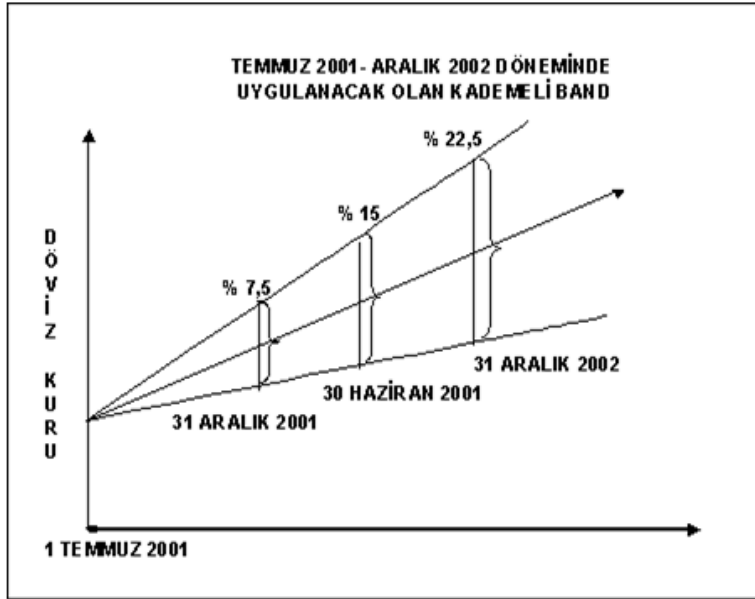
Şekil 1: Aylık Sepete İlişkin Kur Sepeti Artış Oranı

Kaynak: ERÇEL, Gazi, "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması", Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını, 9 Aralık 1999.

Programın ikinci 18 aylık dönemini kapsayan, Temmuz 2001- Aralık 2002 döneminde ise, merkez parite etrafında simetrik olarak giderek genişleyen bir "band" uygulamaya sokularak, daha esnek bir kura aşamalı geçişin başlayacağı belirtilmektedir. Bandın toplam genişliği, 2001 yılı Aralık ayı sonunda % 7,5'a, 2002 yılı Haziran ayı sonunda % 15'e ve 2002 yılı Aralık ayı sonunda % 22,5' a çıkarılacaktır (Yay, 2001:12). Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere, enflasyonun kontrol altına alınıp, kademeli olarak düşürülmesi amacıyla, döviz kurunun nominal "çapa" olarak kullanılacağı belirtilmektedir (Önder, 2007: 21).

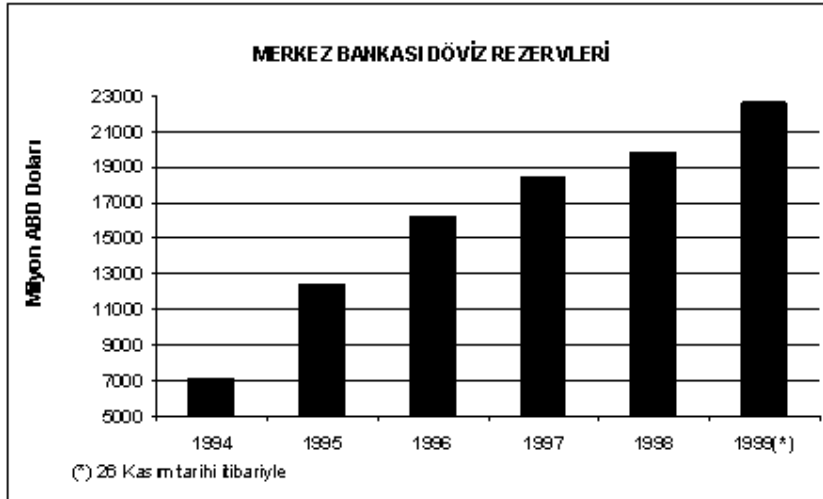
Şekil 2: Temmuz 2001- Aralık 2002 Döneminde Uygulanacak Olan Kademeli Band

Kaynak: ERÇEL, Gazi, “2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması”, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını, 9 Aralık 1999.

1999 yılı sonu itibariyle 22,6 milyar ABD dolarına ulaşan ve programın uygulanmasıyla beraber uluslararası kuruluşların programa verecekleri mali destekle, daha da artması öngörülen Merkez Bankası döviz rezervleri de, açıklanan kur politikasını uygulanabilir kılan önemli bir unsur olmaktadır (Erçel, 1999).

Grafik 2: Merkez Bankası Döviz Rezervleri

Kaynak: ERÇEL, Gazi, “2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması”, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını, 9 Aralık 1999.

Enflasyon ve enflasyon beklentilerinin düşürülmesinde temel olan söz konusu kur politikasının ilk 18 aydan sonra aşamalı olarak nasıl ayarlanacağını açık bir şekilde belirtilmesi, uzun dönemde bu tür bir sisteme yöneltilebilecek eleştirileri ortadan kaldırmaktadır. Kurların 12 aylık dönemler itibarıyla alacağı seyrin günlük ayrıntıda bilinebilmesi, ekonomideki bireylerin durumu daha iyi görebilmelerini kolaylaştırırken, ileriye yönelik anlaşma ve planları daha güvenli yapabilmelerine olanak tanımaktadır. Kurlarda geleceğe yönelik gelişmelerin biliniyor olması, kurların önemli ölçüde belirleyici olduğu enflasyon ve enflasyon beklentilerindeki belirsizliği en aza indirip, ekonomideki reel faizlerin düşmesine de katkıda bulunmaktadır. Bu durumda izlenen kur politikasının başarılı olduğu ve başarısının arkasında ise, maliye ve gelirler politikasındaki kalıcı iyileşme ve cari işlemler dengesinin sürdürülebilir yapısının yer aldığı söylenebilmektedir (Erçel, 1999).

Enflasyonu düşürme programı genel olarak değerlendirildiğinde, programın özelleştirme hedefleri ve tarım, bankacılık gibi bazı alanlardaki yapısal nitelikli reformları daha tam anlamıyla gerçekleştirilememiş olmasına karşın, maliye ve para politikaları, hedefler ile uyum içinde çalıştırılmaktadır. Döviz kuru sepeti, yıllık aşınma hedefi içinde tutturulmakta, Merkez Bankası bir "para kurulu" gibi çalışarak, net iç varlıklar hesabını denetim altında tutmakta, kamu bütçesinde de, faiz dışı denge yıl sonu hedefini yakalamaktadır (Yeldan, <http://www.mulkiyederigi.org>, Erişim tarihi: 25.09.2008:168).

Enflasyonu düşürme programının başlangıcında gerçekleşmesi olurlu görülmeyen % 5- 5,5'lük büyüme oranı hedefi aşılmakta, söz konusu büyüme oranı, hem iç piyasaya, hem de dış piyasaya yönelik talep artışından kaynaklanmaktadır. Talep artışı, bir yandan ekonomiyi canlandırıp büyümeyi arttırmakta, diğer yandan istenen hızda düşmeyen bir enflasyon yaratmaktadır. İstenen hızda düşmeyen ve süren enflasyonla sabit döviz kurunun birleşmesi sonucunda ise, yerli para aşırı değer kazanmakta, cari işlemler açığı 10 milyar dolara yaklaşmaktadır. Bu durum, talebi kısıcı ve krize yol açıcı bir etki yaratacaktır. Cari açık, beklenenden çok daha yüksek seviyede gerçekleşmektedir. Bu durumun nedeni, TL'nin değerlenmesinin yanı sıra, Türkiye'nin ticaretinin büyük bölümünü gerçekleştirdiği Avrupa Birliği ülkeleri para birimi Euro'nun Dolar karşısında beklenmedik düzeyde değer yitirmesinden dolayı, bu ülkelerden yapılan ithalatın artış göstermesi ve petrol fiyatlarının 1999 yılına göre üç

kattan fazla yükselmesi olarak gösterilebilmektedir. Ticari bankaların bilanço içi net pozisyon açığı (kur risklerinin büyümesi) ise, 18 milyar dolara ulaşmaktadır. Kamu bankalarının likidite talepleri artmakta, kısa vadeli dış borçlar TCMB brüt döviz rezervlerini aşan bir seviyeye gelmektedir. Bankalar açık pozisyon kapatma girişiminde bulunmakta, bu durum sonucunda, döviz alabilmek için likiditelerini daha fazla arttırmaya yönelmekte, daha fazla likidite talebi ise, faizlerde artışa neden olmaktadır. Kasım ayının ikici yarısında, kısa vadeli faizlerdeki artış ile eşanlı olarak tahvil-bono ve hisse senedi fiyatları hızla düşmekte, İMKB endeksi % 50'ye yakın değer kaybetmektedir (Karakayalı, 2009: 567-568). Oluşan bu yapı sonucunda, uluslararası piyasalarda Türkiye'ye yönelik olumsuz düşüncelerin yer alması, sermaye çıkışlarını hızlandırmaktadır. Tüm bu gelişmelerin sonucunda 2000 yılı Kasım ayında, Türk mali piyasalarında likidite ihtiyacının neden olduğu döviz talebindeki hızlı artış ve içeride yaşanan olumsuz etkilerden kaynaklanan bir kriz yaşanmaktadır. Söz konusu kriz döneminde uygulanan döviz kuru politikaları ele alındığında; Merkez Bankası, kur sepetine ilişkin hedefleri kontrol altında tutabilmesi nedeniyle, Kasım 2000 tarihi itibariyle, kur sepeti uygulamasına devam edilmektedir. Merkez Bankası, Türk Lirasının kur sepeti karşısında önceden ilan edilen değerlerini uygulamaya devam etmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Katılım Öncesi Ekonomik Program, <http://www.dpt.gov.tr>, 2001: 11-12).

2000 yılı Enflasyonu Düşürme Programı, mali piyasaların ani sermaye çıkışlarından kaynaklanan söz konusu krizle karşılaşması sonucu, bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Yoğun sermaye çıkışı; yüksek faiz oranı, döviz rezervi kayıpları ve ek IMF kredisiyle önlenmeye çalışılmakta, fakat alınan bu önlemlerle, program üç ay daha uygulanabilmektedir (Yıldırım, <http://www.geocities.com>, Erişim tarihi: 27.09.2008: 9).

1989- 2000 dönemi dış ticaret açısından değerlendirildiğinde; 1983 yılı Aralık ayından itibaren yürürlüğe giren Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu hakkındaki 26 sayılı, 28 sayılı ve 30 sayılı Kararlar ile, 11.08.1989 tarihinde yürürlüğe giren 32 sayılı karar esasları doğrultusunda, dış ticaret sistemi büyük ölçüde serbestliğe geçmektedir (Oktay ve Bağrıaçık, 2006: 3).

1990'lı ve 2000'li yıllarda Türkiye'nin dış ticaret politikalarını şekillendiren iki temel bütünleşme, Avrupa Birliği ile girilen Gümrük Birliği ve Dünya Ticaret Örgütü

(DTÖ) üyeliği olmuştur. Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) arasında bir ortaklık kurmuş olan Ankara Anlaşması, 1963 yılında imzalanarak 1964 yılında yürürlüğe girmektedir. 1970 yılında imzalanan Katma Protokol ile de, Türkiye ile Topluluk arasında bir gümrük birliğinin yerleştirilmesi, ortaklığın işleyebilmesi için tarafların ekonomi politikalarının yaklaştırılması ve ortak faaliyetlerin artırılması, ilke olarak kabul edilmektedir. Türkiye, 9 Kasım 1992 tarihinde Ortaklık Konseyi Toplantısı'nda, Toplulukla ilişkilerini tam üyelik doğrultusunda geliştirmek amacı taşıdığını ve 1995 yılı itibariyle tamamlanması hedeflenen Gümrük Birliğine ilişkin yükümlülüklerini yerine getireceğini beyan etmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği'nin tamamlanması ve uygulanmasına ilişkin usul, esas ve süreleri belirleyen 1/95 Sayılı Karar, 6 Mart 1995 tarihinde Ortaklık Konseyi toplantısında kabul edilmektedir. 1/95 sayılı Türkiye- AB Ortaklık Konseyi Kararı çerçevesinde, sanayi ürünleri ile işlenmiş tarım ürünlerinin serbest dolaşımına olanak veren Gümrük Birliği, 22 yıllık bir geçiş döneminin ardından 1 Ocak 1996 tarihinde tamamlanmaktadır. 11- 12 Aralık 1999 tarihinde Helsinki'de gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve Toplantısında, Türkiye'ye adaylık statüsü tanınmakta ve taraflar arasındaki ilişki tam üyelik hedefi doğrultusunda yönlendirilmektedir. AB ile gerçekleştirilen Gümrük Birliği ve sonrasında tam üyelik doğrultusunda uygulanan politikalar, Türkiye'nin dış ticaret politikalarının şekillendirilmesi açısından önemli bir çerçeve çizmektedir (Taşkın, 2003).

Türkiye'nin dış ticaret politikalarına yön veren bir diğer önemli iktisadi bütünleşme ise, Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliğidir. Türkiye, 1947 yılında imzalanan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasına (GATT), 1950- 1951 Torquay Tarife Görüşmeleri sonucunda 21.12.1953 tarih ve 6202 sayılı yasa ile taraf olmaktadır. GATT, imzalanmasının ardından 1994 yılına kadar Dünya ticaretine genel bir çerçeve çizmekte, ticareti uluslararası kabul gören kurallara bağlayarak, ticaretin serbestleştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesini ve düzenli işleyişini amaçlayan bir anlaşma niteliğindeki GATT, kurumsal bir yapıya kavuşturularak, 01.01.1995 tarihi itibariyle Dünya Ticaret Örgütü'ne dönüştürülmüştür. Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye, DTÖ üyeliğinin gerekleri doğrultusunda, belirli bir takvim çerçevesinde, sanayi ürünlerinde tarife indirimleri gerçekleştirmekte, tarım ve tekstil sektörlerinin kademeli olarak var olan kurallara

uygun faaliyet göstermelerini sağlamak amacıyla düzenlemeler yapmakta, ticaretle bağlantılı yatırım tedbirleri, fikri mülkiyet hakları ve hizmet ticareti konularında DTÖ tarafından oluşturulan uluslararası ticaret sistemine dahil olmaktadır. Bugün, tarım ve sanayi mallarının ticaretine yönelik yeni düzenlemelerden, ticaretin kolaylaştırılması çabalarına, yatırım, çevre, rekabet, kamu alımları, elektronik ticaret ve fikri mülkiyet haklarına kadar birçok konu, DTÖ bünyesinde uluslararası platformlarda ele alınmaktadır. 1990'lı ve 2000'li yıllarda DTÖ üyesi olarak Türkiye'nin ticaret politikaları da, söz konusu platformlarda alınan kararlar doğrultusunda şekillendirilmektedir (Taşkın, 2003).

Bu dönemde ihracat açısından meydana gelen önemli bir gelişme; 1980 yılından sonra ihracatın artmasında çok önemli bir role sahip olan, nakdi teşviklerin ağırlıkta olduğu İhracat Teşvik Mevzuatı değiştirilerek, 1.6.1995 tarihinden itibaren, Dahilde ve Hariçte İşleme Rejimi ile, uluslararası normlara uygun yeni devlet yardımlarının uygulanmaya başlanmasıdır (Kayalar, 2003).

Dahilde işleme rejimi, firmaların, öngörülen süre zarfında işlendikten sonra ihraç edilmek şartıyla, ihraç ürünlerinin üretiminde ihtiyaç duydukları malları, ithalatta alınması gereken her türlü vergiden muaf olarak ve ticaret politikası önlemlerine tabi olmaksızın, getirmelerine olanak sağlayan bir sistemdir. İhraca konu nihai ürünün üretiminde kullanılan malların, Katma Değer Vergisi, gümrük vergileri ve varsa anti-damping vergisinden muaf olarak, ithaline olanak sağlanması ile, girdi maliyetleri düşürülerek, uluslararası pazarlarda firmalara rekabet gücü kazandırılması amaçlanmaktadır. Dahilde İşleme Rejimi çerçevesinde tanınan ithal hakkının ihracatçılara sağladığı faydalar, girdi maliyetleri düşürülerek rekabet gücünün artırılması; yurtiçi üretimi olmayan ya da yetersiz olan ham madde ve yarı mamullerin daha ucuz olarak dış kaynaklardan elde edilmesi olanağını sağlaması; yurtiçinde ihracatçılara girdi sağlayan üreticilerin ürettiği malların, ihracat için gerekli kaliteye ve niteliklere sahip olmaması veya zamanında teslim edilememesi hallerinde, ihracatçı firmalara ihtiyaç duydukları malları diğer ülkelerden elde etme olanağını sağlaması; yurtdışı pazarlarda mevcut talebe yönelik yeni iş ve işgücü olanağının yaratılması; üretimin, yurtiçi tüketimin yanı sıra, uluslararası pazarlarda mevcut talebe yönelik bir boyut kazanması ile birlikte, ölçek ekonomisi yaratması; rekabeti artırması nedeniyle yurtiçinde faaliyet gösteren firmaların kendilerini uluslararası piyasa koşullarına uyum

sağlamaya zorlaması şeklinde sıralanabilmektedir. Dahilde İşleme Rejiminin eleştiri alan yönleri ise; kamu gelirlerinin bir kısmından vazgeçiliyor olması, yerli ham madde ve ara malı üreten firmaların, bu ürünlerine yönelik ülke içi talebin daralması nedeniyle zor durumda kalmaları, şeklinde sıralanabilmektedir (Altunyaldız ve Başer, 1999).

Üretiminde ithal girdi kullanılan mamullerin ihracı, ihracat sayılan satış ve teslimler ile döviz kazandırıcı hizmet ve faaliyetlerin belirlenmesi ve bu koşullardaki önlemlerin düzenlenmesi ve yürütülmesi amacıyla, 31.12.1995 tarihinde 95/7615 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Kararı uygulamaya konulmuştur. Bu Karar doğrultusunda; Türkiye gümrük bölgesi içerisinde (serbest bölgeler hariç) yerleşik firmalara verilecek izin belgeleri kapsamında, ihracı edilecek işlem görmüş ürünlerin üretimi için gerekli olan hammadde, yardımcı madde, yarı mamul ve ambalaj malzemeleri ithali sırasında, ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmaksızın, alınması gereken her türlü vergiden muaf tutulmaktadır. Diğer yandan, serbest dolaşıma girmiş bir eşyanın, işlem görmüş ürünler şeklinde ihracı halinde ise, ithalat esnasında alının vergilerin geri ödenmesi sistemi kabul olmaktadır. İhracatın gerçekleştirilmesi, dahilde işleme izin belgelerinde ihraç edilecek malın, İhracat Rejimi Kararı ve İhracat Yönetmeliği ile Gümrük Mevzuatına uygun şekilde gümrük hattından bir üçüncü ülkeye veya Avrupa Birliği üyesi ülkelere gönderilmesi anlamındadır. İhraç bedellerinin yurda getirilmesine ilişkin esaslar, Kambiyo Mevzuatı hükümlerine tabi olup, ihraç bedelleri Türkiye'ye döviz veya mal olarak getirilebilmektedir (<http://www.dtm.gov.tr>, Erişim tarihi: 03.09.2008).

Hariçte işleme rejimi ise, serbest dolaşımdaki eşyanın, hariçte işleme faaliyetlerine tabi tutulmak üzere, Türkiye Gümrük Bölgesinden geçici olarak ihracı ve bu işleme faaliyetleri sonucunda elde edilen ürünlerin ithalat vergilerinden tam veya kısmi muafiyet uygulanarak, yeniden serbest dolaşıma girişine olanak tanıyan rejimdir (Şıklar ve Kutlu, 2004: 131).

Avrupa Birliği ile gümrük işbirliğine girildikten sonra, AB mevzuatı ile uyumlu olacak şekilde iki ayrı Hariçte İşleme Kararı uygulamaya konulmaktadır. Bunlardan ilki, 31.12.1995 tarihli ve 97/7617 Sayılı Karar ile Dış Ticaret Müsteşarlığınca yürürlüğe konulan “Hariçte İşleme Rejim Kararı”, diğeri ise, 9.11.1996 tarihli ve 96/8569 Sayılı Karar ile yürürlüğe konulan “Türkiye ile Avrupa Topluluğu Arasında Oluşturulan Gümrük Birliği Dolayısıyla Bir Kısım Gümrük Rejimlerinin Oluşturulmasına İlişkin Esaslar Hakkında Karar” dır (<http://www.dtm.gov.tr>, Erişim tarihi: 03.09.2008).

Hariçte İşleme Rejimi kapsamında yapılacak ihracat, mal çeşidine göre üç değişik prosedür ile gerçekleştirilmektedir: Hammadde, yardımcı madde, yarı mamul ve ambalaj malzemelerinin daha ileri bir düzeyde işlem görmek üzere, üçüncü ülkelere gönderilmek istenmesi halinde, Dış Ticaret Müsteşarlığınca “hariçte işleme izin belgesi” verilmektedir. Maden cevheri ve konsantrelerinin, işlenmek üzere üçüncü ülkelere gönderilmek istenmesi halinde, Maden İhracatçıları Birliklerince “hariçte işleme izni” verilmektedir. Diğer taraftan, tamirat amaçlı, garanti hükümleri uyarınca veya bir imalat hatası sebebiyle Türkiye gümrük bölgesi dışına gönderilen eşya yerine ithal edilecek ürünler için ise, Gümrük Müsteşarlığınca “hariçte işleme izni” verilmektedir (<http://www.dtm.gov.tr>, Erişim tarihi: 03.09.2008).

2000 yılında uygulamaya konulan istikrar programının sonucunda dış ticarete meydana gelen gelişmeler değerlendirildiğinde; uygulanan kur politikasının TL’yi reel anlamda değerli kılmasıyla, ihracatın yalnızca % 4,5 oranında arttığı ve 27,8 milyar dolar seviyelerine ulaştığı görülmektedir. Buna karşılık ithalat, artan iç talep ve reel olarak değerlendirilen TL’nin de etkisiyle, bir önceki yıla göre % 34 oranında artarak, 54,5 milyar dolar olmaktadır (Kayalar, 2003).

2.1.2.3. 2000 Yılı Sonrası Dönemde Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemleri ve Dış Ticaret Politikaları

Kasım 2000 krizi sonrasında piyasalarda tedirginlik artmakta, faiz oranları ve kur artış hızı hedefi arasında yaşanan uyumsuzluk artarak, devam etmektedir. 2001 yılı Şubat ayında yaşanan siyasi kriz, mali kırılganlığı en yüksek seviyede bulunan Türkiye ekonomisinin tarihindeki en büyük sayılabilecek ekonomik krizi yaşamasına neden olmaktadır (Önder, 2007: 22). Kasım ayından sonra artan mali kırılganlığın da etkisiyle, doğrudan Türk Lirası’na karşı ciddi bir atak meydana gelmektedir. Ekonomide yaşanan likidite sıkışıklığı, özellikle kamu bankalarının aşırı düzeydeki günlük likidite ihtiyaçları nedeniyle, ödemeler sisteminin kilitlemesine neden olmaktadır. Bu ortamda uygulanmakta olan döviz kuru sisteminin sürdürülmesinin, bankacılık sisteminin sorunlarını daha da ağırlaştıracağı ve ekonomi üzerine ek yükler getireceği göz önüne alınarak, 22 Şubat 2001 tarihinde, Türk Lirası yabancı para birimleri karşısında dalgalanmaya bırakılmaktadır. Kurun dalgalanmaya bırakılmasıyla birlikte, serbest piyasa döviz kuru oranları beklenildiği üzere, hızlı bir şekilde yükselmekte, kurlarda yukarıya doğru önemli ölçüde dalgalanma gözlenmektedir. Dalgalı kur sistemine

geçilmesiyle birlikte, para ve kur politikası uygulaması ve kriz yönetimi yeni bir boyut kazanmakta, kriz ortamından çıkış önlemleriyle birlikte, Türkiye ekonomisinde yeni istikrar arayışları başlamaktadır. Enflasyonu düşürmek için kullanılabilir üç nominal “çapa”; para miktarı, döviz kuru ve enflasyonun kendisidir. Türkiye 1990’lı yılların başında para “çapasını” denemekte, birçok ülke gibi başarılı olamamaktadır. 1994 ve 2000 yıllarında uygulamaya konulan istikrar programlarında ise, döviz kuru “çapası” denemekte, fakat yine başarılı olunamamaktadır. Bu durumda tek seçenek, enflasyon hedeflemesi kalmaktadır. Bu doğrultuda yürütülen yeni program çalışmaları sonrasında 14 Nisan 2001 tarihinde, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı kamuoyuna açıklanmaktadır (Yıldırım, 2003: 108-109).

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı adı altında yine Uluslararası Para Fonu desteğiyle, makro düzeyde yeni düzenlemelere gidilmektedir. Aslında bu program, 1999 yılı sonunda, IMF ile yapılan ve yürürlüğe konulan Stand by anlaşmasının devamı niteliğindedir. Söz konusu anlaşmada belirtilen genel strateji değişmemektedir. Temel yaklaşım; yine enflasyonun ortadan kaldırılması, kamu maliyesinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ve ekonomik büyümenin önündeki yapısal engellerin ortadan kaldırılmasıdır. Fakat, yeni programa geçiş ile stratejik önem taşıyan öncelikler yer değiştirmektedir. Enflasyonla mücadelenin önemi ikinci dereceye gerilemekte, mali istikrarın sağlanması daha öncelikli duruma gelmektedir. Yapısal önlemler de enflasyonla mücadeleye kıyasla daha öncelikli bir konu durumuna gelmektedir. Çünkü, fiziksel ve kurumsal alt yapı sorunlarının daha fazla sürüncemede bırakılmaması gerekmektedir. Öncelikle, yetersizliklere ve yolsuzluklara konu olan bankacılık sisteminin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması için mücadele edilmekte, ayrıca kısa vadede, iç ve dış borçları sürdürülebilir bir duruma getirmek gerekmektedir. Dalgalı kur sistemine geçişin ardından, döviz kurlarının ve faiz hadlerinin hızla yükselişinin yanı sıra, yeni borçlanma ihtiyacının ortaya çıkışı, borç yönetimindeki düzenlemeleri ön plana taşımaktadır. Bir yandan, uluslararası mali kuruluşlardan dış kaynak arayışları sürdürülürken, diğer yandan, iç kaynaklara daha fazla yönelerek, uygun koşullarda yeni borçlanma olanakları sağlamak gerekmektedir. Bunun yanı sıra, borçların vadesini kısa vadeden uzun vadeye alarak, periyodik ödeme yükünü hafifletecek önlemler dizisi geliştirilmelidir (Kandiller, <http://www.dtm.gov.tr>, Erişim tarihi: 17.10.2008).

Nisan 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın temel amacı; sabit döviz kuru sisteminin terk edilmesi nedeniyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı hızla ortadan kaldırmak ve bir daha kriz ortamı oluşmayacak şekilde kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılmasına yönelik altyapı oluşturmaktır. Program, bankacılık kesimine ilişkin önlemlerin hızlı bir şekilde alınarak, mali piyasalarda kırılmanın azaltılmasını, faiz oranlarında ve döviz kurlarında istikrar sağlanmasını, ekonomik etkinliği artırıcı yapısal reformların gerçekleştirilmesini, artan borç yükünün azaltılmasını ve enflasyonun düşürülerek sürdürülebilir büyüme oranının sağlanmasını hedeflemektedir (Karakayalı, 2009: 572).

Programın nihai amacı; ekonomide sürdürülebilir bir gelişme ortamını sağlayarak, kaynak kullanma sürecindeki verimliliği artırmak, dışa açık bir yaklaşımla piyasa koşullarında rekabet gücünü geliştirmek ve böylece ekonomide büyümeyi, yatırımı ve istihdamı artırarak, refah düzeyini kalıcı bir biçimde yükseltmek şeklinde belirlenmektedir (<http://www.tcmb.gov.tr>, Erişim tarihi: 12.10.2008).

Özetle; Türkiye'de 2000 yılının Kasım ve 2001 yılının Şubat aylarında ardı ardına yaşanan ekonomik ve mali krizler, temelde ülkenin bütçe açıklarından kaynaklanmaktadır. Bütçe açıklarını finanse etmek için Hazine'nin yapmış olduğu büyük borçlanmalar, reel faizleri çok yüksek düzeylere çıkartmakta, diğer taraftan, yüksek faiz politikası ile birlikte izlenen düşük kur politikası, yabancı yatırımcılar için Türkiye'yi çok çekici bir yatırım piyasası durumuna getirmektedir. Ancak, bu düşük kur politikası ihracatı caydırarak, dış ticaret bilançosundaki açıkların daha da büyümesine neden olmaktadır (Karakayalı, 2009: 565).

2000 yılında uygulanan döviz kuruna dayalı program sırasında, bankalar, firmalar ve hanehalklarının döviz açık pozisyonlarında önemli artış olması nedeniyle, Şubat 2001 krizi sonrası dalgalı kur sistemine zorunlu olarak geçiş, söz konusu ekonomik birimler açısından sorun yaratmakta, bu nedenle dalgalı kur sistemi tartışmalara açık hale gelmektedir. Merkez Bankası, dalgalı kur sistemi doğrultusunda döviz kurlarının piyasalarda arz ve talep koşullarına göre oluşacağını, ancak geçici ve aşırı dalgalanma olması durumunda döviz piyasalarına müdahale edeceğini açıklamasına karşın, piyasalardaki müdahale beklentilerini kıramamaktadır. Uluslararası piyasalardaki olumsuz gelişmeler ve iç politik sorunların ön plana çıktığı dönemlerde döviz kurlarındaki ani dalgalanmalar nedeniyle, Merkez Bankası döviz piyasalarına

müdahale etmek zorunda kalmaktadır. 2001 yılı Ağustos ayından itibaren, Merkez Bankası, program dışı döviz müdahalelerini durdurmakta, program kapsamında yaptığı döviz satış ihalelerini ise, 2001 yılı Eylül ayından itibaren, önceden ilan ettiği takvim çerçevesinde günlük olarak yapmaya başlamaktadır. Merkez Bankasının davranışına ilişkin belirginlik, piyasalarda olumlu karşılanmakta ve dalgalı kur sistemine yönelik tartışmalar önemli ölçüde azalmaktadır (<http://tcmb.gov.tr>, Para Politikası Raporu, 2001: 8).

Bankacılık sisteminin Şubat 2001 krizine girerken yüksek oranda açık pozisyona sahip olması, dalgalı kur sistemine geçiş sonrasında takip eden ilk aylarda, döviz kurunda hareketlilik yaratmaktadır. Bu durumun yarattığı kırılganlığın giderilmesi amacıyla, öncelikle Mayıs ayında, Kamu ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) Bankalarına kamu kağıdı verilmekte, Haziran ayında ise, özel bankalarla borç takası gerçekleştirilmektedir. Bu iyileştirme çalışmalarına rağmen, 2001 yılında reel kesimdeki daralma, bankacılık sektörünün mali yapısının zayıflaması ve bankaların riskten kaçınmaları nedeniyle, hem yurtdışındaki bankalar hem de yurtiçindeki bankalar yeni kredi temini konusunda çekimser davranmaktadırlar. Bu durum, bankacılık sektörünün net dış borç ödeyici konumunda olmasına yol açmakta ve döviz kurları üzerinde ek baskı yaratmaktadır. Dalgalı döviz kuru sistemine geçişi takip eden dönemde ise, TCMB, kurun uzun dönemli denge değerini etkilemeden, kısa dönemdeki geçici aşırı dalgalanmaları azaltma amaçlı düzenli döviz satış ihaleleri gerçekleştirmektedir. Diğer taraftan, IMF'den sağlanan dış finansmanın karşılığı olarak, Hazine'ye TCMB tarafından açılan kredileri, Hazine'nin yurtiçi TL ödemelerinde kullanmasının piyasada yarattığı fazla likiditeyi çekmek amacıyla, döviz satışı yapılmaktadır. Bu doğrultuda Merkez Bankası, 2001 yılı Mayıs ayına kadar geçen dönemde bankaların dış yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri amacıyla, bankalara döviz deposu olanağı tanımakta ve Mart ayı sonunda döviz satış ihaleleri başlamaktadır. İzleyen dönemde ise, önceden açıklanan, düzenli döviz satış ihaleleri uygulamasına geçilmektedir. 2001 yılı Eylül ayı itibariyle de, önceden haftada iki gün olmak üzere düzenlenen döviz ihaleleri, her iş günü 20 milyon ABD doları olmak üzere yapılmaya başlanmaktadır. Bu uygulama ile, döviz satışı yoluyla çekilecek TL fazlasının belirli günlerde yoğunlaşmasını önlemek ve döviz kurlarında oluşabilecek aşırı dalgalanmayı azaltmak amaçlanmaktadır (<http://tcmb.gov.tr>, Para Politikası Raporu, 2001: 24-25).

2002 yılında, dalgalı kur sistemi uygulanmaya devam edilmekte, Merkez Bankası müdahaleleri en alt düzeyde tutulmaktadır. Merkez Bankası, yalnızca aşırı dalgalanmalara müdahale etmektedir. Bir başka ifadeyle, 2002 yılında sabit, artış hızı sabit ya da sık sık müdahale edilen ve döviz kurunun iktisadi temellerle uyuşmayan bir düzeyde tutulmaya çalışıldığı bir kur sistemi uygulanmamaktadır. Böyle bir kur sisteminin uygulanmamasının iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi, 2000 yılında bu tür bir kur sistemi uygulanmaya başlanmış olması ve Şubat 2001 Krizi ile bu sistemin çökmesidir. Ayrıca, son yıllarda pek çok ülkenin bu tür kur sistemlerini terk ederek, dalgalı kur sistemine geçmeleridir. İkinci ve esas neden ise, bu tür bir sistemin, var olan koşullarda Türkiye ekonomisi için yararlı görülmemesidir. (<http://tcmb.gov.tr>, 2002).

2002 yılı başından itibaren dalgalı kur sistemi altında nominal çapa olarak Para Tabanının ve para politikası aracı olarak faizlerin etkin bir şekilde kullanılması temeline dayanan para politikası, 2002 yılı Ekim ayı itibariyle de sürdürülmekte, TCMB, nihai hedefi olan fiyat istikrarını sağlamak ve bu hedefle uyumlu olarak finansal istikrarı artırma amacına yönelik uygulamalarına devam etmektedir. Ayrıca, döviz piyasasının derinliğini artırmak, risk algılamalarını doğru bir biçimde yansıtacak fiyatlama mekanizmaları oluşturmak ve bu piyasalarda gerçekleşen işlemlerin TCMB taraflı işlemler olarak algılanmasını önleyerek, piyasalara para ve döviz kuru politikalarına ilişkin yanıltıcı sinyaller verilmesini engellemek amacıyla, 2002 yılı içerisinde TCMB'nin, Bankalararası Para Piyasası ve Döviz ve Efektif Piyasalarındaki aracılık işlemlerinden kademeli olarak çekilme işlemine devam edilmektedir. Bu çerçevede, Döviz Depo Piyasası'nda, bankaların başka bankalardan TCMB aracılığı ile borç alma işlemleri, 1 Temmuz 2002 tarihinden başlayarak, 2 Aralık 2002 tarihi itibariyle sona erecek şekilde, aşamalı olarak azaltılmaya başlanmaktadır. Buna ek olarak, 2 Eylül 2002 tarihinden itibaren, Türk lirası karşılığı Döviz Alım-Satım Piyasası'nda işlem yapmaya yetkili kuruluşların TCMB aracılığı ile başka kuruluşlarla gerçekleştirdikleri işlemlere son verilmektedir (<http://tcmb.gov.tr>, Para Politikası Raporu, 2002: 15).

2002 yılının başından itibaren, uygulanan ekonomi politikalarının olumlu sonuçlarının alınmaya başlanmasıyla, değerlenen Türk Lirası, siyasi belirsizliklere bağlı olarak 2002 Haziran ayının başından itibaren hızla değer yitirmeye başlamaktadır. Irak'a yönelik askeri operasyon olasılığının artmasının ve Brezilya ekonomisi ile ilgili olumsuz gelişmelerin de etkisiyle, döviz kurları oldukça oynak bir seyir izlemektedir.

Döviz kurlarındaki yükseliş ile birlikte, TCMB Beklenti Anketi'nde yıl sonu dolar kuru beklentisi de artmaktadır. 2002 yılı Haziran ayında 1.800.000 TL'ye yükselen yıl sonu dolar kuru beklentisi, Temmuz ayında 1.850.000 Türk lirasına kadar yükselmekte, Ekim ayı ilk döneminde ise, 1.823.000 Türk lirasına gerilemektedir (<http://tcmb.gov.tr>, Para Politikası Raporu, 2002: 23).

Merkez Bankası, mevcut programla ve yakın gelecekte uygulanması olası olan ekonomi politikalarıyla ilişkilendirilmesi güç olan bu gelişmelere karşı önlem almakta ve 11 Temmuz 2002 tarihinde döviz piyasalarına doğrudan müdahale etmektedir. 2002 yılı Temmuz ayı sonunda seçim tarihinin belirlenmesi, Ağustos ayı başında ise, Avrupa Birliği'ne uyum yasalarının çıkarılması döviz kurlarının hızla düşmesine ve döviz kuru oynaklığının da azalmasına neden olmaktadır. 2002 yılı Ağustos ayı içerisinde döviz kurlarının yurtiçi politik gelişmelerden etkilendiği, ancak, önceki aya göre daha az bir oynaklık sergilediği gözlenmektedir. Hazine'nin döviz cinsi net borçlanma miktarı, 2002 yılı Ağustos ayında da, piyasalardaki arz talep dengesini bozacak nicelikte olmamaktadır. Ancak, Ağustos ayı içerisinde bazı bankaların "Yeniden Yapılandırma" çerçevesinde bilançolarında oluşan açık pozisyonlarını azaltmak için yapmış oldukları döviz alımları, kurların daha fazla gerilemesine engel olmaktadır. 2002 yılı Eylül ayı başında Irak'a yönelik askeri operasyona ve seçimin ertelenmesine ilişkin kaygılar, döviz kurlarının yeniden artmasına neden olmakta, seçimin ertelenmesi ihtimalinin azaldığı 2002 yılı Ekim ayı başına kadar önemli bir iniş eğilimi göstermemektedir. 2002 yılı Ekim ayı başında seçimin ertelenmeyeceğine dair güçlü sinyallerin alınmasıyla, döviz kurlarında belirgin bir düşüş yaşanmaktadır. Döviz kuruna ilişkin bekleyişler de, bu duruma paralel bir seyir izlemektedir. Özetle, 2002 yılının üçüncü çeyreğinde döviz kurlarında görülen hareketlilik, makroekonomik göstergelerdeki değişikliklerden çok, ekonomik birimlerin risk algılamalarındaki değişiklikler tarafından belirlenmektedir (<http://tcmb.gov.tr>, Para Politikası Raporu, 2002: 23-24).

2003 yılında, dalgalı kur sistemine devam edilmektedir. Merkez Bankası, hiç bir şekilde kurların düzeyini ya da yönünü belirleme amaçlı, döviz alım ya da satım işlemi yapmamaktadır. Merkez Bankası, şimdye kadar olduğu gibi, sınırlı kalmak kaydıyla, kurlarda aşırı dalgalanma görüldüğünde, alım ya da satış yönünde müdahalelerde bulunmaktadır. Diğer yandan, dalgalı kur sisteminde mümkün olduğu kadar az Merkez Bankası müdahalesi ile kur istikrarı, 2003 yılında geçilen enflasyon hedeflemesi sistemi

için önemlidir. Dalgalı kur sisteminde kurlar, 2001 yılı Şubat ayı öncesi uygulanan sabit ve öngörülebilir kur sisteminin aksine, ekonominin temelindeki değişimlere paralel olarak ve uygulanan ekonomi politikasının bir sonucu olarak, piyasada oluşmaktadır. Dolayısı ile kur istikrarı, ekonominin temelindeki düzelme ve istikrar programının kararlılıkla uygulanması ile sağlanmaktadır (<http://tcmb.gov.tr>, 2003).

2003 yılında, 2002 yılında uygulamaya başlanan “örtük enflasyon hedeflemesi” ne devam edilmektedir. Bu politika uyarınca TCMB, dalgalı kur sistemi altında bir yandan kısa vadeli faiz oranlarını enflasyonla mücadelede temel politika aracı olarak kullanmakta, diğer yandan, IMF ile yürütülmekte olan program çerçevesinde, parasal performans kriterleri ile gösterge niteliğindeki hedefleri gözetmektedir. 2003 yılında döviz kurundaki gelişmeler değerlendirildiğinde; 2003 yılının ilk yarısında Irak Savaşı’na ilişkin belirsizlikler, döviz kurlarının dalgalı bir seyir izlemesine neden olmaktadır. Savaşın bitmesi ve belirsizliklerin azalmaya başlamasıyla birlikte başlayan ters para ikamesi ve oluşan döviz arzı fazlası, ABD dolarının euro karşısında önemli oranda değer kaybetmesinin de etkisiyle, Türk Lirasının hızlı bir değer kazanma sürecine girmesine neden olmaktadır. 2003 yılı Haziran ayından itibaren ise, döviz kurlarındaki düşüş yavaşlamakta ve döviz kurları daha istikrarlı bir seyir izlemektedir. 2003 yılında açıklanan kur politikasıyla tutarlı olarak, TCMB 2003 yılı Mayıs ayından beri aşırı oynaklığı önlemeye yönelik olarak, beş kez doğrudan döviz alım müdahalesinde bulunmakta, döviz rezervlerini arttırmaya yönelik ihale yöntemiyle döviz alımlarını gerçekleştirmeye başlamaktadır. 2003 yılı Eylül ayı sonundan itibaren ise, gerek döviz arz fazlasındaki azalma, gerekse bazı bankaların yıl sonu nedeniyle hesaplarını düzenlemeye yönelik döviz talepleri nedeniyle, döviz kurlarında bir yükselme eğilimi başlamaktadır. Söz konusu gelişmeler çerçevesinde son olarak, Merkez Bankası 22 Ekim 2003 tarihi itibarıyla döviz alım ihalelerine ara vermektedir (<http://tcmb.gov.tr>, Para Politikası Raporu, 2003: 23-32).

2004, 2005 ve 2006 yıllarında da, dalgalı kur sistemine devam edilmekte, kurlar piyasa koşullarına göre oluşmaktadır. Merkez Bankası, söz konusu yıllarda da sınırlı kalmak kaydıyla, kurlarda aşırı dalgalanma görüldüğünde alım ve satım yönünde müdahalede bulunmaktadır. Dalgalı kur sisteminde, açık ya da fazla döviz pozisyonu taşıma riski söz konusudur. Dalgalı kur sisteminde kurlar, dışsal şoklar, ekonomik gelişmeler ya da bekleyişlerdeki gelişmeler nedeniyle, önemli ölçüde aşağı ya da yukarı

hareket edebilmektedir. Açık ya da fazla döviz pozisyonu tutma eğilimi, bu dalgalanmaların şiddetini daha da arttırmaktadır. Bu nedenle, ekonomik birimlerin döviz pozisyon riski almamaları ve döviz pozisyonlarının vadeli işlemlerle dengelenmeleri önem kazanmaktadır. Bu noktada vadeli işlemler piyasasının kullanımı ve yaygınlaşması büyük önem taşımaktadır. Merkez Bankası'nın da desteğiyle, 2001 yılı Ağustos ayı içinde İMKB bünyesinde, vadeli döviz kontratlarının işlem gördüğü, vadeli işlemler piyasası açılmaktadır. Merkez Bankası, vadeli işlemler piyasasının gelişmesine yönelik vergi ve alt yapı düzenlemelerine büyük destek vermekte, vadeli işlemler piyasalarının tanıtımına yönelik çalışmalara aktif olarak katılmaktadır. Bu tür tanıtım faaliyetlerinin, 2003 yılında, vadeli işlemler piyasalarının gelişmesine katkısı olmaktadır. Ancak, mevcut gelişmeler yeterli görülmemektedir. Bu nedenle Merkez Bankası, vadeli işlemler piyasasının gelişmesine yönelik teknik ve tanıtım desteğini, 2004 yılında da devam ettirmektedir (<http://tcmb.gov.tr>, 2004 ve <http://tcmb.gov.tr>, 2005).

2004 yılı döviz kuru gelişmeleri değerlendirildiğinde; Yeni Türk Lirası (YTL)'nin, 2004 yılının son çeyreğinden itibaren, belirgin bir değerlenme sürecinde olduğu görülmektedir. 2001 krizinden sonra uygulamaya konulan, mali ve parasal disiplin ile yapısal reformların sürekliliğini esas alan ekonomik programın, kararlı bir şekilde yürütülmesine bağlı olarak oluşan sermaye girişleri ve yerleşiklerin yurtiçi portföy tercihlerinin yerli para lehine değişmesi, YTL'nin değerlenmesinde etkili faktörlerdir. Enflasyon ve büyüme performansına bağlı ekonomik iyileşmenin sürmesi, zaman zaman yaşanan belirsizliklerin sürmesine rağmen IMF ve AB ile ilişkilere dair iyimserliğin devam etmesi ve uluslararası likidite koşullarının gelişmekte olan ülkeler lehine seyretmesi de, YTL'nin güçlenmesine katkıda bulunan diğer faktörler olarak özetlenebilmektedir (<http://tcmb.gov.tr>, Para Politikası Raporu, 2005: 31-32).

Merkez Bankası, kur istikrarını fiyat istikrarının bir parçası olarak görmekte, bu nedenle, kurlarda her iki yönde aşırı oynaklık gördüğü durumlarda döviz piyasasına doğrudan müdahale edebilmektedir. Merkez Bankası döviz piyasasında oluşan oynaklığın nedenlerini her yönüyle analiz etmekte, geçmiş verilerin yanında gelecek dönemlerde ortaya çıkabilecek oynaklık olasılığını da değerlendirmek üzere, müdahale kararı almaktadır (<http://tcmb.gov.tr>, Para Politikası Raporu, 2004: 24).

Dalgalı kur sistemi uygulayan ülkelerde korunması gereken bir kur seviyesi olmadığından, döviz rezervlerinin düzeyinin önemi, sabit ya da öngörülebilir kur sistemlerindeki kıyasla oldukça azdır. Ancak, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde, karşılaşılabilecek iç ve dış şokların olumsuz etkilerinin giderilmesinde ve ülkeye duyulan güvenin artırılmasında, güçlü döviz rezervi pozisyonu katkı sağlamaktadır. Buna ek olarak, Hazine'nin dış borç ödemeleri ile Türkiye'ye özgü bir durum olan Merkez Bankası bilançosunda yükümlülükler içinde önemli bir yer tutan yüksek maliyetli işçi dövizini hesaplarının, uzun vadede aşamalı olarak azaltılması gerekliliği dikkate alınarak, döviz arzının döviz talebine kıyasla giderek arttığı dönemlerde, Merkez Bankası tarafından rezerv biriktirme amaçlı döviz alımları, kuralları önceden belirlenen ihaleler yoluyla yapmaktadır. 1 Nisan 2002 tarihinde başlanan döviz alım ihaleleri, 2003 ve 2004 yıllarında da, piyasa koşulları elverdiğince belirli aralıklarla sürdürülmektedir. 2005 yılından itibaren de, yıllık ihale programları açıklanmakta, döviz likiditesinde olağanüstü farklılaşmalar görülmedikçe, bu programlarda değişikliğe gidilmemektedir. Global likidite koşullarının etkisiyle ortaya çıkan döviz arzındaki azalmaya bağlı olarak, döviz piyasası derinliğinde azalma ve kurlarda oynaklık gözlenmesi üzerine, 16 Mayıs 2006 tarihinden itibaren, günlük döviz alım ihaleleri geçici olarak durdurulmaktadır. Merkez Bankası'nın, 2006 yılı Mayıs-Haziran aylarında mali piyasalarda yaşanan dalgalanmalara karşı aldığı önlemler ve global likidite koşullarındaki düzelmeye sonrasında, döviz piyasasının görece bir istikrara kavuştuğu gözlenmekte, 16 Mayıs 2006 tarihinde ara verilen döviz alım ihalelerine, 10 Kasım 2006 tarihinden itibaren, tekrar başlanmaktadır. 2007 yılında da, döviz likidite koşullarında olağanüstü farklılaşmalar görülmediği sürece, döviz alım ihalelerine devam edilmektedir (<http://tcmb.gov.tr>, 2005: 17 ve <http://tcmb.gov.tr>, 2006: 8-11).

Merkez Bankası 2008 yılında, enflasyon hedeflemesinin yanı sıra, dalgalı döviz kuru sistemi uygulamasına devam etmekte, kurlarda oluşan ve oluşabilecek olan aşırı dalgalanma durumunda, piyasaya doğrudan müdahale etmektedir. 2008 yılında da, döviz likidite koşullarında olağanüstü farklılaşmalar görülmediği sürece, döviz alım ihalelerine devam edilmektedir (<http://tcmb.gov.tr>, 2007: 8- 10).

2006 yılının Haziran ve Temmuz, 2007 yılının Ağustos ve Eylül ayları hariç; 2002 yılından itibaren, kurlarda genel anlamda gözlenen düşüş eğilimi, 2008 yılının başlangıcı ile birlikte yerini yükseliş eğilimine bırakmakta, 2008 yılı Nisan- Mayıs

döneminden sonra YTL, Euro ve Dolar karşısında yeniden değer kazanmaktadır. 2008 yılı Eylül ayına gelindiğinde ise, Dolar ve Euro, YTL karşısında büyük ölçüde değer kazanmaktadır. 2008 yılı Ekim- Kasım döneminde Euro/YTL kuru 2,13 seviyesinde dalgalanırken, Dolar/YTL kuru 1,70 seviyesinde dalgalanmaktadır. 2002- 2008 yılları arası kurlarda meydana gelen gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda; 2007 yılında, doğrudan yabancı yatırım ve reel sektörün dış borçlanması başta olmak üzere, yüksek sermaye girişleri, YTL'nin değer kazanmasında önemli rol oynarken, yerli yatırımcıların yabancı para birimlerine olan talebinin azalmasının ise, YTL'nin değer kazanma sürecini hızlandırdığı söylenebilmektedir. 2008 yılı itibariyle, kurlarda görülen yükseliş eğilimi, diğer bir ifadeyle YTL'nin Euro ve Dolar karşısında değer kaybetme süreci ele alındığında; söz konusu gelişmelerin nedeni, yabancı fon yatırımcılarının gelişmekte olan ülke piyasalarındaki portföylerini küçültüp, bu ülkelerden çıkma eğilimi içerisinde olmalarından kaynaklanmaktadır (www.tusiad.org.tr, 2007: 83-84; www.tusiad.org.tr, 2008: 93).

2007 yılı Ağustos ayı itibariyle, son yıllarda uluslararası mali piyasalarda yaşanan güven sorunu ve belirsizlik ortamı sonucu, gerek finans sektöründe, gerekse reel sektörde likidite azalmaktadır. Merkez Bankaları söz konusu likidite sorununu aşmak için çeşitli düzenlemeler gerçekleştirmekte, yurtdışı kaynaklı bu parasal sıkışıklıklar, belirli aralıklarla Türkiye'de döviz kurları üzerinde baskı yaratmakta, döviz piyasalarının etkin bir şekilde işleyişini durdurabilmektedir. Bu gelişmeler sonucunda Merkez Bankası 9 Ekim 2008 tarihinden itibaren, Döviz ve Efektif piyasaları bünyesinde yer alan Döviz Depo Piyasasındaki aracılık faaliyetlerine yeniden başlamakta, söz konusu piyasalarda işlem yapma faaliyetlerini iki katına yükseltmektedir. Bu durum sonucunda bankaların yabancı para zorunlu karşılık oranları % 11'den % 9'a indirilmektedir (www.tusiad.org.tr, 2008: 93).

2008 yılı ikinci yarısında, dünya finansal krizi ortaya çıkmaktadır. Dünyayı etkilemeye başlamış olan finansal krizin kaynağı, ABD'de finans kesiminin, 2007 yılının ilk yarısında ortaya çıkan sorunlarıdır. 2002 yılı sonunda, Amerika Merkez Bankası (FED)'nin kısa vadeli faiz oranı %1 olan düşük faizli, ipotekli ev kredisi vermesidir. Kredi verilirken, faizlerin değişebileceği ile ilgili bilgi verilmemektedir. FED faiz haddini yükseltince, 2004 yılı sonunda, borçluların bir kısmı kredileri

ödeyemez duruma gelmektedir. Bu durum, finansal krizin belirleyici nedeni olmaktadır (<http://www.tek.org.tr>, erişim tarihi: 02.07.2008).

Dünya’da yaşanan global finans krizi, bankacılık kaynaklıdır. Kriz, daha sonra tüketici kesimi ve reel kesimi etkilemektedir. Oysa, Türkiye’de kriz, bankacılık kesiminde henüz hissedilmemektedir. Krize rağmen, bankalar yüksek karlar elde etmektedirler. Ekonomi son çeyrekte % 6,2 küçülürken, bankacılık sektörü, 2008 yılını % 9.1 lik bir büyüme ile tamamlamaktadır. Bu durumun temel nedeni, uygulanan “yüksek faiz, düşük kur” politikasıdır. Uygulanan bu politika nedeniyle, Türkiye krizi esas olarak reel sektörde ve tüketici kesiminde yaşamaktadır. Bu nedenle Türkiye’de yaşanan krizi, finans krizi olarak isimlendirmek yerine, ekonomik kriz olarak isimlendirmek daha doğru olacaktır. Ancak, Türkiye’nin yaşadığı ekonomik kriz, global krizden bütünüyle bağımsız değildir. Türkiye, 2002 yılından beri uyguladığı “yüksek faiz düşük kur” politikası nedeniyle, ekonomik dengelerini bir bütün olarak global gelişmelerden etkilenir hale getirmektedir. Üretimini, ekonomik büyümesini ve ekonomik dengelerini bu şekilde konumlayan Türkiye, dolayısıyla, global finans krizinden farklı şekilde ve daha fazla etkilenmektedir. Türkiye’ye gelen yabancı sermayedeki azalma, Türkiye’nin ödemeler dengesini bozarken, Türkiye’nin ihracatındaki azalma da, üretimini olumsuz etkilemektedir. Bu gelişmeler, istihdam yaratmayan, “yüksek faiz düşük kur” politikası nedeniyle yüksek olan işsizlik oranlarını, daha da arttırmaktadır. Artan işsizlik, tüketici kesiminin borç ödemesini zorlaştırmaktadır. Dünya’da finans krizi, mali sektörde başlayıp, tüketici kesimini, reel sektörü ve devleti etkilerken, uygulanan ekonomik politikalara paralel olarak, Türkiye’de kriz, reel sektörde başlayıp, tüketici kesimini etkilemektedir. Mali kesimi de etkileyebileceği endişesi, esas olarak, reel sektör ile tüketici kesimin kredilerinin ödenmemesi olasılığının güçlenmesinden kaynaklanmaktadır. 2009 bütçesinin büyük açıklar içermesi beklentisi, krizden devlet kesiminin de etkileneceğinin belirtisidir. Ödemeler dengesindeki ve bütçedeki açıklar, döviz kuru ve enflasyon üzerinde önemli bir baskı unsuru olarak, ileride etkisini gösterebileceği öngörülmektedir (Eken, 2009).

2008 finansal krizinin çözümüne yönelik olarak, Türkiye bir an önce “yüksek faiz düşük kur” politikasına son vermelidir. Bunun ilk aşaması olarak, Türkiye Cumhuriyeti Hazinesi borçlanma tercihini TL den yana kullanmayarak, borç yapısını döviz lehine değiştirmeye başlamalıdır. Bu kapsamda, gerçekçi bir kur politikası

uygulanarak, aşırı değerli TL'nin neden olduğu zarar azaltılabilir. Bu doğrultuda, iki başarı elde edilecektir. İlk olarak, reel kesime yüklenen döviz kuru riski azaltılacak, ikinci olarak, reel sektörün TL cinsi finansman maliyeti azaltılacaktır. Bu durumun sonucunda, yeni yatırımlar ve yerel kaynaklara dayalı üretim teşvik edilebilecektir (Eken, 2009). Ayrıca, ekonominin canlanması için faizler indirilmeli, bankaların Merkez Bankası'nda tutulan mevduat münzam karşılıkları düşürülmelidir. Çünkü faiz indirimleri, bir taraftan TL'nin değer yitirmesine ve dolayısıyla ihracatın özendirilmesine katkı sağlarken, diğer yandan büyüme üzerinde olumlu etki yaratacaktır (Karakayalı, 2009: 580).

Merkez Bankası 2009 yılında aynı şekilde, enflasyon hedeflemesi ile birlikte dalgalı döviz kuru sistemi uygulamasına devam etmektedir. Döviz alım ihalelerinin durdurulmasının yanı sıra, döviz piyasasında derinliğin kaybolmasına bağlı olarak, sağlıksız fiyat oluşumları gözlenmesi üzerine, 24 Ekim 2008 tarihinden itibaren Merkez Bankası, döviz satım ihaleleri yoluyla piyasaya döviz likiditesi sağlamaya başlamaktadır. İhalelerde satımı yapılacak döviz tutarı, günlük 50 milyon ABD doları olarak belirlenmekte, gerekli görülen günlerde ihalelerdeki satım tutarının artırılacağı ve döviz piyasası gelişmelerine bağlı olarak günlük ihale tutarlarında değişiklik yapılabileceği, gerek duyulursa ihalelerin durdurulabileceği kamuoyuna açıklanmaktadır. İki iş günü düzenlenen ihalelerin ardından, küresel piyasalardaki olumlu gelişmelerin de etkisiyle, döviz piyasasındaki derinliğe ilişkin kaygıların azalması üzerine, 30 Ekim 2008 tarihinde döviz satım ihaleleri durdurulmaktadır (<http://tcmb.gov.tr>, 2008: 11- 12).

2000 yılı sonrası dönem, dış ticaret politikaları açısından genel olarak değerlendirildiğinde; 2001 krizi sırasında ve izleyen dönemde, dış ticaret politikasında bir değişiklik söz konusu olmamaktadır. Dış ticareti etkilemesi açısından değinilmesi gereken en önemli değişiklik, TL'nin yabancı paralar karşısındaki değerinin belirlenmesinin piyasaya bırakılmasıdır. 2001 Şubat ayında uygulamaya konulan bu karara rağmen, izlenmesi sürdürülen yüksek faiz politikasının etkisiyle TL, 2002 yılından itibaren tekrar değerlendirilme sürecine girmektedir (Arslan, 2008: 366).

2000 yılı sonrası dönem dış ticaretteki gelişmeler açısından değerlendirildiğinde; 2001 yılında dünya ekonomisi bütün ekonomik bölgeleriyle birlikte, gerek üretimde, gerekse ticarete belli bir yavaşlama eğilimine girmektedir. Dünya ticaret hacmi, 2000

yılındaki % 12,6'lık artışın ardından, 2001 yılında % 1 oranında daralmaktadır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrasında ülkenin ekonomisine bakıldığında, yaşanan istikrarsızlığın tüketici ve yatırımcı güvenini olumsuz yönde etkilediği, döviz kurunun dalgalanmaya bırakılmasından sonra, kur ve faiz oranlarında meydana gelen yüksek oranlı artışların etkisi ile tüketim harcamaları, yatırım hacmi ve üretimin önemli ölçüde düştüğü görülmektedir. Uygulanmaya başlanılan dalgalı kur rejiminin bir sonucu olarak, TL reel olarak değer kaybetmeye başlamaktadır. İç talepte yaşanan daralma, iş gücü ücretlerinde yaşanan gerileme, TL'nin reel olarak değer kaybetmesiyle birleştiğinde, firmalar, krizden kurtulmanın yolu olarak dış pazarlara açılma yoluna gittikleri ve bu durumun ihracatı olumlu yönde etkilediği görülmektedir. 2001 yılında ihracat, bir önceki yıla göre % 12,3 oranında artmakta ve 31,3 milyar dolar olarak gerçekleşmektedir. Kurda ve iç talepte yaşanan bu gelişme, ithalatı ise, tam tersi yönde etkilemekte, 2001 yılında ithalat, 2000 yılına göre % 24 oranında daralmakta ve 41,4 milyar dolar seviyesine gerilemektedir. 2002 yılı, gerek Türkiye, gerek dünya ekonomisi açısından 2001 yılındaki evrensel daralmanın olumsuz etkilerini telafi edici, görece bir toparlanma yılı olmaktadır. İhracat, 2002 yılında % 12 artarak 35,7 milyar dolara ulaşmaktadır. 2002 yılı içinde olumlu sonuçları alınmaya başlanan, 2003 yılında da uygulanmaya devam eden istikrar programının etkisiyle, ekonomideki iyileşmenin artarak devam ettiği görülmektedir (Kayalar, 2003). 2002 yılında artış gösteren ihracat, 2003 yılında büyümesini hızlandırmakta ve % 31 oranında yükseliş ile 47,3 milyar dolara ulaşmaktadır. İthalat ise, 2003 yılında % 34,5 oranında artarak, 69,3 milyar dolara ulaşmaktadır. 2003 yılında TL'nin yüksek oranda değer kazanmasına rağmen, ihracatın yüksek oranlı artışında etkili olan faktörler; 2001 yılında yaşanan krizin sonucunda terk edilen "sürünen kur" politikasının ardından gelen yüksek oranlı devalüasyon ve buna bağlı olarak gelişen makro ekonomik koşulların reel ücretler üzerinde baskı yaratması, uluslararası piyasalarda rekabet etmenin güçlüğünün yurt içi üreticileri daha verimli çalışmaya yöneltmesi, önceki yıllara göre kısmen kısıtlı olan iç tüketim talebi, düşen enflasyona paralel olarak azalan faiz oranları ve uluslararası piyasalarda ABD dolarının Euro karşısında değer kaybetmesi olarak sıralanabilmektedir. 2003 yılında görülen toplam ithalattaki artışta ise, tüketim malı ithalatının artışı ile 2003 yılında ekonomideki canlanmanın beklenenin üstünde olması ve büyüyen ihracata bağlı olarak ara malı ithalatının artması etkili olmakta, ayrıca Euro

Dolar paritesinde, 2003 yılında Euro lehine yaşanan gelişmenin nominal etkisi de, genel ithalat artışında etkili olmaktadır (Günay, 2004).

2003 yılı sonrası ihracat artış oranları değerlendirildiğinde; 2004 yılında ihracat artışı, % 33,7 olarak gerçekleşmektedir. 2005 yılında nispi bir yavaşlama gösteren ihracat artışı, % 16,3'e gerilerken, 2006 yılındaki artış, % 16,4 olmaktadır. 2007 yılında % 25,4'e yükselen ihracat artışı, 2008 yılının ikinci çeyreğinde iç talepte başlayan durgunluk doğrultusunda, 2008 yılı Eylül ayına kadar, hızlı bir artış göstermektedir. 2008 yılı Ocak ayında % 61,9'luk artış ile yıla oldukça iyi bir başlangıç yapan ihracat, hızlı artışını izleyen aylarda da sürdürmektedir. Ancak 2008 yılı Eylül ayındaki % 41,5'lik artışın ardından, küresel finansal krizin etkisiyle özellikle en büyük pazarımız olan, AB ülkelerinde dış ticaretin duraklaması ve hızla düşüşe geçmesi nedeniyle, 2008 yılı Ekim ayı ile itibariyle ihracatta sürekli olarak düşüşler görülmektedir. 2008 yılı Ekim ayında % 1,8 ile başlayan ihracattaki düşüş eğilimi, 2008 yılı Kasım ayında % 17,1, 2008 yılı Aralık ayında % 20,7'lik düşüşle, giderek artan oranlarda düşüş göstermektedir. Bu durum, 2009 yılının ilk aylarında da devam etmektedir. 2003 yılı sonrası ithalat artış oranları değerlendirildiğinde ise; 2004 yılındaki ithalat artışı, % 40,7 olarak gerçekleşmektedir. İhracatta olduğu gibi, 2005 yılında ithalatta da, nispi bir yavaşlama görülmekte, ithalat artışı, 2005 yılında % 19,7'ye, 2006 yılında % 19,5'e gerilemektedir. 2007 yılında % 21,8'e yükselen ithalat artışı, 2008 yılında üretim ve ihracattaki nispi yavaşlama doğrultusunda % 18,8 olarak gerçekleşmektedir. 2008 yılında ithalat, ihracata paralel bir gelişme göstermektedir. 2008 yılı Ocak ayında % 54,3 ile oldukça yüksek oranlı bir artış gösteren ithalat, izleyen aylarda da yüksek oranlarda artış göstermeye devam etmektedir. 2008 yılı Eylül ayında % 23,7'ye düşen ithalat artışı, küresel krizin Türkiye'ye yönelik etkileri doğrultusunda, 2008 yılı Ekim ayında % 4,4, 2008 yılı Kasım ayında % 27,4, 2008 yılı Aralık ayında ise, % 29,3'e ulaşan oranlarda düşüş göstermektedir. 2009 yılı ekonomik programında, 2008 yılı için gerçekleşme tahmini olarak öngörülen dış ticaret açığı 80,5 milyar dolardır. Ancak, 2008 yılının son üç ayında ithalatta görülen düşüşlerin, ihracattaki düşüşlerden daha yüksek olması nedeniyle, 2008 yılı dış ticaret açığı, 70 milyar dolar olarak gerçekleşmektedir. Böylece ihracatın ithalatı karşılama oranı da, 2007 yılında % 63,1 iken, 2008 yılında % 65,3'e yükselmektedir. Genel olarak ithalat artışı değerlendirildiğinde, 2008 yılı hariç, diğer tüm yıllarda ithalat artışının ihracat artışının

üzerinde seyrettiği söylenebilmektedir. İthalattaki artışın ihracattaki artışın üzerinde seyretmesinde, ara malı ithalatındaki artış belirleyici olmaktadır. Ara malı ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı, 2007 yılında % 72,7 iken, 2008 yılında % 75,1'e yükselmektedir (<http://www.iso.org.tr>, 2009: 79- 80).

2.2. Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemleri ve Dış Ticaret Politikalarına İlişkin Değerlendirme

Türkiye’de Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar uygulanan döviz kuru sistemleri ve dış ticaret politikaları yukarıda ayrıntılı olarak ele alınmakta, uygulanan döviz kuru sistemlerinin dış ticaret üzerine etkilerine teorik olarak değinilmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda ulaşılan sonuçlar kısaca ele alınırsa; Türkiye’de cumhuriyetin ilanından 1980’li yıllara kadar geçerli olan kur sisteminin, sabit kur sistemi olduğu görülmektedir. Sabit kur sisteminin uygulanması sonucunda, Türk Lirasında aşırı değerlenmeler görülmekte, bu durumun sonucunda ise, ödemeler dengesi sorunlarıyla karşı karşıya kalınmaktadır. Dış ticaret dengesinin sağlanması amacıyla, merkezi otorite tarafından Türk Lirasının değerinin düşürülmesi şeklinde uygulanan devalüasyonlar gerçekleştirilmektedir. Devalüasyon, dış ticaret dengesinin sağlanmasında tek başına döviz kuru politikası aracı olarak kullanılmaktadır. Bu durumun nedeni, kaynakların üretimi arttırmak için etkin olarak kullanılmaması ve ihracatı teşvik politikaları ile dış ticaret açıklarının azaltılması olanağının olmaması şeklinde belirtilebilir. Devalüasyonlar sonucunda ihracat artışı gerçekleşmekte, ancak söz konusu artış kısa dönemli olarak gerçekleşmektedir. İzleyen dönemlerde ithalatta artış görülmesi sonucu, dış ticaret açıklarındaki artış da, devam etmektedir. Bu durumdan da anlaşılacağı üzere, devalüasyon yalnız başına dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir döviz kuru politikası aracı olamamaktadır.

1980 öncesi dönemde uygulanan dış ticaret politikaları değerlendirildiğinde; 1923 yılından 1929 yılına kadar dış ticarete korumacı politikalar uygulanmamakta, ithalatta kısıtlamalar ve ülkeye para girişi veya çıkışı şeklinde sınırlamalar söz konusu olmamaktadır. 1930 yılından itibaren ise, döviz kontrol rejimi ile birlikte, dış ticarete müdahaleci ve korumacı politikalara ağırlık verildiği görülmektedir. 1947 yılından sonra, dış ticarete serbestleşmeye (liberasyon) gidilmekte, ihracatta tarıma dayalı ürünlere ağırlık veren dışa açık büyüme stratejisi uygulanmaya çalışılmaktadır. 1950 yılında, dış ticarete serbestleşme sistemi yürürlüğe konulmakta, bu durumun

sonucunda, ithalatta önemli artışlar meydana gelmektedir. Ancak, ihracat aynı artışı göstermediğinden, döviz stoklarında iki yıl içerisinde azalma meydana gelmekte, bu gelişmelerin sonucunda ise, 1952 yılından itibaren, dış ticarete serbestleşmeye kısıtlamalar getirilmeye başlanmaktadır. Dış ticarete getirilen kısıtlayıcı önlemler, yerli sanayiye korumaktan çok, aşırı ithal talebini azaltmaya, kronikleşen dış ticaret açıklarını kapatmaya yönelik olmaktadır. 1963- 1980 yılları arasında planlı kalkınma dönemine geçilmektedir. Planlı kalkınma dönemi, ithal ikameci, korumacı dış ticaret politikalarının sürdürüldüğü ve iç piyasaya yönelik bir sanayileşme politikasının benimsendiği bir dönem olmaktadır. İthal ikameci yatırım politikalarının, zaman içerisinde ekonominin dışa bağımlılığını azaltması beklenirken, söz konusu dönemde uygulanan politikalar tam tersi bir sonuç yaratmakta, ekonomi daha çok dışa bağımlı bir hale gelmektedir.

Türkiye’de 24 Ocak 1980 tarihi dönüm noktası olarak kabul edilebilmektedir. 24 Ocak 1980 İstikrar Programı ile gerçekleştirilmek istenen ekonomik istikrar ve finansal serbestleşme sürecinde, en belirgin değişimin döviz kuru politikalarında olduğu söylenebilmektedir. 1980 sonrası dönemde 1980 öncesindeki kambiyo kontrolü altında bulunan sabit kur sistemine esneklik kazandırılarak, daha gerçekçi kur politikaları uygulanmaya çalışılmaktadır. Dış ticaret açısından bakıldığında ise, uygulanan dış ticaret politikalarında serbestleşmeye gidilmekte, ithalatta kısıtlamalar kaldırılmakta, ihracat, teşvik politikalarıyla desteklenmeye çalışılmaktadır.

1980 sonrası dönemde, 1980 öncesi dönemden farklı olarak, gözetimli esnek kur sistemi uygulanmaktadır. Döviz kuru, Türk Lirasının aşırı değerlenmesini önlemek amacıyla hükümet tarafından günlük olarak belirlenmektedir. 1 Mayıs 1981 tarihine kadar olan dönemde, TL’nin dış değeri düzenli olarak düşürülerek, ihracatın arttırılmasına yönelik aktif kur politikası uygulanmaktadır. 1 Mayıs 1981 tarihinden itibaren ise, döviz kurları merkez bankası tarafından günlük olarak ilan edilmeye başlanmakta, uluslararası piyasalar ve yurtiçi para piyasasındaki gelişmelere göre, kurlar ayarlanmaktadır. T.C. Merkez Bankası, resmi kurla piyasa kuru arasındaki farkı kapatarak, uzun dönemde gerçekçi denge kuruna ulaşma stratejisi izlemektedir. 29 Aralık 1983 tarihinde yürürlüğe konan 28 sayılı kararla, döviz rejimi serbestleştirilmekte, bu kararın yürürlüğe girmesiyle T.C. Merkez Bankası, yalnızca TL’nin ABD doları cinsinden “esas kurunu” belirleyip, ilan etmektedir. Böylece, esas

kur uygulamasına geçilmektedir. Esas kur uygulamasına Temmuz 1985 tarihinde son verilmekte, kurların bankalarca belirlenmesi esası getirilmektedir. Ancak, süreç içerisinde söz konusu belirlenme sonucunda bankacılık sisteminde önemli aksaklıkların doğduğu görülünce, uygulamaya son verilmektedir. Ağustos 1988 tarihinden itibaren günlük döviz kurları bankalar, özel finans kurumları, yetkili kuruluşlar ve T.C. Merkez Bankası Döviz ve Efektif Piyasaları Müdürlüğü'nün katıldığı bir alım satım seansı olan "günlük kur belirleme seans" ları ile belirlenmeye başlanmaktadır.

Türkiye ekonomisi 1981- 1988 döneminde ihracata dayalı büyüme stratejisi uygulamakta, ancak bu büyüme yatırım üzerine gelişen bir büyüme olmamaktadır. Sözü edilen ihracat artışı, daha çok imalat sanayiinde mevcut olan kapasitenin kullanılması ile gerçekleştirilebilmektedir. Diğer bir ifadeyle, ihracata dayalı büyüme stratejisinin sürdürülebilir olması için gerekenlerden en önemlisi, yatırım artışıdır. Devalüasyon da ihracata dayalı büyüme politikalarının önemli uygulamalarından birisidir, ancak yatırım mallarının görelî fiyatlarını saptırmakta ve piyasaya yanlış sinyaller verilmesine neden olmaktadır. Çünkü gelişmekte olan ülkelerin, söz konusu yatırım malları konusunda gelişmiş ülkelere bağımlı olması dolayısıyla devalüasyon, yatırım mallarının gelişmekte olan ülkelerdeki fiyatlarını arttırmaktadır. Özetle, 1980'li yıllarda yaşanan ihracat büyümesi, sürdürülebilir değildir. Çünkü bu durum piyasaların çalışması sonucu ortaya çıkmamakta, temel olarak hükümetin politika seçiminden kaynaklanmaktadır. 1989 yılı itibariyle TL'nin konvertibilite süreci gerçekleşmekte, sermaye hareketleri gelişmekte olan ülkelerde pek fazla görülmeyen bir ölçüde serbestleştirilmektedir. Ayrıca, 1989 yılından sonra faiz oranı, döviz kurundaki değişim oranından daha yüksek oranlarda gerçekleşmekte, bu durum yalnızca kısa dönemli sermaye girişini özendirilmektedir. Kısa vadeli sermaye girişi, ekonomideki tasarruf açığını kapatmak üzere kullanılmakta, daha sonraları bu açık, kısa vadeli borçlarla finanse edilen tüketim harcamalarındaki artış nedeniyle daha da büyümektedir. Böylece, Türk Lirası kısa vadeli sermaye girişi nedeniyle aşırı değerlenmektedir. Bu durum ise, büyük ödemeler dengesi açıklarına yol açmaktadır. Türkiye ekonomisinde 1980 sonrası dönemde, ekonomide önemli ölçüde etkisi olan krizler yaşanmaktadır. Krizlerin hemen ardından ise, istikrar programlarının uygulandığı görülmektedir. İlk olarak 1994 yılı Nisan ayında, Türkiye ekonomisinde yaşanan kriz, reel sektöre önemli ölçüde zarar vermekte, kriz sırasında büyük oranda sermaye kaçıışı yaşanmakta ve Merkez Bankası rezervleri önemli ölçüde azalmaktadır.

Sonuç olarak, hükümet devalüasyon yapmaya ve döviz kuru sistemini değiştirmeye karar vermektedir. Böylece, sabit kur sistemlerinden biri uygulanmaya başlanmakta, kur bir band içerisinde serbestçe hareket edebilmekte ancak bu band oldukça dar belirlenmektedir. Bu sistem "sürünen band" (crawling band) sisteminin özelliklerini taşıyan bir sistemdir. 1994 yılı sonrası süreçte, Türk Lirası aşırı değersizleşmekte, bu durum sonucunda ihracat artış hızı, ithalat artış hızından daha yüksek gerçekleşmektedir. Hükümet, 5 Nisan 1994 tarihinde 24 Ocak Kararlarına benzeyen bir istikrar programı açıklamakta, bu programın temel amacı, Türk Lirasının değerini düşürerek, iç talebi kıstak ve ihracatı arttırmak olarak planlanmaktadır (Taşkın, 2003).

1995 yılı başında IMF ile "Stand-by" anlaşması yapılmakta, yapılan anlaşma doğrultusunda, 1 ABD doları ve 1,5 Alman markı olarak tanımlanan kur sepetinin aylık değerinin, öngörülen aylık enflasyon oranları kadar artırılması hedeflenmektedir. Merkez Bankası'nın 1996 yılında uyguladığı kur politikası ise, reel döviz kurlarındaki dalgalanmaların en aza indirilmesi hedefine yöneliktir. Sonuç olarak, reel kur endeksindeki dalgalanmaların 1996 yılı boyunca dar bir aralık içinde seyretmesi, izlenen kur politikası hedefine büyük ölçüde ulaşıldığını göstermektedir. Merkez Bankası, 1997 ve 1998 yılında da, aylık nominal devalüasyon oranını, öngörülen enflasyon oranına paralel olacak şekilde belirlemeye devam etmektedir. Bu politika, 1996 yılındaki uygulamaya benzer şekilde, reel döviz kurlarındaki dalgalanmanın minimize edildiği bir politika olarak tanımlanabilmektedir. Diğer bir ifadeyle, kur politikasında 1996, 1997 ve 1998 yıllarında büyük değişiklikler yapılmamaktadır.

1997 ve 1998 yıllarında yaşanan Güneydoğu Asya ve Rusya krizinin Türkiye'ye etkisi, reel sektörde hissedilmektedir. Türkiye ile benzer malları üreten Güneydoğu Asya ülkelerinin paralarını devalüe etmeleri, bu ülkelerin rekabet gücünü artırdığı için, AB ve ABD pazarlarında, Türkiye'ye karşı bir üstünlük sağlayabilmektedir. Özellikle, tekstil ve konfeksiyon, elektrik-elektronik ve otomotiv sektörlerinde rekabet artabilmektedir. Rusya'nın 1997 yılındaki Türkiye'nin genel ihracatı içerisinde % 8'ler seviyesine ulaşmış olan payı ve Türkiye'nin ticaretinde Almanya'dan sonra ikinci büyük pazar konumunda olması dolayısıyla, Rusya'da yaşanan krizin Türkiye'ye önemli ölçüde etkisi olmaktadır.

1 Ocak 2000 tarihinde uygulamaya konulan Enflasyonu Düşürme programı sonrasında Merkez Bankası, 1995- 1999 döneminde uyguladığı temel amacı reel kur

dalgalanmasını engellemek olan ve tahmin edilen enflasyon oranları çerçevesinde belirlenen kur artış oranlarını tespit etme uygulamasından, hedeflediği enflasyona yönelik, bir kur sistemi uygulamasına geçmektedir. Söz konusu programda 2000- 2002 döneminde uygulanacak olan döviz kuru politikası, iki ana döneme ayrılmaktadır. İlk 18 aylık dönemde, TCMB tarafından uygulanan kur politikası, enflasyon hedefine yönelik günlük kur ayarlaması esasına dayanmaktadır. Bu uygulamaya göre, 1 ABD Doları + 0,77 Euro olarak takip edilen kur sepeti artış oranı, günlük bazda bir yıllık bir süreyi kapsayacak şekilde kamuoyuna açıklanmakta, tüm işlemler önceden belirlenmiş değerler üzerinden yapılmaktadır. Programın ikinci 18 aylık dönemini kapsayan, Temmuz 2001- Aralık 2002 döneminde ise, merkez parite etrafında simetrik olarak giderek genişleyen bir "band" uygulamaya sokularak, daha esnek bir kura aşamalı geçişin başlayacağı belirtilmektedir. 2000 yılı Kasım ayında, Türk mali piyasalarında, likidite ihtiyacının neden olduğu döviz talebindeki hızlı artış ve içeride yaşanan olumsuz etkilerden kaynaklanan bir kriz yaşanmaktadır. Söz konusu kriz döneminde uygulanan döviz kuru politikaları ele alındığında; Merkez Bankası, kur sepetine ilişkin hedefleri kontrol altında tutabilmesi nedeniyle, Kasım 2000 tarihi itibariyle, kur sepeti uygulamasına devam edilmektedir. Merkez Bankası, Türk Lirasının kur sepeti karşısında önceden ilan edilen değerlerini uygulamaya devam etmektedir. Kasım 2000 krizi sonrasında piyasalarda tedirginlik artmakta, faiz oranları ve kur artış hızı hedefi arasında yaşanan uyumsuzluk artarak devam etmektedir. 2001 yılı Şubat ayında yaşanan kriz sonrasında, Türk Lirası yabancı para birimleri karşısında dalgalanmaya bırakılmaktadır. Kurun dalgalanmaya bırakılmasıyla birlikte, serbest piyasa döviz kuru oranları beklenildiği üzere, hızlı bir şekilde yükselmektedir. 14 Nisan 2001 tarihinde ise, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı kamuoyuna açıklanmaktadır.

Özetle; Türkiye’de 2000 yılının Kasım ve 2001 yılının Şubat aylarında ardı ardına yaşanan ekonomik ve mali krizler, temelde ülkenin bütçe açıklarından kaynaklanmaktadır. Bütçe açıklarını finanse etmek için Hazine’nin yapmış olduğu büyük borçlanmalar, reel faizleri çok yüksek düzeylere çıkartmakta, diğer taraftan, yüksek faiz politikası ile birlikte izlenen düşük kur politikası, yabancı yatırımcılar için Türkiye’yi çok çekici bir yatırım piyasası durumuna getirmektedir. Ancak, bu düşük kur politikası, ihracatı caydırarak dış ticaret bilançosundaki açıkların daha da büyümesine neden olmaktadır (Karakayalı, 2009: 565).

2001 yılı sonrasında uygulanan döviz kuru sistemi, dalgalı döviz kuru sistemidir. Söz konusu sistemde Merkez Bankası müdahaleleri en alt düzeyde tutulmakta, Merkez Bankası, yalnızca aşırı dalgalanmalara müdahale etmektedir. 2008 yılı ikinci yarısında, dünya finansal krizi ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de uygulanan “yüksek faiz, düşük kur” politikası nedeniyle, Türkiye krizi esas olarak reel sektörde ve tüketici kesiminde yaşamaktadır. Bu nedenle Türkiye’de yaşanan krizi, finans krizi olarak isimlendirmek yerine, ekonomik kriz olarak isimlendirmek daha doğru olacaktır. Türkiye, 2002 yılından beri uyguladığı “yüksek faiz düşük kur” politikası nedeniyle, ekonomik dengelerini bir bütün olarak global gelişmelerden etkilenir hale getirmektedir. Üretimini, ekonomik büyümesini ve ekonomik dengelerini bu şekilde konumlayan Türkiye, dolayısıyla, global finans krizinden farklı şekilde ve daha fazla etkilenmektedir. Türkiye’ye gelen yabancı sermayedeki azalma, Türkiye’nin ödemeler dengesini bozarken, Türkiye’nin ihracatındaki azalma da, üretimini olumsuz etkilemektedir. Bu gelişmeler, istihdam yaratmayan, “yüksek faiz düşük kur” politikası nedeniyle yüksek olan işsizlik oranlarını daha da arttırmaktadır. Artan işsizlik, tüketici kesiminin borç ödemesini zorlaştırmaktadır. Merkez Bankası 2009 yılında da, aynı şekilde, enflasyon hedeflemesi ile birlikte dalgalı döviz kuru sistemi uygulamasına devam etmektedir.

2.3. Türkiye’de 1980- 2009 Döneminde Dış Ticaretin Gelişiminin Değerlendirilmesi

Cumhuriyet döneminden günümüze kadar uygulanan dış ticaret politikalarının yukarıda ayrıntılı olarak ele alınmasının sonucunda, dış ticaret politikalarındaki en temel değişikliğin 1980 yılında gerçekleşmiş olduğu söylenebilmektedir. Ulaşılan bu sonuç göz önünde bulundurularak, dış ticaret verileriyle yapılan incelemede, 1980- 2009 dönemi değerlendirilmektedir.

1980 yılından günümüze kadar olan dönemde dış ticaretin yapısı; ihracat ve ithalat toplamları, dış ticaret hacmi ve dış ticaret açığı, ihracatın ithalatı karşılama oranı, ihracatın ve ithalatın GSUH içerisindeki payları ve kişi başına ihracat ve ithalat rakamları değerlendirilerek, incelenmektedir.

Aşağıda Tablo 1 de yer alan, 1980- 2009 verileri incelendiğinde, dışa açılma ile görülen ihracat ve ithalat artış eğiliminin, genel olarak kriz yılları dışında sürekli olduğu söylenebilmektedir. 1989 yılı sonrasında başlayan, TL’nin aşırı değerlenmesinin ithalatı

özendirip, ihracatı caydırıcı bir etki yaratması sonucunda, dış ticaret açığının 1993 yılında çok yükselmesinin ardından bu açık, 1994 krizi ile daralmakta, dış ticaret açığı açısından benzer bir durum, 2000 ve 2001 yıllarında da tekrarlanmaktadır. 1997 ve 1998 yıllarında ise, Güneydoğu Asya ve Rusya krizlerine bağlı olarak, dünya talebinde görülen daralmanın Türkiye'nin ihracatına olan olumsuz etkisi, söz konusu yıllardaki ihracat rakamlarında belirgin olmayan bir artış şeklinde görülmektedir. 2000 yılından itibaren ise, ihracatta yeniden belirgin bir artış eğilimi görülmektedir (Arslan, 2008: 367-368).

İthalat hacmi değerlendirildiğinde, özellikle son yıllarda büyük oranda artış olduğu görülmektedir. 2001 krizi sonrasında serbest kur sistemine geçilmesiyle, TL'nin yabancı paralar karşısında hızla değer yitirmesinin, ithalat hacminde geçici bir daralmaya neden olduğu, hemen ardından tekrar ithalatta bir artış eğilimi gerçekleştiği görülmektedir. İthalattaki söz konusu artışın nedeni olarak, iç talebin canlanması gösterilebilmektedir.

İhracatın ithalatı karşılama oranı, yıllar itibariyle dalgalı bir eğilim göstermekte, sürekli olarak % 100 oranının altında yer almaktadır. 24 Ocak 1980 İstikrar Programının ardından ihracatın ithalatı karşılama oranında artış görülmekte, 1989 yılında gerçekleşen finansal liberalizasyonla birlikte, ekonomiye sermaye girişi ulusal paranın aşırı değerlendirilmesine neden olarak, ihracatın ithalatı karşılama oranını düşürmektedir. 1994 ve 2001 yıllarında gerçekleşen krizler ve izleyen süreçte TL'nin değerinin düşmesi ile de, ihracatın ithalatı karşılama oranının artış gösterdiği görülmektedir (Arslan, 2008: 369).

İhracat ve ithalatın GSUH içerisindeki payları dikkate alındığında, her iki kalemden de yıllar itibariyle bir artış görülmekte, ancak ithalatın GSUH içerisindeki payının daha yüksek oranlarda gerçekleştiği görülmektedir. Yıllar içerisindeki bu artış eğilimi, dış ticaretin ekonomi içerisindeki payının arttığı bir göstergesi kabul edilebilir. Kişi başına ihracat ve ithalat değerlerinde de, yıllar itibariyle artış görülmektedir.

Tablo 1: 1980- 2009 Döneminde Türkiye'nin Dış Ticaretinin Gelişimi

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Dış Ticaret Açığı (Milyon \$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	İhracatın GSUH İçerisindeki Payı (%)	İthalatın GSUH İçerisindeki Payı (%)	Kişi Başına İhracat (\$)	Kişi Başına İthalat (\$)
1980	2910	7909	10820	-4999	36,8	4,2	11,3	65	178
1981	4703	8933	13636	-4230	52,6	6,6	12,5	66	178
1982	5746	8843	14589	-3097	65,0	8,9	13,7	103	196
1983	5728	9235	14963	-3507	62,0	9,2	14,8	120	193
1984	7134	10757	17891	-3623	66,3	11,7	17,7	145	219
1985	7958	11343	19301	-3385	70,2	11,7	16,6	158	225
1986	7457	11105	18562	-3648	67,1	9,8	14,5	145	216
1987	10190	14158	24348	-3968	72,0	11,6	16,1	194	269
1988	11662	14335	25997	-2673	81,4	12,8	15,8	217	267
1989	11625	15792	27417	-4167	73,6	10,7	14,5	212	288
1990	12959	22302	35261	-9343	58,1	8,5	14,6	231	397
1991	13594	21047	34641	-7454	64,6	8,9	13,8	237	368
1992	14715	22871	37586	-8156	64,3	9,2	14,2	252	392
1993	15345	29428	44773	-14083	52,1	8,4	16,2	258	495
1994	18106	23270	41376	-5164	77,8	13,8	17,7	300	384
1995	21637	35709	57346	-14072	60,6	12,6	20,8	351	578
1996	23225	43627	66851	-20402	53,2	12,6	23,6	371	694
1997	26261	48559	74820	-22298	54,1	13,5	25,0	412	759
1998	26974	45921	72895	-18947	58,7	13,1	22,3	415	705
1999	26587	40671	67259	-14084	65,4	14,2	21,7	401	614
2000	27775	54503	82278	-26728	51,0	13,8	27,1	412	808
2001	31334	41399	72733	-10065	75,7	21,7	28,0	458	591
2002	36059	51554	87613	-15495	69,9	19,7	27,4	520	723
2003	47253	69340	116593	-22087	68,1	19,8	28,0	672	949
2004	63167	97540	160707	-34373	64,8	20,9	31,2	884	1318
2005	73476	116774	190251	-43298	62,9	20,3	31,1	1020	1566
2006	85535	139576	225111	-54042	61,3	21,8	32,5	1153	1801
2007	107272	170063	277335	-62791	63,1	16,5	26,2	1426	2166
2008	132027	201964	333991	-69936	65,4	17,8	27,2	1733	2540

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri, DPT Ekonomik ve Sosyal Göstergeler ve DTM Dış Ticaret İstatistikleri verilerinden yararlanılarak düzenlenmiştir (Tablodaki 2008 yılı rakamları geçicidir).

2008 yılının başından itibaren, dünya ekonomisini etkisi altına alan küresel krizin, dünya ticareti üzerindeki etkileri, 2008 yılının üçüncü çeyreğinden itibaren gözlenmeye başlanmaktadır. Krizin etkilerinin tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yayılmasıyla yıllık dünya ticareti, bir önceki yılın aynı dönemine göre 2008 yılının dördüncü çeyreğinde, % 9,8, 2009 yılının ilk çeyreğinde ise, % 30,7 oranında daralmaktadır. Bu doğrultuda IMF'nin 2009 yılına ilişkin ticaret daralması beklentisi de, % 11 olarak gerçekleşmektedir. Kriz döneminde, Türkiye'nin ihracatında, dünya

ticaretindeki daralmaya paralel bir küçülme gözlenmektedir. 2008 yılının son çeyreğinde % 13,2 azalan ihracat, 2009 yılının ilk iki çeyreğinde de, sırasıyla % 26,1 ve % 34,7 oranında daralmaktadır (Kalkan ve Başdaş, 2009: 2).

Türkiye ihracatının yarıya yakın bir bölümünün gerçekleştirildiği AB ülkelerinde krizin şiddetli şekilde hissedilmesi, Türkiye'nin ihracat performansını önemli ölçüde düşürmektedir. Özellikle ihracata yönelik üretim yapan taşıt araçları, ana metal, demir – çelik, makine- teçhizat ve radyo- televizyon haberleşme alt sektörlerinde ihracat reel olarak hızlı bir biçimde azalmakta, yurtiçi üretim olumsuz yönde etkilenmektedir. Türkiye'nin toplam ihracatının % 94'ünün imalat sanayi ürünlerinden oluştuğu dikkate alındığında, sanayi sektörü katma değerinde kaydedilen yüksek oranlı üretim daralmasında, ihracattaki hızlı düşüşün önemli bir payının olduğu görülebilmektedir. Yurtiçi üretim ve ihracatın ithalata olan bağımlılığının son yıllarda hızla artmasının da etkisiyle, ithalattaki daralma daha derin olmaktadır. İthalattaki azalma, uluslararası piyasalarda ham petrol ve temel mal fiyatlarındaki gerileme de etkili olmaktadır. Küresel krizin etkisiyle, ithalat ile birlikte ihracatta da önemli boyutta azalma gerçekleşmekte, uluslararası enerji ve mal fiyatlarındaki gerilemenin de etkisiyle, cari dengenin 2009 yılında açık vermeye devam etmesi öngörülmektedir (www.dpt.gov.tr, 2009).

2.3.1. Türkiye'de 1980 Sonrası Dış Ticaretin Yapısal Analizi

Türkiye gibi gelişme sürecinde olan ülkelerde ihracat, hem döviz kazandırıcı, hem de sanayileşmeyi hızlandırıcı bir işleve sahip olması nedeniyle, büyük önem taşımaktadır. Sanayileşmek için gerekli finansman bu ülkelerde, ihracat yoluyla karşılanmaya çalışılmaktadır. Kaynak ve sermaye birikiminin yetersizliği ve teknoloji ithalatının önemli dış ödeme güçlüklerine neden olması, ihracatın önemini daha da arttırmaktadır. Bu bakımdan ekonomiyi dışa açmak ve ihracat kesimine ağırlık vermek üzere gerekli dış kaynağın sağlanması yoluna gitmek, gelişme sürecindeki ülkelere büyük yarar sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, ithalat da, önem taşımaktadır. Türkiye'de genel ekonomi politikası çerçevesinde belirlenen ithalat politikası, bir taraftan kalkınmayı hızlandırma, ihracatı destekleme, iç pazara dünya standartlarında ucuz ve kaliteli mal girişini sağlayarak, piyasaları düzenleme ve tüketiciyi koruma; diğer taraftan, yerli sanayinin dengeli bir biçimde uluslararası rekabete açılması yoluyla, dünya piyasalarına entegre olma ve uluslararası anlaşmalardan doğan

yükümlülüklerimizi yerine getirerek, bölgesel ve küresel gelişmelere uyum sağlama ilkesine dayanmaktadır. Türkiye’de sanayileşmeyi gerçekleştirecek, ara malları, hammadde ve makine donanımının sağlanması, daha başka bir ifadeyle, ithalat kapasitesinin artırılması ve ithalat dağılımının optimal düzeyde yatırım malları lehine geliştirilmesi, önemli sorunlardandır. Türkiye’de ihracat hacminin sağladığı dış finansman kaynağı, yapılan ithalatı karşılayamamakta, dış ticaret dengesi açığı mümkün olduğu kadar düşük tutulmaya çalışılmakta, bu durum fiili ithalatın, gerçek ithalat gereksiniminin çok altında kalmasına neden olmaktadır (Karakayalı, 2009: 447- 460).

Türkiye’nin dış ticaret yapısı, dış ticaretteki temel değişikliklerin 1980 sonrası dönemde gerçekleşmiş olması dikkate alınarak, analiz edilmektedir. 1980 sonrası dönemde ihracat ve ithalatın, sektörlere, mal gruplarına ve ülke gruplarına göre dağılımına yer verilerek, ihracat ve ithalatın gelişimi değerlendirilmektedir.

2.3.1.1. Türkiye’de 1980 Sonrası Dış Ticaretin Sektörlere Göre Dağılımı

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde ihracat ve ithalatın gelişimini ayrıntılı olarak ele almak ve Türkiye’de dış ticaretin gelişim sürecinde etkisini analiz edebilmek açısından, ihracatın ve ithalatın başlıca sektörler itibariyle dağılımına, aşağıdaki tablolarda yer verilmektedir.

2.3.1.1.1. İhracatın Sektörlere Göre Dağılımı

Türkiye’nin ihracatının yıllar itibariyle sektörel dağılımı ele alındığında; 1970’li yıllarda tarıma dayalı ekonomiye sahip olan Türkiye’nin ihracat yapısı içerisinde, tarımsal ürün ihracatı en yüksek paya sahip iken, bu oranın zaman içerisinde azaldığı görülmektedir. Yine aynı dönemde, Türkiye’nin ihracatı içerisinde düşük paya sahip olan sanayi ürünleri ihracatı ise, zaman içerisinde artış göstererek, sanayi sektörü, 1980’li yılların başından itibaren, ihracat içerisinde en yüksek paya sahip sektör haline gelmektedir (Arslan, 2008: 369).

Tablo 2: Türkiye'nin İhracatının Başlıca Sektörlere Göre Dağılımı (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	Sanayi	% Pay	Tarım	% Pay	Madencilik	% Pay	Bahkçılık	% Pay	Diğer	% Pay
1980	2910.1	1064.8	36,6	1629.2	55,9	190.9	6,6	24.9	0,9	0.3	0,0
1981	4702.9	2297.1	48,8	2172.9	46,2	193.1	4,1	39.0	0,8	0.8	0,0
1982	5745.9	3448.5	60,0	2082.6	36,2	174.3	3,0	40.4	0,7	0.3	0,0
1983	5727.8	3666.1	64,0	1837.5	32,1	188.3	3,3	35.8	0,6	0.2	0,0
1984	7133.6	5150.9	72,2	1694.1	23,7	239.3	3,4	49.2	0,7	0.1	0,0
1985	7958.0	6049.4	76,0	1652.9	20,8	241.9	3,1	13.6	0,2	0.1	0,0
1986	7456.7	5392.8	72,3	1784.6	23,9	242.9	3,3	36.1	0,5	0.3	0,0
1987	10190.1	8085.4	79,3	1788.8	17,5	271.8	2,7	41.7	0,4	2.9	0,0
1988	11662.0	8970.4	76,9	2288.9	19,6	359.2	3,1	42.9	0,4	0.6	0,0
1989	11624.7	9170.1	78,9	2012.1	17,3	411.2	3,5	30.9	0,3	0.4	0,0
1990	12959.3	10348.6	79,9	2249.1	17,4	326.1	2,5	35.1	0,3	0.4	0,0
1991	13593.5	10685.8	78,6	2584.9	19,0	284.9	2,1	27.6	0,2	10.1	0,1
1992	14714.6	12286.3	83,5	2134.1	14,5	267.0	1,8	26.8	0,2	0.4	0,0
1993	15345.1	12793.9	83,4	2292.1	14,9	233.4	1,5	21.4	0,1	4.2	0,0
1994	18105.9	15517.9	85,7	2301.4	12,7	262.9	1,5	22.2	0,1	1.5	0,0
1995	21637.1	19089.3	88,2	2133.2	9,9	391.3	1,8	21.4	0,1	1.8	0,0
1996	23224.5	20525.7	88,4	2152.5	9,3	368.6	1,6	26.5	0,1	160.0	0,7
1997	26261.1	23312.8	88,8	2353.8	9,0	404.2	1,5	33.1	0,1	157.0	0,6
1998	26973.9	24064.5	89,2	2357.4	8,7	363.6	1,3	17.1	0,1	171.1	0,6
1999	26587.2	23957.8	90,1	2057.5	7,7	384.9	1,4	37.8	0,2	149.4	0,6
2000	27774.9	25517.5	91,9	1659.0	6,0	400.2	1,4	24.5	0,1	173.5	0,6
2001	31334.2	28826.0	92,0	1976.4	6,3	348.6	1,1	29.7	0,1	153.4	0,5
2002	36059.1	33701.6	93,5	1754.2	4,9	387.1	1,1	51.4	0,1	164.5	0,5
2003	47252.8	44378.4	93,9	2120.6	4,5	469.0	1,0	80.7	0,2	203.9	0,4
2004	63167.1	59579.1	94,3	2541.7	4,0	649.2	1,0	103.1	0,2	293.9	0,5
2005	73476.4	68813.4	93,7	3328.8	4,5	810.2	1,1	139.5	0,2	384.5	0,5
2006	85534.6	80246.1	93,8	3480.5	4,1	1146.3	1,3	130.8	0,2	530.8	0,6
2007	107271.7	101081.8	94,2	3725.2	3,5	1660.9	1,5	158.2	0,1	645.5	0,6
2008	132027.2	125187.7	94,8	3936.7	3,0	2155.1	1,6	240.3	0,2	507.4	0,4
2009	47746.2	45021.9	94,3	1830.7	3,8	597.8	1,2	102.9	0,2	192.8	0,4

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri ve HEPAKTAN, 2008 (2009 verileri, Ocak- Haziran Dönemini kapsamaktadır).

1980 yılında sanayi sektörünün ihracat içerisindeki payı % 36,6 oranında iken, 2000'li yılların başında bu oran % 90 seviyesinin üzerine ulaşmaktadır. Bu artışta sanayi ürünlerini teşvik edici politikalar, döviz kurlarındaki ayarlamalar ve iç talebi kısarak, sanayi üretimini dış piyasalara yönlendirmeye yönelik önlemler etkili olmaktadır. İzlenen politikalar sonucunda 2008 yılında sanayi ürünlerinin toplam ihracat içerisindeki payı % 94,8 seviyesine ulaşmaktadır. 1980 yılında tarım kesiminin ihracat içerisindeki payı ise, % 55,9 olarak gerçekleşmektedir. Tarımsal ürünlerin ihracat gelirlerindeki göreceli payı, bu tarihten sonra izlenen teşvik politikalarına ve döviz kurlarındaki ayarlamalara paralel olarak gerileyerek, 1995 yılında % 10'un altına

düşmektedir. 2008 yılında ise, tarım ürünlerinin ihracat içerisindeki payı % 3 seviyesine ulaşmaktadır (Hepaktan, 2007: 82).

2006- 2008 yılları arası ihracatın sektörlere göre dağılımı değerlendirildiğinde; sanayi ihracatı toplam içerisinde önemini korumakla beraber artış hızı yavaşlamaya devam etmektedir. Söz konusu azalarak artış, tarım kesiminde de görülmektedir. Balıkçılık sektörü ise, toplam ihracat içerisinde çok önemli bir paya sahip olmamasına karşın, artış değerini bir önceki yıla göre arttıran tek sektör olduğu söylenebilmektedir (Karakayalı, 2009: 459).

Uluslararası standart sanayi sınıflamasına (ISIC) göre Türkiye'nin ihracatı değerlendirildiğinde; ihracat ağırlıklı olarak imalat sanayi sektöründen oluşmaktadır. Toplam ihracat içerisinde, temel ağırlığı oluşturan alt sektörler kapsamında; tarımsal ürünlerde ağırlıklı payı, gıda maddeleri oluşturmaktadır. Tarımsal ürün ihracatı içerisinde gıda maddelerinin yanı sıra ağırlıklı yer tutan bitkisel ürünler ise; pamuk, tütün, fındık ve kuru üzumdür. Sanayi sektörü içerisinde temel ağırlığı oluşturan sektörler ise, hazır giyim, dokumacılık, motorlu kara taşıtları ve demir çeliktir. İhracatta ilk sıralarda yer alan ürünler; motorlu kara taşıtları, tekstil ürünleri ve giyim eşyaları, demir-çelik, elektrikli makine ve cihazlar ile kimyasal madde ve ürünleridir (Hepaktan, 2008).

2.3.1.1.2. İthalatın Sektörlere Göre Dağılımı

Türkiye ekonomisinin ithalatında imalat sanayi ürünleri, en çok paya sahiptir. Sanayi sektörü, 1970- 1980 döneminde bir azalış göstermesine karşın, 1980'li yıllardan itibaren, toplam ithalat içerisindeki payı, diğer sektörlerle göre daha yüksek oranlarda gerçekleşmektedir (Arslan, 2008: 370).

Tablo 3: Türkiye'nin İthalatının Başlıca Sektörlere Göre Dağılımı (Milyon \$)

Yıllar	İthalat	Sanayi	% Pay	Tarım	% Pay	Madencilik	% Pay	Bahkçılık	% Pay	Diğer	% Pay
1980	7909.4	4674.9	59,1	79.7	1,0	3154.5	39,8	0.0	0,000	0.3	0,0
1981	8933.4	5272.1	59,0	143.1	1,6	3517.5	39,4	0.0	0,000	0.7	0,0
1982	8842.7	4939.2	55,9	189.5	2,2	3713.2	42,0	0.0	0,000	0.8	0,0
1983	9235.0	5639.5	61,1	159.1	1,7	3435.4	37,2	0.0	0,000	1.0	0,0
1984	10757.0	6728.0	62,5	406.2	3,8	3621.8	33,7	0.2	0,002	0.8	0,0
1985	11343.4	7454.5	65,7	281.9	2,5	3605.7	31,8	0.5	0,004	0.8	0,0
1986	11104.8	8675.9	78,1	288.2	2,6	2138.6	19,3	0.9	0,008	1.2	0,0
1987	14157.8	10638.0	75,1	475.3	3,4	3042.4	21,5	1.3	0,009	0.8	0,0
1988	14335.4	11101.4	77,4	299.8	2,1	2931.9	20,5	1.0	0,007	1.3	0,0
1989	15791.9	11836.3	74,9	886.5	5,6	3064.7	19,4	1.0	0,007	3.7	0,0
1990	22302.1	16931.5	75,9	1137.1	5,1	4227.8	19,0	2.4	0,011	3.4	0,0
1991	21047.0	17040.6	81,0	675.3	3,2	3327.3	15,8	0.7	0,003	3.2	0,0
1992	22871.1	18597.7	81,3	924.4	4,1	3344.7	14,6	1.5	0,007	2.7	0,0
1993	29428.4	24709.2	84,0	1357.3	4,6	3358.6	11,4	1.6	0,005	1.8	0,0
1994	23270.0	19031.2	81,8	881.9	3,8	3353.6	14,4	1.5	0,007	1.8	0,0
1995	35709.0	29706.3	83,2	1907.8	5,3	4090.6	11,5	1.7	0,005	2.6	0,0
1996	43626.6	35207.1	80,7	2165.6	5,0	5081.9	11,7	1.6	0,004	1170.2	2,7
1997	48558.7	39802.2	82,0	2416.7	5,0	5127.9	10,6	1.7	0,004	1210.0	2,5
1998	45921.3	39024.9	85,0	2125.3	4,6	3747.4	8,2	1.1	0,002	1022.4	2,2
1999	40671.2	33935.8	83,4	1648.5	4,1	4245.7	10,4	1.2	0,003	839.9	2,1
2000	54502.8	44200.2	81,1	2123.1	3,8	7096.7	13,0	1.7	0,003	1080.9	2,0
2001	41399.0	32686.1	79,0	1409.3	3,4	6576.8	15,9	0.9	0,002	725.9	1,8
2002	51553.7	41383.0	80,3	1702.6	3,3	7192.3	14,0	1.2	0,002	1274.6	2,5
2003	69339.6	55689.7	80,3	2535.4	3,7	9020.5	13,0	2.4	0,004	2091.5	3,0
2004	97539.7	80447.3	82,5	2757.3	2,8	10980.9	11,3	7.9	0,008	3346.2	3,4
2005	16774.1	94208.2	80,7	2801.3	2,4	16321.1	14,0	24.2	0,021	3419.0	2,9
2006	139576.1	110378.8	79,0	2902.3	2,1	22033.7	15,8	32.6	0,023	4228.5	3,1
2007	170062.7	133938.1	78,7	4640.5	2,7	25314.0	14,9	30.9	0,018	6138.9	3,6
2008	201963.5	150252.3	74,4	6391.9	3,2	35649.7	17,6	41.1	0,020	9628.4	4,8
2009	62325.0	48191.4	77,3	2218.1	3,5	9965.6	16,0	13.788	0,022	1935.8	3,1

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri ve HEPAKTAN, 2008 (2009 verileri, Ocak- Haziran Dönemini kapsamaktadır)

1980- 2008 yılları arası ithalatın sektörlere göre dağılımı değerlendirildiğinde; yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, 1980 yılında sanayi ürünlerinin ithalat içerisindeki payı, % 59,1 iken, 2008 yılında bu oran % 74,4 seviyesine ulaşmaktadır. Tarım ürünlerinin ithalat içerisindeki payı, 1980 yılında % 1 iken, 2008 yılında % 3,2 seviyesine ulaşmaktadır. Madencilik sektörünün ithalattaki payı ise, madencilik ithalatına getirilen bazı kısıtlamalar nedeniyle, 1980 yılında % 39,8 seviyesinden, 2008 yılında % 17,6 seviyesine gerilemektedir. Diğer sektörlerin ithalatında söz konusu yıllar arasında belirgin bir değişme görülmemektedir.

Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına (ISIC) göre Türkiye'nin ithalatının dağılımında ağırlıklı payı, sanayi sektörü oluşturmaktadır. Toplam ithalatın sektörler

içerisinde temel ağırlığı oluşturan alt sektörleri incelendiğinde; sanayi sektörü içerisinde temel ağırlığı; kimyasal madde ve ürünler, makine-teçhizat, ana metal sanayi ile tekstil ürünleri oluşturmaktadır. Tarım sektöründe, mineral yakıt ve mineral yağlar ağırlıktadır. Madencilik sektörü içerisinde temel ağırlıklı payı, ham petrol ve doğal gaz oluşturmaktadır. İthalatta ilk sıraları alan ürünler ise; mineral yakıtlar-mineral yağlar, kazanlar makineler- mekanik cihazlar, kara taşıtları ile aksam ve parçaları, elektrikli makine ve cihazlar, demir-çeliktir. Sonuç olarak, Türkiye ithalatının sektörel analizini değerlendirecek olursak; ön plana çıkan ana sektör, sanayi sektörüdür. Sanayi sektörü içerisinde önemli paya sahip olan alt sektörler ise; kimyasal madde, motorlu kara taşıtları, ana metal sanayi ile makine ve teçhizat imalatı sektörleridir (Hepaktan, 2008).

2.3.1.2. Türkiye’de 1980 Sonrası Dış Ticaretin Mal Gruplarına Göre Dağılımı

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde ihracat ve ithalatın gelişimini ayrıntılı olarak ele almak ve Türkiye’de dış ticaretin gelişim sürecinde etkisini analiz edebilmek açısından, ihracatın ve ithalatın ana mal grupları itibariyle dağılımına, aşağıdaki tablolarda yer verilmektedir

2.3.1.2.1. İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı

Türkiye’de ihracatın mal gruplarına göre dağılımı değerlendirildiğinde; ara malları ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı, 1980 yılında % 52,5 iken, 2008 yılında % 51,3 seviyesine gelmektedir. Ara malı ihracatında, söz konusu dönemde tablo 4’te görüldüğü üzere, belirgin bir değişim olmamaktadır. Yatırım malları ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı ise, 1980 yılında 1,7 iken, 2008 yılında % 12,7 düzeyine ulaşmakta, yıllar itibariyle artış göstermektedir. Tüketim malları ihracatının toplam ihracat içerisindeki payının, yıllar itibariyle % 50’lik seviyesini koruduğu görülmektedir. Son yıllarda biraz gerileyen tüketim malları ihracatının toplam ihracattaki payı, 2008 yılında % 35,6 seviyesinde gerçekleşmektedir.

Tüketim malları ihracatında önemli payı oluşturan kalemler sırasıyla; yarı dayanıklı tüketim malları, dayanıksız tüketim malları, dayanıklı tüketim malları, esas yiyecek ve içecek olan işlenmemiş mallar, esas yiyecek ve içecek olan işlenmiş mallar ile binek otomobillerdir (Hepaktan, 2008).

Tablo 4: Türkiye'nin İhracatının Mal Grupları İtibariyle Dağılımı (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	Ara Malları	% Pay	Sermaye (Yatırım) Malları	% Pay	Tüketim Malları	% Pay	Diğer	% Pay
1980	2910.1	1527.8	52,5	49.1	1,7	1333.3	45,8	0.0	0,0
1981	4702.9	2481.4	52,8	141.5	3,0	2080.1	44,2	0.0	0,0
1982	5746.0	3310.9	57,6	159.8	2,8	2275.3	39,6	0.0	0,0
1983	5727.8	3168.8	55,3	150.4	2,6	2408.6	42,1	0.1	0,0
1984	7133.6	3638.8	51,0	149.6	2,1	3345.1	46,9	0.1	0,0
1985	7958.0	4481.5	56,3	201.6	2,5	3274.9	41,2	0.1	0,0
1986	7456.7	3848.1	51,6	148.5	2,0	3459.9	46,4	0.2	0,0
1987	10190.1	5191.5	51,0	204.2	2,0	4793.5	47,0	0.9	0,0
1988	11662.0	6391.5	54,8	190.3	1,6	5078.4	43,6	1.9	0,0
1989	11624.7	5956.7	51,2	228.5	2,0	5436.0	46,8	3.6	0,0
1990	12959.3	6051.6	46,7	284.3	2,2	6622.6	51,1	0.8	0,0
1991	13593.5	6369.0	46,9	340.3	2,5	6882.9	50,6	1.2	0,0
1992	14714.6	6388.6	43,4	486.7	3,3	7835.3	53,3	4.0	0,0
1993	15345.1	6585.4	42,9	542.3	3,5	8213.2	53,5	4.3	0,0
1994	18105.9	8225.5	45,4	721.7	4,0	9153.3	50,6	5.4	0,0
1995	21637.0	8960.4	41,4	830.2	3,8	11840.4	54,7	6.0	0,0
1996	23224.5	9767.0	42,1	1120.1	4,8	12317.9	53,0	19.5	0,1
1997	26261.1	11048.8	42,1	1327.1	5,1	13860.8	52,8	24.5	0,1
1998	26974.0	11182.7	41,5	1411.1	5,2	14365.1	53,3	15.1	0,1
1999	26587.2	10840.9	40,8	1796.4	6,8	13892.3	52,3	57.7	0,2
2000	27774.9	11565.1	41,6	2175.7	7,8	13986.7	50,4	47.4	0,2
2001	31334.2	13368.6	42,7	2658.2	8,5	15261.5	48,7	45.8	0,2
2002	36059.1	14657.3	40,7	2790.2	7,7	18464.9	51,2	146.7	0,4
2003	47252.8	18494.5	39,1	4344.0	9,2	24125.3	51,1	289.0	0,6
2004	63167.2	25945.6	41,0	6530.8	10,4	3051.0	48,3	188.8	0,3
2005	73476.4	30289.8	41,2	7997.7	10,9	34835.4	47,4	353.5	0,5
2006	85534.7	37788.3	44,2	9423.4	11,0	37790.5	44,2	532.6	0,6
2007	107271.8	49403.0	46,1	13754.5	12,8	43695.9	40,7	418.4	0,4
2008	132027.3	67733.8	51,3	16725.4	12,7	47077.0	35,7	491.1	0,4
2009	47746.2	24293.8	50,9	5208.8	10,9	17997.6	37,7	246.0	0,5

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri ve HEPAKTAN, 2008 (2009 verileri, Ocak- Haziran Dönemini kapsamaktadır).

Sonuç olarak, Türkiye'nin ihracatının mal grupları itibariyle dağılımı değerlendirildiğinde; tüketim malı ve ara malı ihracatı ön plana çıkmaktadır. Yatırım malları ihracatı, Türkiye'nin ihracatı içerisinde son sırada yer almaktadır. Bu durumun nedeni, sanayinin ihracattaki payı yükseliş gösterse de, Türkiye'nin ARGE ve teknolojiyi geliştirmeye yeterli yatırım yapmamasının bir sonucu olarak, ihracat ürünlerinin, katma değeri yatırım mallarına oranla daha düşük tüketim malları ağırlıklı olması şeklinde belirtilebilir (Arslan, 2008: 371).

2.3.1.2.2. İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı

İthalatın ana mal gruplarına göre dağılımına bakıldığında, ara malları ithalatının toplam ithalat içerisinde ağırlıklı payı oluşturduğu görülmektedir. 1960- 1970 döneminde, Türkiye'nin ithalatının önemli bir kısmını, % 50'lik pay ile yatırım malları ithalatı oluşturmakta, bu dönemde ara malı (hammadde) ithalatının payı, % 45, tüketim

malları ithalatının payı ise, % 5 oranındadır. 1980 yılında ara mallarının toplam ithalat içerisindeki payı, % 85,3 dolayında iken, bu oran 1993 yılına kadar gerileme göstermekte, ara mallarının ithalat içerisindeki payı, 1998 yılında % 64 ile en düşük düzeye ulaşmaktadır. Ancak, daha sonraki yıllarda ara malı ithalatının payı, artış göstermektedir. 2006 yılında söz konusu oran, % 71,4 olarak gerçekleşmekte, 2007 yılında % 72,7 oranına ulaşmaktadır (Hepaktan, 2008).

Tablo 5: Türkiye'nin İthalatının Mal Grupları İtibariyle Dağılımı (Milyon \$)

Yıllar	İthalat	Ara Malları	% Pay	Sermaye (Yatırım) Malları	% Pay	Tüketim Malları	% Pay	Diğer	% Pay
1980	7909.4	6747.1	85,3	797.6	10,1	363.9	4,6	0.7	0,0
1981	8933.4	7417.4	83,0	1134.8	12,7	379.2	4,3	2.0	0,0
1982	8842.7	7182.6	81,2	1237.0	14,0	423.0	4,8	0.0	0,0
1983	9235.0	7555.5	81,8	1270.9	13,8	408.7	4,2	0.0	0,0
1984	10757.0	8827.8	82,1	1405.9	13,1	523.3	4,9	0.0	0,0
1985	11343.4	8853.2	78,1	1825.2	16,1	664.6	5,9	0.5	0,0
1986	11104.8	7954.5	71,6	2332.2	21,0	813.9	7,3	4.2	0,0
1987	14157.8	10767.4	76,1	2375.1	16,8	1013.7	7,2	1.6	0,0
1988	14335.4	10827.4	75,5	2547.9	17,8	957.6	6,7	2.6	0,0
1989	15792.2	12515.4	79,3	2529.5	16,0	741.1	4,7	6.6	0,0
1990	22302.1	16154.0	72,4	4040.7	18,1	2075.6	9,3	31.8	0,1
1991	21047.0	15053.4	71,5	4295.5	20,4	1575.0	7,5	123.1	0,6
1992	22871.1	16184.6	70,8	4825.5	21,1	1772.2	7,7	88.8	0,4
1993	29428.4	19402.8	65,9	7357.7	25,0	2525.7	8,6	142.1	0,5
1994	23270.0	16565.4	71,2	5220.4	22,4	1381.3	5,9	103.0	0,4
1995	35709.0	25077.7	70,2	8119.5	22,7	2416.5	6,8	95.4	0,3
1996	43626.6	28736.7	65,9	10336.2	23,7	4424.3	10,1	129.5	0,3
1997	48558.7	32118.9	66,1	11108.9	22,9	5051.9	10,4	279.0	0,6
1998	45921.4	29562.2	64,4	10624.1	23,1	5363.6	11,7	371.5	0,8
1999	40671.3	26854.2	66,0	8727.0	21,5	4820.4	11,9	269.7	0,7
2000	54502.8	36009.6	66,1	11365.3	20,9	6928.5	12,7	199.4	0,3
2001	41399.1	30300.8	73,2	6940.4	16,8	3813.4	9,2	344.4	0,8
2002	51553.8	37655.8	73,0	8399.6	16,3	4898.3	9,5	600.1	1,2
2003	69339.7	49734.8	71,7	11325.9	16,3	7813.3	11,3	465.7	0,7
2004	97539.8	67549.4	69,3	17397.4	17,8	12100.3	12,4	492.6	0,5
2005	116774.2	81868.3	70,1	20363.2	17,4	13975.3	12,0	567.4	0,5
2006	139576.2	99604.7	71,4	23347.6	16,7	16116.3	11,6	507.6	0,4
2007	170062.7	123639.6	72,7	27054.4	15,9	18694.1	11,0	674.6	0,4
2008	201963.6	151747.1	75,1	28020.7	13,9	21489.2	10,6	706.6	0,3
2009	62325.0	43975.6	70,6	9542.8	15,3	8441.1	13,5	365.5	0,6

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri ve HEPAKTAN, 2008 (2009 verileri, Ocak- Haziran Dönemini kapsamaktadır).

Yatırım malları ithalatının, toplam ithalat içerisindeki payı değerlendirildiğinde, 1980'li yılların başında % 10 düzeyindeki bu oran, 1990'lı yılların ortalarına kadar yükselmekte, 1993 yılında % 25 ile, en yüksek değerini almakta ve daha sonraki yıllarda sürekli düşüş göstermekte, 2006 yılında % 16,7 olarak gerçekleşmektedir. 2007 ve 2008 yıllarında ise, sırasıyla % 15,9 ve % 13,9 olarak gerçekleşmektedir. Tüketim malları ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı değerlendirildiğinde ise, 1980 yılında söz konusu oran, % 4,6 düzeyindedir. Tüketim malları ithalatı payı, yıllar itibariyle

sürekli artış göstererek, % 10 üzerinde bir düzeye ulaşmakta, 2006 yılında, % 11,5 düzeyine, 2007 ve 2008 yıllarında ise, sırasıyla % 11 ve % 10,6 düzeyine ulaşmaktadır.

Türkiye'nin ithalatının içerdiği mal grupları, ekonomik yapıyı ve sanayi kesiminin içinde bulunduğu durumu yansıtmaktadır. Ara malı ve yatırım malı dışalımını, toplam dışalımın neredeyse % 98'ini oluşturmaktadır. Bu durumun temel nedenleri; ülkenin gelişmesi için gerekli olan yatırım malı dışalımını artışının zorunlu olması, değişmekte olan yapı sanayinin yapısındaki dış girdi gereksiniminin genişlemesi ve ithal ikamesi adı altında, özellikle planlı dönemde kurulan birçok dayanıklı tüketim malı sanayinin “gerçek bir ithalat ikamesi” niteliğinde olmaması, dolayısıyla sürekli dış girdi gereksiniminin arttırılması şeklinde sıralanabilmektedir (Karakayalı, 2009: 460).

Sonuç olarak, geniş ekonomik kategorilerin sınıflamasına (BEC) göre Türkiye'nin ithalatı analiz edildiğinde; toplam ithalat içerisinde % 70'lik paya sahip ara malları ithalatının yaklaşık olarak % 50'sini oluşturan mal grupları içerisinde sanayi için işlem görmüş maddeler yer almaktadır. Tüketim malları ithalatında ise, dayanıksız tüketim malları ile binek otomobiller önemli bir yer tutmaktadır (Hepaktan, 2007: 89).

2.3.1.3. Türkiye’de 1980 Sonrası Dış Ticaretin Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde ihracat ve ithalatın gelişimini ayrıntılı olarak ele almak ve Türkiye’de dış ticaretin gelişim sürecinde etkisini analiz edebilmek açısından, ihracatın ve ithalatın ülke grupları itibariyle dağılımına ilişkin verilere aşağıdaki tablolarda yer verilmektedir.

Türkiye’de 1980 yılından günümüze kadar olan dönemde dış ticaretin ülke gruplarına göre dağılımı; 1980- 1995 yılları arasındaki dönem ve 1996- 2009 yılları arasındaki dönem olmak üzere iki dönemde incelenmektedir. 1980- 1995 yılları arasında dış ticaretin ülke gruplarına göre dağılımı değerlendirildiğinde, söz konusu yıllar için dış ticaret rakamlarının yatay bir seyir izlemesi nedeniyle, ele alınan bu dönemde tüm yıllara ilişkin verilere yer verilmemektedir.

2.3.1.3.1. İhracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde ihracatın ülke gruplarına göre dağılımı değerlendirildiğinde; aşağıdaki tablolarda yer verilen ülke grupları ile Türkiye'nin ihracatı, yıllara göre farklılık göstermektedir. Söz konusu farklılığın, özellikle son

yıllarda, daha belirgin olduğu gözlenmektedir. Bu nedenle, 1980- 1995 yılları arası dönemde ihracatın ülke gruplarına göre dağılımı ele alınırken, tüm yıllara ait verilere yer verilmemektedir. 1980- 1995 yılları arası dönemde ülkeler, OECD ülkeleri, İslam ülkeleri, Doğu Avrupa ülkeleri ve diğer ülkeler şeklinde gruplandırılmakta; OECD ülkeleri, AET ülkeleri ve diğer OECD ülkelerini, İslam ülkeleri ise, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerini kapsamaktadır. 1996- 2009 yılları arası dönemde ülkeler, söz konusu gruplandırma biçiminden daha farklı bir şekilde gruplandırılmaktadır.

Tablo 6: 1983-1986 Yılları Arası Türkiye'nin İhracatının Ülke Grupları İtibariyle Dağılımı (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	OECD Ülkeleri	% Pay	İslam Ülkeleri	% Pay	Doğu Avrupa Ülkeleri	% Pay	Diğer Ülkeler	% Pay
1983	5727.8	2759.5	48,2	2637.8	46,1	245.3	4,3	85.1	1,5
1984	7133.6	3739.7	52,4	3001.3	42,1	283.7	4,0	108.9	1,5
1985	7958.0	4106.2	51,6	3408.2	42,8	334.4	4,2	109.2	1,4
1986	7456.7	4292.2	57,6	2607.1	35,0	310.5	4,2	246.9	3,3

Kaynak: ZILLIOĞLU, KARLUK, 1988: 388 ve SEYİDOĞLU, 1991: 412.

1983- 1986 yılları arasında, yukarıda tablo 6'da da görüldüğü üzere, OECD ülkelerinin toplam ihracat içerisindeki payında artış görülürken, İslam ülkelerinin toplam ihracat içerisindeki payında ise, azalış görülmektedir. Söz konusu yıllar itibariyle, Doğu Avrupa ülkeleri ve diğer ülkelerin toplam ihracat içerisindeki payında, belirgin bir değişme olmadığı görülmektedir.

Tablo 7: 1991- 1995 Yılları Arası Türkiye'nin İhracatının Ülke Grupları İtibariyle Dağılımı (Yüzde Pay)

Yıllar	OECD Ülkeleri	İslam Ülkeleri	Diğer Avrupa Ülkeleri	Diğer Ülkeler
1990	68,0	19,3	7,6	5,1
1991	65,1	20,1	8,5	6,3
1992	63,5	18,9	14,4	3,2
1993	59,2	18,3	15,0	7,5
1994	59,4	16,9	14,9	8,8
1995	51,1	15,1	16,0	16,8

Kaynak: ŞAHİNÖZ, 2001: 313.

1990- 1995 yılları arası ülke gruplarının toplam ihracat içerisindeki payı değerlendirildiğinde ise; OECD ülkelerinin toplam ihracat içerisindeki payı, 1990 yılında % 68 olup, bu oran, 1995 yılında % 51 seviyesine gerilemektedir. Söz konusu yıllar arasında İslam ülkelerinin toplam ihracat içerisindeki payında, 1983- 1986 yılları arası döneme göre, belirgin bir düşüş görülmektedir.

Tablo 8: 1996- 2009 Yılları Arası Türkiye'nin İhracatının Ülke Grupları İtibariyle Dağılımı (Milyon \$)

Ülke Grupları	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
İhracat Toplam	23224.5	26261.1	26974.0	26587.2	27775.0	31334.2	36059.1	47252.8	63167.2	73476.4	85534.7	107271.8	132027.3	47746.2
Avrupa Birliği Ülkeleri	12568.8	13434.7	14813.1	15424.2	15664.4	17545.6	20415.0	27393.8	36580.8	41365.0	47934.7	60398.5	63390.5	20831.3
Türkiye Serbest Bölgeleri	447.1	610.8	830.9	780.5	895.4	933.8	1438.5	1928.3	2563.6	2973.2	2967.2	2942.9	3008.1	902.2
Diğer Ülkeler	10208.6	12215.5	11330.0	10382.5	11215.1	12854.9	14205.6	17930.8	24022.7	29138.2	34632.7	43930.1	65622.1	26012.7
Diğer Avrupa (AB Hariç)	2549.3	3295.5	2488.4	1739.9	1854.1	2095.1	2606.9	3362.0	4507.4	5855.3	7961.7	10842.7	15678.1	6372.7
Kuzey Afrika	985.7	980.2	1502.2	1343.6	1087.4	1149.6	1266.6	1577.0	2203.4	2544.4	3096.7	4029.7	5850.3	3799.9
Diğer Afrika	173.5	253.4	316.2	311.5	285.3	371.2	430.1	554.2	764.8	1086.8	1469.1	1946.7	3212.3	1602.0
Kuzey Amerika	1739.7	2149.0	2388.8	2585.7	3308.6	3297.5	3596.0	3972.9	5206.7	5275.7	5439.4	4541.0	4801.5	1612.0
Orta Amerika ve Karayipler	72.3	103.2	146.2	163.2	167.4	201.2	196.9	166.0	333.7	410.8	548.5	548.8	828.7	226.1
Güney Amerika	85.8	124.2	122.0	119.8	120.4	186.0	121.0	130.5	192.8	273.8	340.6	513.7	901.4	233.3
Yakın ve Orta Doğu	2595.4	2821.1	2680.6	2566.4	2572.8	3261.1	3439.8	5464.8	7921.3	10184.2	11315.8	15081.3	25430.4	9142.8
Diğer Asya	1924.5	1962.0	1303.8	1250.1	1298.1	1331.2	1790.0	2347.9	2544.1	3028.9	3941.6	5227.3	7074.1	2589.2
Avustralya ve Yeni Zelanda	64.5	79.5	76.2	87.1	135.4	97.7	121.7	158.1	264.5	270.8	327.0	342.8	435.3	166.0
Diğer Ülke ve Bölgeler	17.8	447.3	305.5	215.2	385.5	864.3	636.7	197.3	84.0	207.5	192.5	856.5	1410.0	268.8
Seçilmiş Ülke Grupları														
OECD Ülkeleri	14455.5	15609.0	17003.4	18077.2	19006.0	20616.0	23551.2	30424.7	40518.5	44355.0	54481.0	65674.8	70741.8	25434.1
EFTA Ülkeleri	335.9	414.3	356.7	361.6	324.3	316.1	409.0	538.1	666.6	820.9	1189.3	1328.0	3261.7	3269.5
Karadeniz Ekonomik İşbirliği	2926.5	3825.0	3290.2	2232.3	2466.9	2932.5	3599.0	5044.4	6779.0	8619.5	11.583.7	16784.1	20867.3	5597.5
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	1129.3	1286.5	1125.0	865.9	873.6	971.6	1042.0	1569.2	2206.3	2669.9	3341.0	4700.1	6247.7	2643.5
Bağımsız Devletler Topluluğu	2664.0	3512.0	2666.5	1532.8	1648.7	1978.2	2278.9	2962.6	3961.6	5056.8	6992.6	10088.3	13938.2	3847.5
Türk Cumhuriyetleri	747.3	907.8	835.0	573.6	572.5	557.4	619.3	899.1	1194.3	1409.3	1981.6	2874.5	3749.5	1468.4
İslam Konferansı Teşkilatı	4143.0	4217.7	4391.5	3961.4	3573.1	4196.6	4725.3	7204.6	10214.3	13061.0	15007.5	20310.6	32597.0	13770.8

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri verilerinden yararlanılarak düzenlenmiştir (2009 verileri, Ocak- Haziran dönemini kapsamaktadır).

1995 yılından sonra OECD ülkelerinin toplam ihracat içerisindeki payı, tekrar artış göstermekte, 1999 yılına kadar % 60 seviyesinde kalmakta, 1999 yılı itibariyle, % 68 düzeyine ulaşmaktadır. OECD ülkeleri içerisinde Avrupa Birliği ülkelerine yapılan ihracat büyük önem taşımakta, özellikle Gümrük Birliğinin kurulmasından sonra, 1999 yılında, AB ülkelerinin ihracat içerisindeki payı artış göstermektedir. İslam ülkeleri ve diğer Avrupa ülkeleri ile olan ticaretin ise, azaldığı gözlenmektedir. Bu durum, Gümrük Birliği ile birlikte, ihracatta Avrupa Birliğinin ağırlığının arttığını göstermektedir (Şahinöz, 2001: 313).

Son yıllarda, özellikle 2008 yılı ve 2009 yılının ilk yarısında ise, Avrupa Birliği ve OECD ülkelerinin toplam ihracattaki payı azalırken, EFTA ve petrol ihracatçısı ülkelerin toplam ihracattaki payı artmaya devam etmektedir. 2008 yılının Ocak-Temmuz döneminde AB ülkelerinin ihracat içindeki payı % 50,3 iken, 2009 yılının aynı döneminde bu oran, % 44,3'e gerilemektedir (www.dpt.gov.tr, 2009: 9).

Yakın ve Ortadoğu ülkelerinin toplam ihracat içerisindeki payı, 2007 yılında % 14,1 iken, 2008 yılında % 19,3'e yükselmektedir. Bu ülke grubu ile olan ihracat, % 68,5 oranında artış göstermektedir. 2007 ve 2008 yılında, Afrika ülkelerinin Türkiye'nin ihracatı içerisindeki payı ise, sırasıyla % 5,6'dan % 6,9'a yükselmekte, ihracat artışı, % 51,6 oranında gerçekleşmektedir. Küresel kriz nedeniyle Türkiye'nin ihracatı daralırken, Yakın ve Ortadoğu ülkeleri ve Afrika ülkeleri pazarlarındaki hareketlilik, yeni pazar bulma açısından küçük de olsa olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir (<http://www.iso.org.tr>, 2009).

2006 ve 2007 yılında Türkiye'nin ülke grupları ile gerçekleştirdiği ihracat değerleri ele alındığında; 2006 yılında Türkiye'nin en çok mal ve hizmet sattığı ülke grubu OECD ülkeleri ve Avrupa Birliği ülkeleridir. 2006 yılında OECD ülkelerine satılan mal ve hizmetin değeri 54,5 milyar dolar iken, 2007 yılında bu rakam 65,6 milyar dolara ulaşmaktadır. AB ülkeleri için ise, 2006 yılında Türkiye'den aldıkları toplam mal ve hizmet değeri 47,9 milyar dolar iken, 2007 yılında bu rakam 60,4 milyar dolara ulaşmaktadır (Karakayalı, 2009: 470).

2008 ve 2009 yıllarında Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler ele alındığında ise; 2008 yılında Türkiye'nin ihracatı içerisinde Almanya, % 9,8'lik payla ilk sırayı almaktadır. İngiltere, % 6,2 payla ikinci sırada iken, 2007 yılında dokuzuncu sırada olan Birleşik Arap Emirlikleri, 2008 yılında % 6 payla üçüncü sıraya yükselmektedir

(<http://www.iso.org.tr>, 2009). 2009 yılının Temmuz ayında ise, en fazla ihracat yapılan ülke yine Almanya olmakta, Almanya'yı Fransa, İngiltere, İtalya ve Irak takip etmektedir (www.dpt.gov.tr, 2009: 9).

1996- 2009 yılları arası Türkiye'nin ihracatının ülke grupları itibariyle dağılımının milyon dolar ve yüzde pay olarak ele alındığı tablo 8 ve tablo 9'da ülkeler; Avrupa Birliği ülkeleri, Türkiye Serbest Bölgeleri, seçilmiş ülke grupları ve diğer ülkeler şeklinde gruplandırılmaktadır. Seçilmiş ülke grupları içerisinde; OECD ülkeleri, EFTA ülkeleri, Karadeniz Ekonomik İşbirliği, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Bağımsız Devletler Topluluğu, Türk Cumhuriyetleri ve İslam Konferansı Teşkilatı yer almaktadır. Diğer ülkeler içerisinde ise, Diğer Avrupa (AB Hariç), Kuzey Afrika, Diğer Afrika, Kuzey Amerika, Orta Amerika ve Karayipler, Güney Amerika, Yakın ve Orta Doğu, Diğer Asya, Avustralya ve Yeni Zelanda, Diğer ülke ve bölgeler yer almaktadır. Ülkelerin söz konusu gruplandırılma biçimi, 1980- 1995 yılları arası dönemde Türkiye'nin ihracatının ülke grupları itibariyle dağılımının ele alındığı, tablo 6 ve tablo 7'deki gruplandırma biçiminden farklılık göstermektedir. 1996- 2009 yılları arası dönemde ülke gruplarının Türkiye'nin ihracatı içerisindeki paylarına, yukarıda genel olarak değinilmekte, aşağıda tablo 9'da ise, ayrıntılı olarak yer verilmektedir.

Tablo 9: 1996- 2009 Yılları Arası Türkiye'nin İhracatının Ülke Grupları İtibariyle Dağılımı (Yüzde Pay)

Ülke Grupları	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Avrupa Birliği Ülkeleri	54,1	51,2	54,9	58,0	56,4	56,0	56,6	58,0	57,9	56,3	56,0	56,3	48,0	43,6
Türkiye Serbest Bölgeleri	1,9	2,3	3,1	2,9	3,2	3,0	4,0	4,1	4,1	4,0	3,5	2,7	2,3	1,9
Diğer Ülkeler	44,0	46,5	42,0	39,1	40,4	41,0	39,4	37,9	38,0	39,7	40,5	41,0	49,7	54,5
Diğer Avrupa (AB Hariç)	11,0	12,5	9,2	0,1	6,7	6,7	7,2	7,1	7,1	8,0	9,3	10,1	11,9	13,3
Kuzey Afrika	4,2	3,7	5,6	5,1	3,9	3,7	3,5	3,3	3,5	3,5	3,6	3,8	4,4	8,0
Diğer Afrika	0,7	1,0	1,2	1,2	1,0	1,2	1,2	1,2	1,2	1,5	1,7	1,8	2,4	3,4
Kuzey Amerika	7,5	8,2	8,9	9,7	11,9	10,5	10,0	8,4	8,2	7,2	6,4	4,2	3,6	3,4
Orta Amerika ve Karayipler	0,3	0,4	0,5	0,6	0,6	0,6	0,5	0,4	0,5	0,6	0,6	0,5	0,6	0,5
Güney Amerika	0,4	0,5	0,5	0,5	0,4	0,6	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5	0,7	0,5
Yakın ve Orta Doğu	11,2	10,7	9,9	9,7	9,3	10,4	9,5	11,6	12,5	13,9	13,2	14,1	19,3	19,1
Diğer Asya	8,3	7,5	4,8	4,7	4,7	4,2	5,0	5,0	4,0	4,1	4,6	4,9	5,4	5,4
Avustralya ve Yeni Zelanda	0,3	0,3	0,3	0,3	0,5	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3
Diğer Ülke ve Bölgeler	0,1	1,7	1,1	0,8	1,4	2,8	1,8	0,4	0,1	0,3	0,2	0,8	1,1	0,6
Seçilmiş Ülke Grupları														
OECD Ülkeleri	62,2	59,4	63,0	68,0	68,4	65,8	65,3	64,4	64,1	60,4	63,7	61,2	53,6	53,3
EFTA Ülkeleri	1,4	1,6	1,3	1,4	1,2	1,0	1,1	1,1	1,1	1,1	1,4	1,2	2,5	6,8
Karadeniz Ekonomik İşbirliği	12,6	14,6	12,2	8,4	8,9	9,4	10,0	10,7	10,7	11,7	13,5	15,6	15,8	11,7
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	4,9	4,9	4,2	3,3	3,1	3,1	2,9	3,3	3,5	3,6	3,9	4,4	4,7	5,5
Bağımsız Devletler Topluluğu	11,5	13,4	9,9	5,8	5,9	6,3	6,3	6,3	6,3	6,9	8,2	9,4	10,6	8,1
Türk Cumhuriyetleri	3,2	3,5	3,1	2,2	2,1	1,8	1,7	1,9	1,9	1,9	2,3	2,7	2,8	3,1
İslam Konferansı Teşkilatı	17,8	16,1	16,3	14,9	12,9	13,4	13,1	15,2	16,2	17,8	17,5	18,9	24,7	28,8

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri verilerinden yararlanılarak düzenlenmiştir (2009 verileri, Ocak- Haziran dönemini kapsamaktadır).

2.3.1.3.2. İthalatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde ithalatın ülke gruplarına göre dağılımı değerlendirildiğinde; aşağıdaki tablolarda yer verilen ülke grupları ile Türkiye’nin ithalatı, yıllara göre farklılık göstermektedir. Söz konusu farklılığın, özellikle son yıllarda, daha belirgin olduğu gözlenmektedir. Bu nedenle, 1980- 1995 yılları arası dönemde ithalatın ülke gruplarına göre dağılımı ele alınırken, tüm yıllara ait verilere yer verilmemektedir. 1980- 1995 yılları arası dönemde ülkeler, ülkeler, yine aynı dönemde ihracatın ülke gruplarına göre dağılımında ele alınan şekilde gruplandırılmaktadır.

Tablo 10: 1983- 1986 Yılları Arası Türkiye’nin İthalatının Ülke Grupları İtibariyle Dağılımı (Milyon \$)

Yıllar	İthalat	OECD Ülkeleri	% Pay	İslam Ülkeleri	% Pay	Doğu Avrupa Ülkeleri	% Pay	Diğer Ülkeler	% Pay
1983	9235.0	4481.2	48,5	3703.0	40,1	802.0	8,7	248.9	2,7
1984	10757.0	5557.3	51,7	3903.6	36,3	949.1	8,8	346.9	3,2
1985	11343.4	6361.7	56,1	3744.8	33,0	653.0	5,8	584.0	5,1
1986	11104.8	7303.0	65,8	2139.0	19,3	871.9	7,9	790.9	7,1

Kaynak: ZILLIOĞLU, KARLUK, 1988: 390 ve SEYİDOĞLU, 1991: 412.

1983- 1986 yılları arasında, OECD ülkelerinin toplam ithalat içerisindeki payı, 1983 yılında % 48,5 iken, bu oran yıllar itibariyle artış göstererek, 1986 yılında % 65,8 düzeyine ulaşmaktadır. Söz konusu yıllar arasında İslam ülkelerinin toplam ithalat içerisindeki payında ise, belirgin bir azalış görülmektedir. Söz konusu oran, 1983 yılında % 40,1 iken, 1986 yılında % 19,3 seviyesine gerilemektedir.

Tablo 11: 1991- 1995 Yılları Arası Türkiye’nin İthalatının Ülke Grupları İtibariyle Dağılımı (Yüzde Pay)

Yıllar	OECD Ülkeleri	İslam Ülkeleri	Diğer Avrupa Ülkeleri	Diğer Ülkeler
1990	63,8	17,7	10,1	8,4
1991	66,9	15,1	9,6	8,4
1992	67,5	14,9	14,3	3,3
1993	68,0	12,0	13,7	6,3
1994	65,9	14,5	13,3	6,3
1995	66,1	12,1	13,4	8,4

Kaynak: ŞAHİNÖZ, 2001: 314.

1990- 1995 yılları arasında; OECD ülkelerinin toplam ithalat içerisindeki payında yükseliş görülmekte iken, İslam ülkelerinin toplam ithalat içerisindeki payında ise, azalış görülmektedir.

Tablo 12: 1996- 2009 Yılları Arası Türkiye'nin İthalatının Ülke Grupları İtibariyle Dağılımı (Milyon \$)

Ülke Grupları	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
İthalat Toplam	43626.6	48558.7	45921.4	40671.3	54502.8	41399.1	51553.8	69339.7	97539.8	116774.2	139576.2	170062.7	201963.6	62325.0
Avrupa Birliği Ülkeleri	24320.9	26119.0	25282.2	22530.0	28527.0	19823.5	25688.9	35140.2	48102.7	52695.8	59401.0	68611.6	74802.4	24765.0
Türkiye Serbest Bölgeleri	296.7	360.7	417.6	507.8	495.9	303.2	574.5	589.0	811.5	760.1	944.1	1223.7	1334.3	387.0
Diğer Ülkeler	19009.1	22079.1	20221.5	17633.5	25480.1	21272.4	25290.5	33610.6	48625.6	63318.3	79231.1	100227.4	125827.0	37173.1
Diğer Avrupa (AB Hariç)	3973.6	4512.2	4414.7	4172.2	6149.0	5737.9	7487.3	10341.5	15757.0	20386.0	25695.4	34253.5	44196.5	11571.7
Kuzey Afrika	1618.2	1812.5	1493.2	1404.0	2257.1	2114.7	2138.1	2518.7	3231.2	4212.1	4878.4	3616.4	5267.2	1675.9
Diğer Afrika	375.5	384.8	295.2	283.5	457.1	704.0	558.1	819.7	1589.1	1835.1	2526.1	3167.7	2503.2	813.8
Kuzey Amerika	3859.5	4640.7	4230.1	3256.5	4167.5	3390.4	3420.6	3740.7	5114.2	5822.7	6935.7	9033.0	13404.0	4481.6
Orta Amerika ve Karayipler	240.4	108.5	117.4	90.6	80.0	41.1	103.1	169.4	209.0	287.3	335.0	448.3	560.4	203.3
Güney Amerika	534.2	703.6	668.8	451.6	551.4	409.9	541.3	1012.4	1271.5	1747.4	2130.6	2671.2	3259.8	1021.2
Yakın ve Orta Doğu	3314.8	2774.0	2084.5	2123.9	3373.2	3016.5	3185.7	4455.2	5584.8	7966.8	10568.1	12641.3	17627.6	4261.0
Diğer Asya	4636.0	6017.0	6202.0	5073.0	6932.7	4884.4	6530.0	9643.8	15500.4	20581.2	25658.0	33658.3	38087.3	12677.5
Avustralya ve Yeni Zelanda	427.8	546.5	438.6	157.0	304.6	232.3	313.1	247.0	301.6	321.4	398.7	671.7	876.2	451.0
Diğer Ülke ve Bölgeler	28.8	579.3	307.1	621.4	1207.6	741.4	1013.4	662.3	66.9	158.4	105.2	66.1	44.7	16.1
Seçilmiş Ülke Grupları														
OECD Ülkeleri	31115.6	34837.6	33495.8	28356.3	35682.0	26011.3	32984.6	43899.4	59649.5	66107.0	77812.6	91856.8	102902.0	33302.4
EFTA Ülkeleri	1112.1	1287.2	1169.2	926.1	1155.3	1481.0	2512.0	3395.7	3911.4	4439.6	4522.4	5774.6	6217.5	1000.2
Karadeniz Ekonomik İşbirliği	3896.6	4495.4	4357.6	4307.6	6746.5	5553.2	6587.8	9297.7	15368.1	20480.1	27021.5	34808.9	45632.2	12905.5
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	1196.8	1107.0	947.8	1123.3	1543.0	1237.7	1548.2	2735.7	3218.0	5108.3	8101.7	9972.1	13220.7	3022.2
Bağımsız Devletler Topluluğu	3074.2	3615.1	3724.4	3733.8	5693.0	4630.2	5554.5	7777.1	12926.9	17252.7	23373.0	31262.6	42613.9	11820.7
Türk Cumhuriyetleri	304.0	399.4	449.0	457.2	628.0	282.5	467.8	623.3	753.5	1267.5	1967.4	2669.2	4278.5	1190.1
İslam Konferansı Teşkilatı	5587.4	5233.5	4238.1	4078.5	6320.9	5539.9	6071.8	8195.0	10630.6	14459.2	19110.8	21524.4	29178.5	7732.0

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri verilerinden yararlanılarak düzenlenmiştir (2009 verileri, Ocak- Haziran dönemini kapsamaktadır).

1995 yılı sonrasında da, OECD ülkelerinin payında görülen artış devam etmekte, 1998 yılında bu oranın, % 72,9'a yükseldiği görülmektedir. Bu artışın temelinde, 1996 yılında Gümrük Birliğinin kurulması yer almaktadır (Şahinöz, 2001: 314). 1996- 2000 yılları arasında AB ülkelerinin, Türkiye'nin toplam ithalatı içerisindeki payı ise, % 50 düzeyinin biraz üzerinde gerçekleşirken, 2000- 2009 yıllarını kapsayan dönemde söz konusu oran, % 50 seviyesinin altında gerçekleşmektedir.

2006 ve 2007 yılları için Türkiye'nin yabancı ticaret ortağı konumundaki ülke gruplarıyla yapmış olduğu ithalat değerlendirildiğinde; OECD ülkeleri ve AB ülkeleri Türkiye'nin önemli ticaret ortaklarındanır. Türkiye 2006 yılında toplam ithalatın % 42,6'sını AB ülkelerinden gerçekleştirmekte, AB'ye üye olmayan diğer Avrupa ülkeleri, Afrika ülkeleri, Amerika ülkeleri, Asya ülkeleri ve Orta Doğu ülkeleri diğer ithalat yapılan ülkeler arasında yer almaktadır (Karakayalı, 2009: 471).

Türkiye'nin ithalatında 2006 yılı itibariyle, ilk on sırayı oluşturan ülkelerin toplam ithalat içerisindeki payları şu şekildedir: Rusya Federasyonu % 12,77, Almanya % 10,57, Çin % 6,92, İtalya % 6,2, Fransa % 5,19, ABD % 4,49, İngiltere % 3,68, İsviçre % 2,88, İspanya % 2,75, Japonya % 2,3'tür. Sonuç olarak, Türkiye'nin ithalatında ön plana çıkan ülke grubu, Türkiye'nin ihracatında da görüldüğü gibi, AB ülkeleridir. AB ülkeleri içerisinde ağırlıklı paya sahip olan ülkenin ise, Almanya olduğu görülmektedir (Hepaktan, 2008).

1996- 2009 yılları arası Türkiye'nin ithalatının ülke grupları itibariyle dağılımının milyon dolar ve yüzde pay olarak ele alındığı tablo 12 ve tablo 13'te ülkeler, tablo 8 ve tablo 9 daki gruplandırılma şekliyle yer almaktadır. 1996- 2009 yılları arasında ülke gruplarının Türkiye'nin ithalatı içerisindeki paylarına, yukarıda genel olarak değinilmekte, ayrıntılı olarak ise, aşağıda tablo 9'da, yer verilmektedir.

Tablo 13: 1996- 2009 Yılları Arası Türkiye'nin İthalatının Ülke Grupları İtibariyle Dağılımı (Yüzde Pay)

Ülke Grupları	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Avrupa Birliği Ülkeleri	55,7	53,8	55,1	55,4	52,3	47,9	49,8	50,7	49,3	45,1	42,6	40,3	37,0	39,7
Türkiye Serbest Bölgeleri	0,7	0,7	0,9	1,2	0,9	0,7	1,1	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,6
Diğer Ülkeler	43,6	45,5	44,0	43,4	46,8	51,4	49,1	48,5	49,9	54,2	56,8	58,9	63,3	59,6
Diğer Avrupa (AB Hariç)	9,1	9,3	9,6	10,3	11,3	13,9	14,5	14,9	16,2	17,5	18,4	20,1	21,9	18,6
Kuzey Afrika	3,7	3,7	3,3	3,5	4,1	5,1	4,1	3,6	3,3	3,6	3,5	2,1	2,6	2,7
Diğer Afrika	0,9	0,8	0,6	0,7	0,8	1,7	1,1	1,2	1,6	1,6	1,8	1,9	1,2	1,3
Kuzey Amerika	8,8	9,6	9,2	8,0	7,6	8,2	6,6	5,4	5,2	5,0	5,0	5,3	6,6	7,2
Orta Amerika ve Karayipler	0,6	0,2	0,3	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3
Güney Amerika	1,2	1,4	1,5	1,1	1,0	1,0	1,0	1,5	1,3	1,5	1,5	1,6	1,6	1,6
Yakın ve Orta Doğu	7,6	5,7	4,5	5,2	6,2	7,3	6,2	6,4	5,7	6,8	7,6	7,4	8,7	6,8
Diğer Asya	10,6	12,4	13,5	12,5	12,7	11,8	12,7	13,9	15,9	17,6	18,4	19,8	18,9	20,3
Avustralya ve Yeni Zelanda	1,0	1,1	1,0	0,4	0,6	0,6	0,6	0,4	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,7
Diğer Ülke ve Bölgeler	0,1	1,2	0,7	1,5	2,2	1,8	2,0	1,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0
Seçilmiş Ülke Grupları														
OECD Ülkeleri	71,3	71,7	72,9	69,7	65,5	62,8	64,0	63,3	61,2	56,6	55,7	54,0	51,0	53,4
EFTA Ülkeleri	2,5	2,7	2,5	2,3	2,1	3,6	4,9	4,9	4,0	3,8	3,2	3,4	3,1	1,6
Karadeniz Ekonomik İşbirliği	8,9	9,3	9,5	10,6	12,4	134,1	12,8	13,4	15,8	17,5	19,4	20,5	22,6	20,7
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	2,7	2,3	2,1	2,8	2,8	3,0	3,0	3,9	3,3	4,4	5,8	5,9	6,5	4,8
Bağımsız Devletler Topluluğu	7,0	7,4	8,1	9,2	10,4	11,2	10,8	11,2	13,3	14,8	16,7	18,4	21,1	19,0
Türk Cumhuriyetleri	0,7	0,8	1,0	1,1	1,2	0,7	0,9	0,9	0,8	1,1	1,4	1,6	2,1	1,9
İslam Konferansı Teşkilatı	12,8	10,8	9,2	10,0	11,6	13,4	11,8	11,8	10,9	12,4	13,7	12,7	14,4	12,4

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri verilerinden yararlanılarak düzenlenmiştir (2009 verileri, Ocak- Haziran dönemini kapsamaktadır).

2.3.2. Türkiye’de 1980 Sonrasında Dış Ticaretin Yapısal Değişimine İlişkin Genel Değerlendirme

1980 yılı sonrasında Türkiye’nin dış ticareti, sektörler, mal grupları ve ülke grupları itibariyle genel olarak değerlendirildiğinde; Türkiye’nin 1980 yılından sonra dış ticaretinde, sanayi ürünleri ihracatı ve ithalatı ağırlıklı olarak yer almakta, tüketim malı ve ara malı ihracatı ön plana çıkarken, Türkiye’nin tüketim malları ihracatının katma değeri yatırım mallarına oranla daha düşük olması nedeniyle, yatırım malları ihracatı son sırada yer almaktadır. Ara malı ve yatırım malı ithalatı ise, toplam ithalatın büyük bölümünü oluşturmaktadır. Yatırım malları ithalatında son yıllarda düşüş görülmekte iken, tüketim malları ve özellikle, ara malları ithalatında son yıllarda önemli oranda artış görülmektedir. Türkiye’nin ülke grupları ile dış ticareti ele alındığında ise, OECD ülkeleri ve AB ülkelerinin, Türkiye’nin önemli ticaret ortakları olduğu söylenebilmektedir. Türkiye ihracat ve ithalatının büyük bir kısmını, söz konusu ülkeler ile gerçekleştirmektedir.

Türkiye’nin dış ticaretinin yapısal analizi sonucunda, ihracat ve ithalat açısından kısa bir değerlendirme yapılırsa; ihracat artışının, ara malı ithaline olan bağımlılığı artmakta, yatırım malı ithaline olan bağımlılığı ise, azalmaktadır. Bu nedenle, Türkiye’nin ara malı ithalatında özellikle, son yıllarda sürekli artış görülmekte, yatırım malları ithalatında ise, azalış söz konusu olmaktadır. Türkiye’nin ihracatı içerisinde en önemli paya sahip olan sanayi malları ihracatı, ithalatta önemli paya sahip olan ara malı ithalatının yapılabirliğine bağlı bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle, ihracat, ithalata bağımlı konuma gelmektedir. 1980 yılından sonra, ihracatın ithalatı karşılama oranının sürekli olarak % 100’ün altında olması, bu durumun bir göstergesi kabul edilebilmektedir. 2001 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranının % 75 düzeyine ulaşmasına karşın, söz konusu oranın, 2008 yılında % 65 seviyesine gerilediği görülmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere, özellikle son yıllarda ihracatın ithalatı karşılama oranında, belirgin bir azalma görülmektedir.

Türkiye’de özellikle son yıllarda uygulanan düşük kur politikasının, dış ticaretin gelişim sürecine etkisi değerlendirildiğinde; TL’nin aşırı değerlenmesine bağlı olarak, ihracata yönelik sanayi kesimi, ihracatı sürdürebilmek amacıyla, ithal girdi kullanma yolunu seçmektedir. Bu durumda, ihracatçı görünen bazı sektörlerin, büyük ölçüde ithalatçı durumunda olduğu söylenebilmektedir. Türkiye’nin son yıllarda ihracat için

daha yüksek oranda ithalat yapması, Türk Lirasındaki değerlenme ile birlikte, ithal ara malları maliyetinin yerli ara malları maliyetine göre düşük düzeyde kalmasına bağlanmaktadır.

Türkiye'nin başarılı bir ticaret yapısını gerçekleştirebilmesi, ihracatın gelecek yıllarda daha fazla oranda artış gösterebilmesi için, sektörel ve bölgesel bağımlılığın çözümlenmesi gerektiği söylenebilmektedir. Türkiye'nin ihracatı bölgesel olarak, % 50'lik pay ile Avrupa Birliği'ne bağımlıdır. Bu noktadan hareketle, ihracatın AB ülkeleri ile birlikte, AB dışı ülkelere de yönlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılabilmektedir. Böylece tek pazara bağımlılık azaltılarak, pazar çeşitlemesi sağlanabilecektir. Türkiye'nin ihracat yapısı sektörel olarak ise; yaklaşık % 35'lik pay ile tekstil ve giyim sektörüne bağımlıdır. Dünya ticaretinde önemli paya sahip sektörlerin ve buna bağlı olarak üretimin genişletilmesi açısından, Türkiye'nin ihracatındaki sektörel bağımlılık giderilerek, üretimde sektörel zenginlik sağlanmalıdır. Günümüzde dünya ticaretinde önemi giderek artan otomotiv sanayi, makine imalat sanayi, elektrik- elektronik eşya sektörlerinde üretim arttırılmalıdır. İhracatta belirli sektörlerdeki yoğunlaşmayı azaltmak, dünya ticaretinin yapısı da göz önünde tutularak, yeni sektörler yönelmek, dış ticaret açısından büyük önem taşımaktadır. Söz konusu durumlar çerçevesinde, ihracatın arttırılması ve dış ticaret dengesinin sağlanması için, ürün ve pazar çeşitlemesinin yanı sıra, ekonominin yapısından kaynaklanan makroekonomik dengesizlikler ortadan kaldırılmalı, teknolojik gelişmelerden yararlanmayı sağlayacak yeni yatırımlar yapılmalı, ihracatçılar bilgilendirilmeli, yol gösterilmeli ve dengeli teşvik politikalarıyla desteklenmelidir. İthal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisinden, ihracata yönelik sanayileşme stratejisine geçildiği, 1980'li yılların başından günümüze kadar olan dönemde, ara malı ithalatının dış ticaret üzerindeki etkisi, Türkiye'nin sanayileşme stratejisinde yeniden bir değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. İhracata dayalı sanayileşme stratejisinin başarısı için, sermaye ve ara malı üreten endüstrilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu gelişim sağlanamazsa, Türkiye'de dış ticaret açığına ilişkin sorun büyüyerek devam edecektir. Bu durumu önlemek ve dış ticaretin yapısal sürecini tersine çevirmek için, ara malı ve sermaye malı üretimine yönelik, sektörel politikalar belirlenmeli ve bu politikalara dayalı ekonomik yapılanma hedeflenmelidir. Söz konusu durum, dış ticareten sağlanacak avantajı, katma değer artışına bağlı olarak arttıracaktır (Hepaktan, 2008).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE UYGULANAN DÖVİZ KURU SİSTEMLERİNİN DIŞ TİCARET ÜZERİNE ETKİLERİNE İLİŞKİN EKONOMETRİK ANALİZ

Türkiye’de uygulanan döviz kuru sistemlerinin dış ticaret üzerine etkilerine, yukarıda teorik olarak değinilmektedir. Türkiye’de uygulanan döviz kuru sistemlerinin tarihsel süreç içerisinde ele alınması sonucunda, Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar olan dönemde, farklı döviz kuru sistemlerinin uygulandığı görülmektedir. 24 Ocak 1980 tarihi, Türkiye açısından bir dönüm noktası olarak, kabul edilebilmektedir. 24 Ocak 1980 İstikrar Programı ile birlikte, finansal serbestleşme sürecine girilmekte, uygulanan politikalar açısından serbestleşme gerçekleşmekte, hem döviz kuru sistemi, hem de dış ticaret politikaları açısından bir değişimin söz konusu olduğu görülmektedir. Türkiye ekonomisinde 1980 sonrası dönemde, ekonomide önemli ölçüde etkisi olan krizler yaşanmaktadır. Krizlerin hemen ardından ise, istikrar programlarının uygulandığı görülmektedir. Krizler, döviz kuru sistemleri ile olan ilişkisi açısından değerlendirildiğinde; krizlerin ardından, uygulanan döviz kuru sistemlerinde bir değişikliğin söz konusu olduğu görülmektedir. Türkiye’de belirli dönemlerde, uygulanan döviz kuru sistemleri doğrultusunda, kur ayarlamaları yoluyla, dış ticaret dengesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Dış ticaret dengesini gerçekleştirmeye yönelik bir devalüasyon, kısa dönemli bir ihracat artışına neden olmakta, izleyen dönemde ithalatta meydana gelen artış sonucu, dış ticaret açıklarındaki artış da, devam etmektedir. Bu durum, döviz kuru politikalarının dış ticaret dengesini sağlamada etkin olarak kullanılamayacağına bir göstergesi kabul edilebilmektedir. Döviz kuru sistemlerinin dış ticaret üzerine etkileri, teorik olarak ele alındıktan sonra, bu bölümde, döviz kuru politikasının, tek başına etkili bir politika aracı olup olmadığının belirlenmesi amacıyla, ekonometrik analiz uygulanmaktadır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen ekonometrik analizde, net bir sonuca ulaşabilmek ve reel efektif döviz kurunun, dış ticaretin bileşenlerinden ihracat ve ithalat ile olan ilişkisini belirleyebilmek için, Engle Granger nedensellik testi uygulanmaktadır. Çalışmada kullanılan değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla uygulanan Engle Granger nedensellik testi ile ulaşılan sonuçlar, iktisadi açıdan yorumlanmaktadır.

3.1. Döviz Kuru Sistemleri ve Dış Ticaret İlişkileri Üzerine Önceden Yapılmış Bilimsel Çalışmalar

Türkiye’de uygulanan döviz kuru sistemlerinin dış ticaret üzerine etkilerine ilişkin ekonometrik analiz uygulanmadan önce, söz konusu konuyla ilgili yapılmış olan, yerli ve yabancı benzer çalışmalar incelenmektedir. Böylece, çalışmada elde edilen ekonometrik analiz sonuçlarıyla, yerli ve yabancı benzer çalışmalarda elde edilen sonuçlar, karşılaştırılmaktadır. Benzer çalışmalarda ulaşılan sonuçların, çalışmada ulaşılan sonucu destekler nitelikte olup olmadığı, belirlenmektedir. Aşağıda, tablo 14’te yer verilen, döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik ampirik çalışmaların çoğu, döviz kuru ve dış ticaret dengesi arasındaki ilişki ile döviz kuru değişkenliği ve dış ticaret arasındaki ilişkiyi, özellikle döviz kuru değişkenliğinin ihracat üzerine olan etkilerini belirlemeye yöneliktir. İlk olarak, konu ile ilgili, yerli çalışmalardan bazılarına yer verilirken, daha sonra yabancı çalışmalardan bir bölümü incelenmektedir.

Tablo 14: Döviz Kuru Sistemleri ve Dış Ticaret İlişkileri Üzerine Önceden Yapılmış Bilimsel Çalışmalar

Makalenin Adı	Makalenin Yazarı	Makalenin Yılı	Sonuç
A Statistical Analysis of The Relationship Between The Foreign Exchange Rates and The Direction of Exports: The Turkish Example	Berberoğlu, N. ve Oktay, N.	1987	Türkiye'nin dış ticareti ve döviz kurları arasında, güçlü bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Döviz Kuru ve İhracat Üzerine Etkisi	Abuşoğlu, Ö.	1990	Reel efektif döviz kuru ile ihracat arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı, TL'nin yüksek oranda değer kaybının, ihracat üzerinde uyarıcı etkisinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde İhracatın Gelişimi ve İzlenen Politikaların Etkinlikleri	Egeli, H. A.	1992	İhracatı artırmada en etkin uygulamanın, döviz kuru politikalarından çok, ihracat kredileri olduğu saptanmıştır.
A Critical Evaluation on Pakistan's Rate Policy in Turkey	Aşıkoğlu, Y. ve Uçtum, M.	1992	Döviz kuru politikasının, ihracata dayalı büyümede etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Türkiye'de Uygulanan Kur Politikalarının İhracat Açısından Değerlendirilmesi: (1970- 1992)	Ulusoy, A. ve Zengin, A.	1995	Reel efektif döviz kuru ile ihracat arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Türkiye'de Kur Politikası, İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisinin Ekonometrik Analizi	Zengin, A. ve Terzi, H.	1995	Döviz kuru, dış ticaret dengesi, ihracat ve ithalat arasındaki ilişkide, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki ve nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Devalüasyon ve J Eğrisi	Durusoy, T. Ö. ve Tokathoğlu, İ.	1997	Türkiye koşullarında, devalüasyonun bir politika aracı olarak kullanılmasının, uygun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Kur Politikasının Dış Ticaret Dengesini Sağlamada Etkinliği: Türkiye Uygulaması	Terzi, H. ve Zengin, A.	1999	Döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada, etkin bir araç olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
The Effect of Exchange Rate Uncertainty on Exports a Case Study for Turkey	Özbay, P.	1999	Türkiye’de döviz kuru belirsizliğinin, ihracat üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Dış Ticaret Hadleri	Zengin, A.	2000	Düşük değerlenmiş kur politikasının, ihracat ve ithalat açısından beklenen performansı gösteremediği sonucuna ulaşılmıştır.
Reel Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki	Sivri, U. ve Usta, C.	2001	Reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada, etkin bir şekilde kullanılmayacağı sonucuna ulaşılmıştır.
Dynamics of The Trade Balance: The Turkish J Curve	Akbostancı, E.	2002	Reel döviz kurunda meydana gelen pozitif bir şokun, başlangıçta ticaret dengesini iyileştirdiği, daha sonra kötüleştirdiği, son olarak, tekrar iyileştirdiği sonucuna ulaşılmıştır.
Estimating the Impact of Exchange Rate Volatility on Export: Evidence from Asian Countries	Doğanlar, M.	2002	Döviz kuru belirsizliğinin, ihracatı olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Reel Döviz Kuru ile Dış Ticaret Haddi ve Bileşenleri Arasındaki Uzun Dönem İlişkisi	Çekerol, K. ve Gürbüz, H.	2002	Döviz kuru ile dış ticaret arasında, uzun dönemde, ekonometrik bir ilişki bulunamamıştır.
The Impact of Exchange Rate Variability on Agriculture Exports of Developing Countries: The Case of Turkey	Bügük, C. Işık, M. Delal, İ. Allen, A.	2003	Döviz kuru belirsizliği ile ihracat arasında, birkaç ürün ve ülke hariç, önemli bir ilişki bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye İhracatı Üzerine Etkisi: Ampirik bir Çalışma	Öztürk, İ. ve Acaravcı, A.	2003	Döviz kurundaki değişkenliğin ihracat üzerindeki etkisinin, olumsuz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Reel Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki	Usta, C. ve Sivri, U.	2003	Reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada, etkin bir şekilde kullanılmayacağı ve ithalatın kısılmasına yönelik önlemlerin, ihracatı da olumsuz etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır.
Döviz Kurlarındaki Dalgalanmaların İhracata Etkileri: Türkiye Örneği	Demirel, B. ve Erdem, C.	2004	Türkiye'nin Almanya, İngiltere, İtalya ve ABD'ye olan ihracat miktarında, döviz kuru belirsizliğinin etkisinin, istatistiksel olarak önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye Örneği	Saatçioğlu, C. ve Karaca, O.	2004	Türkiye'de döviz kuru belirsizliğinin hem uzun dönemde, hem de kısa dönemde ihracatı olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği	Karagöz, M. ve Doğan, Ç.	2005	Reel döviz kurundan dış ticaretin değişkenlerine doğru, uzun dönemde nedensel bir ilişki bulunamamıştır. Türkiye’de devalüasyonların, kısa vadede dış ticaret dengesini sağlayıcı bir etki yaptığı sonucuna ulaşılmıştır.
Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi	Yamak, R. ve Korkmaz, A.	2005	Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı, kısa dönemde ise, reel döviz kuru ve ticaret dengesi arasındaki ilişkinin, temel olarak sermaye malları ticareti tarafından belirlendiği sonucuna ulaşılmıştır.
Türkiye’de Döviz Kuru Rejimi, Konvertibilite, İhracat- İthalat İlişkisi (1980- 2001)	Barışık, S. ve Demircioğlu, E.	2006	Dış ticaret dengesini etkilemenin veya ihracatı arttırmanın, yalnızca kur ayarlamaları ile yapılamayacağı sonucuna ulaşılmıştır.
Türkiye’de Reel Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1990- 2006	Gül, E. ve Ekinci, A.	2006	Reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada, etkin bir şekilde kullanılmayacağı sonucuna ulaşılmıştır.
The Effect of Exchange Rate Uncertainty on The Prices and Volume of International Trade	Hooper, P. ve Kohlhagen, S.W.	1978	Döviz kuru belirsizliği ile uluslararası ticaret hacmi arasında, önemli bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Effects of Exchange Rate Volatility on Trade	Gotur, P.	1985	Döviz kuru belirsizliği ile uluslararası ticaret hacmi arasında, önemli bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Measuring and Analyzing The Effect of Short- Term Volatility on Real Exchange Rate	Kenen, P. ve Rodrik, D.	1986	Döviz kuru belirsizliğinin, dış ticareti olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Real Exchange Rate Volatility and U.S. Bilateral Trade: A Var Approach	Koray, F. ve Lastrapes, D. W.	1989	Döviz kuru belirsizliğinin, dış ticareti olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Is There a J- Curve?	Rose, A. K. ve Yellen J. L.	1989	Reel döviz kurunun dış ticaret bilançosu üzerinde, istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Sektörel Effects of Exchange Rate Volatility on United States Exports	Klein, M. W.	1990	Döviz kuru belirsizliğinin, dış ticareti olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
The Effects of Change Rate Volatility on Exports: an empirical investigation.	Asseery, A. ve Peel, D. A.	1991	Döviz kuru değişkenliği ile ihracat arasında, önemli bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
The Role of Exchange Rates in A Popular Model of International Trade	Rose, A. K.	1991	Reel döviz kurunun dış ticaret bilançosu üzerinde, istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Conditional Exchange Rate Volatility and The Volume of International Trade: Evidence from The Early 1900's	Pozo, S.	1992	Döviz kuru belirsizliğinin, dış ticareti olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Does Exchange Rate Volatility Depress Trade Flows? Evidence from Error- Correction Models	Chowdhury, A. R.	1993	Döviz kuru belirsizliğinin, dış ticareti olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

The Impact of Exchange Rate Volatility on International Trade: Reduce from Estimates USING The GARCH- in- Mean Model	Kroney, K. ve Lapstrapes, W.	1993	Dış ticaret ve nominal döviz kurlarındaki dalgalanmalar arasında, bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Liberalized Exchange Rate Management System and Devaluation in India: Trade Balance Effect	Acharyya, R.	1994	Hindistan'da devalüasyonların, dış ticaret dengesini sağlamada etkin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Cointegration Test of A Long-run Relation Between The Real Effective Exchange Rate and The Trade Balance	Arize, C. A.	1994	Hindistan ve Sri Lanka dışında, ekonometrik analizde yer alan tüm ülkelerde, devalüasyonun, uzun dönemde dış ticaret dengesini olumlu yönde etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır.
Short- run Versus Long- run Effects of Devaluation: Error- cor	Oskooee, B. M. ve Alse, J.	1994	Devalüasyonların ticaret dengesi üzerinde, uzun dönemde etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Impact of Devaluation on Pakistan's External Trade: An Econometric Approach	Hasan, A. M. ve Khan, A.	1994	Pakistan ekonomisi için, devalüasyonun ihracat talebini arttırıcı, ithalat talebini ise, azaltıcı yönde etki yaptığı sonucuna ulaşılmıştır.
The Effect of Exchange Rate Volatility on U.S. Exports: An Empirical Investigation	Arize, C. A.	1995	Döviz kuru değişkenliğinin artmasının, ticareti engelleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
The Impact of Exchange Rate Uncertainty on Export Growth: Evidence from Korean Data	Arize, C. A.	1996	Döviz kuru belirsizliğinin, dış ticareti olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

The J- Curve Hypothesis and Currency Devaluation: Cases of Egypt and Ghana	Kulkarni, K. G.	1996	Mısır ve Gana ülkeleri için, devalüasyonun dış ticaret dengesi üzerine etkisinin, teorik çalışmalarla uyumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Conditional Exchange Rate Volatility and The Volume of Foreign Trade: Evidence from Seven Industrialized Countries	Arize, A. C.	1997	Döviz kuru dalgalanmalarının ABD ihracatı üzerine, negatif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
The Trade Balance and The Real Exchange Rate: Evidence from A Var For The United States	Bahattacharya, R.	1997	Reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasında, orta dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
The Trade Balance and The Real Exchange Rate: The U.S. Evidence From 1973: 03- 1994: 09	Lin, C. A.	1997	Reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi ve bileşenleri arasında, bir ko- entegrasyon ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
The Impact of Exchange Rate Volatility on German- U.S. Trade Flows	McKenzei, M. D. ve Brooks, R. D.	1997	Döviz kuru belirsizliğinin, dış ticareti olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Exchange Rate Appreciation and Export Competitiveness: The Case of Singapore	Abeyasinghe, T ve Yeok, T. L.	1998	Singapur'da ihracat mallarının üretiminde kullanılan ithal mal içeriği arttıkça, döviz kuru değişkenliğinin ihracat üzerindeki etkisinin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.
The Japanese Trade Balance: Recent History and Future Perspects	Backus, D.	1998	Japonya'da reel döviz kurunun, dış ticaret dengesinin en önemli belirleyicisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Exchange Rate Volatility and Exports: The Case of Ireland	Fountas, S. ve Bredin, D.	1998	Ani döviz kuru değışikliklerinin, kısa dönemde ihracatı azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.
Exchange Rate Volatility and Aggregate Export Growth in Bangladesh	Hassan, K. M. ve Tufte, D. R.	1998	Reel ihracatın, dış dünyanın ekonomik gelişmesine, yurt içi ve yurt dışı fiyatlara ve döviz kuru değışkenliğine bağı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Exchange Rate Volatility and Foreign Trade: Evidence from Thirteen LDC's	Arize, A. C. Osang, T. ve Slottje, D. J.	2000	Döviz kuru belirsizliğinin, dış ticareti olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Exchange rate volatility, Exchange rate regime, and Trade volume: Evidence from The UK- US Export Function (1989- 1999)	Aristotelous, K.	2001	İngiltere'nin Amerika'ya olan 1989- 1999 yılları arasındaki ihracatında, döviz kuru değışkenliğinin, hiçbir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
US Exports and Time- Varying Volatility of Real Exchange Rate	Sukar, A. H. ve Hassan, S.	2001	ABD'nin ihracat hacmi ile dış ticaret geliri, döviz kuru ve döviz kuru belirsizliği arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Exchange Rates and The Trade Balance For Dynamic Asian Economies: Does The J- Curve Exist for Singapore, Malaysia, and Korea	Wilson, P.	2001	Reel döviz kurunun ticaret dengesi üzerinde, önemli bir etkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Exchange Rates and The Trade Balance: The Case of Singapur 1970 to 1996	Wilson, P. ve Tat, K. C.	2001	Singapur ve ABD arasında, iki yönlü reel ticaret dengesi üzerinde, reel döviz kurlarının anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Does Exchange Rate Volatility on Export: The Case of Australia and New Zealand	Arize, A. C. Malindretus, J ve Kasibhatla, K. M.	2003	Döviz kuru belirsizliğinin, dış ticareti olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Exchange Rate Volatility and U.S. Poultry Exports: Evidence From Panel Data	Yuan, Y. ve Awokase, T. O.	2003	Döviz kuru belirsizliğinin, ABD kanatlı hayvan ihracatı üzerinde negatif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
The Impact of Exchange Rate Volatility on UK Export to EU Countries	Devita, G. ve Abboot, A.	2004	Kısa dönemli döviz kuru dalgalanmalarının, İngiltere'nin, Avrupa Birliği (AB 14) ülkelerine ihracatı üzerindeki etkisinin, istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Impact of Exchange Rate Volatility on Indonesia's Trade Performance in the 1990's	Siregar, R. ve Rojan, S. R.	2004	Kurlardaki dalgalanmanın, kriz öncesi dönem boyunca, Endonezya'nın ihracat ve ithalat performansına zıt yönde etkide bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Exchange Rate Variability and China's Exports	Choudry, T.	2005	ABD'nin Kanada ve Japonya'ya yaptığı ihracatta, döviz kurundaki dalgalanmaların, reel ihracat üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Real Exchange Rate Uncertainty and Export Performance: Evidence from 18 Countries	Grier, K. B. ve Smallwood, A.	2005	Dokuzu sanayileşmiş ve dokuzu geliştirmekte olan toplam 18 ülkenin, döviz kurlarındaki dalgalanmalar ve ihracat performansları arasındaki ilişkinin araştırılması sonucu, söz konusu ülkeler açısından farklı sonuçlara ulaşılmıştır.

Türkiye ekonomisine yönelik çalışmalar; Berberoğlu ve Oktay (1987), 1980-1987 yılları için Batı Almanya, ABD, Fransa, Japonya gibi bazı ülkelere Türkiye'den yapılan ihracat ve ulusal paralar arasındaki ilişkiyi incelemişler, Türkiye'nin dış ticareti ve döviz kurları arasında güçlü bir ilişkinin var olduğunu ortaya koymuşlardır. Abuşoğlu (1990), 1980- 1988 dönemi için, döviz kuru politikalarının ihracata etkisinin incelendiği çalışmada, reel efektif döviz kuru ile ihracat arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı ve TL'nin yüksek oranda değer kaybının, ihracat üzerinde uyarıcı etkisinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Egeli (1992), 1980 sonrası dönemde uygulanan vergi iadesi, döviz kuru ve ihracat kredileri gibi teşvik politikalarının, dış ticaret dengesine etkisini incelemiş ve elde edilen bulgulara göre, ihracatı artırmada en etkin uygulamanın, döviz kuru politikalarından çok, ihracat kredileri olduğunu saptamıştır. Aşıkoğlu ve Uçtum (1992), 1980- 1990 dönemini kapsayan çalışmalarında, döviz kuru politikasının, ihracata dayalı büyümede etkili olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Ulusoy ve Zengin (1995), tarafından 1970- 1992 döneminin ele alındığı çalışmada, reel efektif döviz kuru ile ihracat arasındaki ilişki, en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilmiş ve sonuçların anlamlı olmadığı görülmüştür. Zengin ve Terzi (1995), 1950- 1994 dönemini kapsayan çalışmalarında, döviz kuru, dış ticaret dengesi, ihracat ve ithalat arasındaki ilişkide, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki ve nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna varmışlardır. Durusoy ve Tokatlıoğlu (1997), çalışmalarında, makroekonomik dengelerin çok kısa sürede değişebildiği Türkiye koşullarında, devalüasyonun bir politika aracı olarak kullanılmasının, uygun olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Terzi ve Zengin (1999), 1989- 1996 dönemini kapsayan, döviz kuru, toplam ve sektörel dış ticaret değişkenleri arasındaki dinamik ilişkilerin incelendiği çalışmasında, döviz kuru hareketlerinin dış ticaret dengesini pozitif yönde etkileyebilmesi için, gerekli koşulları Türkiye ekonomisinin henüz taşımadığı, döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada etkin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Özbay (1999), 1988- 1997 dönemine ait üçer aylık verileri kullandığı çalışmasında, Türkiye'de döviz kuru belirsizliğinin ihracat üzerinde, istatistiksel olarak anlamlı ve negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Zengin (2000), 1993:01- 2000:08 dönemini kapsayan çalışmasında, reel döviz kuru hareketleri ve sektörel dış ticaret fiyat endeksleri arasındaki ilişkide düşük değerlenmiş kur politikasının, ihracat-ithalat açısından beklenen performansı gösteremediği sonucuna ulaşmıştır. Sivri ve Usta (2001), çalışmalarında, reel döviz kuru ile ihracat ve

ithalat arasındaki ilişkiyi, 1994: 01- 2000:06 dönemi için araştırmakta, reel döviz kurundan ne ihracata, ne de ithalata doğru nedensellik ilişkisi olmadığı, reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir şekilde kullanılamayacağı sonucuna ulaşmaktadırlar. Akbostancı (2002), çalışmasında, 1987: 01- 2000: 04 dönemine ait veri setini kullanarak, Türk dış ticaret yapısını incelemiştir. Elde edilen sonuçlar, reel döviz kurunda meydana gelen pozitif bir şokun, başlangıçta ticaret dengesini iyileştirdiğini, daha sonra kötüleştirdiğini, son olarak tekrar iyileştirdiğini göstermektedir. Doğanlar (2002), 1980- 1996 dönemi üçer aylık verilerin kullanıldığı çalışmasında, döviz kuru belirsizliğinin, ihracatı olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Gürbüz ve Çekerol (2002), tarafından yapılan çalışmaya göre, döviz kuru ile dış ticaret arasında uzun dönemde ekonometrik bir ilişki bulunamamıştır. Bögük ve diğerleri (2003), çalışmalarında, döviz kurlarındaki belirsizliğin, Türk tarım sektörü ihracatı üzerine etkisini incelemişler, döviz kuru belirsizliği ile ihracat arasında birkaç ürün ve ülke hariç, önemli bir ilişki bulamamışlardır. Öztürk ve Acaravcı (2003), çalışmalarında, döviz kuru değişkenliğinin, Türkiye İhracatı üzerindeki etkilerini incelemektedirler. Sonuçlara göre, döviz kurundaki değişkenliğin ihracat üzerindeki etkisinin olumsuz olduğunu ifade etmişlerdir. Usta ve Sivri (2003), 1994:1- 2000:6 dönemini kapsayan, reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarında, reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir şekilde kullanılamayacağını ve ithalatın kısılmasına yönelik önlemlerin, ihracatı da olumsuz etkileyeceği sonucuna ulaşmışlardır. Demirel ve Erdem (2004), çalışmalarında, döviz kurlarındaki değişmelerin ve belirsizliklerin Türk sanayi, tarım ve madencilik sektörleri ihracatına etkilerini, 1990: 01- 2001: 04 dönemi için üçer aylık veriler kullanarak incelemişler, Almanya, İngiltere, İtalya ve ABD'ye olan ihracat miktarında, döviz kuru belirsizliğinin etkisinin, istatistiksel olarak önemli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Saatçioğlu ve Karaca (2004), çalışmalarında, Türkiye'de döviz kuru belirsizliğinin ihracatı nasıl etkilediğini 1981: 05- 2001: 02 dönemi için üçer aylık verilerle incelemişler, Türkiye'de döviz kuru belirsizliğinin hem uzun dönemde, hem de kısa dönemde ihracatı olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Yamak ve Korkmaz (2005), çalışmalarında, reel döviz kuru değişmelerinin dış ticaret dengesi üzerindeki etkilerini, farklı mal gruplarını dikkate alarak, 1995: 01- 2004: 04 dönemini kapsayan üçer aylık veriler kullanarak, incelemişlerdir. Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı, kısa dönemde

ise, reel döviz kuru ve ticaret dengesi arasındaki ilişkinin, temel olarak sermaye malları ticareti tarafından belirlendiği sonucuna ulaşmışlardır. Barışık ve Demircioğlu (2006), çalışmalarında, dış ticaret dengesini etkilemenin veya ihracatı arttırmanın, yalnızca kur ayarlamaları ile yapılamayacağı sonucuna ulaşmışlardır. Gül ve Ekinci (2006), tarafından yapılan çalışmada, reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişki, 1990: 01- 2006: 08 dönemi için araştırılmakta, ADF birim kök testiyle seriler durağan hale getirilmekte, seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla, Johansen eşbütünleşme testi uygulanmaktadır. Uygulama sonucunda, reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu görülmüştür. Daha sonra uygulanan Granger Nedensellik Testi sonucunda da, reel döviz kurundan ne ihracata, ne de ithalata doğru nedensellik ilişkisi bulunamazken, ihracat ve ithalattan reel döviz kuruna doğru, tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar ise, reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada, etkin bir şekilde kullanılamayacağını göstermektedir.

Yabancı çalışmalardan bazıları; Hooper ve Kohlhagen (1978), çalışmalarında, döviz kuru belirsizliği ile uluslararası ticaret hacmi arasında önemli bir ilişki bulamamışlardır. Gotur (1985), çalışmasında, Hooper ve Kohlhagen gibi, döviz kuru belirsizliği ile uluslararası ticaret hacmi arasında önemli bir ilişki bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır. Kenen ve Rodrik (1986), çalışmalarında döviz kuru belirsizliğinin dış ticareti olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Koray ve Lastrapes (1989), çalışmalarında, Kenen ve Rodrik gibi, döviz kuru belirsizliğinin dış ticareti olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Rose ve Yellen (1989), çalışmalarında, 1960: 01- 1985: 04 dönemine ait verileri kullanarak, ABD ekonomisine ait reel döviz kuru, yurtiçi gelir, yurtdışı gelir ve dış ticaret bilançosu arasındaki ilişkiyi, kısa ve uzun dönem itibariyle incelemişler, reel döviz kurunun dış ticaret bilançosu üzerinde, istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Klein (1990), çalışmasında, döviz kuru belirsizliğinin dış ticareti olumlu etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Asseery ve Peel (1991), tarafından yapılan çalışmada, döviz kuru değişkenliği ile ihracat arasında önemli bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Rose (1991), çalışmasında, reel döviz kuru, yurt içi gelir, yurt dışı gelir ve dış ticaret bilançosu arasındaki ilişkiyi, OECD üyesi beş ülke için, 1974: 01- 1986: 12 dönemini ele alarak araştırmış ve reel döviz kurunun dış ticaret bilançosu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Pozo

(1992), çalışmasında, döviz kuru belirsizliğinin dış ticareti olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Chowdhury (1993), çalışmasında, Pozo gibi, döviz kuru belirsizliğinin dış ticareti olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Kroner ve Lapstrapes (1993), çalışmalarında, ABD'nin dahil olduğu beş ülke için, dış ticaret ve nominal döviz kurlarındaki dalgalanmalar arasında bir ilişkinin var olduğuna dair bulgular elde etmişlerdir. Sadece, ABD ve İngiltere için, negatif bir etkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Acharyya (1994), çalışmasında, Hindistan'da devalüasyonların dış ticaret dengesini sağlamada etkin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Uygulanan döviz kuru politikalarının, enflasyonist etkilerde bulunduğu dikkat çekmiştir. Arize (1994), tarafından yapılan çalışmada, Kore, Hindistan, Endonezya, Malezya, Pakistan, Filipinler, Singapur, Sri Lanka, Tayland ekonomilerine ait 1971: 01- 1991: 01 dönemine ait veriler kullanılarak, reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişki araştırılmıştır. Hindistan ve Sri Lanka dışındaki tüm ülkelerde devalüasyonun, uzun dönemde dış ticaret dengesini olumlu yönde etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır. Bahmani, Oskooee ve Alse (1994), tarafından yapılan çalışmada, 19 gelişmiş ve 22 azgelişmiş ülke için, reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasındaki uzun dönem ilişkisi ölçmek için, "eşbütünleşme" tekniği kullanılmaktadır. 1971- 1990 dönemine ait üçer aylık verilerin kullanıldığı söz konusu çalışmada, yirmi ülkeden yalnızca altısında, ticaret dengesi ve reel döviz kurunun uzun dönemde eşbütünleşik (aynı dereceden, durağan, homojen) olduğu görülmüştür. Çoğu ülkede bu iki değişkenin eşbütünleşik olmaması, devalüasyonların ticaret dengesi üzerinde uzun dönemde etkisinin olmadığını göstermektedir. Hasan ve Khan (1994), çalışmalarında, Pakistan ekonomisi için devalüasyonun ihracat talebini arttırıcı, ithalat talebini ise, azaltıcı yönde etki yaptığı sonucuna ulaşmışlardır. Arize (1995), döviz kuru değişkenliğinin ABD ihracatı üzerindeki etkisini inceleyen çalışmasında, döviz kuru değişkenliğinin artmasının ticareti engelleyici olduğu sonucuna ulaşmıştır. Arize (1996), çalışmasında, döviz kuru belirsizliğinin dış ticareti olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Kulkarni (1996), çalışmasında, Mısır ve Gana ülkeleri için devalüasyonun dış ticaret dengesi üzerine etkilerini araştırmıştır. Her iki ülke için ulaşılan sonuçların, teorik varsayımlarla uyum içinde olduğu görülmüştür. Arize (1997), çalışmasında, ABD ihracatı üzerine döviz kuru dalgalanmalarının etkisini incelemiş ve elde ettiği ampirik bulgular döviz kuru dalgalanmalarının ABD ihracatı üzerine negatif bir etkisi olduğunu göstermiştir.

Bahattacharya (1997), ABD ekonomisi için yaptığı çalışmada, reel döviz kuru ve dış ticaret arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın sonucu, reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasında, orta dönemli bir ilişki olduğunu destekler niteliktedir. Lin (1997), çalışmasında, reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi ve dış ticaret bileşenleri arasındaki ilişkiyi, aylık veriler kullanarak 1973: 03- 1994: 09 dönemi için araştırmıştır. Çalışmada kullanılan Engle Granger yöntemi, reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi ve bileşenleri arasında bir ko- entegrasyon ilişkisi olmadığı sonucunu vermiştir. Geweke Lineer Geri Besleme Ölçümleri testi ise, reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasında, hem ikili, hem de üçlü sistem için, çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucunu göstermiştir. McKenzei ve Brooks (1997), çalışmalarında, döviz kuru belirsizliğinin dış ticareti olumlu etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Abeyasinghe ve Yeok (1998), çalışmalarında, Singapur'da ihracat mallarının üretiminde kullanılan ithal mal içeriği arttıkça, döviz kuru değişikliklerinin ihracat üzerindeki etkisinin azaldığı sonucuna ulaşmışlardır. Backus (1998), çalışmasında, 1975: 01- 1993: 02 dönemi üçer aylık verilerini kullanmış, Japonya'da reel döviz kurunun dış ticaret dengesinin en önemli belirleyicisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Fountas ve Bredin (1998), 1979- 1993 dönemi için, İrlanda'da döviz kuru politikalarının kısa ve uzun dönem etkilerini inceleyen çalışmasında, ani döviz kuru değişikliklerinin kısa dönemde ihracatı azalttığı sonucuna varmışlardır. Hassan ve Tufta (1998), Bangladeş için koentegrasyon ve hata düzeltme modellerini kullandıkları çalışmada, reel ihracatın, dış dünyanın ekonomik gelişmesine, yurt içi ve yurt dışı fiyatlara ve döviz kuru değişkenliğine bağlı olduğunu ortaya koymuşlardır. Arize, Osang ve Slotje (2000), çalışmalarında, döviz kuru belirsizliğinin dış ticareti olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Aristotelous (2001), çalışmasında, İngiltere'nin Amerika'ya olan 1989- 1999 yılları arasındaki ihracatında, döviz kuru değişkenliğinin hiçbir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Sukar ve Hassan (2001), ABD dış ticaret hacmi ile döviz kuru dalgalanmaları arasında ilişki aradıkları çalışmalarında, ihracat hacmi ile dış ticaret geliri, döviz kuru ve döviz kuru belirsizliği arasında pozitif bir ilişki bulmuşlardır. Wilson (2001), çalışmasında, Singapur, Kore ve Malezya'nın, ABD ve Japonya ile karşılıklı ticareti için, reel döviz kuru ve ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 1970- 1996 dönemine ait üçer aylık verilerin kullanıldığı söz konusu çalışma sonucunda, Kore'nin ABD ile ticareti hariç, reel döviz kurunun ticaret dengesi üzerinde önemli bir etkisinin bulunmadığı sonucuna

ulaşılmıştır. Wilson ve Tat (2001), çalışmalarında, 1970- 1996 dönemi için Sigapur ve ABD arasında iki taraflı mal ticaretinde, reel döviz kuru ve reel ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi incelemişler, Singapur ve ABD arasında iki yönlü reel ticaret dengesi üzerinde, reel döviz kurlarının anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Arize, Malindretus ve Kasibhatla (2003), tarafından yapılan çalışmada, döviz kuru belirsizliğinin dış ticareti olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Yuan ve Awokase (2003), çalışmalarında, döviz kuru belirsizliğinin, ABD kanatlı hayvan ihracatı üzerinde negatif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. De Vita ve Abboot (2004), tarafından yapılan çalışmada, kısa dönemli döviz kuru dalgalanmalarının, İngiltere'nin Avrupa Birliği (AB 14) ülkelerine ihracatı üzerinde etkisinin, istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Model uzun dönem için yeniden ele alındığında varsayıma uygun olarak, döviz kuru değişimlerinin ihracat üzerinde negatif ve anlamlı etkide bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Siregar ve Rajan (2004), Endonezya'da Rupi'nin reel değerindeki dalgalanmaların ülkenin hem ihracatı, hem de ithalatı üzerindeki anlamlılığını inceledikleri çalışmada, elde edilen on iki regresyon sonucundan dokuzuna göre, kurlardaki dalgalanmanın kriz öncesi dönem boyunca Endonezya'nın ihracat ve ithalat performansına zıt yönde etkide bulunduğu anlaşılmıştır. Choudry (2005), esnek kur sisteminin uygulandığı 1974- 1998 döneminde, ABD'nin Kanada ve Japonya'ya yaptığı ihracatta, döviz kuru dalgalanmalarının etkilerini incelemiş ve döviz kurundaki dalgalanmaların reel ihracat üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Grier ve Smallwood (2005), tarafından yapılan çalışmada, dokuzu sanayileşmiş ve dokuzu gelişmekte olan toplam 18 ülkenin, döviz kurlarındaki dalgalanmalar ve ihracat performansları arasındaki ilişki incelenmiştir. Sonuçlara göre, dokuz sanayileşmiş ülke arasında, iki negatif etki (Danimarka ve ABD), üç pozitif etki (Japonya, Norveç, İsveç) ve dört tane de anlamsız etki bulunmuştur. Gelişmekte olan, daha düşük gelirli dokuz ülke arasında ise; üç tane negatif etki (Arjantin, Kore ve Tayland), bir tane pozitif etki (Türkiye) ve beş tane de anlamsız etki bulunmuştur. Gelişmekte olan ülkeler ve sanayileşmiş ülkeler sınıflamasına göre, elde edilen sonuçlarda belirgin bir ilişki bulunamamıştır.

Döviz kuru sistemleri ve dış ticaret ilişkileri üzerine yerli ve yabancı önceden yapılmış bilimsel çalışma sonuçlarına göre, döviz kuru değişkenliğinin dış ticareti nasıl etkilediği konusunda görüş birliği bulunmadığı görülmektedir. Genel olarak ulaşılan

sonuçlar, döviz kurlarının dış ticaret üzerinde çok fazla etkisi olmadığı yönündedir. Döviz kuru ve dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların genelinden ulaşılan sonuç, kur değişimlerinin dış ticaret dengesini sağlamada kesin belirleyici olmadığı yönündedir.

3.2. Amaç

Çalışmada, Türkiye’de uygulanan döviz kuru sistemlerinin dış ticaret üzerinde etkili olup olmadığının, ekonometrik analiz ile belirlenmesi amaçlanmaktadır. Dış ticaret dengesinin sağlanmasında, uygulanan döviz kuru politikalarının etkin olup olmadığını belirlemek açısından, reel efektif döviz kurunun, dış ticaretin bileşenlerinden ihracat ve ithalat ile olan nedensellik ilişkisinin araştırılması ve bu ilişkinin yönünün belirlenmesi amaçlanmaktadır.

3.3. Yöntem

Türkiye’de uygulanan döviz kuru sistemlerinin dış ticaret üzerine etkisini analiz etmek için, 1982: 01- 2009: 05 dönemine ait aylık verilerden yararlanılmaktadır. Ekonometrik çalışmada, İhracat (X), ithalat (M), Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (REDK) ve Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (REDK) değişkenleri kullanılmaktadır. Söz konusu değişkenlere ait veriler, ilk olarak durağanlık testine tabi tutulmakta, bu doğrultuda birim kök testi olan Augmented Dickey Fuller (ADF) testi uygulanmaktadır. Son olarak da, ekonometrik çalışmada kullanılan bu değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünü belirlemek amacıyla, Granger Nedensellik Testi uygulanmaktadır. Bu doğrultuda, Eviews 5.1 programı kullanılarak, hesaplamalar yapılmaktadır. Granger Nedensellik Testi uygulanması sonucu elde edilen değerler, iktisadi açıdan yorumlanmakta, sonuç olarak, Türkiye’de uygulanan döviz kuru sistemlerinin dış ticaretin bileşenlerinden ihracat ve ithalat ile olan ilişkisi ekonometrik analiz ile belirlenmektedir.

3.3.1. Zaman Serilerinin Durağanlığı

Zaman serilerinin en önemli özelliğinden biri, bu serilerin durağan olmaları ya da durağan olmamalarıdır. Değişkenler arasında ekonometrik olarak anlamlı ilişkiler elde edilebilmesi için, analiz yapılan serilerin durağan seriler olması gerekmektedir. Eğer bir serinin ortalaması ve varyansı zaman içinde değişmiyor ve iki dönem

arasındaki ortak varyansı, bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de, yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı ise, seri durağan bir yapıya sahip olmaktadır (Gujarati, 1999: 713). Zaman serisinin durağan olmaması durumunda, sahte regresyon problemiyle karşılaşılabilen ve varyansın sabit olmaması nedeniyle, sonuçlar kuşkulu hale gelmektedir. Zaman serisi analizlerinde serilerin durağan olup olmadığını belirlemek için, birim kök testleri uygulanmaktadır. Birim kök testi için Dickey Fuller (1979), Genişletilmiş Dickey Fuller (Augmented Dickey Fuller) (1981) ve Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (KPSS) (1992) testi gibi farklı test yöntemleri bulunmakla birlikte, çalışmada, uygulamada yaygın olarak kullanılan Genişletilmiş Dickey- Fuller (ADF) birim kök testi, kullanılmaktadır. Hata terimi (ε_t) otokorelasyon içeriyorsa, Dickey Fuller Testi, hata terimindeki otokorelasyonu dikkate almadığından dolayı, geçersiz olmaktadır. Bu duruma çözüm olarak Dickey ve Fuller, bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin modele açıklayıcı değişken olarak ilave edilmesini, böylece, otokorelasyonun ortadan kalkacağını öne sürmektedirler. Genişletilmiş Dickey Fuller Testi (Augmented Dickey Fuller) olarak isimlendirilen bu test, genel olarak aşağıdaki biçimde ifade edilmektedir:

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^n \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

İlgili eşitlikte, ΔY_t değişkeninin birinci farkını, t genel eğilim değişkenini, ΔY_{t-1} ise, değişkenin gecikmeli fark terimini ifade etmektedir. Gecikmeli fark terimlerinin dikkate alınmasının temel nedeni, hata teriminin ardışık bağımsızlığını sağlamaktır. Buna göre, ADF testinin güvenilir sonuç vermesi ve tahmin edilen modelde ardışık bağımlılık probleminin olmaması için denkleminde “n” olarak ifade edilen optimal gecikme sayısının belirlenmesi gerekmektedir (Hatırlı ve Önder, 2009).

$H_0: \delta = 0$ hipotezi, $H_1: \delta < 0$ hipotezine karşı test edilir. H_0 reddedildiği takdirde Y_t serisi durağan, sıfır hipotezi reddedilemezse seri durağan değildir. Eğer elde edilen ADF mutlak değer olarak kritik değerlerden daha küçükse, serinin durağan olmadığı ve birim kök içerdiği kabul edilmektedir. Buna karşılık, elde edilen test istatistiği, mutlak değer olarak elde edilen kritik değerlerden daha büyükse, istatistiksel olarak serinin durağan olduğu kabul edilmektedir (Barışık ve Demircioğlu, 2006: 74).

3.3.2. Engle Granger Nedensellik Testi

Granger Nedensellik Testi, değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığını, eğer varsa ilişkinin yönünü, hangisinin neden ve hangisinin sonuç olduğunu, belirlemek amacıyla kullanılan yöntemdir. Bu testin yapılabilmesi için, zaman serilerinin durağan olması gerekmektedir. İki değişken arasında nedensel bir ilişkinin varlığı söz konusu olduğunda, bu iki değişken arasındaki nedenselliğin yönünün ampirik olarak test edilebilmesi için kullanılan, Granger, Sims, Haug gibi, çeşitli nedensellik testleri bulunmaktadır. Ampirik çalışmalarda Granger nedensellik testi, uygulanabilirliğindeki kolaylık nedeniyle, en çok tercih edilen test yöntemini oluşturmaktadır.

Granger (1969) nedenselliği, “Y'nin öngörüsü, X'in geçmiş değerleri kullanıldığında X'in geçmiş değerleri kullanılmadığı duruma göre daha başarılı ise X, Y'nin Granger nedenidir” şeklinde tanımlamaktadır. Söz konusu tanımlamanın doğruluğu test edildikten sonra, nedensellik ilişkisi, $X \Rightarrow Y$ şeklinde gösterilmektedir (Yücel ve Ata, 203: 7).

Granger nedensellik testinde, nedenselliğin yönü, değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemekte olup, söz konusu testte, aşığıda ifade edilen, üç farklı durum bulunmaktadır:

Tek yönlü nedensellik: $Y = f(x)$ biçimdeki tek denklemliler bir modelde, Y bağımlı değişken, X ise, bağımsız değişkendir. Burada X'ten Y'ye doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Söz konusu ilişki, $X \Rightarrow Y$ biçiminde gösterilmektedir. Bağımsız değişken neden konumunda olup, bağımlı değişken üzerinde bir sonuç etkisi yaratmaktadır. Bu durum, tek yönlü bir sonuç oluşturmakta ve tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını göstermektedir. Söz konusu ilişki, $Y \Rightarrow X$ olarak da ifade edilebilmektedir.

Çift yönlü nedensellik: Değişkenler arasında karşılıklı bir etki olması durumunu ifade etmektedir. Söz konusu ilişki, $X \Leftrightarrow Y$ biçiminde gösterilmektedir.

Nedensellik ilişkisinin bulunmaması: Bu durum, iki değişkenin birbirini etkilememesi, diğer bir ifadeyle değişkenlerin birbirinden bağımsız olması durumudur. Kısaca, bu durumda değişkenler arasında bir ilişki bulunmadığı söylenebilmektedir.

3.4. Ekonometrik Veriler ve Değişkenler

Ekonometrik analizde, 1982: 01- 2009: 05 dönemine ait aylık veriler kullanılmaktadır. Çalışmada 1995 yılı baz alınmaktadır (1995= 100). Fakat aylık

verilerle çalışılması nedeniyle, o yıla ait TÜFE Bazlı REDK, ÜFE Bazlı REDK, ihracat miktar endeksi ve ithalat miktar endeksi değerlerinin ortalaması 100'e eşittir. Çalışmada kullanılan veriler, T.C. Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS) ve T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumundan elde edilmiştir. Ekonometrik analizde kullanılan veriler, ekler kısmında yer almaktadır.

Ekonometrik analizde, ihracat (X), İthalat (M), Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (REDK) ve Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (REDK) değişkenleri kullanılmaktadır.

3.5. Uygulama ve Sonuçlar

Yukarıda ifade edildiği üzere, değişkenler arasında ekonometrik olarak anlamlı ilişkiler elde edilebilmesi için, analiz yapılan serilerin, durağan seriler olması gerekmektedir. Zaman serilerinin durağan olup olmadıklarını belirlemek amacıyla, Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testi, uygulanmaktadır. Ekonometrik analizde yer alan her bir değişken için ADF testi uygulama sonuçlarına, aşağıda, zaman serilerinin durağanlık testi sonuçları başlığı altında, yer verilmektedir. Zaman serileri durağan hale getirildikten sonra, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünü belirlemek amacıyla Engle Granger nedensellik testi uygulanmakta, uygulama sonuçları ve sonuçların iktisadi açıdan yorumlarına, aşağıda, Engle Granger nedensellik testi sonuçları başlığı altında yer verilmektedir.

3.5.1. Zaman Serilerinin Durağanlık Testi Sonuçları

Ekonometrik analizde kullanılan, ihracat (X), ithalat (M), Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (REDK) ve Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (REDK) serileri 1. farkları alınarak durağan hale getirilmekte, söz konusu serilerin 1. farklarının alındığı (-1) ile gösterilmektedir.

İhracat serisinin ADF testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmektedir. Söz konusu seri, düzey farklarında durağan değildir, fakat serinin 1. farkları alındığında durağan hale gelmektedir. İhracat serisinin 1. farkları alındığında % 1 anlamlılık seviyesinde durağan olduğu kabul edilebilmektedir. Böylece ihracat serisi, ekonometrik çalışma açısından anlamlı bir hale gelmektedir.

Tablo 15: İhracat Serisinin ADF Test Sonuçları

	ADF Test İstatistiği	Kritik Değerler	Olasılık
İHRACAT (-1)	-13,61010	-3,987554 (%1 için)	0,0000
		-3,424201 (%5 için)	
		-3,135126 (%10 için)	

İthalat serisinin ADF testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmektedir. İthalat serisi de, ihracat serisi gibi farkları alınmadığı takdirde, ekonometrik çalışma için anlamlı olmamaktadır. İthalat serisinin 1. farkları alındığında, serinin ADF test istatistiği, % 1 anlamlılık seviyesi için bulunan kritik değerlerden daha negatif olduğundan, ithalat serisi durağan hale gelmiş kabul edilmektedir.

Tablo 16: İthalat Serisinin ADF Test Sonuçları

	ADF Test İstatistiği	Kritik Değerler	Olasılık
İTHALAT (-1)	-4,931816	-3,987745 (%1 için)	0,0003
		-3,424294 (%5 için)	
		-3,135181 (%10 için)	

Tüketici Fiyat Endeksi Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (TÜFE BAZLI REDK) serisinin ADF testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmektedir. Söz konusu seri de, 1. farkları alındığında durağan hale gelmekte ve ekonometrik çalışmada kullanılabilir bir veri seti haline gelmektedir.

Tablo 17: TÜFE BAZLI REDK Serisinin ADF Test Sonuçları

	ADF Test İstatistiği	Kritik Değerler	Olasılık
TÜFE BAZLI REDK (-1)	-12,47256	-3,986459 (%1 için)	0,0000
		-3,423669 (%5 için)	
		-3,134812 (%10 için)	

Üretici Fiyat Endeksi Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (ÜFE BAZLI REDK) serisinin ADF testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmektedir. Ekonometrik çalışmada kullanılan son veri olan ÜFE serisinin de, 1. farkları alındığında, % 1 anlamlılık seviyesinde durağan hale gelmekte, ekonometrik çalışma için anlamlı duruma gelmektedir.

Tablo 18: ÜFE BAZLI REDK Serisinin ADF Test Sonuçları

	ADF Test İstatistiği	Kritik Değerler	Olasılık
ÜFE BAZLI REDK (-1)	-13,70807	-3,987180 (%1 için)	0,0000
		-3,424019 (%5 için)	
		-3,135019 (%10 için)	

ADF test istatistiği kullanılarak durağanlığı test edilen serilerin durağan halleri, ekonometrik çalışma ve çalışmanın yorumlanması için anlamlıdır.

3.5.2. Engle Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Çalışmada kullanılan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünü belirlemek için, veri setine Granger Nedensellik Testi uygulanmaktadır. Aşağıdaki tabloda, uygulanan söz konusu testin sonuçları yer almakta, ulaşılan sonuçlar, iktisadi açıdan yorumlanmaktadır.

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre; ilk olarak ihracat ile TÜFE Bazlı REDK arasındaki nedensellik ilişkisi ele alındığında, ihracat gecikmeli olarak (1

gecikme)⁴ TÜFE Bazlı REDK'yı, TÜFE Bazlı REDK da, gecikmeli olarak ihracatı etkilemektedir. Bir başka ifadeyle, her iki değişken de birbirinin granger değişkenidir, ihracatta TÜFE Bazlı REDK'yı etkilemekte, TÜFE Bazlı REDK da, ihracatı etkilemektedir. Ancak, ihracatın TÜFE Bazlı REDK'yı, TÜFE Bazlı REDK'nın ihracatı etkilediğinden daha kuvvetli etkilediği (daha yüksek bir F istatistiği değeri ve daha düşük bir olasılık değeri) sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durum da, sıfır hipotezinin kabul edildiği anlamına gelmektedir.

İthalat ve TÜFE Bazlı REDK arasındaki nedensellik ilişkisi, ihracat ve TÜFE Bazlı REDK arasındaki ilişki ile benzerlik göstermektedir. Test sonuçlarına göre, ithalat ile TÜFE Bazlı REDK arasında da, iki yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Her iki değişkende birbirinin granger değişkenidir, ithalat TÜFE Bazlı REDK'yı etkilemekte, TÜFE Bazlı REDK da, ithalatı etkilemektedir. Ancak, ithalatın TÜFE Bazlı REDK'yı etkileme gücü, tersi bir ilişkiden daha kuvvetli ve anlamlı (daha yüksek bir F istatistik değeri, daha düşük bir olasılık değeri) olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durumda da sıfır hipotezi kabul edilmektedir.

İhracat ve ÜFE Bazlı REDK arasındaki nedensellik ilişkisi ele alındığında, ihracatın ÜFE Bazlı REDK üzerinde etkili olduğu, fakat ÜFE Bazlı REDK'nın ihracat üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle, % 1 anlamlılık düzeyinde, ihracatın ÜFE Bazlı REDK'nın granger nedeni olduğu, ihracatın ÜFE Bazlı REDK'yı gecikmeli olarak etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Son olarak, ithalat ile ÜFE Bazlı REDK arasındaki nedensellik ilişkisi ele alındığında ise, ihracat ile ÜFE Bazlı REDK arasındaki nedensellik ilişkisine benzer bir ilişki ile karşılaşıldığı görülmektedir. İthalatın ÜFE Bazlı REDK üzerinde etkili olduğu, fakat, ÜFE Bazlı REDK'nın ithalat üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Başka bir deyişle, ithalatın ÜFE Bazlı REDK'nın granger nedeni olduğu, yani ithalatın, ÜFE Bazlı REDK'yı gecikmeli olarak etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır.

⁴ Çalışmada kullanılan veri seti yıllık olarak ele alındığından, Granger nedensellikleri 1 gecikme sonucunda ele edilmiştir.

Tablo 19: Granger Nedensellik Testi Sonuçları⁵

	F istatistiği	Olasılık
İHRACAT (-1) ⇒TÜFE BAZLI REDK (-1)	11,5024	0,00078
TÜFE BAZLI REDK (-1) ⇒İHRACAT (-1)	5,88357	0,01583
İTHALAT (-1) ⇒TÜFE BAZLI REDK (-1)	13,7357	0,00025
TÜFE BAZLI REDK (-1) ⇒ İTHALAT (-1)	3,98873	0,04664
İHRACAT (-1) ⇒ÜFE BAZLI REDK (-1)	6,03123	0,01459
ÜFE BAZLI REDK (-1) ⇒ İHRACAT (-1)	1,31518	0,25232
İTHALAT (-1) ⇒ ÜFE BAZLI REDK (-1)	5,20930	0,02312
ÜFE BAZLI REDK (-1) ⇒ İTHALAT (-1)	0,97853	0,32331

⁵ Tablo 19’da oklar, nedensellik ilişkisinin yönünü göstermektedir.

SONUÇ

Türkiye’de tarihsel süreç içerisinde, farklı döviz kuru sistemleri uygulanmakta, belirli dönemlerde, uygulanan döviz kuru sistemleri doğrultusunda, reel efektif döviz kuruna yönelik kur politikaları izlenmekte ve dış ticaret dengesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Ancak, reel efektif döviz kuru değişmelerine bağlı bir kur politikasının, Türkiye’nin dış ticareti üzerinde tek başına etkili olması söz konusu değildir. Türkiye’de kur ayarlamaları yoluyla, dış ticaret dengesini sağlamak amacıyla gerçekleştirilen bir devalüasyon, ancak, kısa dönemde bir ihracat artışı sağlamakta, izleyen dönemde, ithalattaki artışın devam etmesi sonucu, dış ticaret açıklarındaki artış da, devam etmektedir. Bu durumdan da anlaşılacağı üzere, kur ayarlamaları, Türkiye için tek başına kullanılabilir bir döviz kuru politikası aracı olamamaktadır. Çünkü, dış ticaretin bileşenlerinden ihracat ve ithalatı, döviz kuru politikalarının yanı sıra, birçok unsur etkilemektedir. Bu unsurlar, üretim düzeyi, maliyetler, verimlilik, faiz oranları, sermaye girişi, vergi mekanizması, etkin kaynak kullanımı, enflasyon şeklinde sıralanabilmektedir. Türkiye’nin ihracatını etkileyen unsurlardan, girdi maliyetleri, Türkiye’de ihracatın önemli oranda ithalata bağımlı olması nedeniyle, dış ticaret açısından önem taşımaktadır. Dış ticaret dengesini sağlayabilmek açısından, ihracatın artırılması, ithalatın ise, azaltılması gerekmekte, bu doğrultuda, ihracatın artırılması amacıyla gerçekleştirilecek olan devalüasyonlar, Türkiye’de ihracatın geniş ölçüde ithal girdilere bağımlı olması nedeniyle, ithal girdi fiyatlarını arttırmakta, bu durum ise, ithalata bağımlı ihracat sektörlerini olumsuz etkilemektedir. Bir başka ifadeyle, ihracatı arttırmak amacıyla yapılmış olan bir devalüasyon, dış girdi bağımlılığı nedeniyle, girdi maliyetlerini arttırmakta, böylece, üretim maliyetleri artmaktadır. Bu durum maliyet enflasyonuna neden olmakta, aynı zamanda da, üretimi olumsuz etkilemektedir. Türkiye’de dış ticaret dengesini sağlamak ve bu amaçla sürdürülebilir ihracat artışını gerçekleştirebilmek için, üretimdeki dışa bağımlılık azaltılmalı, ekonominin yapısından kaynaklanan makroekonomik dengesizlikler ortadan kaldırılmalı, teknolojik gelişmelerden yararlanmayı sağlayacak yeni yatırımlar yapılmalı, ihracatçılar bilgilendirilmeli ve dengeli teşvik politikalarıyla desteklenmelidir. Bütün bunların yanı sıra, ihracatın az sayıdaki pazara ve sektöre bağımlılığını ortadan kaldırmak, katma değeri yüksek ürünleri üretmek ve ihraç etmek, alım gücü yüksek pazarlara yönelmek gerekmektedir. Üretimdeki dışa bağımlılığın azaltılması ve böylece, ithal girdi

kullanımının engellenmesi için, ülke kaynaklarının etkin olarak kullanılması, sermaye ve ara malı üreten endüstrilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Fakat, Türkiye'nin dış ticaret açığı her yıl artış göstermekte, ithalattaki artış hızı, ihracattaki artış hızından fazla olmaktadır. Bu durumun nedeni ise, ucuz döviz (aşırı değerlenmiş kur) politikasının, ithalatı cazip hale getirmesidir. Ucuz olarak gerçekleştirilen ithalat sonucu, üreticilerin ithal girdi kullanımını artmakta, bu durumda ihracatın ithalata bağımlılığı da, artış göstermektedir. Ödemeler dengesi üzerinde, kısa vadeli sermaye girişinin de, önemli etkisi görülmektedir. Türkiye'de özellikle 1989 yılı itibariyle sermaye hareketlerinin, gelişmekte olan ülkelerde çok fazla görülmeyen ölçüde serbestleşme süreci gerçekleşmektedir. Söz konusu serbestleşme sürecinin, ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etki yarattığı gözlenmektedir. 1989 yılından sonra faiz oranı, döviz kurundaki değişim oranından daha yüksek oranlarda gerçekleşmekte, bu durum yalnızca kısa dönemli sermaye girişini özendirmekte, böylece Türk Lirası, kısa vadeli sermaye girişleri sebebiyle aşırı değerlenmektedir. Aşırı değerlenen TL sonucu, ithalatın ucuzlaması dolayısıyla, ithalatta artış gerçekleşmektedir. Bu durum ise, büyük ödemeler dengesi açıklarına yol açmaktadır.

Dış ticaret dengesinin sağlanmasında, kur politikasının, etkin bir politika aracı olarak kullanılıp, kullanılmayacağı konusunda net bir sonuca ulaşabilmek için, reel efektif döviz kurunun, dış ticaretin bileşenlerinden ihracat ve ithalat üzerine etkisinin, ekonometrik analiz sonucunda belirlenmesi gerekmektedir. Çalışmada, reel efektif döviz kuru (REDK), TÜFE ve ÜFE bazlı olmak üzere, iki şekilde ele alınarak, TÜFE bazlı reel efektif döviz kurunun ve ÜFE bazlı reel efektif döviz kurunun, ihracat ve ithalat ile olan nedensellik ilişkisi, Engle Granger nedensellik testi ile, araştırılmaktadır. Engle Granger nedensellik testinin uygulanabilmesi için, zaman serilerinin durağan olması gerekmekte, bu nedenle, öncelikle Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testi ile, zaman serileri durağan hale getirilmektedir. Zaman serileri durağan hale getirildikten sonra uygulanan Engle Granger nedensellik testi sonuçları değerlendirildiğinde; ilk olarak, TÜFE Bazlı REDK ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişki ele alındığında; sonuçlara göre, TÜFE bazlı REDK'nın ihracat ve ithalatı etkilediği, ihracat ve ithalatın da TÜFE Bazlı REDK'yı etkilediği, fakat ihracat ve ithalatın TÜFE Bazlı REDK'yı daha kuvvetli bir şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. ÜFE Bazlı REDK ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişki ele alındığında;

analiz sonuçlarına göre, ÜFE Bazlı REDK'nın ihracat ve ithalata olan etkisinin anlamsız olduğu, fakat ihracat ve ithalatın ÜFE Bazlı REDK'yı etkilediği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda ulaşılan sonuçlara göre, reel efektif döviz kurunun tam anlamıyla ihracat ve ithalatı etkilediği söylenememektedir. İhracat ve ithalat üzerinde etkili olan, yukarıda da değinildiği üzere, üretim düzeyi, maliyetler, verimlilik, faiz oranları, sermaye girişi, vergi mekanizması ve etkin kaynak kullanımı gibi birçok unsur bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle, reel döviz kurunda meydana gelen bir artış, TL'nin değer kaybetmesi, reel döviz kurunda meydana gelen bir azalış ise, TL'nin değer kazanması anlamına gelmekte, bu şekilde meydana gelen reel efektif döviz kurundaki değişmelerin, ihracat ve ithalat üzerinde etkisi, sınırlı düzeyde söz konusu olmaktadır. İhracat ve ithalatın, reel efektif döviz kuru üzerindeki etkisi, sonuçlar açısından değerlendirildiğinde, anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir. İhracat ve ithalat, hem TÜFE Bazlı REDK'yı, hem de ÜFE Bazlı REDK'yı etkilemektedir. Söz konusu etkinin, sermaye malları dış ticaret dengesinde meydana gelen bozulmaların, dış ticaret açığını arttırarak, TL'nin reel değer kabına uğramasına neden olması şeklinde ortaya çıktığı söylenebilmektedir. Sonuç olarak, ihracat ve ithalatın, reel efektif döviz kuru üzerindeki etkisinin, reel efektif döviz kurunun ihracat ve ithalat üzerindeki etkisinden daha kuvvetli olduğu söylenebilmektedir.

Özetle; çalışmada kullanılan değişkenler arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla uygulanan Engle Granger nedensellik testi sonucunda da, yukarıda değinilen yönde, Türkiye'de uygulanan döviz kuru sistemlerinin dış ticaret üzerine etkisinin, tam anlamıyla söz konusu olmadığı, oldukça düşük düzeyde kaldığı, döviz kuru politikası araçlarının dış ticaret dengesini sağlamak amacıyla etkin şekilde kullanılamayacağı sonucuna ulaşılmaktadır. Ulaşılan bu sonucun, yerli ve yabancı birçok çalışmada ulaşılan sonuçlarla aynı yönde olduğu söylenebilmektedir. İktisat politikalarıyla desteklenmeyen bir döviz kuru politikası, dış ticaret dengesini sağlamada yeterince etkili olamamaktadır.

KAYNAKLAR

Kitaplar

ABUŞOĞLU, Ömer, **Döviz Kuru Politikası ve İhracat Üzerine Etkisi 1980- 1988 Dönemi**, Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Yayınları, Ankara, 1990.

AKDİŞ, Muhammed, **Global Finansal Sistem Finansal Krizler ve Türkiye**, Beta Yayınları, İstanbul, 2000.

ARSLAN, Elmas, G. , **Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85. Yılında Türkiye Ekonomisi**, Gazi Üniversitesi Hasan Ali Yücel Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını No: 4, Ankara, 2008.

ÇARIKÇI, Emin, **Türk Dünyasında Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri**, Akçağ Yayınları: 535, Ankara, 2004.

ÇELİK, Kenan, **Uluslararası İktisat**, Dördüncü Baskı, Murathan Yayınevi, Trabzon, 2008.

EREN, Aslan, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2006.

EROL, İbrahim, **Para- Banka Teori ve Politika**, Emek Matbaacılık, Manisa, 2002.

ERTÜRK, Emin, **Uluslararası İktisat Teori Politika İktisadi Birleşmeler Parasal İlişkiler**, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş İkinci Basım, Alfa Yayınları: 997, İstanbul, 2001.

GUJARATİ, Damodar, N. , **Temel Ekonometri**, Çeviren: Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 1999.

GÜLTEKİN, Bülent, N. ; YILMAZ, Kamil, **Para Kurulu Nedir, Ne Zaman Gerekir?**, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.

GÜMÜŞELİ, Saniye, **Döviz Kuru ve Faiz Oranı Risklerinden Korunma Teknikleri**, Türkiye Bankalar Birliği, Ankara, 1994.

GÜRAN, Nevzat, **Döviz Kuru Sistemleri ve Ekonomik Denge**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, Kavram Matbaası, İzmir, 1987.

HANKE, Steve; SCHULER, Kurt, **Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Para Kurulları El Kitabı**, Çeviren: Bekir Berat Özipek, Metin Toprak, Liberte Yayınları, Ankara, 2001.

İŞGÜDEN, Tamer, AKYÜZ, Müfit, **Uluslararası İktisat**, Yayın No: 33, Evrim Kitabevi, İstanbul, 1990.

İYİBOZKURT, Erol, **Uluslararası İktisat Teori ve Politika**, Gözden Geçirilmiş Üçüncü Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1995.

KARAKAYALI, Hüseyin, **Makro Ekonomi**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Dördüncü Baskı, Emek Matbaacılık, Manisa, 2002.

KARAKAYALI, Hüseyin, **Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Değişimi**, Genişletilmiş Üçüncü Baskı, Emek Matbaacılık, Manisa, 2009.

KARLUK, Rıdvan, **Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm**, Gözden Geçirilmiş On Birinci Baskı, Beta Basım, İstanbul, 2007.

KARLUK, Rıdvan, **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Gelişim**, Gözden Geçirilmiş Yedinci Baskı, Beta Basım, Yayın No: 1295, İstanbul, 2002.

KARLUK, Rıdvan, S. , **Uluslararası Ekonomi**, Beta Basım, İstanbul, 2003.

KEPENEK, Yakup, YENTÜRK, Nurhan, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, Eylül 2003.

MÜSLÜMOV, Alövsat, MÜBARİZ, Hasanov, CENKTAN, Özyıldırım, **Döviz Kuru Sistemleri ve Türkiye'de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Ekonomiye Etkileri**, TÜGİAD Ekonomi Ödülleri, İstanbul, 2002.

OKTAY, Nüvit, BAĞRIAÇIK, Atila, **Kambiyo Mevzuatı**, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları No: 743, Eskişehir, 2006.

PARASIZ, İlker, **Enflasyon Kriz ve Ayarlamalar Dünyada ve Türkiye'de Kalkınma Makro Ekonomisi Sorunları**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2001.

PARASIZ, İlker, M. , **Makro Ekonomi Teori ve Politika**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2003.

PARASIZ, İlker, **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, Gözden Geçirilmiş Sekizinci Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2005.

PARASIZ, İlker, M. , **Para Teorisi ve Politikası**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2007.

PARASIZ, İlker, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, Eylül 2004.

PARASIZ, İlker, M. , **Uluslararası Para Sistemi**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1996.

PARASIZ, İlker, M. , **Uluslararası Para Sistemi Kuram Mekanizma Tarihçe Politika**, Uludağ Üniversitesi Yayınları, 1986.

SEYİDOĞLU, Halil, **Ekonomi ve İşletmecilik Terimleri Açıklamalı Sözlük**, Güzem Can Yayınları, İstanbul.2001.

SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, Geliştirilmiş Sekizinci Baskı, Kurtiş Matbaası, İstanbul, 1991.

SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, Geliştirilmiş On Altıncı Baskı, Güzem Can Yayınları No: 20, İstanbul, 2007.

SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası Finans**, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2003.

ŞAHİN, Hüseyin, **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi- Bugünkü Durumu**, Genişletilmiş Yedinci Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2002.

ŞAHİNÖZ, Ahmet, **Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001.

ŞIKLAR, İlyas, KUTLU, Erol, **Gümrükleme**, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları No: 540, Eskişehir, 2004.

TURAN, Günver, G. , **Uluslararası Para Sistemi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 205, Tisa Matbaası, Ankara, 1980.

UZUNOĞLU, Sadi, **Para ve Döviz Piyasaları**, Literatür Yayınları: 92, İstanbul, 2007.

YELDAN, Erinç, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm Birikim ve Büyüme**, İletişim Yayınları: 710, İstanbul, 2004.

YILDIRIM, Oğuz, **Kura Dayalı İstikrar Politikalarının Etkinliği 1990 – 2000 Türkiye Örneği**, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları No: 770, Eskişehir, 2003.

ZILLIOĞLU, Osman, N., KARLUK, Rıdvan, **Uluslararası İktisat**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 75, Ankara, 1988.

Makaleler, Raporlar ve Tebliğler

ABEYSINGHE, Tilak, YEOK, Tan, L. , “Exchange Rate Appreciation and Export Competitiveness: The Case of Singapore”, Applied Economics, Volume: 30, Number: 1, 1998, pp. 51- 55.

ABUŞOĞLU, Ömer, “Döviz Kuru ve İhracat Üzerine Etkisi”, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Ankara, 1990.

ACHARYYA, Rajat, “Liberalized Exchange Rate Management System and Devaluation in India: Trade Balance Effect”, Journal of Economic Integration, Volume: 3, 1994, pp. 210.

AKBOSTANCI, Elif. , “Dynamics of the Trade Blance: The Turkish J Curve”, Economic Research Center, Middle East Technical University 6. International Conference in Economics, Ankara, 2002.

ALBENİ, Mesut; DEMİR, Yusuf; DEMİRGİL, Hakan, “Döviz Kurlarındaki Değişim ve Kur Sistemlerinin İhracat Üzerindeki Etkisi – Türk İmalat Sanayinde Bir Uygulama”, Review of Social, Economic & Business Studies, Volume: 5/6, Erişim tarihi: 10.01.2008, ss. 266-267.

ALTAY, Oğuzhan, N. , “Döviz Kuru Rejimi Tercihini Belirlemeye Yönelik Yaklaşımlar”, Ege Akademik Bakış, 2007, ss. 709-713.

ALTUNYALDIZ, Ziya, BAŞER, Feridun, “Türkiye ve Avrupa Birliğinde Dahilde İşleme Rejimi Uygulamaları”, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Dış Ticaret Dergisi, Sayı:13, Nisan 1999 (<http://www.dtm.gov.tr>).

ARAT, Kürşad, “Türkiye’de Optimum Döviz Kuru Rejimi Seçimi ve Döviz Kurlarından Fiyatlara Geçiş Etkisinin İncelenmesi”, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003, ss. 37-44.

ARISTOTELOUS, K. , “Exchange rate volatility, Exchange rate regime, and Trade volume: Evidence from the UK- US export function (1989- 1999)” , Economic Letters 72, 2001, pp. 87- 89.

ARIZE, A. C. , “Conditional Exchange Rate Volatility and The Volume of Foreign Trade: Evidence from Seven Industrialized Countries” , Southern Economic Journal, 64, 1997, pp. 235- 254.

ARIZE, A. C. , MALINDRETOS, J. , KASIBHATLA, K. M. , “Does Exchange Rate Volatility on Export: The Case of Australia and New Zealand”, Journal of Economics and Finance, 2282- 3, Summer/ Fall, 2003, pp. 43- 56.

ARIZE, C. A. , “Cointegration Test of a Long-run Relation Between The Real Effective Exchange Rate and The Trade Balance” , International Economic Journal, Volume: 8, Number: 3, 1994, pp. 1- 9.

ARIZE, C. A. , “The Effect of Exchange Rate Volatility on U.S. Exports: An Empirical Investigation” , Southern Economic Journal, Volume 62, Number: 1, July 1995, pp. 34-43.

ARSLAN, Ceren, “Döviz Kuru Riski ve Yöntemi”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005, ss. 30-31.

ASLAN, Nurdan; KANBUR, Nesligül, A. , “Türkiye’de 1980 Sonrası Satın Alma Gücü Paritesi Yaklaşımı”, Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi, Sayı: 2, 2007, ss. 14.

ASSEERY, A. , PEEL, D. A. , “The Effects of Change Rate Volatility on Exports: An Empirical Investigation” , Southern Economic Journal, 62, 1991, pp. 34- 43.

AŞIKOĞLU, Yaman, UÇTUM, Merih, “ A Critical Evaluation on Pakistan’s Rate Policy in Turkey”, World Development, Volume: 20, Number: 10, 1992, pp. 1205-1208.

AYKIN, Hasan, “Fiyat İstikrarı İçin Önerilen Alternatif Bir Kurum: Para Kurulu (Currency Board)”, Maliye Dergisi, Sayı: 136, 2001, ss. 14.

BACKUS, David. , “The Japanese Trade Balance: Recent History and Future Perspect”, Japon and The World Economy, 10, 1998, pp. 409- 420.

BAHMANI, Oskooee, Mohsen, ALSE, Janardhanan, “Short- run Versus Long- run Effects of Devaluation: Error- cor”, Eastern Economic Journal, Bloomsburg, Volume: 20, 1994, pp. 453- 464.

BARIŞIK, Salih, DEMİRCİOĞLU, Elmas, “Türkiye’de Döviz Kuru Rejimi, Konvertibilite, İhracat- İthalat İlişkisi (1980- 2001)”, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 3, 2006, ss. 74- 75.

BERBEROĞLU, N. , OKTAY, N. , “ A Statistical Analysis of The Relationship Between The Foreign Exchange Rates and The Direction of Exports: The Turkish Example”, Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2, Kasım 1987.

BHATTACHARYA, R. , “The Trade Balance and The Real Exchange Rate: Evidence from A Var For The United States”, The Journal of Economics, 23, 1, 1997, pp. 59- 71.

BÜGÜK, C. , IŞIK, M. , DELLAL, İ. , ALLEN, A. , “The Impact of Exchange Rate Variability on Agriculture Exports of Developing Countries: The Case of Turkey”, Journal of Innernational Food- Agribusiness Marketing, 13, 2003, pp. 83- 105.

CHOUDRY, T. , “Exchange Rate Volatility and The United States Exports: Evidence from Canada and Japon”, Journal of The Japanese and International Economies, Volume: 19, Issue: 1, 2005.

ÇEKEROL, Kamil, GÜRBÜZ, Hüseyin, “ Reel Döviz Kuru ile Dış Ticaret Haddi ve Bileşenleri Arasındaki Uzun Dönem İlişkisi”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, Aralık 2002.

ÇELEBİ, Esat, “Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları (1923- 2000)”, <http://journal.dogus.edu.tr/13026739/2001/sayi3/M00041.pdf>, Erişim tarihi: 20.07.2008, ss. 60.

ÇİÇEK, Serdar, “Türkiye’de Döviz Kuru Sistemleri ve Politikalarının İhracata Etkileri (1980-2004)”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006, ss.26.

DEMİREL, Baki. , ERDEM, Cumhur. , “Döviz Kurlarındaki Dalgalanmaların İhracata Etkileri: Türkiye Örneği”, İktisat- İşletme ve Finans Dergisi, 2004, ss. 116- 127.

DE VITA, Glauco, ABBOOT, Andrew, “The Impact of Exchange Rate Volatility on UK Export to EU Countries”, Scottish Journal of Political Economy, Volume: 51, Issue: 1, 2004.

DİNÇER, Nergiz, N. , “Döviz Kuru Dalgalanmalarının Asimetrik Etkileri: Türkiye Örneği”, Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezleri, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Yayın no: DPT: 2682, Şubat 2005, ss. 12.

DOĞANLAR, M. , “Estimating The İmpact of Exchange Rate Volatility on Export: Evidence from Asian Countries” , Applied Economics Letters, Volume: 9, 2002, pp. 859- 863.

DURUSOY, Tanju, Ö. , TOKATLIOĞLU, İbrahim, “Devalüasyon ve J Eğrisi”, Ekonomik Yaklaşım, Yıl: 8, Sayı: 24- 25, 1997, ss. 65- 68.

DUYGULU, Aylin, A. , “Döviz Kuru İstikrarının Ekonomik İstikrar Açısından Değerlendirilmesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF dergisi, cilt: 13 sayı: I, 1998, ss. 113-114.

EGELİ, Hüseyin, A. , “ Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde İhracatın Gelişimi ve İzlenen Politikaların Etkinlikleri”, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, 1992, ss. 115- 121.

EKEN, Hasan, M. , “Dünya’da Finans Krizi Türkiye’de Ekonomik Kriz”, http://www.finanskulup.org.tr/Assets/Makale/Hasan_Eken_Dunyada_Finans_Krizi_Tur_kiyede_Ekonomik_Kriz.pdf, 2 Nisan 2009.

ERÇEL, Gazi, 1998 Yılı Para Politikası Uygulaması, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Basın Toplantısı, Ankara, Ocak 1998.

ERÇEL, Gazi, “2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması”, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını, 9 Aralık 1999.

EROĞLU, Nadir, “Türkiye’de İktisat Politikalarının Gelişimi (1923- 2003)”, T.C. Marmara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu, İstanbul, Ekim 2003.

ERTEKİN, Murat, “Döviz Kuru Rejimleri ve Türkiye’nin Dış Ticareti”, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/doviz1.doc> , Erişim tarihi: 06.04.2008.

FISCHER, Stanley, “Exchange Rate Regimes: Is the Bipolar View Correct?”, <http://www.imf.org/external/np/speeches/2001/010601a.pdf>, 2001, ss.1-2.

FOUNTAS, Stiliano, BREDIN, Donal, “ Exchange Rate Volatility and Exports: The Case of Ireland”, Applied Economics Letters, Volume: 5, 1998, pp. 301- 323.

GOTUR, P. , “Effects of Exchange Rate Volatility on Trade”, IMF Staff Papers, 32, 1985, pp. 475- 512.

GRIER, Kevin, B. , SMALLWOOD, Aaron, “Real Exchange Rate Uncertainty and Export Performance: Evidence from 18 Countries”, <http://faculty-staff.ou.edu/S/aaron.Smallwood-1/rerTrade.v1.pdf>, 2005.

GÜL, Ekrem, EKİNCİ, Aykut, “Türkiye’de Reel Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1990- 2006”, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 16, Aralık 2006.

GÜLOĞLU, Bülent; ALTUNOĞLU, Ender, “Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri”, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No: 27, Ekim 2002, ss. 21-22.

GÜNAY, Kemal, M. , “2003- 2004 Yıllarında Türkiye’nin Dış Ticaretine İlişkin Gelişmeler”, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 33, Ekim 2004 (<http://www.dtm.gov.tr>).

GÜVEN, Celal, T. , “ Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Dış Ticaretimizin Geçmişi ve Bugünü”, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Dış Ticaret Dergisi, Özel Sayı, Ekim 1998 (<http://www.dtm.gov.tr>).

HASSAN, Aynul, M. , KHAN, Ashfaque, “ Impact of Devaluation on Pakistan’s External Trade: An Econometric Approach”, The Pakistan Development Review, Volume: 33, Number: 4, 1994, pp. 1205- 1217.

HASSAN, Kabir, M. , TUFTE, David, R. , “Exchange Rate Volatility and Aggregate Export Growth in Bangladesh”, Applied Economics, Volume: 30, Number: 2, 1998, pp. 187- 193.

HATIRLI, Adem, S. , ÖNDER, Kübra, “ An Investigation of Real Exchange Rate Volatility on Turkish Textile and Apparel Export”, Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi, Eskişehir, Haziran 2009.

HEPAKTAN, Erdem, C. , “Türkiye’nin Dış Ticaretinin Gelir Yönlü Analizi”, Dış Ticaret Müsteşarlığı Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları Dergisi, Sayı: 2, Ankara, 2007, ss. 79- 112.

HEPAKTAN, Erdem, C. , “Türkiye’nin Dönüşüm Sürecinde Dış Ticaret Politikaları”, İkinci Ulusal İktisat Kongresi (İzmir İktisat Kongresi Anısına Düzenlenen Türkiye’nin İktisat Dönüşüm Süreci), Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, İzmir, Şubat 2008.

HOOPER, Peter , KOHLHAGEN, Steven. W. , “The Effect of Exchange Rate Uncertainty on The Prices and Volume of International Trade”, Journal of International Economics, 8, 1978, pp. 483- 511.

İNAN, Alpan, E. , “Kur Rejimi Tercihi ve Türkiye”, Türkiye Bankalar Birliği, Bankacılık ve Araştırma Grubu, Şubat 2002, ss. 4-8.

İSKENDEROĞLU, Lerzan, “Uluslararası Para Sisteminin Sorunları ve İyileştirme Çalışmaları”, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Araştırma Planlama ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği No: 8807, Haziran 1988, ss.1.

KADIOĞLU, Ferya, KOTAN, Zelal, ŞAHİNBEYOĞLU, Gülbin, “Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000”, <http://www.tcmb.gov.tr/research/discus/dpaper51.pdf>, Temmuz 2001, ss. 4-13.

KALKAN, Sarp, BAŞDAŞ, Ülkem, “Türkiye’nin İhracat Performansı Üzerine Bir Değerlendirme”, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Politika Notu, Ağustos 2009, ss. 2.

KANDİLLER, Rıza, “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Ötesi”, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/ekonomi1.doc>, Erişim tarihi: 17.10.2008.

KARAGÖZ, Murat, DOĞAN, Çetin, “Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği”, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 2, Elazığ, 2005, ss. 219- 228.

KARASOY, Almıla, “Para Kurulu Sisteminin Uygulanması”, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği No: 9622, Ekim 1996, ss. 133.

KARLUK Rıdvan, TONUS Özgür, ÇATALBAŞ Nazım, “Güneydoğu Asya ve Rusya Krizi Karşısında Türkiye”, www.econturk.org/tonus.pdf, Erişim tarihi: 10.09.2008, ss. 1-8.

KAYALAR, Tuncer, “Cumhuriyetimizin 80. Yılında İhracatımızda Son Gelişmeler”, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Dış Ticaret Dergisi, Özel Sayı, Ekim 2003 (<http://www.dtm.gov.tr>).

KENEN, Peter, B. , RODRİK, Dani. , “Measuring and Analyzing The effect of Short-Term Volatility on Real Exchange Rate”, Review of Economics and Statistics, 1986, pp. 311- 315.

KİBRİTÇİOĞLU, Aykut, KİBRİTÇİOĞLU, Bengi, “Türkiye’de Uzun Dönem Reel Döviz Kuru Dengesizliği, 1987–2003”, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Araştırma ve İnceleme Dizisi 38, Nisan 2004, ss.2.

KORAY, Faik, LASTRAPES, William, D. , “Real Exchange Rate Volatility and U.S. Bilateral Trade: A Var Approach”, Review of Economics and Statistics, Volume: 24, 1989, pp. 708- 712.

KORENER, K. , LASTRAPES, W. , “ The Impact of Exchange Rate Volatility on International Trade: Reduce from Estimates USING The GARCH- in- mean Model”, Journal of International Money and Finance, Volume: 12, Issue: 3, June 1993.

KOTAN, Zelal, Uluslararası Rekabet Gücü Göstergeleri Türkiye Örneği, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Araştırma Genel Müdürlüğü, Ocak 2002, ss. 2.

KULKARNİ, Kishore, G. , “ The J- Curve Hypothesis and Currency Devaluation: Cases of Egypt and Ghana”, Journal of Applied Business Research, Laramie, Volume: 12, Spring 1996.

LİN, Chi. A. , “The Trade Balance and The Real Exchange Rate: The U.S. Evidence From 1973: 03- 1994: 09”, Applied Economics Letters, 4, 1997, pp. 517- 520.

MCKENZİE, M. D. , BROOKS, R. D. , “The Impact of Exchange Rate Volatility on German- U.S. Trade Flows”, Journal of International Financial Markets, Institutions and Money, 7 (1), April 1997, pp. 73- 87.

MOLLASALİHOĞLU, Yavuz, “İhracat Teşvikleri”, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 13, Nisan 1999 (<http://www.dtm.gov.tr>).

ÖNDER, Yusuf, “Dalgalanma Korkusu ve Türkiye Örneği”, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2007, ss.21-22.

ÖZBAY, Pınar, “The Effect of Exchange Rate Uncertainty on Exports A Case Study for Turkey”, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Tartışma Tebliğleri, Ankara, Mart 1999.

ÖZCAN, Avni, H. , “Dünden Bugüne Dış Ticaretimizdeki Gelişmeler”, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Dış Ticaret Dergisi, Özel Sayı, Ekim 1998 (<http://www.dtm.gov.tr>).

ÖZÇELİK, Özer, TUNCER, Güner, “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları”, <http://www.sosbil.aku.edu.tr/makale/c9s1m15.pdf>, Erişim tarihi:03.12.2008.

ÖZDEMİR, Azim, K. ; ŞAHİNBEYOĞLU, Gülbin, “Alternatif Döviz Kuru Sistemleri”, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği, Eylül 2000, ss.1-5.

ÖZTÜRK, Hüseyin, “Cumhuriyetimizin 75’inci Yılında Ülkemizde Uygulanan İthalat Politikalarına Genel Bir Bakış”, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Dış Ticaret Dergisi, Özel Sayı, Ekim1998 (<http://www.dtm.gov.tr>).

ÖZTÜRK, İlhan, ACARAVCI, Ali, “Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye İhracatı Üzerine Etkisi: Ampirik bir Çalışma”, Review of Social, Economic and Business Studies, Volume: 2, Fall 2002- 2003, pp. 197- 206.

ÖZTÜRK, Salih, “Sabit Döviz Kuru Politikasının Finansal Krizlere Etkisi: 1997 Güneydoğu Asya ve 2000 Kasım- 2001 Şubat Türkiye Krizleri”, Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Sayı: 1, Cilt:10, Manisa, 2003, ss.175.

ROSE, Andrew, K. , “The Role of Exchange Rates in A Popular Model of International Trade”, Journal of International Economics, Volume: 30, Number: 3- 4, 1991, pp. 298-320.

ROSE, Andrew. K. , YELLEN, Janet. L. , “Is There a J- Curve?”, Journal of Monetary Economics, Volume: 24, 1989, pp. 53- 68.

SAATÇIOĞLU, Cem. , KARACA, Orhan. , “Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye Örneği”, Doğu Üniversitesi Dergisi, 5 (2), 2004, ss. 183- 195.

SAKALLI, Gülay, “Optimum Para Sahası Teorisi Çerçevesinde Avrupa Parasal Birliği ve Türkiye”,
<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/optimum.doc>,
Erişim tarihi: 20.03.2008.

SERDENGEÇTİ, Süreyya, “Dolarizasyon / Ters Dolarizasyon”, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Eskişehir, Ekim 2005, ss.3-4.

SIREGAR, Reza. , RAJAN, Ramkishan, S. , “ Impact of Exchange Rate Volatility on Indonesia’s Trade Performance in the 1990’s”, Journal of The Japanese and International Economies, Vol: 18, Issue: 2, 2004.

SİVRİ, Uğur, USTA, Can, “Reel Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki”, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 4, Aralık 2001, ss. 1- 9.

SUKAR, Abdul. H. , HASSAN, Seid. , “ US Exports and Time Varying Volatility of Real Exchange Rate”, Global Finance Journal, Volume: 12, Sayı: 1, 2001, pp. 109- 119.

ŞİMŞEK, Hamza, “Optimum Para Sahası Teoremi Altında Türkiye’nin Avrupa Para Birliğine Uyumu”, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2005, ss. 54.

TAŞKIN, Murat, M. , “1923- 2003 Döneminde Türkiye Cumhuriyeti’nin Dış Ticaret Politikaları, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Dış Ticaret Dergisi, Özel Sayı, Ekim 2003 (<http://www.dtm.gov.tr>).

TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr>, Para Politikası Raporu, Ankara, Kasım 2001, ss. 8-25.

TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr>, Para Politikası Raporu, Ankara, Ekim 2002, ss. 15-24.

TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr>, Para Politikası Raporu, Ankara, Ekim 2003, ss. 23-32

TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr>, Para Politikası Raporu, Ankara, 2004, ss. 24.

TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr>, Para Politikası Raporu, Ankara, 2005, ss. 31-32.

TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr>, Yıllık Rapor, Türkiye’deki Ekonomik Gelişmeler ve Para Politikası, Ankara, 1996.

TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr>, Yıllık Rapor, Türkiye’deki Ekonomik Gelişmeler ve Para Politikası ve Mali Piyasalar, Ankara, 1997.

TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr>, Yıllık Rapor, Türkiye’deki Ekonomik Gelişmeler ve Para Politikası ve Mali Piyasalar, Ankara, 1998.

TERZİ, Harun, ZENGİN Ahmet, “Kur Politikasının Dış Ticaret Dengesini Sağlamada Etkinliği: Türkiye Uygulaması”, Ekonomik Yaklaşım, Cilt: 10, Sayı: 33, 1999, ss. 48-65.

TURAGAY, Tuna, R. , “Güneydoğu Asya Ülkelerinde Yaşanan Finansal ve Ekonomik Krizin Genel Değerlendirmesi ve Dünya Ekonomisi ve Ticareti Üzerinde Yaratacağı Muhtemel Etkiler”,
<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/8ozsayma98.doc>, Erişim tarihi: 12.09.2008.

TURAN, Zübeyir, “Türkiye Ekonomisinde Para Kurulu Sisteminin Önemi”, TÜHİS, Ağustos- Kasım 2004, ss. 60-64.

TÜSİAD, <http://www.tusiad.org.tr>, Yıllık Ekonomik Değerlendirme Raporu, 2008 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi, TÜSİAD Yayın No: T/ 2007- 12- 451, İstanbul, Aralık 2007, ss. 83-84.

TÜSİAD, <http://www.tusiad.org.tr>, Yıllık Ekonomik Değerlendirme Raporu, 2009 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi, TÜSİAD Yayın No: T/ 2008- 12- 479, İstanbul, Aralık 2008, ss. 93.

ULUSOY, A. , ZENGİN, A. , “ Türkiye’de Uygulanan Kur Politikalarının İhracat Açısından Değerlendirilmesi: (1970- 1992)”, Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 1995.

URAL, Mert, “Para, Dış Denge ve Döviz Kuru Sistemleri”,
<http://www.deu.edu.tr/userweb/dilek.seymen/dosyalar/MERT%20URAL.pdf>, Erişim tarihi: 10.06.2008, ss. 25.

UTKULU, Utku, “Avrupa Parasal Birliği Gerçekten bir Optimum Para Sahası mıdır?”, Ege Sanayicileri ve İşadamları Derneği (ESİAD), Sayı 1, 2005, ss. 110.

VAROL, Müge, G. , “Cumhuriyetin 80. Yılında 1923- 2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihçesi”, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Dış Ticaret Dergisi, Özel Sayı, Ekim 2003 (<http://www.dtm.gov.tr>).

YAMAK, Rahmi, KORKMAZ Abdurrahman, “Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, Sayı: 2, 2005, ss. 11- 29.

YANAR, Rüstem, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Döviz Kuru Rejim Tercihinin Makro Ekonomik Performans Üzerine Etkileri”, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2008, ss. 257-259.

YANAR, Rüstem, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Döviz Kuru Rejimi Tercihi: Yerel Sorunlara Global Çözümler”, Sosyo Ekonomi, Temmuz-Aralık 2008, ss. 164.

YAY, Gürkan, G. , “Eflasyonu Düşürme Politikalarının Maliyetleri: Teori, Uygulama ve Türkiye”, İktisat İşletme ve Finans, Temmuz 2001, ss. 12.

YELDAN, Erinç, “Birinci Yılda 2000 Enflasyonu Düşürme Programının Değerlendirilmesi”,
http://www.mulkiyederigi.org/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=410&&Itemid=2, Erişim tarihi:25.09.2008, ss. 168.

YILDIRIM, Oğuz, “Türkiye’de Parasal Programlama ve Enflasyon Hedeflemesi”,
http://www.geocities.com/ceteris_tr/o_yildirim7.doc, Erişim tarihi: 27.09.2008, ss. 9.

YUAN, Yan, AWOKUSE, Titus, O. , “Exchange Rate Volatility and U.S. Poultry Exports: Evidence From Panel Data”, Selected Paper for Annual Meetings of The Amerikan Agricultural Economics Association (AAEA) Meeting in Montreal, Canada, 2003.

YÜCEL, Fatih, ATA, Yılmaz, A. , “Eş-Bütünleşme ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 12, 2003, ss. 7.

WILSON, P. , “ Exchange Rates and The Trade Balance For Dynamic Asian Economies: Does The J- Curve Exist for Singapore, Malaysia, and Korea”, Open Economic Review, Dordrecht, Volume: 12, 2001.

WILSON, Peter, TAT, Kua, C. , “Exchange Rates and The Trade Balance: The Case of Singapur 1970 to 1996”, Journal of Asian Economics, 12, 47, 2001, pp. 47- 63.

ZENGİN, Ahmet, “ Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Dış Ticaret Hadleri”, İstatistik Araştırma Sempozyumu, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), Ankara, 2000.

ZENGİN, Ahmet, TERZİ, Harun, “Türkiye’de Kur Politikası, İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisinin Ekonometrik Analizi”, Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 11, 1- 2, 1995, ss. 247- 266.

İnternet Kaynakları

Gresham kanunu,

<http://www.ekonomist.com.tr/apps/dictionary.app/dictionary.php/es.dict>.

IMF, De Facto Classification of Exchange Rate Regimes and Monetary Policy Framework, <http://www.imf.org/external/np/mfd/er/2006/eng/0706.htm>, Erişim tarihi: 05.04.2008.

İSO, <http://www.iso.org.tr>, Türkiye Ekonomisi 2009, İstanbul Sanayi Odası Yayınları No: 2009/ 7, Mayıs 2009.

Katılım Öncesi Ekonomik Program,

<http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/2998/2001.pdf>, Ankara, Ekim 2001.

2008 Küresel Krizi ve Türkiye,

<http://www.tek.org.tr/dosyalar/calistay2009/2008.Kuresel.Krizi.ve.Turkiye.pdf>, Erişim tarihi: 02.07.2008.

Reel Efektif Döviz Kuru Hesaplama,

http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/reel_efktf/REDKHesaplama.pdf,

Erişim tarihi: 10.01.2008.

T.C. Başbakanlık DPT Müsteşarlığı, <http://ekutup.dpt.gov.tr>, Erişim tarihi: 05.09.2008.

T.C. Başbakanlık DPT Müsteşarlığı, <http://www.dpt.gov.tr>, Ekonomik Gelişmeler, Ankara, Eylül 2009.

T.C. Başbakanlık DPT Müsteşarlığı, <http://www.dpt.gov.tr>, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler.

T.C. Başbakanlık DPT Müsteşarlığı, <http://www.dpt.gov.tr>, 2010 Yılı Programı, Ankara, Kasım 2009.

T.C. Başbakanlık DTM, <http://www.dtm.gov.tr>, Dış Ticaretin Görünümü ve İstatistikler, Dış Ticaret İstatistikleri.

T.C. Başbakanlık DTM, 1980 Sonrası Ekonomik Politikalar ve Dış Ticaret Politikası, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/1980so.doc>, Erişim tarihi: 03.09.2008.

T.C. Başbakanlık DTM, Türkiye Dış Ticaret Stratejisi, <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&yayinID=44&icerikID=128&dil=TR>, Erişim tarihi: 04.09.2008.

T.C. Başbakanlık TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>, Dış Ticaret İstatistikleri, İstatistiksel Tablolar.

T.C. Başbakanlık TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>, Dış Ticaret Miktar Endeksleri, 1982: 01- 2009: 05 Dönemi Aylık İhracat ve İthalat Verileri.

TCMB, Description Of The Real Effective Exchange Rate Methodology, <http://www.tcmb.gov.tr/ucaylik/ua5/a121.pdf>, Erişim tarihi: 13.01.2008.

TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr>, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Reel Efektif Döviz Kuru Endeksleri, 1982: 01- 2009: 05 Dönemi Aylık Veriler.

TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr>, Enflasyon Hedeflemesi Rejiminin Genel Çerçevesi ve 2006 Yılında Para ve Kur Politikası, Sayı: 2005- 56, Ankara, Aralık 2005, ss. 17.

TCMB Terimler Sözlüğü, Senyoraj, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/gensek/sozluk.htm>.

TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr>, 2002 Yılında Para ve Kur Politikası ve Muhtemel Gelişmeler Basın Duyurusu, Sayı: 2002- 1, Ankara, Ocak 2002.

TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr>, 2003 Yılı Para ve Kur Politikası Genel Çerçevesi Basın Duyurusu, Sayı: 2003-2, Ankara, Ocak 2003.

TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr>, 2004 Yılı Para ve Kur Politikası Genel Çerçevesi Hakkında Basın Duyurusu, Sayı: 2004- 1, Ankara, Ocak 2004.

TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr>, 2005 Yılında Para ve Kur Politikası, Sayı: 2004- 59, Ankara, Aralık 2004.

TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr>, 2007 Yılında Para ve Kur Politikası, Ankara, Aralık 2006, ss. 8-11.

TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr>, 2008 Yılında Para ve Kur Politikası, Ankara, Aralık 2007, ss. 8-10.

TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr>, 2009 Yılında Para ve Kur Politikası, Ankara, Aralık 2008, ss.11-12.

Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/eko_program/program.pdf, Erişim tarihi: 12.10.2008.

EKLER

Ek 1: Ekonometrik Çalışmada Kullanılan Veriler

Yıllar	Aylar	TÜFE Bazlı REDK	ÜFE Bazlı REDK	İhracat Miktar Endeksi	İthalat Miktar Endeksi
1982	Ocak	136.90	143.50	23,84	33,80
1982	Şubat	136.30	145.10	22,78	28,24
1982	Mart	139.10	149.50	25,42	28,01
1982	Nisan	138.50	150.70	21,72	29,17
1982	Mayıs	132.90	146.60	20,92	32,41
1982	Haziran	131.40	145.20	25,69	30,09
1982	Temmuz	129.40	144.20	21,72	30,32
1982	Ağustos	126.90	142.50	23,04	30,32
1982	Eylül	128.70	142.30	25,95	30,56
1982	Ekim	131.40	142.70	30,46	33,56
1982	Kasım	132.10	141.60	34,96	33,80
1982	Aralık	129.00	134.50	42,11	49,77
1983	Ocak	131.00	143.30	27,28	35,19
1983	Şubat	132.20	144.70	21,98	32,41
1983	Mart	131.80	144.10	23,84	40,05
1983	Nisan	129.00	141.10	24,37	33,33
1983	Mayıs	127.10	140.70	24,10	32,87
1983	Haziran	127.10	140.80	23,84	35,88
1983	Temmuz	125.80	139.20	20,13	31,71
1983	Ağustos	125.40	138.40	24,90	38,66
1983	Eylül	124.70	136.40	30,19	32,18
1983	Ekim	126.70	135.40	33,37	41,90
1983	Kasım	127.90	137.20	36,02	47,22
1983	Aralık	127.00	136.30	41,58	60,19
1984	Ocak	120.30	129.00	30,46	33,56
1984	Şubat	116.00	126.60	33,11	34,49
1984	Mart	114.30	125.00	37,87	53,70
1984	Nisan	116.80	130.10	33,63	44,91
1984	Mayıs	117.70	134.00	29,93	51,39
1984	Haziran	121.20	135.90	32,58	43,75
1984	Temmuz	121.60	133.80	27,54	41,67
1984	Ağustos	122.30	135.80	33,63	45,14
1984	Eylül	123.30	137.50	28,60	45,37
1984	Ekim	126.00	139.20	39,99	50,93
1984	Kasım	127.20	140.30	44,23	47,92
1984	Aralık	127.50	140.60	47,94	69,44
1985	Ocak	131.20	143.10	39,73	47,69
1985	Şubat	133.80	148.10	31,52	39,58
1985	Mart	133.50	148.80	43,70	52,78
1985	Nisan	124.90	141.50	41,58	48,15
1985	Mayıs	122.70	139.10	47,94	59,72
1985	Haziran	118.00	133.40	41,58	45,37
1985	Temmuz	115.20	129.30	47,94	52,31
1985	Ağustos	114.80	127.80	55,88	48,38

1985	Eylül	117.80	129.00	42,37	59,03
1985	Ekim	118.60	128.80	47,94	54,63
1985	Kasım	119.70	128.10	45,82	67,36
1985	Aralık	116.50	125.40	57,74	57,41
1986	Ocak	114.80	125.40	54,03	52,78
1986	Şubat	112.20	123.60	53,23	48,61
1986	Mart	103.30	114.40	41,32	54,17
1986	Nisan	98.90	111.90	41,32	61,57
1986	Mayıs	97.90	111.00	44,23	59,72
1986	Haziran	99.10	111.20	34,69	59,26
1986	Temmuz	98.80	110.60	40,79	64,35
1986	Ağustos	96.60	107.60	50,32	55,09
1986	Eylül	96.10	107.20	45,82	62,73
1986	Ekim	99.70	108.50	50,85	60,88
1986	Kasım	97.00	105.00	59,59	67,36
1986	Aralık	95.90	103.20	77,86	63,43
1987	Ocak	93.70	102.30	56,94	61,34
1987	Şubat	93.70	101.90	52,97	57,41
1987	Mart	94.90	103.20	68,33	54,63
1987	Nisan	93.10	102.10	56,15	69,21
1987	Mayıs	94.50	103.30	57,74	57,41
1987	Haziran	92.30	101.50	57,74	53,24
1987	Temmuz	91.80	100.70	58,53	74,77
1987	Ağustos	90.90	100.80	50,32	51,62
1987	Eylül	89.20	98.20	58,27	74,31
1987	Ekim	89.90	97.70	68,06	76,39
1987	Kasım	89.50	94.10	71,24	86,11
1987	Aralık	93.30	97.60	79,45	88,43
1988	Ocak	93.80	99.10	66,48	64,81
1988	Şubat	92.80	100.50	67,27	61,81
1988	Mart	92.50	101.60	69,65	75,46
1988	Nisan	93.40	101.00	76,27	82,18
1988	Mayıs	93.60	99.10	58,53	71,76
1988	Haziran	92.70	98.00	58,00	73,15
1988	Temmuz	93.10	99.30	61,18	55,32
1988	Ağustos	91.50	98.70	54,56	66,44
1988	Eylül	90.50	96.60	67,53	66,44
1988	Ekim	85.90	91.10	67,27	55,56
1988	Kasım	87.10	92.40	80,51	67,59
1988	Aralık	85.30	92.00	116,53	76,39
1989	Ocak	90.40	97.50	56,15	50,93
1989	Şubat	92.20	98.50	65,68	54,40
1989	Mart	91.80	98.80	81,04	65,05
1989	Nisan	93.60	100.00	67,27	66,90
1989	Mayıs	98.40	106.80	51,11	60,42
1989	Haziran	99.60	109.70	60,38	71,53
1989	Temmuz	98.30	110.40	54,29	64,58
1989	Ağustos	99.80	110.90	54,82	77,78
1989	Eylül	104.50	113.00	64,09	69,68

1989	Ekim	103.10	107.90	71,51	85,42
1989	Kasım	107.30	112.40	76,80	70,60
1989	Aralık	106.50	114.00	90,84	77,08
1990	Ocak	106.90	115.10	68,33	72,22
1990	Şubat	107.90	116.70	64,36	68,75
1990	Mart	111.00	119.30	68,06	82,41
1990	Nisan	115.00	119.20	61,18	68,29
1990	Mayıs	114.30	116.70	65,95	89,12
1990	Haziran	113.00	115.70	64,62	71,30
1990	Temmuz	107.50	113.10	50,32	68,98
1990	Ağustos	105.50	112.70	59,59	83,33
1990	Eylül	111.90	116.30	68,33	73,15
1990	Ekim	115.10	117.00	82,10	85,88
1990	Kasım	117.50	116.90	85,81	80,09
1990	Aralık	117.00	117.60	100,11	92,59
1991	Ocak	118.20	118.10	64,36	64,58
1991	Şubat	116.30	116.60	67,01	58,10
1991	Mart	113.80	115.50	86,87	71,53
1991	Nisan	117.60	118.10	59,85	56,25
1991	Mayıs	116.10	116.50	73,36	77,78
1991	Haziran	115.50	114.50	70,18	75,69
1991	Temmuz	112.60	113.10	68,59	74,07
1991	Ağustos	111.40	112.90	69,12	76,16
1991	Eylül	112.20	112.00	76,54	78,01
1991	Ekim	113.50	110.60	86,60	77,31
1991	Kasım	113.40	109.30	87,13	93,06
1991	Aralık	112.90	109.10	85,81	96,53
1992	Ocak	117.10	115.20	73,63	67,36
1992	Şubat	117.20	115.60	69,92	62,04
1992	Mart	116.40	114.60	82,63	67,13
1992	Nisan	113.50	110.40	77,86	70,37
1992	Mayıs	107.90	104.70	79,45	69,21
1992	Haziran	103.00	99.70	62,77	70,83
1992	Temmuz	99.30	96.80	68,86	72,69
1992	Ağustos	99.30	97.70	69,65	80,32
1992	Eylül	104.30	101.60	76,54	86,34
1992	Ekim	111.10	106.70	85,28	74,07
1992	Kasım	114.50	108.80	82,10	86,11
1992	Aralık	114.90	110.10	93,49	107,18
1993	Ocak	117.40	112.60	78,92	77,78
1993	Şubat	118.80	115.80	73,63	88,66
1993	Mart	123.10	120.40	79,98	81,71
1993	Nisan	124.50	119.90	79,19	110,88
1993	Mayıs	124.20	117.60	81,84	104,86
1993	Haziran	121.80	116.00	52,70	98,61
1993	Temmuz	123.20	117.40	77,33	120,60
1993	Ağustos	121.50	117.30	68,06	103,70
1993	Eylül	122.20	116.30	82,63	108,56
1993	Ekim	124.90	115.30	91,64	104,63

1993	Kasım	127.40	117.70	86,87	106,02
1993	Aralık	125.70	112.60	128,18	145,60
1994	Ocak	122.90	120.00	79,72	97,22
1994	Şubat	110.40	109.80	73,63	77,78
1994	Mart	98.10	99.40	79,98	83,10
1994	Nisan	78.00	81.50	78,13	73,15
1994	Mayıs	80.20	82.70	79,45	60,88
1994	Haziran	85.30	89.30	86,60	69,44
1994	Temmuz	86.40	91.00	97,20	64,58
1994	Ağustos	85.90	91.40	95,61	67,82
1994	Eylül	85.00	88.30	109,11	74,07
1994	Ekim	88.90	89.40	103,55	75,46
1994	Kasım	93.20	91.30	102,23	82,87
1994	Aralık	95.70	95.80	141,43	100,23
1995	Ocak	93.60	96.10	90,58	72,45
1995	Şubat	94.80	99.20	90,58	76,39
1995	Mart	93.90	99.20	92,96	85,65
1995	Nisan	96.10	100.90	102,49	102,08
1995	Mayıs	97.90	101.20	81,57	85,88
1995	Haziran	99.50	101.50	99,58	101,62
1995	Temmuz	99.20	100.40	97,20	101,85
1995	Ağustos	100.90	100.20	95,61	107,41
1995	Eylül	107.30	103.70	97,20	101,85
1995	Ekim	107.00	101.00	103,55	106,48
1995	Kasım	106.70	99.70	112,56	122,22
1995	Aralık	103.10	97.00	136,13	136,11
1996	Ocak	105.40	100.60	96,40	102,08
1996	Şubat	104.00	100.90	101,43	101,85
1996	Mart	102.80	101.40	112,29	133,56
1996	Nisan	103.60	103.70	109,64	128,70
1996	Mayıs	103.40	103.20	95,61	139,35
1996	Haziran	101.80	102.10	97,99	128,01
1996	Temmuz	99.30	99.80	106,73	143,06
1996	Ağustos	100.40	100.00	107,26	128,94
1996	Eylül	102.40	101.10	108,06	123,84
1996	Ekim	104.10	101.90	119,18	127,55
1996	Kasım	103.10	100.90	124,21	135,65
1996	Aralık	101.70	100.10	136,39	159,03
1997	Ocak	102.60	100.80	108,59	122,92
1997	Şubat	105.40	104.50	99,32	125,93
1997	Mart	107.10	107.00	120,24	142,36
1997	Nisan	109.10	107.80	115,21	131,94
1997	Mayıs	108.20	107.40	115,47	171,76
1997	Haziran	106.10	106.10	114,15	154,40
1997	Temmuz	108.00	107.10	129,77	166,90
1997	Ağustos	110.00	108.20	127,39	181,25
1997	Eylül	111.30	108.40	131,89	180,32
1997	Ekim	114.00	109.50	141,96	169,44
1997	Kasım	114.60	109.10	147,25	174,54

1997	Aralık	115.90	110.70	141,43	196,30
1998	Ocak	119.30	113.40	131,63	121,76
1998	Şubat	117.40	112.00	124,21	150,93
1998	Mart	116.20	111.00	149,90	172,22
1998	Nisan	116.10	110.40	116,27	147,92
1998	Mayıs	115.70	110.00	146,72	175,93
1998	Haziran	115.50	108.90	137,98	171,76
1998	Temmuz	116.30	109.00	135,33	175,23
1998	Ağustos	118.50	109.60	139,84	151,62
1998	Eylül	121.10	110.90	134,28	148,61
1998	Ekim	122.50	110.60	148,05	143,98
1998	Kasım	122.80	110.30	135,86	146,30
1998	Aralık	120.90	107.90	136,92	164,35
1999	Ocak	121.50	107.20	109,91	94,21
1999	Şubat	121.20	107.50	127,12	123,84
1999	Mart	121.80	108.00	142,22	137,27
1999	Nisan	121.80	108.50	120,77	154,63
1999	Mayıs	121.00	107.90	141,43	157,41
1999	Haziran	121.50	106.80	136,13	170,83
1999	Temmuz	122.40	107.40	140,10	170,60
1999	Ağustos	122.10	106.00	122,09	145,14
1999	Eylül	124.10	107.40	152,81	168,75
1999	Ekim	126.10	107.20	174,80	159,03
1999	Kasım	126.40	107.20	166,32	171,53
1999	Aralık	127.30	108.80	154,40	196,30
2000	Ocak	128.60	110.40	135,33	141,90
2000	Şubat	131.50	113.30	145,93	175,23
2000	Mart	132.40	114.30	152,81	192,13
2000	Nisan	132.90	114.80	163,67	206,71
2000	Mayıs	135.70	116.20	160,76	224,31
2000	Haziran	132.30	112.50	159,17	217,36
2000	Temmuz	133.50	112.00	156,26	215,28
2000	Ağustos	135.90	112.60	143,01	222,22
2000	Eylül	139.00	114.10	162,08	191,44
2000	Ekim	142.40	116.10	159,44	221,99
2000	Kasım	146.50	118.00	175,86	250,23
2000	Aralık	147.60	118.30	164,47	193,98
2001	Ocak	148.10	118.10	152,02	172,92
2001	Şubat	138.40	111.70	172,94	155,56
2001	Mart	113.50	95.40	179,56	129,63
2001	Nisan	101.20	88.30	188,83	133,33
2001	Mayıs	114.20	101.20	206,05	161,11
2001	Haziran	111.80	99.00	186,45	156,94
2001	Temmuz	105.10	94.30	163,41	150,23
2001	Ağustos	98.90	89.20	198,90	160,19
2001	Eylül	98.50	88.50	200,75	145,83
2001	Ekim	96.60	89.10	225,91	152,31
2001	Kasım	107.40	97.90	225,91	168,98
2001	Aralık	116.30	107.30	194,92	156,94

2002	Ocak	130.30	119.00	200,49	158,80
2002	Şubat	135.80	125.20	188,04	142,59
2002	Mart	138.40	128.50	217,44	165,51
2002	Nisan	143.80	133.30	216,11	194,68
2002	Mayıs	133.40	123.60	226,44	195,83
2002	Haziran	118.90	110.80	200,49	172,45
2002	Temmuz	107.60	101.30	224,32	201,39
2002	Ağustos	112.20	105.60	218,49	193,75
2002	Eylül	115.20	107.90	242,60	184,49
2002	Ekim	119.00	111.20	257,69	198,15
2002	Kasım	123.70	114.30	258,22	204,86
2002	Aralık	125.40	117.10	208,70	215,51
2003	Ocak	119.20	113.60	251,07	186,11
2003	Şubat	122.70	117.70	200,22	168,98
2003	Mart	123.50	118.40	268,81	231,94
2003	Nisan	127.90	123.20	254,78	210,65
2003	Mayıs	135.80	128.20	260,08	220,83
2003	Haziran	140.60	130.30	251,60	230,09
2003	Temmuz	145.10	134.40	286,56	253,47
2003	Ağustos	147.20	135.90	262,99	246,06
2003	Eylül	151.50	137.50	279,14	250,69
2003	Ekim	142.90	128.60	318,61	259,03
2003	Kasım	140.50	126.30	257,16	207,41
2003	Aralık	140.60	126.20	287,35	312,50
2004	Ocak	147.00	134.00	273,85	229,17
2004	Şubat	149.10	137.10	214,79	221,76
2004	Mart	154.30	143.30	308,28	299,07
2004	Nisan	152.50	144.20	299,54	280,79
2004	Mayıs	138.20	129.90	299,80	285,65
2004	Haziran	137.50	127.80	302,98	300,46
2004	Temmuz	140.50	128.00	325,49	303,24
2004	Ağustos	140.10	127.70	273,32	270,14
2004	Eylül	138.10	126.90	328,67	288,89
2004	Ekim	139.90	129.40	333,97	265,51
2004	Kasım	141.20	129.30	314,90	276,16
2004	Aralık	143.20	131.30	339,00	328,70
2005	Ocak	150.60	136.00	268,02	230,56
2005	Şubat	156.00	140.90	304,30	268,52
2005	Mart	154.70	140.70	349,33	324,31
2005	Nisan	151.80	138.70	329,46	303,70
2005	Mayıs	153.30	139.60	321,52	315,51
2005	Haziran	159.50	144.30	327,34	323,38
2005	Temmuz	163.00	146.90	315,96	316,20
2005	Ağustos	160.90	144.90	304,30	335,65
2005	Eylül	162.20	145.30	369,45	332,87
2005	Ekim	165.70	146.20	374,22	323,61
2005	Kasım	170.80	147.10	329,99	314,58
2005	Aralık	171.40	147.20	394,61	369,44
2006	Ocak	172.20	148.30	276,76	255,09

2006	Şubat	174.60	150.60	329,73	309,49
2006	Mart	173.00	150.90	398,59	363,19
2006	Nisan	171.80	150.30	341,12	351,16
2006	Mayıs	158.50	139.60	361,77	365,28
2006	Haziran	142.10	129.60	403,35	361,57
2006	Temmuz	147.00	133.50	364,42	335,88
2006	Ağustos	153.70	138.70	350,12	341,20
2006	Eylül	155.50	138.80	401,77	353,01
2006	Ekim	158.30	140.50	366,01	330,56
2006	Kasım	160.70	140.10	451,03	374,31
2006	Aralık	160.10	139.30	432,22	334,72
2007	Ocak	165.00	141.80	328,67	309,95
2007	Şubat	167.90	144.90	381,11	331,48
2007	Mart	165.60	142.80	440,17	378,24
2007	Nisan	170.40	146.10	400,18	361,81
2007	Mayıs	173.50	148.50	432,22	410,42
2007	Haziran	176.00	150.90	423,75	394,44
2007	Temmuz	176.90	152.40	411,83	409,26
2007	Ağustos	172.90	150.40	408,39	399,07
2007	Eylül	178.30	154.70	416,86	387,04
2007	Ekim	187.20	159.30	441,23	402,08
2007	Kasım	187.10	156.70	488,37	413,66
2007	Aralık	190.30	159.70	412,09	396,06
2008	Ocak	191.00	158.30	447,05	393,52
2008	Şubat	189.30	158.40	460,03	381,94
2008	Mart	176.00	149.90	455,53	385,65
2008	Nisan	168.00	146.20	443,88	393,75
2008	Mayıs	178.20	155.00	482,01	420,14
2008	Haziran	180.00	156.50	444,41	408,56
2008	Temmuz	181.10	156.60	457,65	416,20
2008	Ağustos	194.10	165.50	411,56	400,93
2008	Eylül	192.00	162.00	488,90	385,42
2008	Ekim	174.10	146.20	418,98	342,59
2008	Kasım	170.20	143.70	439,11	303,01
2008	Aralık	168.80	139.50	362,04	299,54
2009	Ocak	166.50	138.10	386,14	258,56
2009	Şubat	163.40	138.70	425,60	238,43
2009	Mart	159.50	134.90	424,01	300,00
2009	Nisan	166.80	142.80	384,82	304,40
2009	Mayıs	168.40	143.00	365,48	323,61

Kaynaklar: <http://www.tcmb.gov.tr> (Elektronik Veri Dağıtım Sistemi)

TÜFE Bazlı REDK(Tüketici Fiyat Endeksi Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru)

ÜFE Bazlı REDK (Üretici Fiyat Endeksi Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru)

<http://www.tuik.gov.tr> (Dış Ticaret Miktar Endeksleri)

İhracat ve İthalat Miktar Endeksleri.